

Devletin Altun Akademi ve Bayrak

BİR YİĞİT VARDI

ERDAL ŞEN

BİR YİĞİT VARDI

Erdal ŞEN

ERDAL ŞEN

2 Eylül 1973'de Nazilli'de doğan Şen, Dokuz Eylül Üniversitesi HaberleŐme Bölümü ile Milli Güvenlik Akademisini bitirdi. 1994'ten beri gazetecilik yapan Şen, halen Zaman gazetesinde "Başbakanlık Muhabiri" olarak çalıŐmaktadır.

Haber, röportaj, radyo programcılığı ve fotoğrafçılık konusunda dlleri bulunan Şen, yakın tarih alanında çalışmalar sürdürmektedir. Zaman Kitap'tan yayınlanan ilk kitabı "Belgelerin Dilinden Yassıda'nın Karakutusu" büyük ilgi gören Şen, aynı yayınevine "27 Mayıs'ın Sessiz Tanıkları" isimli bir kitap daha hazırladı. Konsept DanıŐmanlıęı'nı yürüttüğü TRT-1'de yayınlanan "Ali Adnan-Başvekil/Bir İnsan Serüveni" adlı belgesel kamuyunda büyük ilgi çekti.

Erdal Şen, evli ve bir ocuk babasıdır.

Başbakan Adnan Menderes'in Hazreti

BİR YİĞİT VARDI

ERDAL ŞEN

BİR YİĞİT VARDI

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Salih GÜLEN

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Son Okuma

Ahmet ÖZDEMİR

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni

Bekir YILDIZ

ISBN

978-9944-766-23-4

Yayın Numarası

41

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan A. Ş.

TS EN ISO 9001:2000

Ser No: 300-01

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 252 22 85

Mayıs 2010

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey / İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yitik Hazine Yayınları

Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5

34676 Üsküdar / İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.hazineyayinlari.com

hazine@hazineyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	15
ÖKSÜZ VE YETİM BİR BAŞLANGIÇ.....	19
Ablasının ölümü minik kalbini sarstı	21
Mayasını Babaannesi Yoğurdu	22
Unutulmayan Vasiyet	22
Adnan'ı da Vereme Kaptırma Korkusu	24
Deniz Sevdası	25
KSK'nın Santraforu.....	25
Okulda Ana-Babası Ziyarete Gelenlere İmrenirdi	27
Amerikan Koleji'nde Okurken Yaptığı Misyonerlik Şikâyeti	27
Birinci 27 Mayıs	29
Yedek Subaylık Eğitimi Aldı	30
Babaanneyi Kaybetmenin Hüznü	30
Cepheye Varamadan Döndü	32
MİLLÎ MÜCADELE'YE KATKISI	33
Aydın'ın Yunan İşgaline Uğradığı Tarih Yine 27 Mayıs	33
Çakırbeyli Çiftliği Lojistik Üs Merkezi Gibiydi	35
Katıldığı İlk Baskın	36
Yunanlılara Verilen İlk Ültimatom	37
Şehitlerin İsimlerini Gözyaşlarıyla Okudu	38
Genelkurmay Tarihçilerine Göre Düşmana İlk Taarruz 'Aydın Savaşı'	40
İşgalciler Doğduğu Evi de Yaktı	41
Köprüyü Dinamitle Patlattı	42
Bir Ordu Komutanınının Anılarında Adnan Bey	43
Ölüm Tehlikesi Geçirdi	43

ÇİFTLİK GÜNLERİ.....	45
Köylülere Büyüklük Taslamazdı.....	45
38 Çift Öküzü Vardı	47
Köylüler Ona 'Has Bey' derdi	47
Su Taşkınları Baraj Özlemi Getirdi	48
Gündüzleri Çiftçilik, Geceleri Kitap Okuma	49
Küçükken Saçını Çektiği O Kızı İstetti	49
Pastanede İlk Buluşma	51
Düğün Törensiz Yapıldı	52
Berin Hanım'ın Piyanosu.....	54
İkinci Ölüm Tehlikesi	55
Çiftçilikte Farklı Arayışlar	56
32 Bin Dönüm Arazisini Köylülere Dağıttı	57
SİYASETE GİRİŞ	59
Serbest Fırka'ya Büyük İlgi	60
İl Başkanı olduğu Serbest Fırka'da en başarılı teşkilatı kurdu	61
Menemen Olayı Siyasete Balans Ayarı Çekti	62
Atatürk'le Tanışma	63
Atatürk'ün talimatıyla CHP Milletvekili oldu	64
Ankara Günleri Başlıyor.....	65
Ankara'da Hukuk Fakültesini bitirdi	65
Geç Vakte Kadar Meclis'te Çalışınca Bekçiler Hırsız Sandı	66
Üçüncü Ölümünden Dönüş	66
İlk Soy İsmi Ertekin	68
Aldığı Görevlerle Ülkeyi Tanıdı	68
İnönü'yle Yeni Dönem	70
O da Tek Parti Döneminin Vekiliydi Ama... ..	71
İlk Çıkış Toprak Kanunu Görüşmeleri	72
Demokrat Parti'nin Temelleri Atılıyor	73
CHP'nin Bütçesine Red Oyu Verdi	74
Dörtlü Tavrı ve CHP'den kopuş	75
Partinin Sözcüsü Menderes	76

İçindekiler

İnönü'nün Sofrada Menderes'e İltifatı	77
Engeller Başlıyor	77
İlk Şok Baskın Seçim	78
Seçim hilesi	80
DP'den İlk Adaylığı Hem Aydın Hem Kütahya'dan	80
Bütçe Konuşmasında Dikkatleri Üzerine Çekti	81
Partiyi Kapatmak İstediler	83
İlk DP Kongresi Ateşliydi	83
Delegeler Sabahın 5.30'unda Menderes'i Kürsüye Çağırdı	84
Misyon: Demokrasi ve Hürriyet	84
İstiklal Mahkemesi'yle Korkutmak İstediler	85
12 Temmuz Beyannamesi Gerilimi Dondurdu	85
Parti İçindeki İlk Darbe	86
Üç Buçuk Saatlik Deniz Kaçamağı	87
'Halk İhtilali' Olur Tehdidi	88
Stalin benzetmesi	88
Ve Hassolarla-Memolar İktidara Geliyor	89
YENİ BAŞVEKİL MENDERES	91
Daha İlk Günden Darbe Söylentisi	91
"Beni Değil Fuat Köprülü'yü Başbakan Yapın"	92
Celal Bayar'ın Menderes'i Tercih Sebepleri	93
ANKARA'NIN ALIŞIK OLMADIĞI BİR TARZ.....	95
Ne Yer Ne Giyer Nerde Gezer Neyi Sever	96
Makam Arabası Külüstür Bir Cadillac	97
Bilinmeyen Özellikleri	97
Sabah 6.00'dan Gece 1.00'e Kadar Çalışırdı	98
"Sabah 5.30'da evden Çıktım ve Bütün Ankara'yı dolaştım"	99
Teknokratlarla Direkt Temas Kurardı	100
Her Sabah Özel Kalemine İlk Sorduğu Sorular	101
Ülkeye Günlük Giren Döviz Miktarını Bile Takip Ederdi	101
Kuraklığı Dindiren Bir Yağış Haberinin Menderes'e Tesiri	102
Arkadaşlarının Menderes Tarifi	102

“Anadolu Kavruldukça Benim de İçim Yanıyor”.....	103
Özel Hayatında Ne Değişti	104
Herkes Onu Ararken Köylülerin İçinden Çıktı.....	105
İLK İCRAATLAR.....	107
Nazım Hikmet’i Affetti	107
10 Yıl İktidarda Kalmanın Sırrı: 16 Generali Birden Görevden Aldı ...	108
NATO Üyeliği İçin Başvuru	109
DİNAMİK BİR DIŞ POLİTİKA.....	111
Dış Politikada İlk Cesur Adım: Kore Savaşı.....	113
Üç Ülkenin Büyükelçisine Özel Önem Verirdi	114
“ABD’yle Sıkı Dostuz”	115
Barker Raporu’nu Kabul Etmedi	116
Dünya Bankası Temsilcisini Kovdu	117
ABD’li Başkanla Görüşmekten Neredeyse Vazgeçecekti	119
İlişkiler Para Konusuyla Sınırlı Değildi	120
Gezide Gösterdiği Hassasiyet	121
New York Times: Türkiye Önderliği Ele Alıyor.....	122
Yassıada’daki Gizli Oturumdan İlginç Bir Anekdote	123
Gizli Ödenekten Ülke Dışında Yapılan Faaliyetler	129
Lübnan’daki Menderes Hayranlığını Görünce Bayar’dan Gece Yarısı Telgraf	130
Cezayir Direnişi İçin Gizli Silah Gönderdi	130
Bölgede Osmanlı Modelini Tatbik Ediyordu.....	131
Mısır’ın Rahatsızlığı	132
“Müslümanlar Olarak Dünyada Muvazene Unsuru Olalım”.....	133
Türbe Ziyaretindeki Tarihî Mesajı	133
1956’da Doğalgaz Anlaşması Yaptı	134
Menderes, zaten böyle bir fırsat arıyordu.	134
Irak’taki Darbeyi Önlemek İçin Bağdat’a Operasyon Planladı	135
Bayar’la Menderes, arasında Ortadoğu yazışmalarından iki örnek	136
Abdülhamid’in Ailesini Tanımayan Büyükelçiyi Kovmaktan Beter Etti.....	139
Beyefendi Siz Başvekil Adnan Menderes Değil misiniz	140

Kıbrıs'ı Onunla Hatırladık	141
Kıbrıs Davamız Rayına Girmişken Gizli Eller Mi Devreye Girmişti	143
TMT Kuruldu, Kıbrıs Türklerine Örtülü Ödenekten Silah Gönderdi	143
ABD'yi Devreye Sokma Taktiği	145
Kıbrıs Uğruna Uçak Kazası	146
“Beni Zorla Yatağa Bağlamak İstiyorlar”.....	147
İspanya Gezisinde de Yağmurdan Kaçarken Doluya Tutuluyordu	148
“Beş Yıl Bekleyin Biz Sizden İşçi İsteyeceğiz”	149
TIME Dergisine Kapak Oldu	151
Rusya'yla Temaslar Çok Geç Başladı.....	153
AET Başvurusuna Anında Cevap Geldi	154
Yabancı Liderlerle Temaslarında Tercüman Kullanmazdı	154
Frak Giymeyi Sevmezdi	155
MEMLEKETİN DÖRT BİR YANINI	
YATIRIMLARLA DONATTI	157
Barajlardaki Su Hacmi 80 Kat Arttı	159
“Bakın Ankara şimdi nasıl güzel görünüyor ışıl ışıl”	159
GAP'ın Temeli Esas Onun	160
Adanalılar Neden Köstebekler Seyhan Barajı'nı delegecek Korkusuna Kapıldı .	161
Kurduğu Fabrikalar Ülke İçin Gelir Kapısı Oldu	163
Çimento Fabrikası İçin Gösterdiği Heyecana Bir Örnek	164
“Bu Yabancı'nın Tuzu Kuru; Bilmez Bize Fabrikanın Ne Yararları Vardır” ...	166
Fabrika Yapmayalım da Pamuk Olarak mı Satalım	166
Birçok Yeni Kurum Kazandırdı	167
İlk Traktör'ün Öyküsü	167
İlk Yerli Lokomotif ‘Karakurt Ve Bozkurt’	169
Petrol Zengini Olabilir miydik	171
Nükleer Enerji Kurmak Üzereydi	171
Boğaz Köprüsü Ve Yarım Kalan Hayaller	173
SOSYAL DÖNÜŞÜM	175
İşçiler İlk Kez Sendikal Haklara Kavuştu.....	177
Veremle Savaşa Özel Önem	177

Gürsel'in Kürtleri İmha Edelim Önerisine Geçit Vermedi	177
Dindar mıydı?	179
Laiklik Tanımı	181
Radyoda Mevlit Yayını İçin İstifa Resti Çekti	182
Kocatepe Camii'ne Yardım İçin Atlarını Sattı	184
"Aydın, Gel Bakalım Şu İstanbulluların Kandile Rağbeti Nedir Görelim" ..	185
Atatürk Büstlerini Kırıp Faturayı Menderes'e Kestiler	185
Malatya'daki Suikast İrtica Yaygarasını Yeniden Hortlattı	186
Sık Sık Anıtkabir İnşaatını Denetlemeye Giderdi	187
Yasaklı Şarkı Yeniden Radyolara Döndü	188
Bugünkü İstanbul'un İmarı Onun Eseri	190
SİYASİ MÜCADELESİ	193
Bir Anda Ortadan Kaybolunca İstifa Söylentileri Çıktı	194
Birinci Yılda İstifasını Sundu	194
Grup Başkanı İle Bilek Güreşi	196
Fuat Köprülü Cephe Aldı	196
Grup Âdeta İç Darbe Yaptı	197
"Meclis'teki Gevezeliklerimizle Günahlarımızı Affettirebilir miyiz?"	198
Son Grup Toplantısındaki Sitemi: Size Teessüf Ederim	199
Kendi Bakanının İhanetine Uğradı	199
En Büyük Kavgasını İnönü'yle Verdi	201
CHP İl Teşkilatlarını Bile Ziyaret Ederdi	202
Halk Evlerini Kapatınca CHP'nin Hışımını Çekti	203
Ulus Gazetesi Daha 1952'de Diktatör Suçlamasında Bulundu	204
İnönü'yü Arabasıyla Evine Bıraktı	205
"Memleket Namına Onlardan Şikayetçiyim"	207
Ecevit'i Tahkikattan Kurtardı	208
Üniversite Hocalarının İnönü Ziyareti	208
Seçim Başarıları	210
HÜZÜNLÜ GÜNLER	211
Darbe ortamı hazırlanıyor	213
Oyunu Bozma Çabaları	214

İçindekiler

“Memleket Dedikodu Tufanında Boğulmak İstenmektedir”	216
Yalan Haberlerin Ardı Arkası Kesilmedi	220
“Hürriyet Olmasa Bir Başvekile İstifa Diye Bağırılabilir mi?”	220
Ege Gezisinde Moral Buldu	222
Harbiyelilerin Yürüyüşü	222
“Mehmetçik Başbakanlarının Gece 1'lere Kadar Çalıştığını Görüyor. Onlar mı Darbe Yapacak?”	223
“Erken Seçim İlan Etti Ama Kablolar Kesilmişti”	225
“Beyefendi Adnan'dan Bir Haber Alabildiniz mi”	226
Önce Harp Okulu'nda Tutuldular	227
Gazetelerde Yalan Haber Fırtınası	228
Berin Hanım'ın Göreme Sokak'taki Günleri	232
1 Numaralı Hücre	235
“Yassıada'da Kan ve Cesetten Başka Bir Şey Kalmaz!”	235
Moral Düzeltmek İçin Futbolu Kullandılar	236
Hücrede Zor Şartlar Altındaydı	237
Yaşadığı Tecridin Sıkıntısı	238
“Eşimin Yürümeyi Sevdiği Saat”	242
Görüşebilirsin deyip İstanbul'a çağırdılar, sonra da görüştürmediler	243
İç Hesaplaşmalar	244
Avukatsız Bıraktılar	245
Duruşmalarda Sanıklara Hep Hakaret Edildi	247
Eşi için tanıklık yaptı	249
Mektuplaşmalardaki Sevgi ve Hasret	250
Eşini Rüyasında Gördü	252
“Ruhumla Daima Sizinleyim”	254
İdam Açıklandığında İntihar Haberi Geldi	255
Berin Hanım'ın çırpınışı	256
O Aslında Savaşı Kazandı	257
“BEN DİKTATÖR DEĞİLİM”	259
“DP Gelinceye Kadar Acaba Ülkede Anayasa Yok muydu?	260
“Tek Parti Varken Kimsenin Aklına Böyle Bir Dava Gelmiyor”	262

“İktidardaki Halk Partisi ile muhalefetteki Halk Partisi arasında dağlar kadar fark vardır”	265
“Hürriyetleri Tehdit Etmek Değil Bilakis Teyit Etmek Emelimizdi”	268
“Muhalefetin Her Ağız Açıta Ateşler Püskürdüğü Hengâmede Diktatörlükten Bahse İmkan Var Mıdır”	269
“Eskişehir gezimin maksadı erken seçimi açıklamaktı ama hoparlör çalışmadı”	271
“Odacılar ve Kapıcılara Dahi Hallerine Göre ‘Efendi’ Diye Hitap Ettim”	272
“Diktatörlük Peşinde Değil, Anarşi Endişesinin Pençesinde Çırpındık”	274
OĞLUNUN GÖZÜNDEN ADNAN MENDERES	275
“Husumetin Kaynağı Menderes Değil, Onun Millete Verdiği Önemdi” ...	281
“Gelecek için ‘nurlu yarınlar’ derdi”	284
KAYNAKÇA	287
Menderes Albümü	289

Bu kitabın yazarı Erdal Şen genç yaşına rağmen ömrünün önemli bir bölümünü Adnan Menderes ve Demokrat Partiyle ilgili çalışmalara ayırmıŐtır. Bu süre içerisinde benimle de birçok vesile ile bu konularla ilgili görüşmeler yapmıştır.

Erdal Şen her Şeyden önce gayet titiz ve tarafsız bir araŐtırmacıdır. Yorumlarını doğrulukları tartıŐılmaz belgeler üzerine inşa etmiştir. Elinizdeki kitap Adnan Menderes'in biyografisi ile ilgili sıradan bir kitap değildir. Bu kitapta Adnan Menderes hem gayet geniş hem de derin bir Şekilde ele alınmıştır. Adnan Menderes'in bir insan olarak tasvirinden, yaşadığı dönemin iç ve dış olaylarına kadar her husus bu kitabı çok iddialı kılacak bir lde ele alınmıştır.

Bu kitap aydınlatıcı, ufuk açıcı ve bundan sonraki araŐtırmacılar için öncülük görevi üstlenecek bir kitaptır.

Yazarı Erdal Şen'i derin bir takdirle kutluyor ve bu kitabı Adnan Menderes'le ilgilenen ve ilgilenecek herkese tavsiye ediyorum.

Aydın MENDERES

GİRİŞ

Çarıktan medeniyete geçişin adıydı onun dönemi. Kimi 'beyaz devrim' dedi ismine, kimi 'altın yıllar'... Asırlardır hizmete susamış Anadolu insanı; baraja, yola, fabrikaya, okula, suya, elektriğe onunla kavuşmuştu. Mahsul para ediyor, elleri nasır tutan köylünün yüzü gülüyordu. Sefaletin, Anadolu'nun kaderi olmadığını anlıyordu artık insanlar. Halk horlanıp itilip kakılmaz olmuştu. Sadece halkın değil, ülkenin itibarı da zirveye yükseliyordu. Türkiye için yeni dünya düzeninde öylesine bir ülke öngörenlerin hesaplarını şaşırtıyordu Menderes. Kendi halinde bir ülke gömleği dar gelmeye başlıyor, adeta geçmişteki şanlı yerine doğru başını yeniden doğrultuyordu Türkiye.

“...ve azıcık dirilelim derken 50'den sonra, Anadolu, kendi içinden çıkardığı bir vatan evladının 10 sene sonra bir bayıra gömülmesinin türküsü olması itibariyle o benim hicran türkümdür.” derken 'Millet Ruhü' şiirinin sahibi, 'Bir yiğit vardı' diye onu ve memleketin tarihini anıyordu.

Kendi sahasında, bir önden giden atlıydı Menderes. Elini kimi zaman Libya'ya uzattı kimi zaman Lübnan'a. Kore'ye asker gönderdi, ülkeyi NATO'ya dahil etti. Aktif diplomasiyle Kıbrıs'ı kazandı. Bağdat Paktı ve Balkan Paktı'yla bölgenin lideri hâline getirdi Türkiye'yi. İnönü döneminde Marshall Yardımı'nı başlatanlar hazırladıkları Barker Raporu'yla Türkiye'de sadece bir barajı yeterli görürken o, 21 baraj kazandırdı ülkesine. Bir baraja kredi vermediler diye Dünya Bankası'nın Türkiye temsilciliğini bile kapattırarak cesareti gösterdi. Barajlarla hem çiftçi para kazanıyor, hem de ülke aydınlanıyor şehirlere, evlere ışık geliyordu. Yapılan bu hizmetleri 'nurlu gelecek' diye anıyordu

Menderes. Onlarca şeker, çimento, dokuma fabrikası yaptı. İlk petrol rafinerisini, ilk traktör fabrikasını da o kazandırdı. Yaptığı barajları, 'köstebekler delecek' diye eleştirilse de, İstanbul imarında kazandırdığı büyük caddeler 'uçak mı incek' şeklinde tenkit edilse de, kredi veren ülkeler 'yatırımları' azaltın dese de aldırmadı. Diyordu ki: "Esasen öteden beri milletçe kalkınmamızın düşmanı kesilmediler mi? Şimdiye kadar memleketin muvaffakiyetlerinden birisine dahi kale alıp bahsettiler mi? Türk milletinin zeka ve gayretinin mahsulü olan bin bir eserden birisine dahi başlarını çevirip baktılar mı? Milletın olan her güzel şeyden, birisini dahi benimsemek faziletini gösterdiler mi? Hayır. Aksine olarak her muvaffakiyeti bir felaket, her güzel ve muhteşem eseri bir zarar diye göstermek için seneler ve senelerdir nasıl çırpındıklarını milletçe bilmiyor muyuz."

Ağır sanayiye ağırlık verdiği sıralarda, nükleer enerjiye geçmeye ramak kala kesildi önü. Ama o çoktan ülkesine asra bedel bir 10 yıl kazandırmıştı.

Sabahın 6'sında evinden çıkıp kilometrelerce yürüyerek önce şantiyeleri gezer sonra Başbakanlığa giderdi Menderes. Karakterinde alabildiğine merhamet öne çıkıyordu. Öksüz ve yetim büyümesi, çevresindeki insanların hayatını kaybetmesi, onda adeta insana değer verme özelliğini kazandırmıştı. Gençlik yıllarında tek başına koca çiftliğin yükünü omuzlaması, koca bir bataklığı adam etme çabası, yıllar sonra ülkesini imar etme tecrübesi kazandıracaktı. Çiftlik günlerinde tanışmıştı köylünün çektiği çileyi.

İşte bu kitapta çocukluk, gençlik, çiftlik yılları ve milli mücadele günleriyle başlıyoruz Menderes'in biyografisini anlatmaya. Çiftlik günlerinde çiftçilerle iç içe oluşunu, çiftçilikteki yeni arayışlarını, toprağını dağıtmasını, kimi zaman taşkınlarla kimi zaman da kuraklıkla mücadelesini irdelerken, yıllar sonra Türkiye'ye getirilen 'baraj vizyonu'nun arka planı çıkıyor ortaya.

Berın Hanım'la evlilik süreci, siyasete giriş ve ilk siyaset deneyiminde seçimlerde Aydın'ı Serbest Fırka'nın en başarılı illerinden biri haline getirilişi ve nihayetinde

Atatürk'ün keşfiyle birlikte CHP'li yıllar...

Menderes'in CHP'de aldığı görevler ve o dönemde yazdığı kimi raporlar. Tek parti döneminde bile o dönemin bildik alışkanlıklarından kendini uzak tutuşu irdeleniyor kitabımızda. 1945'le birlikte Menderes'in kendini gösterişi, DP'nin kuruluşu, 1946-50 arasında muhalefet mensubu olarak gösterdiği performans, ülkeye demokrasi gelmesi için miting miting dolaşarak verdiği mücadele, konuşmalardan örnekler 'siyaset yılları' bölümünde.

Menderes'in, başvekil seçildikten sonra başkentte getirdiği yeni tarzın neler olduğu, günlük alışkanlıkları, her gün sabahın 5.30'unda kalkıp yürüyerek işine gitmesi, özel kalemine her gün mutat sorduğu sorular ve halkın sevgilisi hâline gelmesindeki sır kitapta anlatılan konular arasında. Türkçe ezanın yeniden orijinaline dönüşü, düşünce suçlularının saliverilmesi, 16 generalin birden görevden alınışı Başvekillikteki ilk performansı olarak ele alınan anekdotlardan.

Ardından Kore'ye asker gönderme, NATO'ya üyelik, Bağdat Paktı ve Kıbrıs Türkleri için verdiği mücadeleler, bölge için hayalleri, Celal Bayar'la dış politikadaki gizli yazmaları, AET başvurusu, 6-7 Eylül tezgahı kitabın 'dinamik bir dış politika' bölümünde.

Ve en önemlisi de icraatlar. Barajlar, yatırımlar, fabrikaların neler olduğu bir bir sıralanıyor kitapta. Her birinin perde arkasında yaşanan ve Menderes'in profilini keşfetmeye imkan veren diyaloglar kitap için seçilmiş durumda. Bununla birlikte 27 Mayıs darbesi olduğunda devam etmekte olan projelerin neler olduğu tek tek sayılıyor ve Türkiye'nin darbeyle birlikte kaybettikleri gözler önüne seriliyor.

Ülkenin geçirdiği sosyal değişim de en çarpıcı örneklerle sunuluyor okura. Kürt meselesinden, eğitimdeki gelişime, dini yaşayıştan, musikiye kadar ülkedeki sosyal dönüşüm Menderes'in içinde yer aldığı anekdotlarla aktarılıyor.

Kitabın son bölümüne doğru Menderes'in verdiği siyasi mücadele, İsmet İnönü ile kavgaları, basının tutumu, kendi partisi içinde maruz kaldığı sıkıntılar ve seçim başarılarına değiniliyor. 'Hüzünlü Günler'

bölümünde ise 27 Mayıs darbesi öncesi ortam, olayların organize edilmesi, Menderes'in üniversite olayları sonrası oyunu bozmak için radyo konuşmalarından örnekler, darbe günü Menderes'in ve ailesinin durumu olayların akış sırasına göre işleniyor. Yassıada şartları ve ailenin dışarıdaki durumu, Anayasayı İhlal Davası'yla ilgili Menderes'in son savunması, idam kararı, karar sonrası geçen iki gün ve Berin Hanım'ın çabaları yine soluk soluğa okunacak bölümlerden. Kitabın sonunda ise Aydın Menderes Bey'le yapılan geniş bir mülakat yer alıyor. Küçük oğlunun gözünden Menderes anlatılıyor bu röportajda. Final, Menderes albümü...

Erdal ŞEN

Mayıs-2010/Ankara

ÖKSÜZ VE YETİM BİR BAŞLANGIÇ

Tak, tak, tak, tak... Kâhya Mehmet Ağa'nın çiti tamir ederken çekicinden çıkan sestü bu. Sabah ışıklarının salına salına süzöldüğü ahırdan pek bir yankılanıyordu çekicinin sesi. Çiftliğin diğere sakinlerini uykusundan ediyordu hâliyle. Atlar ansızın üzerinden aştıkları çite zarar vermiş; iş, her zamanki gibi Çakırbeyli'nin emektarına düşmüştü.

Tak, tak, tak, tak... Çiftlik çalışanları hemen aşığı insan diye daha bir sert vuruyordu çivinin üstüne çekici Tireli Mehmet Ağa. Telaşı öğleden sonra İbrahim Ethem Bey'in çiftliğe gelecek olmasındandı. İzmir'de ikamet eden çiftlik sahibi Ethem Bey hafta sonu gelecekti. Çiftlik havası almaya çok ihtiyaçları vardı. Kâhya Mehmet de mahcup olmak istemiyor, her bir şey tastamam olsun diye, bir oraya bir buraya koşturuyordu.

Nihayet, bey gelmiş; yanında eşi Tevhide Hanım'ı, kızı Melike'yi ve küçük Ali Adnan'ı da getirmişti. Ayakları üzerine yeni dikilmeye başlamış bir buçuk yaşında bir yavrucaktı daha Ali Adnan. Kıpır kıpır hâliyle sığmıyordu koca çiftliğe. Sanki en çok o mutlu olmuştu geldiklerine. Çiftçiliğin maskotu oluverdi hemen. Pek bir yaş farkı olmayan ablası Melike'yle oynamaya bayıldığı için, ikisine birden bayram yeri olmuştu Çakırbeyli Çiftliği. Dayısı Sadık Bey'in Sarayıcı Mahallesi'ndeki evinde doğduğu günden beri zaten ablası onu oyun arkadaşı edinmişti.

Sonbaharda bile ılık mı ılık bir Ege havası vardı. İrilemiş zeytin taneleri şahit oluyordu bu mutlu manzaraya. Yeşil çim tepeliklerinden aşığı yuvarlanıyorlardı abla-kardeş. Yakın zaman sonra başlayacak acılar silsilesine inat, aile en mesut anlarını yaşıyordu.

Ethem Bey ve Tevhide Hanım, çocukların mutluluğuyla avundular o gün. Bu avuntuya ihtiyaçları yok değildi doğrusu. Belki de tekrarı

olmayacak bir tabloydu gün boyu yaşadıkları. Melike ve Ali Adnan ağaçların arasında sevinçle kaybolup giderken, henüz dört yıllık evli olan Ethem ve Tevhide birbirlerine sarılıp hıçkırma hıçkırma ağlaştı. Bir daha bu ânı tadamayacaklarını biliyorlardı.

Öksürükleri gitgide artıyordu Tevhide Hanım'ın. Hastalık vücudunu sarmıştı. Verem onu gün gün ölüme götürüyordu. Zaten o yüzden gelmişlerdi ya buraya. Biraz hava değişikliği için ideal bir yerdi Tevhide Hanım'ın babasından kalma çiftlik.

Tevhide'nin babası Hacı Ali Paşazade, Aydın'ın önde gelen ailelerinden biriydi. Kızına miras olarak kalan Çakırbeyli'deki çiftlik neredeyse 35 bin dönümdü.

Hacı Ali'nin paşazadeligi Abdülhamid'in kendisine gönderdiği mir-i miran rütbesinden geliyordu. Kırım Harbi'nde gösterdiği fedakârlıktan sonra memleketine döndüğünde artık sivil bir paşaydı. Devlet otoritesini toplumdaki saygın insanlar eliyle yürütme stratejilerinden biri olarak saray, Aydın'ın paşazadesi unvanına layık görmüştü. Ne var ki çevresinde çapulculuğa pirim vermeyen vatan evladını bir gün Rum çeteleri pusuya düşürerek hunharca şehit edeceklerdi.

Anlı şanlı, itibarlı ve zengin bir aileydi Ali Adnan'ın anne tarafı. Tevhide, gönlünü Katipzadelerin oğlu Ethem'e kaptırınca kızılca kıyamet kopmuştu. O bildik hikâyeler neyse, aynısı yaşandı. Hacı Ali Paşazade vermiyordu kızını vilayette kâtiplik yapan Ethem'e. Aradaki mektuplaşmalar yaşadıkları aşkın ateşini yükseltmekten başka bir işe de yaramadı. Leyla ile Mecnun gibiydi aşkları. Aile ikna olmayınca kaçıştan başka yol kalmadı. Öyle yaptı Tevhide. Ve evlendiler. Aileler razı gelmek zorunda kaldıkları evlatları için anlı şanlı bir de düğün yaptılar. Önce Melike, sonra Ali Adnan doğdu.

Şimdi dört kişilik bir aileydiler. Ve çiftlik, dördünü birden son kez ağırlıyordu o gün.

İzmir'e yeniden döndüklerinde öksürük krizleri nüksetti Tevhide Hanım'ın. Artık hastalığa dayanması zordu. Bir gece öksürtükler arasında ruhunu teslim etti. Geriye genç yaşta dul bir koca, öksüz iki yavrucak kalıyordu.

Anne sıcaklığından mahrum olan iki yavrusunu da geceleri yanına yatırırdı Ethem Bey. Çocuklar gözlerini hemencecik yumsa da erken kaybettiği aşkını düşünürdü sabahlara kadar.

Baba Ethem'in acısı zaten rahatsız olan kalbini de zayıflatıyor, verem ise yolun sonunu beriye doğru çekiyordu. Eşinin kaderine doğru yol alıyordu. Kendisi de ölse küçük yavruları bir başlarına kalacaklardı ana-sız, babasız, halasız. Evet çocukların halası bile o aralar veremden vefat etmişti. Göğüs gerebilirler miydi hayatın zorluklarına... Bu düşünce yiyip bitiriyordu baba Ethem Bey'i. Tedavi için İsviçre'ye gitmeye karar verdi bu yüzden. İstanbul'a kadar ulaştı, ama yola devam edemedi. İstanbul'da iken hayata gözlerini yumdu. Çok değil bir yıl sonra eşinin, büyük aşkının yanına uçup gitti. Merkez Efendi Mezarlığı'na gömdüler Ethem Bey'i.

İki buçuk yaşındaki Ali Adnan elbette olanları anlamıyordu. Sadece etrafında pervane olan ana ve baba sıcaklığından mahrumdu. Belki de bunun burukluğunu kalbinin derinliklerinde hissediyordu. Anne ve babasının yokluğunda Ali Adnan ablasına daha bir bağlandı. Her ne kadar babaannesi Fitnat Hanım ona analık yapsa da ablası tutunacak bir dal gibiydi bu küçük çocuk için. Etrafındaki bir kişinin daha eksilmesinden ödü koparmışçasına peşinden hiç ayrılmaz, eteklerinden tutunurdu hep ablasının.

Ablası Melike kardeşini göğsüne bastırır, "Benim canım Adnan'ım, Allah seni korusun." derdi. Duasında biraz da endişe saklıydı. Sanki az sonra birbirlerinden kopuverecekler gibi bir his, her ikisinin o küçücük kalplerine sinmişti.

Ablasının Ölümü Minik Kalbini Sarstı

Ne yazık ki Ali Adnan altı yaşına geldiğinde korktuğu gerçek oluyor; Melike ablası da annesinin hastalığına tutuluyordu. Ansızın gözlerini yumdu; terk edip gitti kardeşini. Ali Adnan bir büyük boşluğa düşmüştü sanki. Ablası ne kendisiyle oyun oynuyor ne yanında uyuyordu. Garip bir çocuktü artık o.

Çiftlikte yaşanan o mutlu günün üzerinden birkaç sene geçmesine rağmen dört kişiden sadece biri kalmıştı geriye: Ali Adnan.

Küçük yaşta çokça acıyı birden tadıyordu geleceğin kudretli başbakanı. Bu aslında Onda hayatı boyunca vicdan sahibi olma yolunu da açacaktı. Yumuşak huyluluk ve merhamet hisleri, yaşadığı o acılardan sonra mizacı oluyordu. Öksüz ve yetimliğın verdiği duygusallık ve mahcubiyet de ana karakterleri arasına giriyordu. Anasından ve babasından bulamadığı; onların yerine babaannesinin kendisine karşı alabildiğine sergilediğı şefkat Adnan'ın da öne çıkan kişilik özelliklerinden biri hâline geliyordu.

Mayasını Babaannesi Yoğurdu

Artık hayatında sadece babaannesi Fitnat Hanım vardı Ali Adnan'ın. Babaannesi onun için hem baba, hem anneydi. Gayet tedbirli ve akıllı bir kadındı. Oğlu ve gelinini kaybettikten sonra bütün ömrünü torunu Adnan'a vakfetti. Babaanne, oğlundan kalan bu emanetin üzerine alabildiğine titredi. Yeri geldiğinde öğretmeni, yeri geldiğinde annesi oldu. Bir döneme damgasını vuracak olan başbakanın mayasını çalan, ruhunu yoğuran, karakterini şekillendiren bu Osmanlı hanımefendisi oldu.

Babaanne, 17-18 yaşlarına kadar onu sıkı bir terbiye çemberi içine aldı. Kalbi hüznlerle dolu olan çocuğun en güvendiğı sığınak oldu Fitnat Hanım.

Önce miras meselesini halletmek istedi babaanne. Koca çiftliğin tek varisi henüz küçük bir çocuktı. Akrabaları veraset davası açınca görülen mahkemede hâkim, Ali Adnan'ı da dinlemek istedi ve "Kimin yanında kalmak istiyorsun?" diye sorunca babaannesinin kucağına atladı Ali Adnan. Böylece babaannesi torununun hukuken de haklarını elde etti.

Unutulmayan Vasiyet

Fitnat Hanım sık sık nasihat ederdi torununa. O da can kulağıyla büyük bir saygıyla dinlerdi babaannesini. En çok toprak sevgisinden bahsederdi babaannesi. Adnan'ı sürekli gelecekte çiftliğinin beyi olacak şekilde motive ediyor,

"Senin gibi on binlerce dönüm araziye sahip olan bir insanın çiftliğini yüz üstü bırakması, onu tabiatın hoyrat ellerine teslim etmesi affedilmez bir günah olur." diyordu.

Gençliği İzmir'de geçti

Hayatı boyunca unutamadığı nasihatler vermişti Ali Adnan'a. Bunlardan biri gençlik dönemindeki çiftlik yıllarına yön verecekti. Yıllar sonra da hep babaannesini anarak yakın arkadaşlarıyla paylaşırdı o nasihati:

“Büyükbabandan kalan bu topraklara hıyanet etme. Bu topraklar gerçek anlamda senin vatanındır. Senin anandır, babandır. Senin varlığındır, öz yurdundur. Bu topraklara ne kadar hizmet edersen, bu topraklar sana bedelini misliyle öder. Oğlum sen bana tek yadigârsın. Oku, öğren yetiş. Ama senin asıl ekmek kapın, toprakların olacaktır. Toprağını, çiftliğini unutma. Onu eller eline bırakma. Toprak nankör değildir. Ne ekersen onu fazlasıyla verir. Sen toprak beyi olacaksın oğlum, toprak adamı. Bunu unutma.”

Babaanne bazen oğlu tarafından yazılı olan duvarda çerçevesiz yazıyı da okurdu torununa. Hiç hatırlayamadığı babasına ait, duvarda asılı panoda şu yazılıydı:

“Ey Rabbim! Öğret. Ta ki dine meyledelim. Bize hakikati göster. Biz karanlıklar içindeyiz. Yolunu telkin edecek rehberleri bize nasip eyle. Ta ki biz bu fani dünyanın geçici nimetlerine aldanıp sana ibadet ve taatimizi kaybetmeyelim. Ey Rabbim, hidayeti nasip eden sensin. Birisine hidayet nasip etmezsen dünyadaki bütün varlıklar kendisine telkinatta bulunsalar yine fayda vermez. Hidayeti bize nasip et. Bizi nefis ve hevânın şerrinden muhafaza et.”

Adnan önceleri babaannesine “anne” diyordu ve öyle biliyordu. Evde otururlarken kendi odasında Fitnat Hanım'ın gizli gizli gözyaşı döktüğünü fark eden Adnan,

“Anne, nedir üzüntün?” diye sormuş; babaannesi gerçeği söylemek zorunda kalmıştı.

Adnan'ı da Vereme Kaptırma Korkusu

Ailenin bütün fertlerini teker teker vereme kurban varan Fitnat Hanım, “Benim güzel Adnan'ım” dediği torununu aile doktoruna muayene ettirdi. Doktor,

“Bu çocuğu mutlaka bol güneşli, temiz havalı, ferah bir yere taşıman lazım. Kimseye itimat etme. Çocuğun dikkatli bakıma ihtiyacı var. Eğer

bu rutubetli, güneşsiz, dar sokakta yaşamaya devam ederseniz bu da diğerlerinin yanına gider.” deyince alelacele Alaybey’de denize kıyı bir eve taşındılar.

Adnan yeni mahallesinde semiz bir çocuk olup çıktı. Kanlı canlı, ele avuca sığmaz, biraz da afacan biriydi artık.

Deniz Sevdası

O bölgedeki evler denize kıyı yalı şeklindeydi. Her evin iskelesi olurdu. Evlerden denize girebilmek mümkündü. Ali Adnanların evi de işte öyleydi. Böylece denizle iç içe bir hayatın kapısı açılıyordu onun için. Müthiş bir yüzücü olacaktı yaşadığı bu yeni evde. Deniz bir tutkuya dönüşüyordu Ali Adnan’da. Saatlerce denizde kalırdı. Sadece bu kadar da değil; yelken ve kürek çekme sporlarında da kendini geliştirecekti. Denizle arası o kadar iç içe idi ki evlendikten sonra eşi olacak Berin Hanım’a,

“Çiftçi olmasaydım kaptan olurdum.” diyecekti.

Yakınları ondaki bu kaptanlık isteğini, ‘yeni yerler keşfetmek, görülmeyen yerleri görmek ve uzaklara gitmek’ arzusu şeklinde yorumluyorlardı.

Ali Adnan’ın Alaybey’deki yeni mahalle arkadaşları Muzaffer Arel, Rifat Kadızade ve Nusret Dülger’di. Onlarla uzun uzadıya bisiklet biner, sokak oyunları oynarlardı.

Sokakta biri daha vardı ki yıllar sonra hayat arkadaşı olacaktı: Küçük Berin. Mahalle arkadaşları arasında çocukluk şakaları yaparken Berin’in saçını çekip kaçıdığı olurdu.

KSK’nın Santraforu

Ali Adnan’ın mahallesindeki büyüklerin futbol tutkusu onu da futbola çekiyordu. İzmir’de pek fazla sayıda olan azınlıklar çoktandır futbol oynuyordu. Kurdukları Paninonios, Apollon takımları bunların başındaydı. Karşıyakalı Türk gençleri ise azınlıklardan geri kalmak istemedikleri için kendi takımlarını kurmaya koyuldu. Böylece Karşıyakalı altı genç Osman Paşa Camii’nin yanındaki arsada futbol oynamaya başladı.

Menderes'in kolej günleri

İşte Ali Adnan'ın çocukluğunun geçtiği bu mahallede böylece Kaf-Sin-Kaf'ın temelleri atıldı: Tarih 1912. Renkleri, kırmızı-yeşildi bu yeni takımın. Kırmızı Türklüğü, Yeşil Müslümanlığı temsil ediyordu. Azınlıklara karşı bir refleks geliştiren Karşıyakalı gençler böyle bir ruhla kuruyorlardı takımlarını. Ve Ali Adnan da işte böyle bir havanın estiği mahallenin çocuğuydu.

1. Dünya Savaşı'na kadar yabancılarla kıran kırana maçlar yapıldı mahallede. Yaşı biraz daha ilerlediğinde Ali Adnan da Karşıyaka'nın santraforu olacaktı. Adnan'ın lise yıllarında Karşıyaka'da top oynadığı sıralarda aynı takımda kalecilik yapan kişi de Varlık Vergisi'nin mimarı 1945'lerin Maliye Bakanı Hasan Şevket Adalan'dı.

Bir diğer sportif merakı ve eğlencesi ise tekerlekli kay kaydı.

Adnan, okul arkadaşları arasında eli açıklığı ve paraya değer vermesi ile tanınırdı. Hafta sonları bilardo oynamaya giderler, kaybedenin parasını ödemesi gerektiği hâlde kazansa da, kaybetse de paraları daima o öderdi.

Okulda Ana-Babası Ziyarete Gelenlere İmrenirdi

7-8'li yaşlarında babaannesi özel eğitim aldırılmış 9-10 yaşlarına geldiğinde de okula başlamıştı. Ali Adnan'ın eğitim gördüğü ilk okul, İttihatçıların en etkin olduğu yerlerden olan İzmir'deki İttihat ve Terakki İdadisi idi. Şükrü Saraçoğlu gibi yıllar sonrasının tanınmış simaları okulun yöneticilerindendi.

Adnan'ın okula başladığı tarihlerde yedi düvelin baskısıyla uğraşan Osmanlı, bunlarla boğuştuğu yetmiyormuş gibi bir de iç meseleleriyle meşgul oluyordu. En zor zamanlarda 33 yıldır Osmanlı topraklarını tek parça tutmaya çalışan II. Abdülhamid, ne yazık ki kendi askerlerinin eliyle devriliyor ve Osmanlı düşmanları seviniyordu. Ali Adnan'ın okula başladığı yıl Abdülhamid tahttan indiriliyordu. Bu, aynı zamanda ülkedeki darbeci mantığın da başlangıcı olacaktı.

Okulun başlarında ana babasızlığın ne demek olduğunu yeniden hissetti. Arkadaşlarını babaları okuldan alırken, o bundan mahrumdu. İçi burkular, zaman zaman gözyaşı dökerdi bu duruma.

Bir süre sonra dil öğrenme isteği ağır basınca babaannesinden izin aldı ve İzmir Buca'daki Kızılçullu Amerikan Koleji'ne girdi. Başarılı bir öğrenci olarak göze çarpıyordu. Amerikan Koleji'nin gözde öğrencileri arasındaydı. Öğretmenleri onu,

“Çalışkan, derli toplu, hassas, bazen heyecanlı, milliyetçi duygulara sahip, düzgün konuşma özelliği olan” bir öğrenci şeklinde anlatıyordu.

Amerikan Koleji'nde Okurken Yaptığı Misyonerlik Şikâyeti

Osmanlı topraklarındaki yüzlerce misyoner okulundan biriydi. Osmanlı'nın son dönemlerindeki siyasi gelişmelere aktif etki ediyordu bu okul da diğerleri gibi. Daha o yaşta fark ediyordu Ali Adnan okulda

Kolejli günlerinde. Melih Aktaş'ın arşivinden

yürütülen faaliyetleri. Yetiştirme tarzı; babaannesinden öğrendikleri ve karakteri görüp işittiklerini kaldıramıyordu. Yanına aldığı iki arkadaşıyla doğrudan Celal Bayar'a gitti. O sıralar Bayar, İttihatçıların İzmir'deki genel sekreteriydi. Okullarında kendilerinin Hristiyan yapılmaya çalışıldığını anlattı. Öğretmenleri arasında misyoner rahipler olduğundan söz edip, okullarının bu durumuyla devletin ilgilenmesini talep etti.

Gün gelecek, o Mahmut Celal Bey Cumhurbaşkanı; Ali Adnan da başbakan olacaktı.

O büyük karşılaşma için daha vakit vardı; ikisinin birlikte kader birliği yapacakları zamanlardan çok uzaktılar. Yine de, geleceğin cumhurbaşkanı, bu görüşmeyi hatırlıyordu. Aklında kalan yüzler ve isimler değil; gençlerin milliyetçi, vatansever, dinlerine bağlı tutumlarıydı. Okullarının dinlerine, vatanlarına karşı giriştiği misyoner tutumuna karşı, o çocuk yaştaki gençlerin ateşli isyanlarını hiç unutmamış ve Yassıada sonrası kaleme aldığı hatıratına bunları yazmıştı.

Her Gün Soğuk Suyla Duş Yapardı

Bu yeni okulunda ilginç özellikler de edindi Ali Adnan. Kızılcıllu Amerikan Koleji'ndeki talebeliği sırasında soğuk suyla yıkanmaya alışacaktı. Okul, o zamanlar öğrencileri soğuk suyla duşu mecbur tutuyordu. Böylece soğuk suyla duş almak onun özellikleri arasına girmişti.

Öyle ki başbakanlık günleri dahil bu özelliğinden hiç vazgeçmedi. Yassıada'ya gidene kadar da her gün soğuk suyla duş alacaktı. Kışın ortasında su kesik bile olsa bazen bir buzu, bazen yağan bir karı eritip onunla duşunu alırdı.

Birinci 27 Mayıs

Ali Adnan lisede okuduğu sıralarda 1. Dünya Savaşı'nın en ateşli günleri yaşanıyordu. Düşman bir taraftan Çanakkale'ye dayanmıştı, dört bir yanda savaşlar veriliyordu. Nisan 1915'le birlikte Osmanlı topraklarına kara çıkartması başlayınca takviye kuvvete ihtiyaç duyuldu. Nüfus gitgide tükeniyordu. Bu sırada kendisinin ve Türkiye'nin kaderinde önemli bir yer tutan 27 Mayıs tarihi ilk kez çıkıyordu karşısına. 27 Mayıs 1915'de Sultan V. Mehmed Reşad'ın yayınladığı bir emirle Askerlik Kanunu'nda değişiklik yapıldı. Koca bir genç neslin cephelede tükendiği tarihin başlangıcıydı bu. Bir yıl kadar sonra Harbiye Nezareti, kanundaki değişikliğe istinaden bedenleri gelişmiş olan lise talebelerini cepheye çağırdı. Eski tarihle 1315 doğumlu olan Ali Adnan, bu çağrıyı büyük bir heyecanla karşıladı. O yıllarda kendisi gibi genç yaşta cepheye gidenler için ey onbeşli onbeşli türküsü yakılacaktı.

Ayrıca 27 Mayıs 1915, yıllarca Türkiye'nin başını uluslar arası alanda ağrıtabak olan Tehcir Kanunu'nun da İttihatçı hükümet tarafından kabul edildiği gündü.

Yedek Subaylık Eğitimi Aldı

Artık cepheye gitmesi için sayılı günler kalmıştı. 17 yaşında zayıf ve çelimsiz biriydi. Ama arkadaşlarından geri durmak istemiyordu.

Babaannesini zar zor ikna edip okulu yarıda bırakarak İstanbul'un yolunu tuttu. Tahsilli olduğu için Erenköy'deki İhtiyat Zabiti Talimgâhı'na alındı. Cepheye gönderilmeden önce yedek subay olarak eğitim görmesi gerekiyordu.

Babaannesini özleyince mektupla onu İstanbul'a çağırıldı. Mektubunda,

"Hafta sonları Meserret Oteli'nde kalıyorum. Bir iki gün beraber oluruz. Ne olur gel." diyordu.

Fitnat Hanım genç torununu kırmadı. Artık hafta sonları görüşeceklerdi. Nine ve torun ağlaşmalar eşliğinde kucaklaştı. Üzerinde Türk askerinin asil üniforması vardı. Duyulandı babaanne,

"Oğlum sen enikonu zabıt olmuşsun. Üzerindeki üniforma pek de yakışmış." dedi. Adnan da 'iki hafta daha eğitim aldıktan sonra kılıç kuşanacaklarını' söyledi.

Babaanne torununun cepheye gidecek olmasından içi burkuluyor olsa da cesaretini kırmak istemedi. Şunu söylemeyi de ihmal etmedi:

"Adnan'ım, Vakti gelince kılıç kuşanacak, askerliğini yapacaksın. Vatan vazifeni yüz akınlı bitir. Ondan sonra doğru Çakırbeyli Çiftliğine."

Babaanneyi Kaybetmenin Hüznü

Babaanesi torununa olan özlemini gidermişti. Artık ilk vapurla İzmir'e dönmek istiyordu. Adnan ise gönderme yanlısı değildi. Tam uğurlama esnasında ikisi de birbirlerinden ayrılmaya kıyamadı. Otele geri döndü babaanne.

17 yaşındayken yedek subay eğitimi aldı

Fitnat Hanım hazır İstanbul'da bir süre daha kalacakken oğlu ve gelininin mezarını da ziyaret etmek istedi. İki hafta üst üste hafta sonları mezarın yerini aradılar. İkinci gittiklerinde babaannesi artık aramaktan yorulmuştu. Bir yere oturup,

“Adnan buralarda olacaktı.” diyerek biraz daha bakınmasını istedi. Adnan da babaannesine gülümseyerek, “Bak tam da babamın mezarının üzerine oturuyorsun.” deyince mutlu oldular.

Oradan her ikisi de otele döndü. Ertesi sabah kalktıklarında babaanneden ses seda yoktu. Adnan odasına girdiğinde babaannesinin o gece ruhunu teslim etmiş hâlde buldu.

Yıllar önce yaşının küçüklüğünden dolayı farkına varamadığı ölüm, hayatındaki en yakın kişiyi de yanından alıyor ve Adnan’ı büyük bir sarsıntıya uğratiyordu.

Cepheye Varamadan Döndü

Acısı içinde bir kor gibi yanarken eğitimini tamamlamış ve cepheye hazır hâle gelmişti. 19. mürettep 20737 sicil numarasıyla talimgâhı bitirerek asteğmen oldu. Yaşadığı son acı bünyesini iyice zayıflatmıştı. Buna rağmen Filistin Cephesi’ne gönderilen destek birliğinin içindeki yerini aldı. Askerliğe çağrıldığında çiçeği burnunda bir delikanlıydı daha. Aslında o kadar hastaydı ki, kilosu 40'lara kadar düşmüştü.

Kendilerini cepheye taşıyan tren kavşak noktası olan Adana Pozanti’da bir süreliğine durdu. Trende iken zaten titremeye başlamıştı. Zehirli sıtma hastalığına tutulmuştu. Tren istasyonda durduğunda komutanları onu çadırlardan oluşan seyyar hastaneye yatırdı. Cepheye göndermezler korkusuyla, sürekli, “Bir şeyim yok.” dese de korktuğu başına geldi. Bu şekilde cepheye gidemeyeceği söylendi. Israrı fayda etmedi. Zaten cephedeki harp de bitmek üzereydi.

Cepheye gidemeden tayini İzmir’deki 17. Kolordu’ya çıktı. Kordon’daki tercüme bürosuna verildi. Ne memleketinin İzmir oluşu, ne halasının kocası olan Nihat Paşa’nın bölgenin komutanı olması Adnan’ı mutlu etmiyordu. Onun gözü cepheydi. Düşmana karşı gidip savaşmak istiyordu. Hâlbuki savaş artık bitmişti. Yüz binlerce şehit verilmiş ama savaş kaybedilmişti.

Adnan; içindeki, düşmana karşı savaşma arzusunu yerine getirebilmek için çok değil, bir sene bekleyecekti.

MİLLÎ MÜCADELE'YE KATKISI

Yıl 1918. Savaş kaybedildi. Cepheye ulaşmadan Mondros Mütarekesi imzalanmış, Ali Adnan, İzmir'e dönmüştü. Bir müddet sonra İzmir'in Yunan işgaline uğrayacağı haberleri gelmeye başladı. Ne yapmalıydı? Hâlâ İzmir de mi durmalıydı, yoksa hayatın sorumluluğunu sırtına yüklenmek zamanı gelmiş miydi? Esasen İzmir de durmak çok cazip de gelmiyordu artık. Babaanesi yanında değildi, bir başına kalmıştı. Fitnat Hanım'ın korumacı kanatları altında öğrendiği her bir öğüdü 19 yaşında bir genç olarak hayata geçirmek durumundaydı. Babaannesinin 'Bir gün mutlaka çiftliğine dön!' sözünü hiç hatırlıyordu. Aydın'a geçmeye karar verdi. Çakırbeyli'ye gitmeli ve çiftçilik yapmalıydı. Ve böylece siyasete gireceği 31 yaşına kadar çiftlik günleri başlıyordu Ali Adnan için.

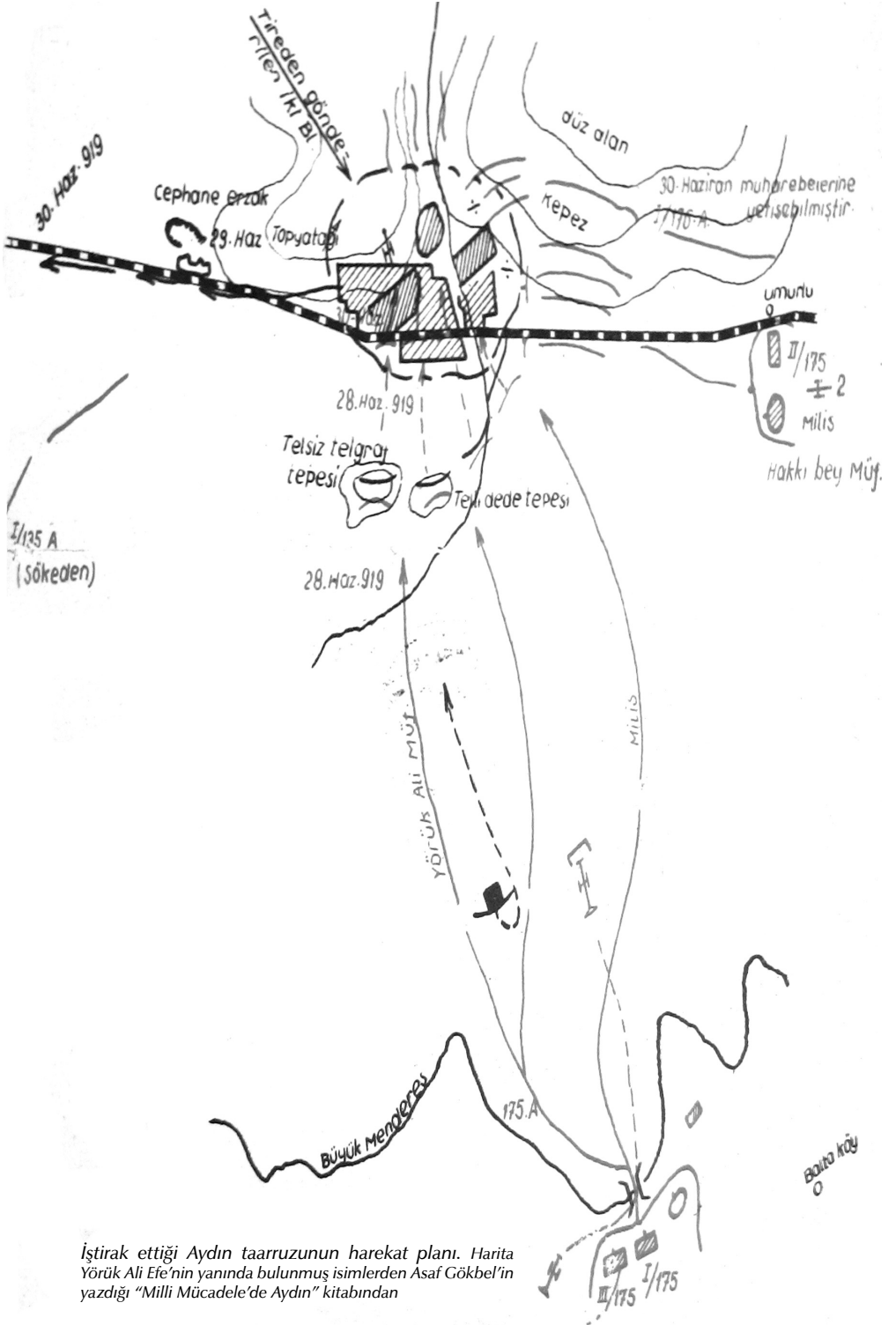
Çiftliğine geldiğinde hemen işe koyuldu. Ama çiftçilikten anlıyor sayılmazdı. Üstelik artık çiftliğin beyi de olacaktı. Evet, O artık Adnan Bey'di. Bundan sonra Ali Adnan değil, Adnan Bey diye çağrılacaktı.

Ancak çiftlikteki ilk zamanlar çiftçilik yapamayacaktı. Savaş esnasında can attığı hâlde ulaşamadığı cephe şimdi hemen çiftliğinin yanı başına kadar gelecekti.

Aydın'ın Yunan İşgaline Uğradığı Tarih Yine 27 Mayıs

Yunanlılar, İzmir kıyılarına çıktığında tarih 15 Mayıs 1919'u gösteriyordu. İşgalciler hızla ilerledi. Adnan Bey'in memleketi Aydın, 27 Mayıs'ta Yunanlıların işgaline uğramıştı. Bu uğursuz tarih, Adnan Bey'in önüne ikinci kez çıkıyordu. Birkaç gün içinde işgal Nazilli'ye ulaştı. Hem Aydın, hem de Nazilli'ye büyük birliklerini konuşlandırdılar. Öte yandan Aydın Ovası'nın güneyinden geçen Menderes Nehri'nin öbür tarafı da İtalyan işgali altındaydı.

Bir Yiğil Vardı

İştirak ettiği Aydın taarruzunun hareket planı. Harita Yörük Ali Ef'e'nin yanında bulunmuş isimlerden Asaf Gökbel'in yazdığı "Milli Mücadele'de Aydın" kitabından

İşgali kabullenemeyen Aydınlılar vakit geçirmeden organize oldular. İtalyan ve Yunan kuvvetlerinin arasında kalan ve daha serbest bir alan görünümündeki Çine üs olarak seçildi. İlk toplantı 5 Haziran gecesi Çine Askerlik Şubesi'nde yapıldı. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, Yüzbaşı Ahmet Bey aracılığıyla o günlere kadar Aydın dağlarında yol kesen efelerle buluştu. Başlatılacak Millî Mücadele için silahlı adamları olan efelerden yardım istendi. Yörük Ali Efe bunların önde gelenlerinden. O gün o toplantıya katılan ulusal kuvvetlerin sayısı sadece 17'ydi. 10 gün sonra ilk baskın gerçekleştirildi. Tarihe 'Malgaç Baskını' olarak geçen ve Ege'deki Millî Mücadele'nin işaret fişeği sayılan vurkaç baskınıyla Sultanhisar yakınlarındaki demiryolu köprüsünü Yörük Ali Efe ve adamları havaya uçurdu. Yörük Ali Efe, düşmanı şaşkırtmak için önce Nazilli'nin ilerisine, sonra da geri dönerek, stratejik açıdan işgal kuvvetlerini gözlemleyebileceği İsabeyli kasabasının tepelerini üs olarak seçmişti. Kasabanın kahraman insanları da Yörük Ali'ye arka çıkmışlardı.

Bu arada Aydın'ın güneyindeki Çine'de gönüllü kuvvetler giderek artıyordu. Bunlardan biri de Adnan Bey'di. Bölgenin en büyük toprak sahibi Adnan Bey'in çiftliği Çakırbeyli aslında Yunanlıların değil İtalyanların işgal ettiği bölgedeydi. Direniş üssü sayılan Çine'ye de çok yakındı.

Çakırbeyli Çiftliği Lojistik Üs Merkezi Gibiydi

Adnan Bey başından sonuna kadar bu mücadelenin içinde; hatta en önünde oldu. Aldığı yedek subay eğitimini sergileyebileceği bir fırsattı bu. Çiftliğindeki imkânları Millî Mücadele için seferber etti. Kılık kıyafetten yemeğe; at ihtiyacına kadar Çakırbeyli Çiftçiliği Aydın savunmasının âdeta lojistik merkezlerinden biri gibiydi. Kuyruğu topuzlu al atıyla sürekli koşuşturmaca içindeydi. Çiftliği ile Millî Mücadele'nin yürütüldüğü mekânlar arasında sürekli gidip geldi.

Adnan Bey'in katkısı bununla sınırlı değildi. Hem kendi köyünden hem de çevre köylerden topladığı 30'a yakın gönüllüye komuta ediyordu. Adına da Ayyıldız Çetesi adı vermişti. Yakın arkadaşı Boydere Köyü'nden Ethem de kendi köyünden katılanların başındaydı. Adnan Bey hem diğer birlik komutanlarına cesaret veriyor, hem de katıldığı bütün çatışmalarda en önde yer alıyordu.

Malgaç Baskını'ndan sonra ikinci baskını Bakırköylü Teğmen Kadri, Erbeyli Tren İstasyonu'na yapmıştı. Sayıca zayıf olsa da tahmininin ötesinde bir kalabalıkla karşılaşınca Teğmen Kadri geri çekildi. Ancak intikam almak isteyen Yunanlılar istasyonun yanındaki bugünkü Karapınar Köyü'nden yetmiş iki vatandaşı öldürdü ve benzer bir baskın yememek için geri çekildi. Yunanlılara darbe indirmek için bilenen millî kuvvetlere bu katliam son derece sarsıcı geldi. Katliam çevre köylerde de korku salmıştı.

Yöredeki efeleri organize eden 57.Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, bir yandan efelerle temas kuruyor bir yandan da Adnan Bey'in kuvvet durumunu merak ediyordu. Karapınar köyünde katliama uğrayanların intikamı alınmalıydı. Tümen Komutanı Albay Şefik, yaveri Teğmen İsmail Hakkı'yı Adnan Bey'in yanına gönderdi. İsmail Hakkı, Adnan Bey'in çocukluk arkadaşıydı. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın ardından görev yeri İzmir'den memleketi Aydın'a dönmüştü Teğmen İsmail Hakkı. Çiftlikte hem kucaklaştılar hem hasret giderdiler. Adnan Bey az sonra Erbeyli İstasyonu'na baskına gideceklerini ve birkaç gündür bunun planını yaptığını anlattı arkadaşına.

Katıldığı İlk Baskın

Bu arada çiftliğe 80 kişilik kuvvetiyle İsafakılar Köyü'nden Kara Durmuş geldi. Adnan Bey ve Kara Durmuş, kuvvetlerini birleştirerek gece karanlığında Çine Çayı'ndan geçtikten sonra Erbeyli'ye kadar geldi. Aydın'ın 10 kilometre batısında bir yerdi burası. İstasyon kenarındaki karakola yavaş yavaş sokulduklarında kimsenin olmadığını gördüler. Sabah olduğunda köyün içine girdiler. İn cin top oynuyordu. Kan kokusu alıp veriyordu her taraf. Yerli Rumların evlerinde de kimse yoktu. Yunan askerleriyle birlikte onlar da çekilmişlerdi. Kara Durmuş katliamın hesabını soramamanın kızgınlığıyla bağırıp çağırırken, Adnan Bey şehit edilen vatandaşların başında sessiz sessiz ağlıyordu.

Erbeyli'den eli boş dönen Adnan Bey ve Kara Durmuş, şimdi daha büyük bir hedefin peşindeydi. Aydın merkezindeki Yunan karargâhına saldırı yapılacaktı. Tabi bu onların tek başına yapacakları bir iş değildi. Koçarlı müfrezesi, Teğmen Selami Bey'in komutasında bir araya geldi. Toplam 200 kişi olmuşlardı.

Ovaeymir'den Yeniköy'e kadar uzanan hattın sol kanadını Adnan ve Ethem Beylerin kumanda ettikleri Çakırbeyli ve Boydere gönüllüleri ile Selami Bey kumandasındaki Koçarlı birliği; sağ kanadını ise Kara Durmuş savunuyordu. Merkezi ise Çineli Tahir ve arkadaşları koruyordu. Daha güneylerinde Menderes üzerinde bulunan Köprübaşı, birliklerin toplanma yeri idi. Adnan Bey ve arkadaşları bir ön hat oluşturuyordu. Adnan Bey'in bulunduğu Telsiz-Telgraf Sırtları tepeden kontrol noktası gibiydi. Aydın'daki işgalcilere karşı ilk ileri karakol kurulmuş oluyordu. Öte yandan Yörük Ali Efe'nin kuvvetleri de Aydın'ın 10 kilometre ötesindeki Umurlu tarafından çemberi daraltıyordu.

Adnan Bey, Yeniköy'ü örten Telsiz-Telgraf tepesindeki bir çukurdan dürbünle Aydın'ı seyreliyordu. Yanında Koçarlı Müfrezesi'nin Komutanı Teğmen Selami Bey vardı. Aralarında konuştular. Selami Bey bu denli zengin bir insanın cesaretle önde yer alışının sebebini hayranlıkla öğrenmeye çalışıyordu. “Çiftliğiniz Menderes'in öbür tarafında. Yunan işgalinin dışında ama siz buradasınız.” deyince, “Varsın malım mülküm feda olsun. Yeter ki düşman memleketimizden gitsin.” diye karşılık verdi.

Kara Durmuş'un adamlarından birkaçı, Aydın'ın ileri gelen Rum ailelerinden biri olan Sakızlı Dimitraki'nin bahçesinde çalışanların meraklı bakışlarından rahatsız olunca uyarmak maksadıyla bahçeye gitti. Korkup kaçmaya başlayan işçilerin arkasından ateş açılınca Dimitraki, Yunan kumandanından yardım istedi.

Yunanlılara Verilen İlk Ültimatom

Düşmanın burnunun dibine kadar sokulan Koçarlılı gönüllüler Aydın'daki işgalcilere meydan okuyordu. Teğmen Selami Bey, Aydın Yunan Komutanı Sihinazi'ye şehri terk etmesi için ultimatom verdi. Bunun üzerine 800 kişiden oluşan bir tabur kadar asker Türk milislerin üzerine doğru gelmeye başladı.

Tellidede Savaşı başlıyordu. Bulunduğu yerden dürbünü ile Aydın'ı seyreden Adnan Bey, Telsiz-Telgraf Sırtlarının ötesinde bir toz bulutu kalktığını görünce tehlikeyi fark ederek durumu Selami Bey'e anlattı.

Gönüllülerin hepsi düşman menzile girene kadar mevzilerindeki yerlerini aldı. Dürbün ile düşmanın pozisyonunu sürekli haber eden

Adnan Bey, iyice yaklaşmalarını ve hepsinin kurşun menziline girmelerini bekliyordu. Çünkü cephaneleri azdı, idareli olmaları gerekiyordu. Adnan Bey bir taraftan düşmanı gözlüyor bir taraftan silahı ile nişan alıyor ve doğru zamanı bekliyordu.

– Ateş!

Emri düşmanın menzile girdiğini gören Adnan Bey veriyordu. Kendi silahını da sürekli ateşliyordu. Kiminde isabet kaydediyordu.

Milislerin cephanesi azalmak üzereydi. Yüzden fazla kişiyi tesirsiz hâle getirmiş, çok sayıda Yunan işgalcisini de yaralamışlardı. Kendileri de altı şehit vermişti. Menderes Köprüsü'nde buluşmak üzere geri çekilmeyi kararlaştırdılar. Sürünerek ve arkalarını kontrol ederek çekildiler.

Ovaeymir ve Yeniköy'e giren işgalciler bu sefer buradaki evleri yakıp yıkmış; yolda rastladıkları birkaç yaşlı köylüyü de süngüleyip öldürmüşlerdi. Öldürdükleri altı şehidimizin kanlı şapkalarını süngülerine takıp Aydın içinde gezdirdiler.

Ortaya çıkan manzara öfkeyi daha da köpürtmüş ve birkaç gün sonra başlayacak Aydın Savaşı'nı tetiklemişti.

Şehitlerin İsimlerini Gözyaşlarıyla Okudu

Adnan Bey gönüllülerin ihtiyaçlarını karşılamak için Koçarlı Milisleri Komutanı Teğmen Selami Bey'le birlikte çiftliğine döndü. Bir süre sonra Yörük Ali Efe üs olarak seçtiği Karahayit Köyü'nden Kılıoğlu'yla birlikte Adnan Bey'in yanına geldi. Efe'yi kapıda karşılayan Adnan Bey sarıldı. Kol kola girip evin üst katına çıktılar.

Yörük Ali, Adnan Bey'e:

“Maşallah Tellidede'de Yunan'a kan kusturmuşsunuz.” dedi.

O da, “Biz ne yaptık ki ilk kıvılcımı siz yaktınız.” diye karşılık verdi.

Yörük Ali, sonra sözü Erbeyli'ye getirdi. Şehit edilenlerle ilgili bilgi istedi. Adnan Bey de arkadaşı olan Tümen Komutanının Yaveri Teğmen İsmail Hakkı Bey'den aldığı listeyi cebinden çıkardı. Rengi kaçmış, katlanmış vaziyette bir kağıt...

Okumaya başladı:

Neşetiy'e'den Kel Hüseyin.

Savrandere'den Alioğlu Mehmet

Uncu Şahinoğlu Recep ve Şaban. Bunların ikisi aile dostumuzmuş. Babaannem anlatırdı.

Karapınar'dan Davaslıoğlu Hüseyin.

Okudukça rengi soluyor, sesi karıncalanıyordu. Yetmiş iki ismi de tek tek andı. Liste bittiğinde kâğıdın üzerine birkaç damla gözyaşı dökmüş ve yutkunmakta zorlanmıştı.

Efe'yi yolcu ederken, "Çiftliğin kapısı her zaman açık. Ne ihtiyacınız olursa..." dedi.

Köprübaşı'nda silahlanan halk topluluğu iyice kalabalıklaşmıştı. Köprübaşı'nın Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey'di. Fişekliğini, silah cübbesini üstüne dolamış mavzeri omzunda, abani sarıklı bir molla-cık; beride başındaki oyalı çekinin kıvrımları arasında fesleğen demeti sarkan dizlikli ve yırtık pabuçlu bir köy çocuğu... Onun yanı başında kılığı kıyafeti düzgün varlıklı bir köy ağası. Şalvarlı, poturlu, dizlikli, fesli birçok insan vardı Köprübaşı'nda. Aydın'a taarruz için emir bekliyorlardı.

Çine'den Köprübaşı'na gelen 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey başkanlığında bir Danışma Meclisi kuruldu. Yörük Ali, Kılıoğlu Hüseyin, Mesutlarlı Mestan, Bakırköylü Teğmen Kadri, Denizli Milis Kuvvetleri Kumandanı Polis Komiseri Hamdi, Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı, Köprübaşı Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü, 176. Alay Komutanı Makineli Tüfek Bölüğu Komutanı Teğmen Şerafettin, Koçarlı Kuvvetleri Komutanı Teğmen Selami Aydın'a yapılacak ortak bir saldırının esaslarını konuştu.

Köprübaşı Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü, kâğıt kalem çıkarıp yazmaya başladı. Yunan kuvvetlerine iki gün içinde Aydın'ı terk etmeleri, aksi takdirde akacak kandan sorumlu olmayacakları ulti-matomu veren bir bildiri kaleme alındı. Bildiri, Aydın Yunan Komutanı Sihinazi'ye verilecekti. Aynı toplantıda Harbiye Nazırı namına Cevat Paşa'nın

57.Tümen Komutanlığı'na gönderdiği bir yazı okundu. Yazıda Kuva-yı Milliye hareketine destek verdiği belirtiliyor; ancak yerli Rumlara düşmanca harekette bulunulmaması isteniyordu.

Genelkurmay Tarihçilerine Göre Düşmana İlk Taarruz 'Aydın Savaşı'

Tarih 28 Haziran 1919'u gösterdiğinde Kuva-yı Milliye'nin Aydın Savaşı başladı. Anadolu'da kurtuluş hareketleri daha yeni organize edilmeye başlamışken Aydınlılar bir haftalığına da olsa Yunanlıları bir taarruzla şehirlerinden atacaktı. Savaş sonrası Genelkurmay Başkanlığı tarihçilerinin,

“Bu başarı; Yunanlıların bol modern silah ve teçhizata malik üstün sayıda nizamiye kitalarına karşı Kuva-yı Milliye tarafından taarruzla kazanılmış ilk savaş olması itibariyle İstiklal Harbi tarihinde çok şerefli bir yer tutmaktadır.” diyeceği Aydın Taarruzu'nda Adnan Bey de en önde yer alanlardan biri olmuştu.

Aydın Taarruzu için hareket noktası olarak seçilen Köprübaşı'ndan ayrı olarak Söke ve Umurlu dâhil savaşa katılacak millî kuvvetlerin elinde 2 bin silah vardı.

İlk olarak Yunanlılar erken davranıp can evinden vurmak için Menderes Köprüsü'nün üzerindeki Türk birliğine doğru saldırıya geçti. Henüz kuvvetler merkezde tam toparlanmamıştı. Silah sesleriyle birlikte çatışmanın başladığını anlayan Adnan Bey hemen yakındaki Çakırbeyli'den 30 milisiyle birlikte Köprübaşına yetişti. Binbaşı Hacı Şükrü Bey Adnan Bey'in hızır gibi yetiştiğini görünce yanındaki Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'e,

“Mücadelemize çok katkısı oluyor komutanım. Kendisi gece gündüz çalışıyor. Emrindeki gönüllülerin de her türlü ihtiyacını karşılıyor.” dedi.

Bu arada Koçarlı Milisleri komutanı Teğmen Selami Bey de yetişti. Diğer kuvvetlerin de gelmesiyle birlikte merkez kuvvetlenince Türk kuvvetlerinin ileri hareketi başlamış oldu. Bu arada Baltaköylü kadınlar omuzlarına aldıkları su ve ayran güğümelerini öğle sığınağında bunalmış askerlerimize taşıyordu. Yunanlılar geri çekilerek yavaş yavaş

Aydın merkezine doğru çekiliyordu. Adnan Bey ise on gün önce Telidede Savaşı'nda kurşun sıktığı Telsiz-Telgraf sırtlarına tekrar hâkim oldu. Koçarlı Komutanı Teğmen Selami'nin kuvvetleri makineli tüfek atışıyla onu desteklemekteydi. En şiddetli çatışma Ovaeymir'de Yörük Ali'nin bulunduğu bölgede cereyan ediyordu. Tümen Komutanı, Yaveri İsmail Hakkı'ya emir verip eldeki bütün silahın göçmenlerin en genç olanlarına verilmesini emretti. Böylece Çeştepe ile Tepecik arasındaki Mestan Efe'ye de taze kan gelmişti. Binbaşı İsmail Bey, Kumandasındaki Topçu Makineli Tüfek piyade ve milis kuvvetlerinden meydana gelen müfrezesiyle Ilıcabaşı mevkiine ulaştı.

Ertesi gün olduğunda Türk kuvvetlerinin şehir merkezine girmesi an meselesiydi. Sihinazi üst üste raporlar yazarak ne kadar zor durumda olduklarını İzmir'deki işgal ordusu kumandanlığına bildiriyordu.

Aydın'ın tam ortasındaki Bey Camii'ne yaklaşıldığında minarenin şerefesinden mitralyözle açılan ateş Türk kuvvetlerini zor durumda bırakıyordu. Silahının mevzisine girmesi için mezar taşlarının arasında zıplaya zıplaya minarenin yakınına kadar sokulan ama aynı zamanda ateş altında kalan Yörük Ali 'tekbir getirdikten' sonra bir atışta makineliyi susturdu. Tek direniş noktası da ortadan kaldırılınca Adnan Bey ve Kara Durmuş, maiyetindekilerle birlikte caminin yanındaki demiryoluna kadar sokulabildi.

İşgalciler Doğduğu Evi de Yaktı

Bu arada Yunan askerleri de şehirden tamamen çekiliyordu. Ancak bir yandan evleri yakıyorlardı. Adnan Bey, yanındaki Kara Durmuş'a,

“Evleri yakmalarını önlememiz lazım. Sarayıçi Mahallesi'ndeki evlerle birlikte benim doğduğum evi de yakmışlar.” dedi. Geleceğin başvekilinin doğduğu ev Yunan işgalcilerinin verdiği ateşle kül olup gitmişti.

Yunanlılar, Kemer Deresi içine kadar kaçtı. Ancak peşlerinden bir takip yapılmaması ve düzenli bir ordu kurulamayışı başı bozukluğa yol açtı. Yunanlılar tekrar geri geldi. 30 Haziran'da kurtarılan Aydın, 3 Temmuz'da yeniden Yunan saldırısına uğradı ve işgal tekrar

Nazilli'nin ötesine kadar ulaştı. Ta ki 7 Eylül 1922'de Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonrasına kadar.

Adnan Bey'in Millî Mücadele'deki bir başka katkısı da İncirliova Baskını'ydı. 57. Alay'ın Komutanı Şefik Bey ve Yörük Ali Efe baskın için Adnan Bey, Teğmen Selami Bey ve Kara Durmuş'u görevlendirdi. Yörük Ali Efe, Şefik Bey'le konuşurken, Adnan Bey için,

“Katıldığı yerlerde hiç kayıp vermedi, çevik ve cesur.” dedi.

120 kişilik grup karakolu düşürdü. Teğmen Selami ele geçirilen karakolu yakmayı teklif edince Adnan Bey,

“Gerekmez. Hangar bugün Yunan'ın, yarın bizimdir. Millî servete niçin zarar verelim.” diye karşılık verdi.

Köprüyü Dinamitle Patlattı

Adnan Bey'in iştirak ettiği en ilginç baskınlardan biri de İtalyan kuvvetleriyle Yunan Kuvvetleri arasındaki köprünün havaya uçurulması olayıydı. Köprüden geçen Yunanlılar İtalyan bölgesine sarkarak Türkleri rahatsız ediyorlardı. Bunun üzerine Emrekköy'ün altındaki ahşap köprünün patlatılmasına karar verildi. Yörük Ali Efe, etrafındakilere bunu açtığında Adnan Bey gönüllü oldu. Sailar Köylü Ali Efe ve Hasan Hüseyin Efe de aynı şekilde gönüllü oldular. Adnan Bey yeniden söz alıp,

“Dinamitleri gerekirse kendisiyle birlikte bile patlatabileceğini” söyleyince Yörük Ali Efe görevi Adnan Bey'e verdi. Adnan Bey, Ethem Bey ve Umurlulu Osman Çavuş gizlice köprünün yanına kadar sokuldular. Uzaktan güvenliklerini sağlayacak olanlar da Mesutlulu Mestan Efe ve kardeşi Süleyman Efe idi. Adnan Bey derenin kıyısından sessizce yaklaştı. Üzerlerine kamufle olmak için dal bağladılar. Köprü üstündeki nöbetçi uyuyordu. Köprünün altından sarka sarka ortasına kadar ulaştılar. Adnan Bey en önde idi. Üçü de dinamitleri köprünün ayaklarına bağladı. Adnan Bey, Ethem ve Osman Çavuş'u gönderdi. Tam ateşleyeceği sırada nöbetçi uyandı. Adnan Bey fitilin iyice ateşlendiğini görünce köprüden ayrıldı. Az sonra büyük bir gümbürtü koptu ve köprü infilak etti. “Çete Ayşe” kitabında Sebahattin Burhan, köprü patlatma olayını ayrıntılı bir şekilde anlatmış, Yörük Ali Efe kitabında da Menderes'in diğer katkılarına geniş yer vermişti.

Bir Ordu Komutanının Anılarında Adnan Bey

Adnan Bey, işgalin yaşandığı bu sıcak günlerde 1. Ordu Komutanlığına getirilecek olan Ali İhsan Sabis Paşa'ya da yol arkadaşlığı yaptı.

Mütareke sonrasında Malta'ya sürgün gönderilen Paşa, bir yolunu bulup kaçarak Kuşadası'na gelmişti. Önce Söke'ye ulaştı. Ardından doğruca Koçarlı'ya... Adnan Bey, paşayı bir gece çiftliğinde misafir etti. Ertesi gün birlikte Yenipazar'a gittiler. At üstünde yolda epey konuşma fırsatı buldular. Paşa, Adnan Bey'e yaveri olmasını ve Ankara'ya beraber gitmeyi teklif etti. Adnan Bey'in cevabı ise şu oldu:

“Biz burada hem üretiyor hem de Millî Mücadele'ye destek oluyoruz. İzninizle bizim yerimiz burasıdır.”

Yörük Ali Efe ile buluştular. Birlikte yemek yendi. Paşa, 'Harp Hatıralarım' isimli eserinde o günü yıllar sonra şöyle anacaktı:

“Koçarlı'ya vardığımda Adnan Menderes'i genç ve ateşli bir yedek teğmen ve müfreze kumandanı olarak görüp tanıdım. Ertesi sabah, Adnan Bey'in temin ettiği yeni dinç atlarla ve kendisiyle birlikte Yenipazar'a gittik. Bana refakat eden genç Teğmen Adnan Bey'i dikkatle tetkik ediyordum. Kendi müdafaa ve düşman postaları hakkında tafsilat soruyordum. Genç Teğmen'in verdiği cevaplarla ateşli zekâsı ve dinamik karakteri dikkatimi çekmişti. Muvazzaf subay olsaydı, yanıma alır ve bir kumandan olarak yetiştirmeye çalışırdım.”

Ölüm Tehlikesi Geçirdi

Adnan Bey bu kadar koşuşturmaca arasında bir de ölüm tehlikesi atlattı. Sebebi bir silahlı çatışma değil, zehirli sıtma hastalığıydı. Durumu ağırdı. Çine de bir İtalyan askerî doktorun olduğunu öğrendiler. Son çare ona gözükmekti. Arkadaşı Ethem'le birlikte Çine'ye gittiler. Bir kahvede doktorun randevu saatini beklerken Adnan Bey aniden bayıldı. Nereye gitmeleri gerektiğini bir tek Ethem biliyordu. Kendinde olmayan Adnan Bey'i kucaklayarak hemen o doktora götürdü. Doktorun müdahalesi ve verdiği ilaçlarla Adnan Bey düzeldi. Bu onun atlattığı ilk büyük hayati tehlikeydi.

Aydın'ın 27 Mayıs'ta işgalinin ardından neredeyse bir buçuk yıl geçmişti. Adnan Bey düzenli ordunun kurulmasıyla birlikte teğmen rütbesiyle resmî görevler aldı. Önce Aydın'ın batısındaki Dalama'ya süvari müzaharet bölüğü subayı, ardından Koçarlı Askerlik Daire Başkanı, sonrasında da Bağlararası piyade alay komutan yaverliğine getirildi. Zafêr sonrası işgal bitince de kısa bir İzmir görevi oldu. Askerlik namına ne varsa yapmıştı. Sonunda İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi. Başbakan olduğunda da katıldığı önemli resepsiyonlarda İstiklal Madalyasını gururla göğsüne takacaktı.

ÇİFTLİK GÜNLERİ

Savaş bitmiş, düşman kovulmuştu. Adnan Bey'in hayatına bundan sonra çiftlik günleri damgasını vuracaktı. Çiftliğiyle baş başa kalmıştı.

Tam bir toprak adamı olacak, 35 bin dönümlük bir arazinin yükünü genç bir adam olarak üstlenecekti. Bugün zümrüdü andıran çiftliğin büyük bölümü o zamanlar bataklık, sazlık, verimsiz koca bir vahadan farksızdı. İnsanlara meşakkatten başka bir şey vermezdi.

O gün ki Türkiye'nin genel şartları da böyleydi. Bir bakıma asırlardır rızkını toprağa bağlamış olanların çilesiydi orada yaşamış oldukları. Ya yağmur yağmaz, kuraklıktan mahsul gider; ya mahsulü yetişir, öyle bir yağmur gelir ki taşkınlardan mahsulü toplama fırsatı bulunmazdı. O tarihlerde Anadolu insanı, tamamen tabiat şartlarına mahkûm kalmış vaziyetteydi.

O, siyasete gireceği 1931'e kadar hayatını bu toprağı adam etmeye adadı. 1950-60 arasında Türkiye'yi bir baştan bir başa imar edecek olan insan, işte bu genç yaşlarında bataklıkta gül bitirmeyi deneyecek ve başaracaktı. Köylüyle nasıl hemen kaynaşmışsa, toprağın da bitkinin de dilini hemen öğrenecekti.

Kısa süreliğine gittiği İzmir'den yeniden çiftliğe döndüğünde Adnan Bey'in aldığı ilk karar saçını sifıra vurdurmak oldu. Bütün enerjisini çiftlik işlerine adanmak için aldığı bir karardı bu. En azından işine iyice adapte oluncaya kadar kel kalmayı tercih ediyordu.

Köylülere Büyüklük Taslamazdı

Çiftliğe geldiğinde ne yapacağı konusunda en ufak bir bilgisi yoktu. Önce öğrenmeliydi. Bunun için en büyük avantajı çiftliğin kâhyası oldu. Kâhya Memişoğlu, çiftçiliğe dair ne varsa öğretiyordu. Her türlü

rehberliği yapıyor, bütün inceliklerini tek tek aktarıyordu Adnan Bey'e. En çok da çiftlik sahibi olmanın gerektirdiği davranışlar konusunda öğütte bulunmaya çalışıyordu. Ne var ki tek anlamadıkları konu da buydu, çünkü Adnan Bey'in yaptıklarıyla Memişoğlu'nun tavsiyeleri hiç de birbirini tutmuyordu.

Kâhya, "Bey atına binince yer yerinden sarsılmalı." diyor ama Adnan Bey, herkese mütevazı davranıyordu.

Kâhya, "Allah, beyi bey; köylüyü köylü yaratmıştır. Geleni kabul et ama kimseye teşekkür etme. Köylü milletine çok yüz vermeye gelmez." diyor ama Adnan Bey, nezaketini kimseden esirgemiyordu.

Eli kamçılı çizmeli bir ağa gibi köylüsüne ve işçisine hiç tepeden bakmazdı. Toprağın kendine sağladığı maddi güç onu sert ve acımasız bir insan hâline getirmede. Aksine her zaman müşfik ve çok kibar bir çiftlik ağasıydı. Onlarla çok yakın ve sıcak bir ilişki kurdu. Köylü ondan korkmaz aksine canı gibi severdi. Birlikte sohbet eder, domuz avına giderdi.

Hayatının bu kesitinde Adnan Bey'in toprakla münasebeti sıra dışıydı. O, toprağa âşıktı. Bu sevgide kuşkusuz babaannesinin tesiri büyüktü. Toprağın nankör olmadığını ona sıkı sıkı tembih etmişti rahmetli babaannesini. Mistik bir toprak bağımlılığıydı onununki. Kendi deyimiyle çiftliğini 'bütün duygularını adayarak' işleyecekti.

Topraklarını hiç at sırtında gezmezdi Adnan Bey, hep yürüyerek dolaşır. Köyde daha şafak sökmeden ilk uyananlardan biriydi. Sabahın çok erken saatlerinde ortalık henüz ağarırken Adnan Bey'i bir uçtan, öbür uca çiftliğini dolaşırken görmek mümkündü.

Toprakla olan bağlılığı yıllar sonra sorumluluğunu aldığı memlekete bağımlılığa dönüşecekti. Bugüne kadar gelmiş liderler arasında toprakla bu denli haşır neşir olan birisi çıkmadı. Geleceğin başbakanı bir yönüyle İzmir'in Karşıyaka'sında yetişen modern bir genç, diğer yönüyle de köyünde toprak işleriyle uğraşan çiftçiydi.

Çocukluk ve okul yıllarının ona kazandırdığı karakterine ilave özellikler kazanacaktı bu çiftlikte. Memleketin büyük bölümünü oluşturan köylüyü tanıyacak, tarlalarını onlarla ekip biçecek, birlikte bir zeytin ağacının gölgesinde bağdaş kurup oturacaktı.

38 Çift Öküzü Vardı

Yine bağdaş kurup oturduğu günlerden birinde ilginç bir olay yaşandı. Çiftlikte çalıştırılan 38 çift öküz arabası vardı. Tarlada öküzle çift süren köylüler öğle paydosu verip bir ağaç gölgesinde yemeğe durdular. Mütevazı sofranın konuğu Adnan Bey'di. Bey'i yanlarında gören köylüler bir hayli mutluydu. Yemekte bulgur pilavı ile ayran vardı. O gün hava hafif rüzgârlıydı. Tam Adnan Bey'e ayran ikram ediyorlardı ki rüzgarın tesiriyle tasın içine toz kaçtı. Mahcup olduklarını gören Adnan Bey de eline tahta kaşığı alıp:

“Karıştırım çocuklar karıştırım. Topraktan zarar gelmez.” deyip ayranı yudumladı.

Adnan Bey kısa zamanda işi öğrenmişti. Çok başarılı bir çiftçi oldu. Bütün bölgede örnek alınır hâle geldi. Hatta Aydın çapında 'örnek çiftçi' seçildi. 25 yaşlarına geldiğinde tam bir ziraatçı oluyordu Adnan Bey. Artık arazilerini ekilebilir hâle getirmişti. Ancak bununla yetinmiyordu. Bu toprak, ülkeye daha fazlasını verebilirdi.

Köylüler Ona 'Has Bey' derdi

Çiftliği o güne kadar kimsenin görmediği bir şekle dönüştürdü. Artık öküz arabalarıyla değil, ziraat aletleriyle çiftçilik yapıyordu. Çevre köylerde, özellikle Söke tarafında Adnan Bey gibi büyük çiftlik sahipleri vardı. Boydere Çiftliği, Çiftçi Kardeşlerin Çiftliği, Çakmak Çiftliği dönemin büyük toprak sahiplerinin işlediği yerlerdi. Ancak yetiştirilen her ürünün en iyisi Çakırbeyli Çiftliği'nden gelirdi. Öksüz, yetim, yabancı lisan bilen bu şehirli genç çiftçi, Aydın'da nam salmaya başlıyordu. O artık 'Has Bey' olarak anılıyordu.

Bu şekilde anılmasına sebep, çevresine sergilediği babacan tavırlardı. Okul çocuklarının defter, kitap, kalem, giysi gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırdı. Çiftliği ise tam bir hayırsever evi gibiydi. Çiftlikte ekmek fırınından yüzlerce ekmek çıkartılır, büyük kazanlar kaynatılır, her öğün büyük bir karavana yapılırdı. Yoldan geçen köylüler dahil bütün çalışanlar yemeğini buradan yedi.

26 yaşlarında iken çiftliğin yakınlarındaki Macar Gölü denen yerde küçük çaplı bir olay yaşandı. Bir öküz arabası göle kaçtı. Öküz arabası

da o günlerde çok kıymetli. Köylüler uğraştı uğraştı ama bir türlü çıkaramadı. Hatta yüzmeyi iyi bilen biri de denedi ama nafile. Genç Adnan olayı duyunca eline bir ip alıp doğruca Macar Gölü'ne geldi. Suyun içine daldı. İpin ucundaki kancayı öküz arabasının sağlam bir yerine taktı. Köylüler ipi çekince araba da kurtarılmış oldu.

Su Taşkınları Baraj Özlemi Getirdi

Elbette her zaman işler yolunda gitmezdi. Sık sık su taşkınlarıyla boğuşulduğu oluyordu. En çok da Çine Çayı'nın azgın suları uğraştırırdı. Çine Çayı taşkına dönüştüğü ovada yetiştirilen mahsulü alıp götürürdü zaman zaman. Gözünün nuru gibi yetiştirdiklerini bir anda kaybetmek ağrına giderdi Adnan Bey'in.

Kuraklığın bir damla suya hasret ekinleri yakıp geçtiğini de gördü; Çine Çayı'nın taşıp azgın sularını tarlalara boşalttığı göz nuru el emeği ürünleri bir anda yok ettiğini de.

Toprak işi böyleydi. Neyin ne zaman lazım olacağı belliydi, ama ne olacağını kimse kestiremezdi.

O yüzden gözü hep gökyüzündeydi Adnan Bey'in. Geceleri bile bulutları takip ederdi, ne taşıyorlar diye. Kararan bulutlara, yağmur gerekiyorsa umutla ve sevgiyle baktı. Mahsul toplanacağı sırada gökyüzünü kapattıysa bulutlar, üzüntüyle... Kaç sefer ellerini açıp dua etti; kiminde yağsın diye, kiminde yağmasın diye... Ertesi gün hava nasıl olacak onu kestirmeye çalışırdı. Taşkın geldiğinde ancak el yordamıyla kurtarabileceği şeyler olsa da gözü kulağı hava şartlarındaydı.

Mahsullerini toplayacağı bir sabah gökyüzünde kara bulutların toplandığını görünce ağacın altına çaresizce büzülmüştü. Öfkesinden tırnaklarını kemirmiş, bir yandan da ellerini açıp Allah'a yalvarmıştı.

Gün geldi başbakan oldu. Kuraklık tehlikesi başladığında ellerini samimiyetle göklere açtı. "Ey büyük Allah'ım, gönder artık şu rahmetini. Acı bu zavallı millete, topraklar çatlamaya başladı" diye gözyaşlarıyla dualar etti.

Başvekil olduğunda ülkeye kazandıracağı onlarca baraj için gösterdiği çabanın perde gerisinde işte bu tecrübe vardı. Gediz Nehri'nin üzerine kurulacak olan Demirköprü Barajı'na kredi vermedi diye Dünya

Bankası'nın Türkiye Temsilciliği'ni kapattırmasındaki kararlılığın arkasında da işte bu ruh iklimi yatıyordu.

Bu gökyüzüne bakıp durma; havayı tahmin etme; bulutları kontrol etme huyunu hiç bırakmadı. Gün geldi, bir adada, küçük bir odanın penceresinden de sık sık gökyüzüne baktı, durdu. Yıllar sonra Yassıada da en çok merak ettiği, ülke genelindeki havanın durumuydu. Kendi durumunu değil, toprağın açıklığını; yağmurun yağıp yağmayacağını merak etti.

Gündüzleri Çiftçilik, Geceleri Kitap Okuma

Adnan Bey bir süre sonra bugünkü köy merkezinin olduğu yerden şimdiki çiftlik binasının olduğu yere taşındı. Bütün köylüleri de kendisine komşu olmaya davet etti. Burası ovanın en verimli bölgesiydi ve toprakların hepsini gözetlemek için iyi bir yerdi, ama kimseyi ikna edemedi. Ovanın göbeğine iki katlı kargir bir bina yaptırıp kendi başına yerleşti.

Bu sıralarda çiftliğe Abdi isimli yeni bir kâhya gelecekti. Yeni kâhya, Çakırbeyli' nin üstündeki Gözkaya Köyü'ndendi. O zamanki lakabıyla Kızıl Abdi, daha sonra Abdi Ağa diye anılacaktı, okuma yazma bilmezdi, 10 yıldan fazla askerlik yapmış cepheden cepheye gitmiş bir yörüktü. İkisi çok iyi anlaştı. Adnan Bey zaten ona bir ömür boyu çok değer verecek, sonraları Abdi Ağa Ankara'ya her geldiğinde başka yere müsaade etmeden bizzat kendi evinde misafir edecekti.

Adnan Bey'in çiftlik günlerinde çalışmaktan başka işlere zaman ayırdığı da olmuyor değildi. Gündüzleri toprağı işlemekle meşgul olan Adnan Bey, geceleri de kitap okurdu. İzmir'den yanında getirdiği kitaplarla kendini yetiştirmeyi de ihmal etmiyordu.

Küçükken Saçını Çektiği O Kızı İstetti

Zaman zaman günübirlik İzmir'e gittiği de olurdu Adnan Bey'in. Karşıyaka'da eski arkadaşlarıyla buluşup eski günleri anarlardı. Az buçuk iyi bir çevresi de vardı geçmişten gelen. Şimdi Aydınlı büyük bir çiftlik sahibi olarak daha çok merak uyandırıyordu çevresinde.

28 yaşına geldiğinde evlenmeye karar verdi. Belki de gönlünden geçen kişiyi uzaktan görme düşüncesi de taşıyordu, İzmir'e gününbirlik gidip gelmeler. Evlilik için aklından geçen, yıllar önce mahallede saçını çekip asıldığı kızdı.

Yine İzmir'e geldiği bir gün kesin kararını verdi. Artık Berin Hanım'ı istetecekti. Ama bir yandan tereddüt ediyordu. Acaba İzmir'in bu tanınmış ailesi Evliyazadelerin kızını almaya gücü yetecek miydi? Aileye ismini veren Evliyazade Hacı Mehmet Efendi de, onun oğlu Berin Hanım'ın dayısı olan Refik Evliyazade de İzmir'de Belediye Reislığı yapacak kadar güçlü kimselerdi. Gerçi babası İbrahim Ethem'le Refik Bey'in arkadaşlıkları vardı ama aradan çok seneler geçmişti. Adnan Bey'i heyecan sarmıştı. Acaba bu iş olacak mı, küçükken saçını çektiği kız İzmir'in sahil kenarından Aydın'ın çiftliğine gelin gelecek miydi?

Küçük yengesi Feriha Hanım'ı Berin Hanım'ın annesine göndererek tanışmak isteğini iletmesini istedi. Berin Hanım'ın annesi ve kardeşi samimi ortak dostlarından dolayı Adnan Bey'i uzaktan tanıyordu. Altın sarısı saçlı, koyu kestane gözlü, güleç yüzlü, kibar, nazik, şık ve temiz giyimli genci ailelerine damat olarak pek bir yakıştırdılar. Annesi Naciye Hanım, Berin'e konuyu açtı:

“Aydınlı bir çiftçi sana talip, görüşmek istiyor.”

Berin önce duymazlıktan geldi. Karşıyaka'nın deniz kıyısında büyümüş biriydi. “Aydın nasıl bir yerdir? Çiftlik hayatı nasıldır? Modern bir şehirden köye uyum sağlayabilecek miydi?” Bunlara pek akıl erdiremiyordu. Annesinin, tekrar hatırlatması üzerine bu sefer Berin Hanım, “Bir çiftçi ile evlenme niyetinde olmadığını, olsa olsa bir tüccarla evlenebileceğini...” söyledi.

Kısa bir süre tanışma vakti geliyordu. Hafta sonları Berin Hanım abisiyle birlikte Elhamra Sineması'nın yanında dayısına ait pastaneye oturur, ardından sinemaya giderdi. Evde hazırlanırken annesi Berin Hanım'ın odasına girip, “Bunlar daha şık. Bunu giysen daha iyi görürsün.” gibi önerilerde bulundu. Pek âdeti olmadığı için Berin Hanım bunu önce garipsedi; ama pastaneye gittiklerinde annesinin niye giyimine karıştığı anlaşıldı.

Pastanede İlk Buluşma

Pastanede oturdukları sırada yan masalardan birinde Adnan Bey arkadaşlarıyla birlikte oturuyordu. Abisi Samim, Berin'e:

“İşte Aydınlı çiftçi Adnan Bey...” dedi.

Berin Hanım şöyle bir göz ucu ile baktı. Adnan Bey arkasına iyice yaslanmış kendinden emin bir şekilde arkadaşlarıyla konuşuyordu.

Samim bu sefer kız kardeşine sordu:

“Adnan Bey'le tanışmak ister misin?”

Berin Hanım, kendisi için sürpriz olan bu dolaylı ve zoraki görüşmeye bir hayli bozuldu. Birden yerinden fırlayarak pastaneden çıktı. Kardeşi Samim de arkasından koşarak yetişti:

“Bir tanışmadan ne çıkar?” dedi.

Berin Hanım'ın esas kızgınlığının emrivaki yapılması olduğunu sonradan anladı

“Bugün konuşmak istemiyorsan başka gün tanışırsın.” deyince Berin Hanım ikna oldu.

Bu olaylı ilk temastan sonra Berin Hanım yine aynı yerdeki bir başka görüşmede Adnan Bey'le tanıştı. Bu görüşmede Adnan Bey'in sıcaklığı Berin Hanım'ı da etkilemişti. Çocukluğundan bahis açan Adnan Bey,

“Çocukken senin saçların örgülüydü. Ben, bisiklete bindiğim zaman, sen de yanıma sıra koşardın.” dedi.

Berin Hanım da hatırlamaya çalışıyordu:

“Gerçekten mi?”

“O zaman, senin saçlarını çekerdim. Sen de 'yapma' derdin.”

Berin Hanım bunu hayal meyal hatırlıyordu:

“Demek o sendin.”

Gülüştüler. Dakikalar ilerledikçe aralarındaki sıcaklık artıyordu. Ancak evlilik için Berin Hanım'ın tek bir şartı vardı:

“Siyasete girmeyeceksin.”

Adnan Bey, çiftlikte zaten işi başından aşkın, kendini toprağa adanmış biri olarak gördüğü için tereddütsüz bu şartı kabul etti.

Berin Hanım'ın hassasiyeti ailenin daha iki yıl önce siyasete bir kurban vermiş olmasındandı. İttihatçıların önde gelenlerinden biri olan ve Talat Paşa hükümetinde Maarif Bakanlığı yapmış olan Doktor Nazım Bey, Atatürk'e suikast iddiasıyla 1926'da idam edilmişti. Doktor Nazım, Berin Hanım'ın dayısı Refik Bey'in damadıydı.

Düğün Törensiz Yapıldı

Düğün için seçilen yer İzmir'di. Adnan Bey sade bir nikâh yapılması taraftarıydı. İzmir Nikâh Salonu'nda aile içi bir törenle nikâh kıyıldı.

Berin Hanım, için artık çiftlik günleri başlıyordu. İzmir'de yetişen Berin Hanım, Karşıyaka'nın sahilinden, bilmediği bir köy hayatına sürükleniyordu. Yaptığı fedakârlık, Adnan Bey'e duyduğu güven ve sevginin bir yansımasıydı.

Adnan Bey eşinden sadece ilkbahardan sonbahara 7-8 ay çiftlik işleri devam ettiği müddetçe kendisiyle birlikte Çakırbeyli'de kalmasını istiyordu. Nihayet Çakırbeyli'ye vardılar. Köye gelir gelmez akranı Hüseyin Bey'le karşılaşan Adnan Bey beklenmedik bir sitemle karşılaştı:

“Bey, bey. Evlenmişsin de bizi düğününe davet etmemişsin.”

Adnan Bey ise verdiği cevapla sade bir tören yapmanın sırrını paylaşıyordu:

“Kusura bakmayın. Çağırمامamın sebebi var. Düğün değil aile içi bir nikâh yaptık. Gençler şatafatlı düğünler yapıp bir yığın borca giriyorlar. Bizim bu âdetleri yıkmamız lazım. Hep böyle düşündüğüm için ben kendim örnek olayım dedim.”

Yeni gelin ise artık çiftliğin hanım ağasıydı. Köylüler, İzmir'den Adnan Bey'e bir gelin geleceğini işitince önce endişe etmişlerdi. Karşıyaka köşklerinden gelen bu kişi acaba oradaki şartlara uyabilecek miydi? Kısa zamanda gördüler ki Berin Hanım o şartları hiç yadırgamamış, tek tek bütün köylülerle ilgilenir olmuştu.

Adnan Bey ve Berin Hanım evliliklerinin ilk yıllarında

Adapte olma konusuna gelince biraz gariplikler olmadı değil. Örneğin öğlen yemekten sonra kesilen karpuzun tadını çok beğenen Berin Hanım,

“Bunun tadı pek güzelmiş bunu saklayalım.” dedi.

Adnan Bey de gülererek şunu söyledi:

“Hanım, ya burada karpuz saklanır mı? Çiftliğin her yerinde böyle karpuzlardan var.”

Berin Hanım çevresini keşfetmek için de epey uğraşırđı. Yazın güneşin altında yatırılmış bir adam görünce merak edip hemen yanlarına gidip sordu:

“Ne yapıyorsunuz?”

Köylüler büyük bir hevesle anlattılar ne yapmaya çalıştıklarını:

“Kuyruklu (akrep) sokmuş da. Kuyruklu sokan üşüme hissettiği için biz de güneşe yatırdık ısınsın diye.”

Berin Hanım’ın ilk zamanlardaki bu keşifleri köylü kadınları biraz da tedirginlikle seyrediyorlardı. Ancak korktukları gibi bir durum olmadığını görünce köyün bütün kadınları Berin Hanım’ın etrafında pervane oldular.

Berin Hanım’ın Piyanosu

Köylülerin en çok merak ettikleri de Berin Hanım’ın piyanosuydu. Berin Hanım çiftliğe taşındıktan bir süre sonra İzmir’deki piyanosunu çiftliğe getirtmişti. Hatta piyanonun gelişi bir hayli meşakkatli oldu. Her yerde köprü olmadığı için nehir üzerindeki küçük bir gemiyle yükler karşıya geçiriliyordu. Berin Hanım’ın piyanosunu da öyle taşıdılar karşıya.

Berin Hanım için bu yeni hayat bazen korku dolu sürprizleri de beraberinde getirdi. Karanlık çökmüştü, balkonda oturdukları bir sırada Adnan Bey, alelacele tüfeği eline kapıp karşıya doğru bir el ateş etti.

“Gidip bakın bakalım vurmuş muyum.” dedi.

Yaban domuzuydu vurduğu. Yörede o zamanlar çok sayıda iri dişleri olan yaban domuzları olduğu için tehlikeli olabilirdi. Berin Hanım ise o an çok korkmuştu.

İyi bir nişancıydı Adnan Bey. Askerlik günlerinde öğrenmişti bunu. Çiftlikte cansız hedefe yaptığı atışlarla, bir de yaban domuzu avlamasıyla nişancılığını pekiştirirdi.

İkinci Ölüm Tehlikesi

Evlilikten iki yıl sonra ilk çocukları oldu. Adını Yüksel koydular.

Adnan Bey'in Berin Hanım'ı sıkılmasın diye zaman zaman şehre, -Aydın'a- götürdüğü de olurdu. Şehirde kendi işi çok olursa Berin Hanım'ı Pulcu İbrahim diye bilinen gazete, dergi gibi şeyler satılan küçük bir dükkâna bırakırdı.

Bazen de Berin Hanım'ı çiftlikte bırakıp giderdi şehre Adnan Bey. Bir keresinde Aydın dönüşünde ölümle burun buruna geldi. Vakit gece yarısı olmuştu. Yağmura yakalandılar. Çine Çayı'nı azgınlaştıracak kadar şiddetliydi yağış. Kâhya Abdi,

“Gündüz gözüyle gidelim bey.” diyor ve tehlike konusunda uyarıyordu beyini.

Adnan Bey ise,

“Yok evdekiler merak eder. Eve dönmemiz lazım.” diye ısrar etti.

Çiftliğe ulaşmak için Çine Çayı'ndan geçmeleri gerekiyordu. Çayın kenarına geldiklerinde Kâhya Abdi bir kez daha geri dönmeleri ikazında bulundu. Ancak Adnan Bey, tufan hâlini almış selin çiftliğe kadar ulaşmış olacağından endişe ediyordu.

Eşinin korkmuş olacağını varsayıp bir an önce yanında olmak istiyordu. Yüksel de yeni doğmuştu daha. Üstelik bu havada eve ulaşmasa Berin Hanım'ın iyice kendisi için tedirgin olacağını hesap ediyordu.

Gözü kara bir şekilde 'Besmele' çekip atını sürdü suyun içine doğru. Su o kadar derindi ki atların ayakları yerden kesilmişti. Suyun içinde batıp çıkıyordu. Kâhya Abdi de hemen arkasından atıyla daldı suya. Arkadan bağırdı:

“Bey atın gemini serbest bırak.”

Sürüklene sürüklene boğulmadan karşıya geçtiler. Hayatında ikinci kez ölümden döndüğü olaydı yaşadığı.

Çiftçilikte Farklı Arayışlar

Abdi Ağa ile birlikte çiftçilik konusunda iyice mahir hâle gelen Adnan Bey, 1929'daki kuraklık sonrası bir hayli etkilenmişti. O yıllarda yaşanan dünyadaki ekonomik buhran Türkiye ekonomisini de etkiliyordu.

Öyle zamanlar oldu ki bankaya ve ziraat işçisine olan borçlarını karşılayamadıkları için iflas tehlikesi geçirdiler.

Adnan Bey bu sefer farklı bir şey denemek istedi. O zamana kadar pek ekilmeyen bir ürünü deneyecekti: Pamuk.

Bir gün Abdi Ağa'yı aldı karşısına,

“Pamuk ziraatı yapacağız.” dedi.

Abdi Ağa da şaşkın bir vaziyette:

“Bey bırak Allah aşkına bilmediğimiz şeylerle uğraşmayı. Yapamayız. Bu çok bakım ve masraf ister.” diye karşılık verdiyse de artık geri dönüş yoktu.

Adnan Bey ilk defa pamuk ziraatını deniyor ve işi tutturuyordu. 1930'la birlikte Çakırbeyli Çiftliği'nde artık pamuk mahsulü alınmaya başlamıştı.

Yıllardır çalışıp çabalayarak bataklıkları verimli tarlalara döndüren Adnan Bey, şimdi 'beyaz altın'ı keşfetmiş, çiftliğinden nihayet iyi gelir elde etmeye başlamıştı.

Ancak Abdi Ağa'nın dediği gibi gerçekten kazancı bol olsa da zahmeti ve riski de büyük bir üründü pamuk. Yaz boyu büyük bir emek verilir, sonbahara girmeden hasat alınmaya başlanırdı. Adnan Bey adım adım arazisini dolaşır, kozalakların büyüyüşünü keyif içinde takip eder, hele açmış pamuk kozalakları onu mest ederdi. En büyük korkusu ise hasat zamanlarına denk gelen yağmur endişesiydi.

Adnan Bey'in pamuk konusundaki diğer bir hassasiyeti de ürünün kooperatife verilmesiydi. Kooperatifçiliğe verdiği önem bir yıl sonra Atatürk'le tanışmasında da gündeme gelecek ve takdir görecekti.

32 Bin Dönüm Arazisini Köylülere Dağıttı

Adnan Bey'in çiftlik günlerinde en dikkat çeken yönlerinden birisi de arazilerini köylülere dağıtmasıydı. Hemen her fırsatta ya kendi köyünden, ya da çevre köylerden çiftçilere arazilerden verdiği olurdu. Kimi zaman 100 dönüm, kimi zaman 300 dönümü ya hibe eder ya da çok uzun vadeli küçük bir rakama arazisini satardı. En yakın arkadaşlarından Ethem'e hibe ettiği arazinin büyüklüğü de 500 dönümdü. Köylüler, "Ne yapacağız bey bu kadar araziye. Bize 3-5 dönüm ver, hayvan besleyelim yeter de artar." derlerdi. Ama O yine de ısrar ederdi. Adnan Bey siyasete girdiğinde bu koca çiftlikten elinde kala kala 2 bin 500 dönüm arazisi kalacaktı.

Adnan Bey, yıllar sonra Menderes, olarak o günleri anarken şunları söyleyecekti:

"Sahipsiz kalmış arazinin şurasında burasında işgaller olmuştu. Tapum olduğu hâlde hiçbirisine müdahale etmedim. Komşularıyla ve köylülerle tek bir davam olmadı. Civarındaki komşularıma yok denecek bir bedelle ve ne zaman olursa ödenmek üzere arazimin büyük bir kısmını devrettim."

SIYASETE GİRİŞ

Yıl 1930. Adnan Bey evleneli iki yıl oldu. Aileye yeni katılan Yüksel emeklemeye başladı. Çiftlik işleri de gayet yolundaydı. Berin Hanım ise her geçen gün çiftliğe alışıyordu.

Ülke genelindeki siyasi manzaraya gelince Türkiye ikinci defa çok partili dönemi deneyecekti. Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulacaktı. Böylece Adnan Bey için siyaset yolunun taşları döşeniyor olacaktı.

Evet, İstiklal mücadelesi kazanılmış, ardından devrimler gerçekleştirilmişti. Eksik olan ise demokrasiydi. Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan başka bir siyasi parti daha kurulmalıydı. Bunun için Reiscumhur koltuğunda oturan Gazi Mustafa Kemal, Kasım 1924'de iki hamle birden yaptı. Sert mizaçlı İsmet İnönü yerine uzlaşmacı kimliğiyle öne çıkan Fethi Okyar'ı Başbakanlığa getirdi. Ayrıca Cumhuriyet Halk Fırkasına rakip olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası isimli bir parti kurdurdu. Atatürk'ün silah arkadaşları Kazım Karabekir, Rauf Orbay gibi isimler kurucular arasındaydı. Ancak partinin ömrü sadece altı ay sürdü.

Doğu'da Şeyh Said İsyanı patlak verince, sisteme inanılmaz bir balans ayarı yapıldı. Muhalefet partisi kapatıldı. Ali Fethi Okyar yerine İsmet İnönü tekrar başbakanlığa getirildi. Bunlarla da yetinilmedi. İnönü hükümeti, çıkarttığı Takrir-i Sükûn Kanunu'yla İstiklal Mahkemeleri'ni yeniden kurdurdu ve yüzlerce kişinin asılacağı bir yetkiyi eline aldı.

1926'ya gelindiğinde Mustafa Kemal, kendisine yakın isimlerden Ahmet Ağaoğlu'ndan bir rapor aldı. Raporunda iktidarın yolsuzluğa bulaştığı ve halktan kopuk olduğu uyarısı yapılıyordu.

Raporun üzerinden dört yıl geçti. Ülke fakirliğin pençesinden kurtulamıyor, arzu edilen Batı standartları yakalanamıyordu. En önemlisi

ise demokratik sisteme bir türlü geçilemiyordu. Reısicumhur Mustafa Kemal tekrar meseleye müdahil oldu ve Ali Fethi Bey'in başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası isimli bir parti kurulmasını teşvik etti. Muhalefet partisi iktidarın yanlışlarını dile getirecekti.

Serbest Fırka'ya Büyük İlgi

Yeni parti, ülke genelindeki hoşnutsuz kesimlerin yöneldiği umut vadeden bir partiye dönüverdi bir anda. Başbakan İnönü tedirgindi. Kuruluşundan üç ay sonra belediye seçimleri vardı. Yarış kıyasıya bir hâl alıyordu.

Fethi Bey ilk çıkarmasını Ege'ye yaptı. Teşkilatlarını kuracak, halka seslenecekti. Ziyaret durakları arasında Aydın da vardı. Ali Fethi Bey, trenle bu şehre giderken Aydın teşkilatını emanet edeceği isim için kafasında Cumhuriyet'in ilk yıllarında belediye başkanlığı yapmış Şahinzade Fuat Bey vardı. Gelmeden evvel onunla görüşmüş ve niyetini Fuat Bey'e açmıştı.

Nihayet Ali Fethi Bey, Aydın'a ulaştı. Şehre geldiğinde bambaşka bir manzarayla karşılaştı. Aklından geçen ismin yıprandığını söylüyordu herkes. Çevresinden aldığı referanslar ise hep bir kişiyi işaret ediyordu: Çakırbeyli Çiftliği'nin sahibi Adnan Bey.

Ali Fethi Bey, ısrarlı teklifler üzerine Adnan Bey'le tanışmak istedi. Aynı sıralarda Adnan Bey, çiftlik ihtiyaçlarını görmek için çarşıya gelmişti. Şehirde bir heyecan havası gözleniyordu. Fethi Bey'in mitingi için binlerce kişi toplanmıştı. Kurulan bu yeni partinin il başkanının kim olacağı da herkesin bir başka merakıydı.

Adnan Bey'in yanında kâhyası Abdi Ağa'da vardı. Abdi Ağa okumaz yazma bile bilmemekle beraber akıllı, uyanık ve sezgileri güçlü bir insandı. Dayanamayıp içinden geçenleri Adnan Bey'le paylaştı:

"Bey, bu Ankara'dan gelenlerin aradığı adam sensin. Ortalığa çık, gelip seni bulsunlar."

Ancak Adnan Bey oralı olmadı. Eşine verdiği sözü Abdi Ağa'ya hatırlattı ve siyasete girmek istemediğini söyledi. Serbest Fırka'yı destekliyor olmasına rağmen Fethi Bey'in yanına gitmedi. İş bittikten sonra doğruca çiftliğine geri döndü.

İl teşkilatını o gün kurmakta kararlı olan Ali Fethi Bey, yanındakilere Adnan Bey'le görüşme arzusunu iletince çiftliğe adam yollanıp mesaj iletildi. Adnan Bey Çakırbeyli'ye yeni ulaşmıştı.

Fethi Bey'in tanışma ricası iletince Adnan Bey tekrar şehre gitti. Samimi bir şekilde kucaklaştılar. Fethi Bey, müthiş bir iştiyakla ülkenin hayatını değiştirecek olan yeni fırkanın programından bahsetti. Ardından,

“Aydın'daki başkanımız olur musun?” teklifinde bulundu.

Adnan Bey de bu yeni partiye sempatiyle bakıyor ve başarılı olmasını arzu ediyor. Temennisini aynen böyle ilettili, ‘ama’ dedi:

“Ancak bağlı olduğum çiftliğimin başından ayrılamam.” Doğrusu, politikaya atılmaktan da çekiniyordu.

Teşekkür ederek Fethi Bey'den özür diledi.

Fethi Bey ise ısrarcıydı. Karşısındaki genç adam, tam aradığı kişiydi.

“Hiçbir mazeret kabul etmiyorum. Ülkenin kıymetli evlatları hizmetten kaçamaz. Açılan yeni ufuklara beraberce yürüyeceğiz.” diye devam etti Fethi Bey.

Konuşma gece boyu heyecanlı bir hava içinde sürdü. Adnan Bey sonunda ikna oldu. Sıra Berin Hanım'ı ikna etmeye gelmişti. Berin Hanım'ın evlenirken tek şartı, ‘siyasete girmeyeceksin’ olmuştu.

Adnan Bey çiftliğe geldiğinde olanları Berin Hanım'la paylaştı. Endişe ettiği başına geldi. Berin Hanım çok kırılmıştı. Adnan Bey'i, “Seni boşayacağım.” diye tehdit etti. Uzun zaman bu kırgınlık devam edecekti de. Hatta Berin Hanım, ‘Niye sözünü tutmadın...’ diye ağır bir telgraf bile çekmişti Adnan Bey'e. O ise telgrafı hiç almamış ve görmemiş gibi davrandı.

İl Başkanı olduğu Serbest Fırka'da en başarılı teşkilatı kurdu

Adnan Bey, Serbest Fırka'nın il başkanlığını resmen üstlendi. Ertesi gün Fethi Okyar'ı yolcu edecekleri sırada bir de fotoğraf çektiler. Takvimler 10 Eylül 1930'u gösteriyordu.

Artık Adnan Bey'in hayatında yeni bir kulvar açılıyordu.

Vakit geçirmeden bütün il sathında teşkilatlanmalar tamamlandı. Aydın, Serbest Fırka'nın en hızlı örgütlendiği şehirler arasında İstanbul, İzmir, Samsun ve Antalya'dan sonra geliyordu. Belediye seçimlerinde ise en fazla başkanlık İzmir'le birlikte Aydın'da kazanıldı. Çok partili seçime girme tecrübesi olmayan ülkede yeni yeni örgütlenmeye çalışan Serbest Fırka'nın genel bir başarı kazanmasını zaten kimse beklemiyordu. Ama bu iki ildeki başarı göze batıyordu. 502 belediyeden 31'ini Serbest Fırka kazanırken, kazanılan 31 belediyeden 8'inin tek başına Aydın'dan elde edilmesi aynı zamanda Adnan Bey'in bir başarıydı. Hâlbuki siyasette yeni bir isimdi. Çevresinde uyandırdığı sempati ve çalışkanlığı sayesinde, Serbest Fırka'nın en başarılı il teşkilatını oluşturmuş oluyordu.

Menemen Olayı Siyasete Balans Ayarı Çekti

Aydın merkezindeki seçim ise hile iddiaları sebebiyle sonuçlanmamıştı ki kötü bir haber geldi. Serbest Fırka kapanıyordu. Çankaya'dan alınan destek kısa zamanda yitirilmiş, Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı kurulan ikinci partinin muazzam yükselişi hesapları değiştirmişti. Bir ay sonra patlak veren Menemen Olayı'nda Kubilay'ın şehit edilmesi sonrası sisteme yeni bir ayar daha yapılıyor ve bu tür demokratik denemeler uzun süre rafa kaldırılıyordu.

Serbest Fırka'nın kapatılışı Adnan Bey'i üzmüş, eşini siyasete kaptırmama mücadelesi veren Berin Hanım'da ise buruk bir sevinç hâsil etmişti. Yeniden çiftlik günleri ağırlık kazanıyor derken başka bir gelişme Adnan Bey'i tekrar siyasete doğru çekti.

Üç ay içinde açılıp kapanan Serbest Fırka'nın ülkede estirdiği hava Cumhuriyet Halk Fırkası için ders olmuştu.

Halk Fırkası yöneticileri Anadolu'yu dolaşmaya başladı. Aydın'a gelenler Celal Bey (Bayar), Vasıf Bey (Çınar) ve Halit Bey'di (Onaran). Bir hafta Aydın'da kaldılar. Parti teşkilatlarını tabandan itibaren yeniden oluşturacaklardı. Kapatılan Serbest Fırka yöneticileriyle görüşmelerine rağmen Adnan Bey onlarla temas kurmaktan uzak duruyordu. Israr üstüne ısrar edildi. Neticede Adnan Bey, İttihat Terakki

Mektebi'nden hocalarının da aralarında bulunduğu heyetle görüşmeye karar verdi.

Adnan Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Aydın İl Başkanlığına getirilecekti. Yalnız birkaç şartı vardı. Teşkilatı yeni baştan kendi kuracaktı. Aydın'daki belediye seçimi de yenilenecekti. Hatta ileride Aydın Halkevi bile onun isteğine göre şekillenecekti. Adnan Bey artık Aydın siyasetinin tek hâkimiydi.

Atatürk'le Tanışma

Halk Fırkası'nın yöneticileri partilerini yeniden gözden geçiredu-sun, Gazi Hazretleri bir de kendisi çıkmıştı yurt gezisine. Trenle Aydın'a geldi. Aydın'a kırgındı. Çünkü kendi eliyle kurduğu parti, üç aylık bir parti karşısında en ağır yenilgiyi Aydın'da almıştı. Kırgın olsa da bunun sebebine vâkıf olmak istiyordu.

Vilayet binasını ziyaretten sonra Nazilli'ye geçecek olan Reiscumhur, istek üzerine CHP İl Merkezi'ne uğradı. Kendisine eşlik edenler Recep Peker ve Fahrettin Altay'dı. İl Merkezi'nde ise Adnan Bey'den başka yönetim kurulu üyesi 14 kişi bulunuyordu. Gazi'nin ayırdığı vakit beş dakikayla sınırlıydı. Hatta Adnan Bey'in sigara ikramını bile kabul etmedi. Kahve emredip emretmediğini sorduğunda da cevap olumsuzdu.

Seçimlerle ilgili ortaya doğru sadece bir soru attı Gazi. Kısa bir sessizliğin ardından soruya Adnan Bey cevap verdi. Bir çiftçi olarak bölge halkının meselelerini bizzat yaşayan bir kişiydi. Üstelik bütün yeni usulleri de bizzat kendisi uyguluyordu. Kooperatifçiliğin gereğinden bahsediyor, su taşkınlarına alınacak tedbirlerden söz ediyor, toprağın nasıl daha iyi para ettireceğini dile getiriyordu. Vergilerin fazlalığına değiniyor, Halk Partisi mutemetlerinin yaramazlıklarına bile cesaretilice giriyordu. Anlattıkları sadece Aydın değil, ülke genelinin iktisadi sorunlarına çare teşkil edecek kadar kapsamlı ve içtendi. Mustafa Kemal sordukça Adnan Bey cevaplıyor, o cevapladıkça reiscumhur keyif alıyordu.

Ayakta başlayan sohbet uzadıkça uzadı. Ayaktaki misafirler oturdu, beş dakika dört saat, bir fincan kahve dört fincan oldu. Adnan Bey'in

ikram ettiği sigarayı yaktı. Sigaralar peşi peşine yakılıyor bir paket Gazi sigarası bitiyordu.

Nazilli ve ardından Denizli'ye geçiş bir gün tehir edildi. Reiscumhur ayağa kalkıp giderken Adnan Bey'e "Bu anlattıklarınızı bu akşam bir rapor hâline getirip ben trene binmeden bana verin." dedi. Anlattıklarının tesir ettiğini gören Adnan Bey büyük bir heyecan ve mutluluk içinde,

"Emriniz olur." diye cevap verdi.

Gece boyu raporu hazırladı Adnan Bey. Türk Ocakları İdare Heyeti'nin değiştirilmesi, Zirai İstihsal ve Kredi Kooperatifleri meselesi ile sanayileşme konusunu da içeren raporunu ertesi günü Atatürk'e ulaştırdı.

Mustafa Kemal, Aydın'dan ayrılırken yanındaki Recep Peker'e Adnan Bey için 'şayanı dikkat bir genç' ifadesini kullandı. "Bu gencin adını bir kâğıda yazınız. Ben sorunca bana söylersiniz." talimatı verdi.

Atatürk'ün talimatıyla CHP Milletvekili oldu

Gazi Hazretleri'nin, "Ben sorunca bana ismi söylersiniz." sözünün ne anlama geldiği birkaç ay içinde anlaşılacaktı. Milletvekili seçimlerinde Adnan Bey'in ismi Ankara'dan gönderilen listede yer alıyordu. Haberi duyan Adnan Bey önce şaşkına döndü. Çünkü adaylık müracaatında bulunmamıştı. Hâlbuki o günlerde seçim için toplam başvuru sayısı 6 bindi. Mebusluğa talip olmamasına rağmen Gazi'nin ilgisine mazhar olmuştu. Mustafa Kemal, Adnan Bey'i unutmamış ve ismini Aydın'dan milletvekili listesine yazdırmıştı.

Yıllar sonra Adnan Menderes, olarak bu anısını anlattığında "Beni Atatürk keşfetti" diyecekti.

Henüz 32 yaşında iken Mustafa Kemal onu vekil yapmıştı. 1960'a kadar da kesintisiz vekil olacaktı. Vekilliği ona Atatürk yakıştıyordu; onun emanetiydi. Kaderin garip bir cilvesidir, Atatürk'ün yolundan gittiğini iddia edenler 27 Mayıs darbesiyle ne yazık ki bu emanete el uzatacaktı.

Ankara Günleri Başlıyor

1931 Mayıs'ında toparlanıp yola çıktılar. Çakırbeyli günleri bitmiş Ankara günleri başlamıştı. İlk yerleştikleri yer Demirtepe semtinde bir apartman dairesiydi. İki yıl sonra Güvenevleri'ndeki Yapı Kooperatifine geçene kadar burada oturdular.

Meclis'in en genç birkaç vekilinden biriydi Adnan Bey. Üstelik ne Gazi'nin en yakınındaki kişilerdendi, ne de devlette yetişip pişmiş biriydi. Anadolu'nun bağrından kopup gelen tecrübesiz bir isimdi sadece. Üstelik kısa bir süre de olsa Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hışmını çekmiş Serbest Fırka'nın il başkanlığından geliyordu. Gazi'nin mutlak hâkimiyeti, İnönü'nün otoritesi altındaki Ankara siyaseti hata yapmaya gelmezdi.

Adnan Bey elbette bunun farkındaydı. Sade bir vekil gibi davranıyor, lüzumsuz konuşmalara girmiyor ve sadece kendini yetiştirmekle meşgul oluyordu. Meclis'teki ilk konuşmasını bile mebus olduktan iki sene sonra yaptı. "Gümrük memurlarından görevlerini kötüye kullananlarla görev ve mesleklerinde kendilerinden yararlanılmayanlar hakkında yapılacak işlemlerle ilgili kanun" görüşülürken Meclis kürsüsüyle tanışacaktı. Meclis'teki ilk hitabında bile o çekingen hâliyle rüşvetin bütün kamu kurumlarında yaygın olduğunu ve gümrük memurlarıyla sınırlı olmadığını söylemekten geri durmadı. Ama o sessiz hâlini bilenler konuşmaya ayrı bir anlam yüklemedi.

Ankara'da Hukuk Fakültesini bitirdi

Siyaset yapacaksa eğitim seviyesini yükseltmesi gerektiğini düşündü Adnan Bey. Yıllar sonra, savaş sebebiyle yarım kaldığı eğitimine devam etmeliydi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine başvurdu. Başkente geldikten 15 ay sonra Maarif Vekâletine verdiği dilekçede eğitimini niçin yarıda bırakmak zorunda kaldığını anlattı ve talebini dile getirdi. Reşit Galip imzasıyla kendisine iletilen cevabi yazıda dilekçesinin kabul edildiği bildiriliyordu. Harp yüzünden tahsili yarım kalanlara tanınan imkândan faydalanmıştı.

Kendisi gibi yaşça yüksek olan birçok sınıf arkadaşı vardı üniversite sıralarında. İlk dersine giren hocası Mahmut Esat Bozkurt'tu. Bir

yandan Meclis'e, bir yandan da okuluna devam etti. Üç yıl boyunca bu tempo sürdü. 2 Kasım 1935'de 789 nolu diplomayla hukuk eğitimini bitirdiğinde kariyerinde bir basamak daha yükseliyordu.

Geç Vakte Kadar Meclis'te Çalışınca Bekçiler Hırsız Sandı

Adnan Bey Meclis'te geç saatlere kadar çalışırdı. İlk zamanlar gece hayli geç vakte kadar çalıştığı bir sırada başından ilginç bir hadise geçti. Meclisin bekçileri komisyon odasının ışığının açık olduğunu fark edince içeride hırsız olduğunu zannedip silahlarıyla odayı bastı. İçerideki kişinin Aydın Mebusu Adnan Bey olduğunu anlayınca mahcup oldular.

Meclisin gece bekçileriyle Adnan Bey böylece samimi oldu. Orhan Cemal Fersoy'un 'Adnan Menderes' kitabında anlatılan olaya göre, bekçiler artık geceleri odanın ışığı yanık gördüklerinde bunun Adnan Bey'in odasından geldiğini ve onun o saatte çalışmakta olduğunu anlıyorlardı. Her ışığı gördüklerinde ellerinde çay ve kahveyi Adnan Bey'e ikram etmek için götürüyorlardı.

Üçüncü Ölümünden Dönüş

Ankara'da geçirdikleri üçüncü yıl içinde bir trafik kazası geçirdi Adnan Bey. Üçüncü kez ölümünden dönüşüydü bu. Gece saat 21.00 sularında Atatürk Bulvarı üzerindeki Ziraat Bakanlığı binasının tam karşısında bindiği taksi tepetaklak olmuştu. Araç paramparça bir hâldeydi. Çevredekiler sağ salım çıkardılar Adnan Bey'i. Birkaç ezik, ayağında küçük bir yırtık vardı; o kadar.

Eve gittiğinde içeridekilerle konuşmadan doğruca yatağa gitti. Berin Hanım bu saatte yatmasından anormal bir şeylerin olduğunu fark ediyordu. Israrla ne olduğunu sormasına rağmen bir şey söylemedi. Berin Hanım'ı telaşlandırmak istemiyordu.

Yatağa girdiğinde kitap okumadan uyumazdı Adnan Bey. Eşi sordu, "Okumayacak mısın? İstersen kitabımı vereyim. Bir arzun var mı?"

Kalktıklarında hızlıca giyinirken ayağındaki derin yarayı fark etti Berin Hanım. "Bir yere çarpmışım, mühim değil." diyerek geçiştirdi. Ardından, "Hadi kalk da biraz yürüyüşe çıkalım." diyerek dışarı çıkardı hanımını.

Sonra olanları Berin Hanım, Orhan Cemal Fersoy'a şöyle anlatacaktı:

“Umumiyetle beraber yürüyüşü sever ve isterdi. O gün de arzusuna tabi olmuşum. Fakat aklım hep bacağındaki yarada idi. Yürüyüşünü hareketlerini kontrol ediyordu. Artık bir şey sormuyordum. Bilirdim bir an gelir kendisi anlatırdı.

Kavaklıdere'den Atatürk Bulvarı'nı takiben iniyordu. Ziraat Vekaleti'nin önüne kadar konuşmadan gelmiştik. Sabahın erken saati olduğu için ortalıkta hemen hemen kimseler yoktu. Vekaletin karşısında gördüğüm müthiş bir manzara bir anda olduğum yerde beni hareketsiz bırakmıştı. Adnan o korkunç kaza mahalline sakin adımlarla yürüyordu. Gördüğüm tablo şu idi. Bir otomobil Çankaya istikametine gelirken yolun sağındaki bir akasya ağacını devirmiş demir elektrik direğine çarparak onu da yıkmış tepetaklak olduktan sonra elektrik direğinin altında kalmıştı. Otomobil tam manasıyla hurdahaştı.”

Adnan Bey otomobilin sağına soluna baktıktan sonra, “Hadi bir şey yok.” diyerek Berin Hanım'ı oradan uzaklaştırmaya çalışırken, eşi, “Aman ne feci bunun içindekiler sağ çıkamamıştır.” diyordu. Adnan Bey, “Nereden biliyorsun, belki de kurtulmuştur.” diye karşılık veriyor, ama aslında o arabadan kendisinin çıkıp geldiğini hala söylemiyordu. Ta ki Kızılay'a doğru biraz daha yürüdükten sonra sordu:

“Berin, o otomobilin içinde kim vardı biliyor musun?”

“Nereden bileyim. Sen biliyor musun, yoksa gazete mi yazdı?”

“Kim olacak, ben vardım.”

Başladı anlatmaya. Akşam Karpiç'te arkadaşlarıyla yemek yedikten sonra taksiye binip tek başına eve dönerken arabanın şoförü hızlı gittiği için direksiyon hakimiyetini kaybetmiş ve araca çarpmıştı. Adnan Bey ters dönen aracın içinde tavanla araya sıkışmış vaziyette kalmıştı. Hiç sesini çıkarmadığı için etrafta insanlar arabada birinin olduğunu fark etmemişler; araçtan kendisi çıkabilen şoför şaşkınlığını atlattıktan ancak yarım saat kadar sonra önce içeride birinin daha olduğunu söylemiş böylece Adnan Bey'i araçtan çıkarmışlardı.

İlk Soy İsmi Ertekin

1934'e gelindiğinde Soyadı Kanunu çıkmıştı. Gazi Hazretleri artık Atatürk idi. Adnan Bey de Ertekin soy ismini aldı. Bu soy ismini kendi tercihiyle mi, nüfus memurunun inisiyatifıyla mi edindiğine dair bir ipucu yoktu. Soy ismini pek benimsemediği açıktı. Daha doğrusu Berin Hanım'ın eniştesi olan Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüş-tü Aras'ın, "Adnan Bey topraklarının yanından Menderes nehri geçiyor. Niye Menderes soyadını almadın" önerisi mantıklı gelmiş, soyismini Menderes olarak değiştirdi. O artık Adnan Menderes'ti.

Sadece 1 yıl kadar kullanmıştı Ertekin soy ismini. Her ne kadar kısa süre içinde bu değişimi gerçekleştirse de 1937'lere kadar bazı evraklarda Ertekin soy ismi kullanılmaya devam etti. Hatta Ertekin'e devam eden teşkilatlara soy isminin değiştiği ikazında bulunma ihtiyacı bile hissetti. Meclis'te de benzer karışıklıklar olunca TBMM'ye verdiği dilekçede soy ismine ilişkin kayıtların Menderes olarak değiştirilmesini istedi. Bir yıl sonraki Meclis albümlerinde ismi artık Adnan Ertekin olarak değil, Adnan Menderes, olarak boy gösterecekti.

Aldığı Görevlerle Ülkeyi Tanıdı

Meclis'teki ilk görev yeri Dilekçe Komisyonu'nda idi. Bu komisyonunda ülkenin dört bir yanından gelen dilekçeleri ilgiyle okuyordu. Memleketin her bölgesinde nasıl sıkıntılar yaşandığını görüyor, merakı daha da kamçılanıyor, geçmiş tutanakları bile incelediği oluyordu. Parti müfettişliği de benzer bir deneyim kazandırıyor kendisine. 1935'te Konya'yla başlayan parti müfettişliklerini 5 yıl boyunca Antalya, Mersin, Isparta, Afyon, Eskişehir, Aydın, Muğla, Kütahya ve Manisa'da sürdürdü.

CHP'de geçirdiği günler boyunca aldığı başka mühim görev de encümen raportörlükleri oldu. Özellikle bu görev ona bürokrasiyle de çalışmayı öğretti. Hele memleketin her meselesinin görüşüldüğü Bütçe Komisyonu'ndaki vazifesi, bulunmaz bir fırsattı. Devletin içini tanımayı ve işleyişi encümen çalışmalarında birebir gözlemliyordu. Edindiği tecrübeyi daha sonra, "Herkesin peşinden koştuğu Avrupa seyahatlerini bir defa bile düşünmedim. Hiçbirisini aklıma getirmedim. Hâlbuki lisan

biliyordum. Param vardı, faydalı olabilirdim. Bilakis Meclis Encümenlerinde çalıştım. Parti müfettişi olarak kaza, nahiye, belediye odalarında sabahlayarak vazife gördüm.” diyerek anlatacaktı çevresine.

Sporun Gelişmesi İçin Hazırladığı Raporlar

Adnan Menderes'in CHP günlerinde önde gözüktüğü bir görevi de spor alanında oldu. Eski sporcu Menderes, Türk Spor Kurumu Asbaşkanlığı'na getirildi. Bu vesileyle İstanbul'un spor camiasından da dostları oluşmaya başlıyordu.

19 Mayıs 1919 Anma Günleri için radyoda konuşmalar yapılırdı. Konuşmalardan birini sunma görevi de ona verilmişti. Asbaşkan sıfatıyla 19 Mayıs konuşması için 15 dakika boyunca radyodaki sunumu ilginç bir tecrübe oldu onun için.

Yakından bildiği spor işlerini ülkeye yaymak adına kollarını sıvayan Menderes, taşra teşkilatlarına genelge üstüne genelge gönderirdi. Spor açısından bir hayli geride olan Türkiye'nin çitasını yükseltmeyi kafasına koyan Menderes, aldığı yükümlülüğü hakkıyla yerine getirmek için çok çabaladı.

Menderes, 1938 bütçesinde spora yeteri kadar yer ayrılmadığını görünce Türk Spor Kurumu Asbaşkanı sıfatıyla CHP Genel Sekreterliğine uzun bir yazı gönderdi. Rapor aynen şunları içeriyordu:

“6'ıncı bürodan aldığımız talimat dairesinde bu yıl partimizden Spor Kurumu'na yapılacak yardım miktarı (239.568) lira olarak tespit edilmesinden 1938 masraf bütçesinin bu rakama göre tanzim edilmesi icap etmiş ve bugün yüksek katınıza sunduğumuz bu bütçe meydana gelmiştir. Ancak; gün geçtikçe genişleyen iş hacmimiz karşısında bu derece mütevazı bir bütçe ile kurumdan beklediğiniz işlerin -şifahen de etraflıca olarak arz ettiğim gibi- layıkıyla görülemeyeceğini tekrar arz etmek mecburiyetindeyim. Çünkü, yurt içinde her tarafta geçen yıllara nazaran spor teşekkül ve hareketlerinde gerek kemmiyet ve gerekse keyfiyet itibariyle büyük bir artım vardır.

Bu, teşkilat bakımından partimizin çok yerinde ve sporu himaye eden mühim kararıyla her vilayette bir spor bölgesi kurulması ve

valilerin spor bölgeleri başkanlıklarını deruhte etmiş olmalarıyla atılan önemli adımın feyizli neticelerinden olduğu kadar merkez teşkilatının programlı mesaisiyle eskiden olduğu gibi yalnız birkaç şehre münhasır olmayıp her vilayete birden spor hareket ve temaslarına yol açılmış olmasından doğan bir harekettir. Bu suretle geçen yıllara nazaran bir taraftan spor bölgelerinin ve spor iştigal edenlerin ve spor temas hareketlerinin sayıları artmış diğer tarafta spor daha geniş halk tabakaları arasına yayılmaya başlamıştır. Bu inkişafın tabii neticesi olarak bütçe yekûnunun eski yıllardan daha kabarık ve bu gelişimle mütenasip olması gerekirken bütçemiz bilakis geçen yıldan ehemmiyetli miktardan azdır...

...Buraya kadar ki maruzatımla 1938 bütçesine esas olarak partimizden spor kurumuna tahsis edilen (239.568) liranın kifayet edemeyeceğini ve bütçeye sadık kalındığı takdirde başlanmış ve çok iyi semereler elde edilen birçok işlerimizi yapmak imkânından mahrum kalacağımızı ve herhâlde bu içtima devresinde çıkması çok lüzumlu ve temenniye şayan plan spor kanununun bu devreye yetişmemesi tahakkuk ettiği takdirde hiç olmazsa (100.000) liralık bir munzam tahsisata ihtiyacımız bulunacağını üstün saygılarım ve derin bağlılıklarım ile arz ederim.”

İnönü'yle Yeni Dönem

Atatürk'ün ölümüyle Türkiye yepyeni bir döneme girdi: “Millî Şef” olarak adlandırılacak bir döneme. Vefatın hemen ertesi günü İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmişti. İnönü, kısa sürede bütün ipleri eline aldı. Para ve pullardaki Atatürk resimleri yerini İnönü'ye bırakıyor, devlet dairelerinde de Mustafa Kemal'in değil İnönü'nün posterleri boy gösteriyordu.

Bu sıralar Menderes, ailesine yeni bir üye daha eklendi: Adı Mutlu'ydu. Evdeki çocuk sayısı ikilenmişti.

İnönülü günlerin başladığı sıralarda dünya genelinde de işler iyice karışıyordu. İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş, Türkiye bu işten sıyrılmayı başarmıştı. Ne var ki ülkedeki problemler sarpa sarıyordu. CHP iyice jakoben bir parti hâline dönüşüyor, açlık ve kıtlık bir yandan, yasaklar öte yandan Anadolu insanını sıktıkça sıkıyordu. Mesela, 1929-46 arasının Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın katı kuralları vardı.

“Ulan ökü z Anadolu lu. Milliyetçilik lâzımsa bunu biz yaparız. Komünizm gerekirse onu da biz getiririz. Sizin iki vazifeniz var: Birincisi, çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek. İkincisi, askere çağ ır d ı ğ ı m ız da askere gelmek.” söz ün ün sahibi oldu ğ u iddia edilen Nevzat Tando ğ an, Ulus Meydanı’na kravatsız girmeyi, hatta Atatürk Bulvarı’nda bu şekilde gezmeyi yasaklamış tı.

Ş ehirde gör ü len köylü kıyafetli vatandaşlar ‘Bitlidir.’ denilerek önce Karacabey Hamamı’na sokulurdu. Sazına tel almak için Ulus Ç arş ısı’na gitmek isteyen Aş ık Veysel’i üstü baş ı uygun de ğ il diye izin vermeyen zihniyet de buydu.

İ ũte bu yasaklarla özdeşleş en Vali Tando ğ an, bir gün Genelkurmay Başkan ı Kazım Orbay’ın o ğ lu Haş met’in iş ledi ğ i bir cinayeti örtbas etmeye çalış tı. Soruşturma derinleş ince cinayeti üstlenmesi için başkasını tehdit etti ğ i ortaya çıktı. Yıllardır ne isterse yaptırmış tı. Bu güçlü vali, mahkemelerde sorgulanmayı hazmedemedi. Davanın seyri başına geleceklerini gösterir gibiydi. Bir duruşma sonrası, evde tabancasını çıkardı, kafasına dayadı, teti ğ i çekti. Büyük yankı yapan intiharı, bir dönemin kapanmaya başlad ı ğ ının da âdeta habercisi oldu.

O da Tek Parti Döneminin Vekiliydi Ama...

Adnan Menderes, iş te tek parti döneminin bütün bu uygulamaları esnasında bir milletvekili olarak olan biteni yakından görüyor ve halkın sıkıntısını fark ediyordu.

Yasakçı uygulamalara hiç tevessül etmedi ğ i gibi ıstırap duyuyordu. Başvekil olduktan sonra tek parti döneminde tespit etti ğ i pek çok yanlış uygulamaya son vermesi bunun bir göstergesiydi.

Tek parti döneminin bir vekili de olsa İnönü döneminin baskıcı uygulamalarından kendini sorumlu tutmadı. Meclisin devamlı milletvekillerinden biri olmasına rağmen Dersim İsyanı’na yol açan Tunceli’nin bir kanunla özel bir yönetime devredilmesinin oyland ı ğ ı 1935’deki oylamaya katılmaması bile ilginç bir tevafuku. Belki de bir mazereti vardı; ama ortada bir gerçek vardı ki oylamaya katılmayanlar arasında

onun ismi de yer alıyordu.

Gerek parti müfettişliğinde, gerek Halkevleriyle ilgili hazırladığı raporlarda üslubunu sertleştirmeden de olsa ikazlarını yapıyordu Menderes.

Zaten tek parti döneminde kararlar ve görüşmelerin muhalefete uğradığı görülmüş şey değildi. Elbette farklı görüşler de ortaya konuyordu, ama bu görüşler hiçbir zaman ısrarcı bir biçimde ortaya konamadı.

Tarihler 1945'i gösterdiğinde işte Adnan Menderes, bu anlamda bir ilk olacaktı. Toprak Kanunu görüşmelerindeki muhalif çıkışıyla Menderes, iktidar içinde sesini yükseltebilen 'ilk muhalif' oldu.

İlk Çıkış Toprak Kanunu Görüşmeleri

CHP 1945'te "Toprak Kanunu" çıkartmak istedi. Menderes'in kendini Ankara siyasetinde göstereceği an gelmişti. Toprak, Menderes'in en iyi anladığı konulardan biriydi. Tasarı hazırlığı için ocak ayında Meclis'te karma bir komisyon kurulmuş, Menderes de sözcülüğüne getirilmişti. Komisyon çalışmalarına en büyük katkı çiftçi Menderes'ten geldi.

Üç ay süren çalışmaların ardından beklenmeyen bir gelişme oldu. Başbakan Recep Peker son anda komisyonun tasarısına müdahale etti ve komisyonda gerekli olup olmadığı hiç de tartışılmayan maddeler ekletti. Menderes, buna karşı çıktı. Özellikle de bir maddeye... Üstelik komisyon sözcülüğünden de istifa etti.

Mayıs'ın ortalarında tasarı Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlandı. Menderes, kürsüye çıktı ve kanunu şiddetle reddetti. Eleştirisi, toprak reformuna karşı olduğundan değildi. Kanun tasarısının sadece 17. maddesine karşı olduğunu deklare etti. Kamulaştırma ve istimlak konularına tepki gösteriyordu. Tasarının maksadını aştığı düşüncesindeydi. "Çiftçi ocakları" oluşturma gayretleri olduğuna işaret etti ve ilginç bir örnek verdi:

"Nasyonal Sosyalist rejimin İskân, Toprak Kanunu olan Erhhof Kanunu'ndan hemen aynen iktibas olunmuş düşünce ve hükümlerdir."

Onun önceliği köylünün teknik bilgi, alet ve teçhizata kavuşturulması, kredi ve tohum gibi temel ihtiyaçlar temin edilmesine dönüktü. Meselenin bol toprak dağıtmakla değil, var olan toprakların verimli hâle getirilmesiyle çözüleceğini savunuyordu. Menderes, kendi topraklarını bile yıllar öncesinden köylüye dağıtmıştı. Köylüye toprak dağıtılmasına bir itirazı yoktu. Menderes'in sert ve beklenmedik tepkisine rağmen yasa çıktı, Ancak ölü doğdu ve uygulanma imkânı bulunamadı. Çiftçilerin sıkıntılarının çözümü için çiftçi, Menderes'in başvekilliğini, yani 1950'yi bekleyecekti.

Hiç kimse yıllardır sessiz sakin çalışan Menderes'ten böylesine bir performans beklemiyordu. Artık Menderes için zirve yolu açılmıştı.

Demokrat Parti'nin Temelleri Atılıyor

İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, diktatörlükler demokratik rejimlere yenilmişti. Savaşa girmemiş olmasına karşın değişim rüzgârının Türkiye'yi de içine alması kaçınılmazdı.

CHP'nin yavaştan kaynamaya başladığı günlerde farklı arayışlar dışarıda da devam ediyordu. Bunlardan birini Tevfik Rüştü Aras yürütmekteydi. Evinde Perşembe sohbetleri yapardı Aras. Her zamanki gibi yeni oluşumların gereğinden söz ediyordu. Yanında Emin Sazak ve Fuat Köprülü vardı. Derken odaya Menderes girdi.

“Baskın basanıdır demişler. Suçüstü yakalandınız.” diyerek espiyrole söze girdi. Gece yarılarında kadar süren sohbet sonrası Menderes ve Köprülü birlikte çıktılar dışarı. Evin önüne kadar beraber yürüdükten sonra Köprülü sabah çaya davet etti Menderes'i. O gece sabaha kadar uyuyamadı Menderes. Sabah olduğunda geceki muhabbet daha da yoğunlaşarak devam etti. İlk tuğlalar örülüyordu âdeta:

Köprülü: Aras'ın hakkı var. Onun istediği başka ama dedikleri yerinde. Bir hareket lazım ama sosyalizmle mosyalizmle yürümez bu işler. Ama koskoca dünyanın ortasında Millî Şeflik düzeniyle de işin içinden çıkamayız. Bize güveni yoktur ve biz bir hareket yaparsak tekliflerimizde art düşünce arar.

Menderes: Ararsa ne olur?

Köprülü: Bizi tedirgin eder, ortalık karışır.

Menderes: Hoca korkacak mıyız bundan? Canı ne isterse onu düşünün. Biz memleketin hayrına olacak bir işin içinde değil miyiz? Daha olmadı, başına çalsın mebusluğu... Seninle çeker gider çiftlikte pamuk ekeriz.

Köprülü: Demek öyle... Kararlısın! Pekala.

Menderes'in toprak reformu için kurulan komisyonun sözcülüğünden istifa ettiği günlerdi ve Demokrat Parti'ye giden süreç bu konuşmayla başlamış oluyordu.

İkili, görüşlerini yaymaya karar verdi. Aras'ın evindeki sohbet müdavimlerinden Refik Koraltan, Köprülü ve Menderes'le birlikte olmaya karar verdi. Hatta CHP grubu içinde bir takrir vererek partinin bir çizgiye çekilebileceği önerisini getirdi. Ancak Menderes, boşa atış yapmak istemiyor, yanlarında çok daha kuvvetli bir ismin olmasını arzu ediyordu. Bu da Celal Bayar'dan başkası değildi. O Atatürk'ün son Başbakanı ve CHP içinde İnönü'den sonra en etkili isimlerden biriydi. Zaten son zamanlarda sesini yükseltmeye başlamıştı. Bunun en bariz örneği de Varlık Vergisi sırasındaki tartışmalardı. Fuat Köprülü, Adnan Menderes'in bu teklifini gereksiz bulsa da Celal Bayar'ı işin içine katmaya karar verdiler.

Nisan ayının ortalarına gelinmişti. Yenişehir'deki Kutlu Restoran'ında yemek yenildi. Ardından kahve için karşı köşedeki Özen Pastanesi'ne geçildi. Celal Bayar merakla dinliyor, Menderes de heyecanla anlatıyordu. Bayar ikna olmuştu. Bir ay sonra Tefik Rüştü Aras'ın evinde yeniden toplanıldığında çevrelerindeki sayı artmış planlar yapılmaya başlanmıştı.

CHP'nin Bütçesine Red Oyu Verdi

Toprak Reformu'nun görüşüldüğü tarihlerde Meclis'te bir başka hararetlili oturum da bütçe üzerineydi. 1945'in son 7 aylık bütçesi için Mayıs ayında yapılmakta olan bütçe görüşmeleri CHP için alışılmadık dışında gerçekleşiyordu. Partide Emin Sazak, Hikmet Bayur gibi isimlerin bütçeyi eleştirdiği görülüyordu.

Bir başka eleştiri de Menderes'ten geldi. Mali durumun kötülüğüne ve bütçe açığının büyüklüğüne dikkat çekiyor, tasarruf yapılmamasını ve hayat pahalılığını dile getiriyordu özetle. CHP sıralarında otururken bu ikinci önemli restiydi Menderes'in. Eleştirmekle kalmadı; kısa süre sonra kuracakları yeni partinin vitrini olacak isimlerle birlikte bütçeye red oyu verdi.

Yepyeni bir Adnan Menderes, doğuyordu. Yıllardır sakladığı beşerî zekâsı ve hitabet gücünü tam 15 yıl sonra keşfediyordu Ankara siyaseti.

Halk Partisi o gece İnönü başkanlığında toplandı. Kabinenin iki bakanı değişti. Bütçe görüşmelerinde hedef tahtasına konan bakanlara fatura kesildi. Dipten gelen sert dalgayı fark eden İnönü, kabinedeki mini revizyonla çatlağın büyümesini engellemek istemişti. Ancak çok geçti. CHP limanından ayrılmak üzere olan gemi 'yelkenler fora' demişti.

Dörtlü Takrir ve CHP'den kopuş

Takvimler 7 Haziran'ı gösterdiğinde Menderes, Bayar, Koraltan ve Köprülü, CHP grubuna takrirlerini sundular. Bu hamle tarihe 'Dörtlü Takrir' olarak geçiyordu. Önerge CHP'yi daha liberal bir yönetim çizgisine çekme çağrısıydı. Özetle "Anayasa'nın demokratikleşmesi, seçimlerin serbest yapılmasının sağlanması, CHP tüzüğündeki demokratik olmayan maddelerin kaldırılması" isteniyordu. Girişim sert tepkiye sebep oldu.

12 Haziran'da CHP Genel İdare Kurulu'nda önerge görüşülmeye başlandığında tenkitler, hakaretler ve hırpalamalar yaşandı. Menderes, bu müzakereler sırasında saldırılardan yılmadığını, sınırlarının bozulmadığını ve iyi bir polemikçi olduğunu göstermişti. Başvekil Şükrü Saraçoğlu kürsüye geldi,

"Tavsiye ederim, arkadaşlar bu takrirlerini geri alsınlar." dedi. Bazı vekillerden, "Arkadaşlarımız değillerdir." bağrışmaları oluyordu. Elbette geri adım atmadı hiçbirisi.

Takririn son kısmında şu maddeler yazılıydı:

“Millî hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini, Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanun’umuzun gerektirdiği şekilde kullanılabilmeleri imkânının sağlanması.”

Önerge, imza sahipleri dışında partiden destek görmedi ve reddedildi. Aslına bakılırsa CHP, son zamanlarda vaat ettiği demokratikleşme ve değişim fırsatını da böylece geri tepmiş oluyordu.

İki ay kadar sonra Birleşmiş Milletler Anayasasının kabul edildiği Meclis görüşmelerinde Menderes, tekrar sahneye çıktı. Artık CHP’nin içinde bir muhalif milletvekiliydi. Söz aldı. Bir yandan BM’nin önemi- ne değinirken, diğer yandan da BM anayasasını kabul eden bir ülkenin demokratikleşme ve hürriyetler noktasında da BM standartlarında ol- masını savundu. Anayasa’nın zaten buna imkân verdiğini; ancak hü- kümetin uygulamalarda vatandaşlara sağlanan hak ve hürriyetleri kısı- tladığından dem vurdu. Kabul edilecek olan BM Anayasası için, “Bu misak aynı zamanda her milletin daimi idaresinde millet hâkimiyetini istiyor, şahsi ve siyasi hak ve hürriyetlere riyeti karşılıklı taahhüde bağlıyor.” diyordu. Hâliyle bu konuşması da sert yankı buldu partili ar- kadaşlarının sıralarından.

Menderes, Vatan Gazetesi’nde makaleler kaleme almaya başladı. Bardak taşmıştı. 21 Eylül’de Menderes ve Fuat Köprülü’nün partiden çıkarılması kararlaştırıldı. Ardından ihraç olayına tavır koyan Koral- tan, partiden atıldı. Dörtlü Takrir’e imza koyan diğer isim Celal Bayar da arkadaşlarına eşlik etmek için CHP’den istifa etti.

Partinin Sözcüsü Menderes

Niyetleri ayrı parti kurmak değil, CHP’yi değişen dünya şartlarına uydurmak, halka demokrasiyi tattırmaktı. Ne yazık ki takrir kabul gör- mediği gibi partiden ihraç edilince yeni bir parti artık şart oldu. 7 Ocak 1946’ya gelindiğinde Demokrat Parti (DP) artık siyaset sahnesindeydi. 80 maddelik parti tüzüğü’nün ilk maddesinde parti kurma gerekçesi şöy- le izah ediliyordu:

“DP, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.”

Demokrat Parti böylece kurulmuş oldu. Genel merkez binası olarak kiralanılan yer Yenişehir Sümer Sokağı 8 numaradaki Cemal Tunca’nın bahçe eviydi. Büyük mücadele başlıyordu.

Adnan Menderes, bu yeni partinin mühim isimlerinden biriydi. Parti kurulur kurulmaz görev dağılımı yapıldı. Hareketin oluşumundan beri başı çeken Menderes, partinin sözcülüğüne getirildi. Artık ‘sözcü’ sıfatıyla sık sık basına demeçler verecek, partinin mahiyetini anlatmaya çalışacaktı.

İnönü’nün Sofrada Menderes’e İltifatı

DP’nin kurulduğu bu ilk günlerde Cumhurbaşkanı İnönü zaman zaman muhalif milletvekillerini de sofrasına çağırıyordu. Bir defasında Menderes de davet edildi. Yemek yenildiği sırada Başbakan Recep Peker’le Menderes, bir münazaraya tutuştu. İnönü Menderes’in sözlerine takdirle yaklaşırken övgülerde bulundu:

“İşte Menderes, arkadaşımız budur. Bir takım hakikatleri bizim için acı dahi olsa böyle tatlı olarak ifade eder. Lisanını öyle kullanır ki bize tatlı gelir. Ben bu konuşmasından çok huzur duydum.”

Aslına bakılırsa ayrı parti ilk günlerde iktidarın tepkisini çekmiyordu. Kontrollü bir muhalefet olursa, dış dünyanın “Demokrasiye geçin baskısından” da ülke kurtulmuş olabilirdi.

Engeller Başlıyor

Parti kuruluşundan iki ay kadar sonra İzmir’deki bir basın toplantısında “Memleket partiler için değil, partiler memleket içindir.” şeklinde bir açıklama yaptı Menderes. Bu yeni söylem, Türkiye’nin hiç de alışık olduğu bir tarz değildi. Dikkatler ve şimşekler artık üzerlerindeydi.

Menderes, karşılaştıkları muameleyi gençliğini geçirdiği İzmir’de halka şu sözlerle şikâyet ediyordu:

“Esefle arz etmek mecburiyetindeyim ki yer yer bazı idare amirlerinin gayretkeşliklerinden başka Halk Partisi’nin bazı elemanları makbul olmayan bazı propaganda ve faaliyet istikameti tutmuşlardır.”

Peki neden Menderes, konuşmasında böyle bir siteme ihtiyaç duymuştu? Sebep iktidarın tutum değiştirmesiydi. Parti kurulduğunda teşvikkâr bir yaklaşım sergileyen CHP, ilginin arttığını görünce çark etmişti. İlk rahatsızlık DP’nin İzmir’deki teşkilatlanmaları sırasında patlak verdi. Yerel idareciler, çeşitli engeller çıkarınca muhalefet sesini yükseltmek durumunda kaldı. Menderes’in İzmir’deki konuşması, bir nevi vaziyetin şikayet edilmesiydi.

Bayar da durumdan rahatsızdı. Çiçeği burnundaki parti, başındaki Celal Bayar’ın ifadesiyle tazyik altındaydı. O günler için Demokrat Parti’ye girmek devletin bütün üstün güçlerinin üstünüze salınması için yeterliydi. Bayar valilerden şikayetini, “Öyle valilere rastladık ki, ben burada bulduğça DP kurulamaz dediler.” sözleriyle ortaya koymuştu.

İktidar partisi inkar etse de DP’liler üzerlerine müthiş bir baskı yapıldığı inancındaydı. Hatta DP’nin aynı Serbest Fırka’nın akıbeti gibi alelacele kapatılacağı endişesini taşıyorlardı. DP’ye hızlı yönelişin önüne geçmek için kapatma tehdidinin bizzat CHP’liler tarafından geldiğini düşünüyorlardı.

İlk Şok Baskın Seçim

Baskı var mıydı, yok muydu? Bu tartışma iki tarafta da sürerken, DP’den duyulan rahatsızlığın gerçek olduğu seçim tarihinin bir anda erkene alınmasıyla ortaya çıktı. Yeni partinin yaşadığı ilk şok, baskın bir seçim kararı oldu. Seçimlerin tarihi 1 yıl öne çekildi. Belediye seçimlerinden başka 21 Temmuz’da bir de erken seçim yapılacaktı. Yeni kurulmuş bir parti olarak önlerinde çok kısa bir zaman vardı. Bunun anlamı peşin bir hezimet demektir. Üstelik seçim kanunu değiştirilmiş, her türlü hile ve düzmeceye açık hâle getirilmişti.

DP resti çekti ve seçimlere girmeyeceğini açıkladı. Devreye İnönü bile girdi ve dolaylı yoldan DP’yi tehdit etti. Muhalefet tavrı değiştirmek zorunda kaldı kalmasına ama eleştirilerde sınır tanımıyordu.

Menderes, 19 Mayıs'ta Vatan Gazetesi'nde kaleme aldığı makalede İnönü için şunları söyleme cüreti gösteriyordu:

“Tek adam veya tek zümre olarak insan topluluklarını derece derece bir nevi sorumsuzlukla sevk ve idareye muktedir olabilme tarih boyunca görülmüştür ki kolay kolay ve kendiliğinden terk edilmez bir iptiladır. Tarih mutlak iktidarın hakimiyet ve kudretini mümkün olduğu kadar hudutlanmak ve hakimiyet makamlarını hizmet mevkileri hâline getirmek yolunda milletin yaptıkları mücadeleye doludur.”

İki parti arasında yıllarca bitmeyecek olan büyük sürtüşme böylece başlıyordu. Seçime kadar geçen kısa sürede yaşanan tartışma hem bu süre darlığına hem de sandıklara ilişkindi. Halkın okuma-yazma oranının düşüklüğü gerekçe gösterilerek seçimlerin sıhhatli olmadığı iddiası gündeme getiriliyor, bağımsız oy vermenin mümkün olmadığı bir sistem getiriliyordu: “Açık oy, gizli tasnif ve sayımdan sonra oyların yakılması.”

Menderes'in Türk demokrasi tarihinde verdiği mücadelenin en büyüklerinden biri bu olayla ilgiliydi. Daha Seçim Kanunu Meclis'te oyları sırada bütün tereddütlerini tek tek sıraladı:

“Bugün hâlâ Halk Partisi'nden başka diğer siyasi partiler ve matbuat, türlü baskılar ve kanuni engeller altındadır. Memlekette gerçek ve ileri demokrasiye yer veren tedbirler alınmadıkça, demokrasiyi aksatan kanunlar değişmedikçe ve hatta bütün bunlar yapıldıktan sonra milletin yeni seçime hazırlanması için muayyen bir zaman geçmedikçe seçimlerin yapılmasının çok hatalı bir hareket olacağına ısrar ediyoruz... Bu tasarının demokratik şekillerin muhafaza edilerek tek parti sisteminin idamesi maksadıyla yapılması hazırlanmış olduğuna hükmetmek maa-lesef zaruri olur.”

Endişe ettiği her şey 46 seçimlerinde yaşandı ve demokrasi tarihine bir leke olarak kazındı.

Geleceğin başvekili 50 seçimlerine kadar, yapılan usulsüzlükleri ve millet iradesi vurgusunu o kadar sık yapacaktı ki arkadaşlarıyla birlikte kamuoyu üzerinde oluşturduğu demokratik bilinç dört yıl sonra semeresini verecek, adam akıllı bir seçim sistemi getirilmek zorunda kalınacaktı.

Seçim Hilesi

46 seçimleri beklendiği gibi sancılı geçti. Seçim yaklaşırken Demokrat Partili vatandaşlara karakollarda dayak atılmış; genel merkez telefonları dinlenmiş; mektupları açılıp okunmuştu. DP'ye girmenin suç için yeterli olduğu o dönemde, yaka numarası olmayan jandarmalar parti levhalarını söküp karakollara taşıyordu.

Seçim günü oylar herkesin gözü önünde atılıyor, sayımlar ise gizli bir şekilde yapılıyordu. Böyle bir seçim yönteminin sonucu elbette belliydi. CHP seçimin galibiydi.

Seçimlerden önce Meclis Başkanı Kazım Karabekir'in, "Meclis'te 60-70 muhalif milletvekili bulunması yeterlidir." sözü seçimlerin sonucu gibiydi: CHP 395 mebus çıkarırken, DP 66'da kalmıştı. Demokrat Parti müşahitlerinin verdiği listeye göre aslında kendileri 279, CHP 186 vekillik kazanmıştı. Devletin atadığı müşahitlerce oyların gizlice sayılıp ardından pusulaların yakıldığı seçimlerin sonuçlarına itiraz etmenin imkânı da yoktu. Anadolu'nun her yerinden sandıklarda hile yapıldığı ihbarları aylarca dinmeyecek, 1946 seçimleri, demokrasi tarihindeki kara bölümde yerini alacaktı.

Seçim akşamı Adnan Menderes, belki de nabız yoklamak gayesiyle CHP Genel Merkezi'ni ziyaret etme ihtiyacı hissetti. Parti binasında Kemal Satır vardı. Kahve içtiler, sohbet ettiler. Menderes, Satır'a, "Kardeşim iştirak nasıl?" diye sordu. Kemal Satır'ın aktardığı bilgiler Menderes'in elindeki rakamdan çok farklıydı. O an Menderes de emin oldu ki işin içinde başka işler var.

DP'den İlk Adaylığı Hem Aydın Hem Kütahya'dan

Menderes, 46 seçimlerine hem Aydın hem de Kütahya'dan adaylığını koymuştu. Sandık oldu bittisiyle Aydın'dan çıkamamıştı ama Kütahya'dan vekil çıkararak meclise girmeyi başarıyordu. 5 Ağustos'taki yemin töreni sırasında Meclis binasının önü 'kasketli vatandaşlarla' doluydu. Kasketli vatandaşlar seçimdeki iradelerinin sandığa yansımamasını içermiş, protestolarını oraya kadar taşımışlardı.

Demokrat Parti için bu ilk sınav ağır bir yenilgi demektir. Ama her şey bitmemişti. Dahası yarış yeni başlıyordu. Hiç olmazsa ilk defa

azımsanmayacak bir muhalefet grubu mecliste temsil edilir hâle geldi. Ülke demokrasisi istikametini tutturuyordu.

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu seçimden sonraki ilk toplantısında Adnan Menderes'i partinin tek sözcüsü olarak seçti. Parti adına bütün açıklamaları O yapacaktı. Genel başkandan sonra söz Adnan Menderes'teydi. Siyasi kariyerinde bir basamak daha yukarı tırmanıyordu.

Seçim sonrası yeni oluşan Meclis'in en tartışılan konularından biri sandık hileleri idi. Gösterilen itirazların hemen tümünü Menderes, dile getiriyordu. Ortaya koyduğu sert muhalefet, tenkit edilmeye alışık olmayan Halk Partilileri ürkütmüyor değildi. Kendi memleketi olan Aydın'daki seçimlere ilişkin uzun uzun mütalaada bulunurken tespitlerini tek tek sıraladı:

“Vatandaşlar Halk Partisi milletvekillerinin listelerini bizzat zarflara koyarak sandığa atmaya zorlanmıştır. Sandık başında görevliler vatandaş adına zorla oy kullanmıştır. Halk Partisi aday listelerinin bulunduğu mühürlü zarflar muhtarlar eliyle dağıtılmıştır. Mülki amirler muhtarlara açıktan para vererek muhtarlardan köylünün oyunu Halk Partisine atması istenmiştir. DP'li olan vatandaşların isimleri listelerden silinirken, ölümler adına bile parmak basılırken Halk Partisi için oy kullanılmıştır. Oy kullanmaya geç gelenlerin yerine rey atılarak sonra rey atmalarına izin verilmemiştir. Mülki idareciler halka reyini CHP lehine kullanmaları için şiddet ve baskı kullanmışlardır. Seçim sonrasında tutanaklar değiştirilmiştir.”

Menderes, saydığı bu maddeleri raporlaştırarak sunsa da Meclis itirazı kabul etmedi. Ancak görüldü ki artık Türkiye'de özellikle sandık oldubittisine karşı sessiz kalınması mümkün olmayacaktı. Herkesten kaçmak ve örtbas etmek mümkün olsa da Menderes'in sivri dili demokrasi bekçisi gibi tetikte olacaktı.

Bütçe Konuşmasında Dikkatleri Üzerine Çekti

Seçim tartışmalarının yanı sıra DP'li bir vekil olarak Meclis'teki ilk günlerinde Halk Partili Başvekil Recep Peker'le girdiği polemik de Onu gündeme taşıyacaktı. 7 Eylül kararlarıyla ekonomide alınan kararlar

piyasaları sarsmıştı. Menderes, Halk Partili olduğu günlerde Bütçe Komisyonunda raportörlük yaptığı için bu konuda tecrübe sahibiydi. Kürsüye çıktı. Uzun ve başarılı bir konuşmayla 1947 bütçesini ciddi şekilde tenkit etti.

Adnan Menderes, işte o günkü bütçe konuşmasıyla Ankara'da artık dikkatleri iyice üzerine çekmiş oluyordu. Kürsüde iki saat kaldı. Siyasi hayatı açısından önemli basamak noktalarından birini oluşturan o günkü konuşmasından birkaç satırbaşı şöyleydi:

“Bütçede samimiyet, Meclis’in ona layıkıyla nüfuz ederek hükümeti bu yoldan da murakabe edebilmesini kolaylaştırma bakımından en esaslı şartlardandır... Vergi sistemimiz memleketin iktisadi realitelerine ve ilmi esaslara göre düzenlenmiş değildir. Bilhassa tatbikat, mükellefi daima müşkül durumlarda bulunduracak şekil ve mahiyet almaktadır. Vergi sistemimizin esas, usul ve tatbikat bakımından rasyonel ve kökten acil ıslahlara ihtiyaç gösterdiği meydandadır... İktisadi takatsizliğimize nispetle lüks sayılacak geniş teşkilatlı bürokratik bir devlet kurduk, bunun millî bünyeye yüklediği yükün para ile ifadesi 2 milyar liraya yaklaşmaktadır... Millî gelirin en geniş kaynağı ve temeli olan ziraata bugüne kadar el atılmış değildir. Türk çiftçisi tabiat karşısında aletsiz, vasitasız kendi kaderini yaşamaktadır... Memleketin içinde bulunduğu sıkıntı, tedbirsizliklerin, hataların, israfın neticesidir. Yoksa bu güzel yurttaki bu büyük ve çalışkan milletin kaderi bu olmamak lazım gelirdi. Bugünkü durumu geçici bir intikal devresi diye göstermek isteyenler, muhakkak aldaniyorlar. Yarın için hangi kaynaklardan temin olunacak imkânlarla bu dertlerin devasını bulacaklardır... Bu ızdıraplı akışa dur diyebilmek, işleri bu hâle getiren ve gösterişe, kolaya kaçan görüş ve zihniyetten beklenemez. Ülkenin mali sorunlarına çözüm üretecek adres milletin güvenini duyan yeni bir şuur ve hamlenin eseri olabilir.”

Menderes'e cevabı maliye bakanının vermesi gerekirken şaşırtıcı bir şey yaşandı. Cevabi konuşma bizzat Başvekil Recep Peker'den geldi. Peker, Menderes'i, “kötümser ve psikopat ruhlu” sözleriyle itham etti. DP grubu ayağa kalkmıştı. Büyük bir infial yaşıyordu muhalefet sıralarında. Peker'i protesto eden DP'liler Meclis'i terk etti. 14 gün boyunca bir daha meclise gelmediler. Böylece Türk siyaseti ilk kez 'sine-i millete avdet etmek' kavramıyla tanıştı.

İnönü'nün reisicumhur olarak defalarca araya girmesi Demokratları ancak ikna edebildi.

Bir yandan atışmalar sürse de Mendereslerin evinde o günlerde ayrı bir heyecan daha vardı. Yüksel ve Mutlu'dan sonra Aydın isimli bir erkek çocuğu daha dünyaya geldi. Eve tebrike gelenlerin arasında İsmet Paşa'nın eşi Mevhibe Hanım da vardı.

Partiyi Kapatmak İstediler

DP'nin halkta gördüğü ilgi, seçim hilelerinin sürekli gündeme getirilmesi ve Menderes'in konuşmalarında iktidarın yakasını bırakmaması, Halk Partilileri bu yeni parti için kötü senaryolar üretmeye itti. Hatta iş öyle bir noktaya geldi ki Demokrat Parti için, tıpkı Serbest Fırka ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kaderine benzeyen bir son bile hazırlandı. Kemal Bağlum'un anılarına göre DP için kapatma kararı alınmıştı. İddiaya göre Başbakan Recep Peker, Keçiören'deki evinde kendisine yakın milletvekilleriyle uzun görüşmeler yapmış ve tartışmaların neticesinde DP'nin kapatılması, konunun grup toplantısında konuşulması mutabakatına varıldı. Ancak Peker bunu adım adım uygulayacaktı. Öngördüğü formülde öncelikli olarak DP'nin kapatılmasına karşı çıkacak bakanları tasfiye etmek vardı. Kabine revizyonunu sağlayamayınca planı da suya düşmüş oldu.

İlk DP Kongresi Ateşliydi

Yıl 1947... Demokrat Parti ilk kongresini topluyordu. Seçilen yer Ulus Sineması...

Dört gün, dört gece sürmüştü kongre. Delegeler kongre boyunca ateşliydi. Gündemlerinde 5 ay önceki seçimlerde yaşanan hileler vardı. Kimileri, "İktidar bizim hakkımızdı, hileyle hakkımız gasp edildi." diyerek 'halk ihtilali' öneriyordu.

Kongrenin heyecanlı delegelerini ikna etmek için var gücüyle çaba gösteren bir isim dikkat çekiyordu: Adnan Menderes. Ne radikal kanadın, ne de hiçbir inisiyatif almama taraftarı olanların tarafındaydı. İki tarafın tezlerinin de yanlış olduğunu misallerle izah ediyordu. Aşırı fikirleri, kuvvetli mantığı ve polemik gücü ile törpüleyip yumuşatıyor,

öte yandan idare-i maslahatçı olanları da kamçılıyıcı sözlerle harekete geçiriyordu.

Menderes, kongredeki performansı ile bir ‘yıldız’ aday olduğunu salonda bulunan hemen herkese göstermişti. Ünlü şair Necip Fazıl Kısakürek, yıllar sonra DP’nin bu ilk kongresindeki Menderes’e ilişkin gözlemlerini şöyle dile getiriyordu:

“Menderes’in Menderes oluşu işte bu kongreyle başlar. O, demokrat partinin ilk nefis ve memleket muhasebesi tezgâhında başka bir şey olmayan kongrenin merkez şahsiyetidir. Gitmekte, gelmekte, grup grup delege zümreleriyle halleşmekte, kürsüye atılmakta, her tarafı dolanmakta...”

Delegeler Sabahın 5.30’unda Menderes’i Kürsüye Çağırıldı

Kongredeki tutumu o kadar göze çarpmıştı ki kapanış konuşması için Divan’a bir önerge verilmiş ve delegeler Menderes’in kürsüye çıkmasını istemişti. Saat sabaha karşı 5.30’u göstermekteydi. Güneş ağarmak üzereyken söylediği,

“Devlet partisi, devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır. Memleketin yürüdüğü demokrasi yolunda, hürriyeti seven Türk matbuatının da hizmeti fevkalade büyük olmuştur. Demokrasi davasında partimizin yolu açık ve milletimizin bahtı aydınlık olsun.” sözleri bir sonraki gün gazetelere manşet olacaktı.

Kongreden çıkan en önemli sonuç Hürriyet Misakı kararı alınmasıydı. Kongre, demokratik bir seçim kanunu talep ediyordu. Böylece adil bir seçim ortamı hazırlanması için kamuoyu baskısına ön ayak olundu.

Misyon: Demokrasi ve Hürriyet

Hürriyet Misakı ile birlikte CHP ve DP arasındaki gerilim had safhaya ulaştı. Başta Menderes olmak üzere DP yöneticileri için ‘demokrasi ve hürriyetler’ partinin misyonu hâline gelmişti. Halk Partisi’nin hürriyet karşıtı her uygulaması, tek parti döneminden kalma alışkanlık hâline getirdiği baskıcı uygulamalar âdeta kamuoyu önünde teşhir ediliyordu.

İlk kongreden birkaç ay sonra Kadıköy'de halka hitap ederken, "CHP'nin iktidarı terk etmemek için kanunsuz yollara saptığımı" iddia etti Menderes. Seçim bölgesi Kütahya'ya geldiğinde de, "Bizim anayasamız vatandaş hak ve hürriyetlerini teminat altına almak bakımından mükemmel bir eserdir. Memlekette demokrasinin kurulabilmesi için sadece kanunların değiştirilmesi kâfi değildir. Kanunlar demokratik ruh ve zihniyetle yapılmış olsalar dahi bir memlekette idareye hâkim olan ruh ve zihniyet de değişmedikçe demokrasinin yerleşmesine imkân yoktur." dedi. Domaniç'te de "Yolumuz hürriyet yoludur ve hedefine ulaşacaktır. Demokrat Parti dağılıyor diye sevenler DP'nin hakikaten yok olmasını istiyorlarsa hürriyete âşık Türk milletini ve milyonlarca demokrat vatandaşın kalplerine pençelerini sokup hürriyet aşkını mümkünse söküp atsınlar." sözleriyle haykırıyordu düşüncelerini.

İstiklal Mahkemesi'yle Korkutmak İstediler

DP ve Halk Partisi arasındaki esen soğuk rüzgârlardan en büyüğü İzmir'de yaşandı. Başbakan Recep Peker, isim vermeden İstiklal Mahkemesi'yle DP'yi tehdit edecek kadar işi ileri götürdü.

1947 baharında yapılacak ara seçimleri DP'nin '46 seçimlerini gerekçe gösterip boykot edeceğini düşünen Recep Peker, DP'ye vurmak için bunu fırsat bildi. Celal Bayar, ara seçimlerde ne yapacaklarına karar vermek için Genel İdare Kurulu'nu İzmir'de toplarken Peker de bizzat İzmir'e gitti, tehdit olarak algılanan Halkevi'ndeki şu konuşmasını yaptı:

"Demokratların seçime girmemeleri ağır ve yanlış hareket olacaktır. Bütün tarih boyunca yurda karşı suç sayılacak bir hataya düşmemelerini kendilerinden halisane hatırlatırım... Bu kanun hâlâ mevcuttur. Fakat hepinizin isteğine aykırı mecburiyet hâlinde uygulamak üzere ihtiyatta duruyor."

12 Temmuz Beyannamesi Gerilimi Dondurdu

Recep Peker'in sözleri iktidarın DP'yi yok etmek istediği kanaati uyandırıyor. Muhalefet, iktidarın partilerini kapatmak istediklerini düşünüyordu. Menderes ve DP'nin ileri gelenlerinin konuşmaları da

tam tersi CHP’de endişeye yol açıyordu. CHP, DP halk ihtilali yapacak diye ciddi ciddi çekinir hâle geldi.

İki taraf bu yüzden git gide politikalarını keskinleştirdi. Bazı önde gelen ve siyaset üstünde etkin olan isimler gidişattan endişe etmeye başladı. Özellikle iş dünyası hoşnut değildi. Yabancı yatırım ve yardımlar için dünyadaki demokrasi yönelişini bilen dönemin Ankara Ticaret Odası Başkanı Vehbi Koç gibi isimler CHP üzerinde de telkinde bulundu.

Karşılıklı atışmalar dinmeyince devreye İsmet İnönü girdi. Defalarca taraflarla görüştü. Birkaç kere Celal Bayar’ı de Köşk’e çağırdı. Hazırladığı 12 Temmuz Beyannamesini iki tarafa da kabul ettirdi. Beyanname de özetle,

“Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidar muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacak” deniliyordu.

Parti İçindeki İlk Darbe

Beyanname, Demokrat Parti’de tam bir fırtına kopardı. Hükümet baskısının biraz hafiflemesiyle nefes alıp güçlenebileceklerini ileri sürenler beyannameyi kabul ediyordu. Karşı çıkanlar ise İnönü’nün oyun oynadığını iddia ediyor, “Müzakereleri keselim olsun bitsin.” diyordu. Menderes’in 12 Temmuz Beyannamesi’ne bakışı ise ‘hüsnüniyet eseri’ sözlerinde saklıydı.

Parti içindeki çalkantılar 21 vekilin ayrılmasıyla neticelendi. Bayar, partiden kopmaları ‘muhalefeti bölme’ oyunu olarak değerlendirse de Menderes, moral bozmamaya çalışıyordu:

“Partimiz içinde ayrı maksat ve niyetler ile hareket edenlerin hakiki çehrelerinin tanınmasına da yardım etmiş olduğunu söylemekte hata yoktur. Son hadiseler bir bakıma hayırlı neticeler doğurmuştur ve hiç tereddütsüz olarak söylenebilir ki partimiz bu iç mücadelelerden çok daha kuvvetli olarak çıkacaktır.”.

Mitinglerin Gözdesi

1948’e gelindiğinde parti genel merkez binası, Mithatpaşa Caddesi numara 57’deki avukat Şevket İnce’nin bahçeli evine taşındı.

Parti ikinci binasına taşınırken Menderes, merkezde durmaktan ziyade iktidara gelecekleri 1950 yılına kadar karış karış Anadolu'yu dolaşmayı tercih etti. Çoğunda Celal Bayar'la birlikteydi. Önce kürsüye Bayar çıkardı sonra Menderes. Kiminde de Bayar'sız dolaşırdı illeri.

Bir yandan gazetelere verdiği demeçlerle de parti tezlerini gündemde tutuyordu.

Hitap ettiği kitle yepyeni bir lider bulduklarını fark ediyor, yavaş yavaş halkın sevgilisi oluyordu Menderes.

1948'deki 9 Eylül kutlamaları için İzmir'de düzenlenen resmigeçit törenine 50 bin partili katıldı; Bayar'ın konuşmasından sonra kalabalıktan, "Menderes'i de isteriz. O da konuşsun." sesleri yükseldi. Bunun üzerine balkona çıkan Menderes, kalabalığı, "İzmir kordonundan sel gibi akan hürriyet yolcuları" diye selamladı.

Adana'da düzenlenen mitingde uzun uzun bütçeyi eleştirdi, "Asil ve çalışkan Türk milleti, kaderin sıkıntı ve ızdırap olmamalıydı" diyordu.

Beykoz'da kürsüye çıkmış, "partilerinin ebediyen vatandaş hak ve hürriyetlerinin bekçisi olarak kalacağını" ilan etmişti.

Balıkesir mitinginde "halkı birinci sınıf, ikinci sınıf, üçüncü sınıf halk diye ayıranlardan olmadıklarını" anlatıyordu.

Üsküdar'da halka seslenirken "Demokrat Partinin tam manasıyla milliyetçi bir parti olduğunu" haykırıyordu.

Üç Buçuk Saatlik Deniz Kaçamağı

Okul yıllarını güzelim İzmir'in masmavi sularıyla iç içe geçiren Adnan Menderes için denizde yüzmek bir tutkuydu. Yeni parti için onca koşturmalarına rağmen fırsatını bulduğunda deniz tutkusunu gidermeyi ihmal etmezdi.

1949'un yaz aylarında İzmir'deki programında bir ara kaçamak yapıp Celal Bayar'ın Çeşme'deki yazlığına misafir oldu Menderes. Daha eve varır varmaz ortadan kayboldu. Herkes onun deniz tutkusunu biliyor ve suya girmiş olabileceğini düşünüyordu ama saatler geçtikçe ortaya çıkmayınca hem ev sahibi Bayar'ı hem de diğer arkadaşlarını bir telaştır

almıştı. Denizin dalgalı olduğuna bakıp daha bir umutsuz hâle giriyorlardı. Aradan tam üç buçuk saat geçtikten sonra Menderes, tebessümlü bir çehreyle suyun içinden çıkageldi.

‘Halk İhtilali’ Olur Tehdidi

Hemen her mitingde seçim kanununa ve Halk Partisi’nin baskıcı tutumuna vurgu yapan Menderes, demokrasi için devrim niteliğinde olan yeni seçim sisteminin getirildiği 1950’ye kadar kararlı tavrından hiç vazgeçmedi. Türk siyaset tarihinin demokrasi mücadelesi içinde bu kararlı tavrın apayrı bir yeri oldu.

İktidar partisini yola getiren en önemli aşamalardan biri DP’nin ikinci büyük kongresiydi. İlk kongrede Hürriyet Misakı ile büyük gürültü koparan DP, ikinci kongresinde kılıçları tam olarak çekmişti. 20 Haziran 1949’daki kongrede Menderes, yine Ana Davalar Komisyonu’na başkanlık ediyordu. Ve o komisyondan çıkan, kongrenin sonuç bildirisine ‘Millî Tesanüd Andı’ diye geçen manifesto iktidara kaçış yolu bırakmıyordu. Antta açıkça ‘seçim kanunu değişmeden girilecek seçimde 1946 benzeri oyunlar olursa halk ihtilali olur’ demeye getiriliyordu. Millî Tesanüd Andı’nda Halk Partisi’ni ürküten cümleler şöyleydi:

“Birinci madde: Seçimlerin sağlıklı yapılması ve millî iradenin sandıkta tecelli ettirilmesi. İkinci madde: Halk Partisi’nin farklı ve yanlış yorumlara ulaşmaması için bütün çalışmaların kanun dahilinde yapılacağına belirtilmesidir.”. Andın sonundaki cümle ise bam teliydi:

“Aksi hâlde harekete teşebbüs edenlerin ise millî vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihî bir mesuliyete mahkum olacakları muhakkaktır.”

Stalin Benzetmesi

İktidar partisi ve statüko taraftarları ‘Milli Husumet Andını’ yerden yere vurmaya başladı. DP kongresinden çıkan bildiri beklendiği gibi tansiyonu yükseltti. Cevabı yetiştirmek yine Menderes’e düştü:

“Büyük bir polis kuvveti ve terör rejimi ile 25 seneden beri iktidarı elinde tutan Stalin’den başka misal olarak Cumhuriyet Halk Partisi’ni de gösterebilirsiniz.”

CHP için yol bitmişti. Başka çare kalmamıştı. Seçim kanunu değişecekti, DP'nin de tatmin olacağı bir seçim kanunuyla sandığa gitmekten başka seçenek yoktu. Recep Peker ve Hasan Saka'dan sonra hükümet kurma görevi verilen Şemsettin Günaltay'ın hükümet programında da zaten buna yönelik bir eğilimin bulunması işi kolaylaştırıyordu. İkinci kongre sonrası restleşmelerden sadece iki buçuk ay sonra oluşturulan İlim Heyeti çalışmaları başladı. DP de önerilerini bir rapor olarak sundu. Öneriler arasında, sonrasında itirazları değerlendirilecek bir Yüksek Seçim Kurulu oluşturulması da vardı. 1950 seçimlerine iki ay kala kanun bu sefer 'gizli oy, açık tasnif' şeklinde değişti. İlk defa iktidar ve muhalefet aynı noktada bulunmuş; Menderes ve arkadaşları da tasarıya kabul oyu vermişlerdi.

Ve 'Hassolarla-Memolar' İktidara Geliyor

Nihayet seçim günü yaklaştı. Baskı netice vermişti. Seçim kanunu değişiyordu. Artık açık oy gizli tasnif değil, tam tersi olacaktı. Ekseriyet sistemi getirildi. Yani bir ilde hangi parti önde ise, o, vekillerin tümünü alacaktı. Halk Partisi kendinden emindi. Demokrat Parti "Yeter söz milletindir." diyerek halkın hissiyatına tercüman olmuştu.

CHP'nin 69 vekiline karşı Demokrat Parti tam 408 vekil çıkardı. Bu bir "Beyaz Devrim"di. Menderes'in, "On dört Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihî bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihî günün hatırasını yalnız partimizin değil, Türk demokrasisinin bir zafer günü olarak yâd ediyoruz." diyerek anacağı o gün 'Hassolar, memolar, baldırı çıplaklar' diye küçümsenen insanlar iktidara geliyordu.

YENİ BAŞVEKİL MENDERES

14 Mayıs 1950, Türk siyasi tarihinde dönüm noktası olan tarih... Adnan Menderes, heyecanlı... Seçim sonuçlarını takip ettiği yer Aydın'da Şevket Hasırcı'nın evi.

Havadisleri radyodan dinliyordu. Gelen haberlere pür dikkat kesiliyor, heyecandan oda içinde bir oraya bir buraya gidip geliyordu. Gece 01.00 sularında Ankara'dan Fuat Köprülü, Menderes'i arayarak müjdeli haberi verdi:

“Ağam! olanlar oldu. Dik şapkanı başının üstüne. Çık sokağa ilan et. Daha şimdiden sayılan oylarla memlekette oyların % 64'ünü kazandık. Hemen atla bir vasıtayla Ankara'ya gel.”

Menderes, hem Aydın'dan hem İstanbul'dan vekil seçilmişti. Ankara'ya geldi. Parti merkezi dolup taşıyordu.

Daha İlk Günden Darbe Söylentisi

Bu mutlu haberin yerini aynı zamanda bir endişe almaya başladı. Seçimden hemen bir gün sonra, yani 15 Mayıs'ta DP'den milletvekili seçilen emekli Albay Seyfi Kurtbek, genel merkezi telefonla arayarak kuvvet komutanlarının Genelkurmay'da toplantı yaptıklarını ve ardından İnönü'ye çıkarak “Emirlerine amade olduklarını söyleme kararı” aldıklarını bildirdi. Hevesleri kursaklarında mı kalacaktı DP'lilerin?

Söylentinin yayılması üzerine ertesi gün İsmet İnönü, alelacele Celal Bayar'ı Köşk'e davet etti. Hükümeti kurma görevini kendilerine vermek istediğini bildirdi. İnönü, söylentilerin kendisinden kaynaklanmadığını hem Bayar'a hem de kamuoyuna ilan ediyordu böylece.

Bayar ise zaman istedi. Çünkü görevlendirmelerin nasıl olacağı henüz net değildi. Parti grubu kendi içinde yaptığı oylamada Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı olarak Köşk'e taşımaya karar verdi. Çankaya'nın yeni sahibini de yeni başvekili belirleyecekti. Acaba Bayar, Fuat Köprülü'yü mü, Menderes'i mi tercih edecekti? Bütün ülkenin cevabını merak ettiği soru buydu.

"Beni Değil Fuat Köprülü'yü Başbakan Yapın"

Menderes, hiçbir zaman kendini ön plana çıkartmaz, ancak her alanda önde olmasını bilirdi. Başvekillikte de öyle oldu.

İşte o günlerde herkesin favorisi iki isim baş başa vermiş konuşuyorlardı. Kim hangi göreve gelir diye tahmine tutuştular. Köprülü Menderes'e sordu:

"Söyle bakalım Başvekil kim olacak?"

"Sen olacaksın, hocam!"

"Ya sen ne olacaksın?"

"Ben senin yardımcın olacağım."

Yakıştırdıkları bakanları da listeye yazıyorlardı. Derken yanlarına Celal Bayar geldi. Bu kadar hararetle ne yaptıklarını sordu.

"Hükümet kurmaya çalışıyoruz." dedi Menderes.

"Cumhurbaşkanı kim oluyor?"

"Siz oluyorsunuz efendim."

"Ya başbakan?"

"Fuat Köprülü hocam?"

"Ya siz?"

"Ben de başbakan yardımcısı"

Menderes'le bu kısa diyalogun ardından yorum yapmadan oradan ayrıldı Bayar.

Bir süre sonra Menderes, bu kez Bayar'ın yanına giderek Fuat Köprülü'nün Başbakanlığı için ricacı oldu. Bayar'ın cevabı Menderes'i şaşkına çevirdi.

“Başvekil siz olacaksınız, hayırlı olsun. Fuat Köprülü arkadaşımız Dışişleri Bakanı olabilir.” deyince Menderes, mahcup bir hâl almış ve kıpkırmızı kesilmişti. Üstelik Bayar Menderes’ten Demokrat Parti başkanlığını da üstlenmesini istiyordu. Önceki dönemde CHP’nin başında Cumhurbaşkanı İnönü olduğu için başvekiller böyle bir güçten mahrum olurlardı. Bayar’ın bu önerisiyle başvekillik koltuğuna güçlü bir şekilde oturacaktı Menderes.

Celal Bayar’ın Menderes’i Tercih Sebepleri

Celal Bayar’ın Menderes’i tercihi kimilerini şaşırttı. Halbuki Bayar, ne kadar isabetli bir tercih yaptığını yıllar sonra dile getirecek ve Menderes için şöyle diyecekti:

“Zeki bir adamdı. Kafası ve yüreği muvazeneli idi. Fikirlerini, vicdanının adaletine uğratmadan tatbikata götürmezdi. Onun için bir fikrin güzelliği değil, doğruluğu önemli idi. Kuvvetli bir mantığı vardı. Fikirlerini sonuna kadar savunmayı severdi. Kendisinde halkın içinde yaşamının, halkın içinden gelmenin gücü vardı. Memleketi iyi tanıyordu. Kusursuz bir vatanperverdi. Bu yüzden düşüncelerinde büyük bir çoklukla haklı çıkıyordu. Fikirleri azınlıkta kaldığı zaman neden yanlış düşündüğünün sebeplerini arardı. “Büyük ve Kuvvetli Türkiye” ideale inanmıştı. Memleketinde büyük ve kuvvetli olmak için gereken bütün imkânların olduğunu da iyi biliyordu. Bu ideale çok çalışarak ulaşılabileceğini iyi bilir bunun için de gerçekten çok çalışırdı.”

Bayar’a göre Menderes, halk iradesi felsefesine çok bağlı, milletten başka dayanacak güç olmadığına iman etmiş, tam bir demokratı. Tek kuvvet ve tek irade olarak halka dayanmıştı. Halk da onu zamanla tanımış ve sevmişti.

Menderes’in gücü ‘halkın içinde yaşamış ve onun içinden gelmesinden’ kaynaklanıyordu. Dönemin Türkiye’si, her dört kişiden üçünün köyde yaşadığı bir ülkeydi. Menderes, toprakla iç içe geçmiş bir hayatın içinden, köylülerin yanından geliyordu. Oylamaya büyük saygısı olduğunu kongre çalışmaları sırasında görmüştü. Kendi fikrini sonuna kadar savunmayı çok seven Menderes, çoğunluğun kararına uymaktan da hiç çekinmiyordu.

Bayar, köylüyü ve toprağı çok iyi tanıyan yeni başbakanın yabancı dil bilen, üniversite mezunu, Ankara ve İzmir gibi iki büyük şehirde yaşamış; ülkenin Batılı yüzünü de iyi bildiğinin farkındaydı. Ona göre Menderes, “Halkın psikolojisini, özellikle köylünün psikolojisini anlıyordu ve liderlik için gerekli niteliklere sahipti.”

1950’de iktidara geldiğinde Adnan Menderes’i başbakan yapmayı zaten çoktandır kafasına koymuştu. “Çünkü” diyordu seneler sonra, “Sadece Menderes, ülkeye gelişmiş Batı’yı yakalamak için mutlaka gerekli olan modern ve ilerici bir liderlik yapacak kişilik ve görünüşe sahipti...”

Türkiye’nin ilk sivil Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Menderes’in sadece başarılı bir başbakan değil; halkın çok seveceğı bir lider olacağını da sezinlemişti. Menderes, halkına dayanmaktan başka destek aramayacak, hitabeti çok güçlü bir politikacıydı; halkın da kısa sürede kendisini sevip bağrına basacağı belliydi. Milyonlarca insan, kısa süre içinde Ona karşı Bayar’ın tanımıyla ‘sihirli bir muhabbet’ duyabilirdi.

Nitekim öyle oldu. Celal Bayar yanılmadı. Menderes, halkını tanıyan ve halkın sevdiği bir lider olarak Türkiye’nin Batı’yı yakalamasını 10 yıllık başbakanlığı süresince kendisi için en önemli görev olarak kabul etti. Adnan Menderes’in her mitingi, yüz binlerin akın ettiği meydanlarda yapıldı. Adı ve soyadı, binlerce çocuğa isim oldu. Halk, bu yeni başbakanını sevdi. O kadar çok sevdi ki uzun yıllar geçse de bu sevgi hiç bitmedi.

ANKARA'NIN ALIŞIK OLMADIĞI BİR TARZ

Takvimler 22 Mayıs 1950'u gösterdiğinde Artık Türkiye'nin Başvekili Adnan Menderes'ti. Hükümet bir hafta sonra Meclis'ten güvenoyu aldı. Başbakan Adnan Menderes, TBMM'deki ilk konuşması için kürsüye doğru yürüdü. Tarihî dakikalardı. İlk sözleri,

“Biz aynı partinin birbirini takip eden hükümetlerinden değiliz. Millet iradesi ile iktidara gelen bir partiyiz.” cümlesiydi.

Memleketin yeni başvekili kürsüden, “Bu vatan üzerinde yaşayan çalışkan insanların kaderi değişecek” diyordu. Anadolu insanının Menderes'ten umudu ve beklentisi böylece zirveye çıkıyordu o gün. Ve bu umut yıllar boyu git gide artacaktı.

Mütevazı kimliğini hiçbir zaman elden bırakmayan Menderes, hükümet programını açıkladığı 28 Mayıs'ta DP Meclis gurubundaki arkadaşlarına şöyle sesleniyordu:

“Bu vazifeyi yarın sabaha kadar üzerimde taşıyıp taşıyamayacağımdan emin değilim. Bunu bir memleket yükü ve vazife olarak üzerime aldığıma inanmanızı çok rica ederim. Bu sözlerimi, herhangi bir başarısızlık karşısında sizlerden gelecek bir işaret üzerine bir an dahi durmadan bu vazifeyi ehline terk etmekte göstereceğim tehalükle teyit etmiş olacağımı göreceksiniz arkadaşlar.”

Menderes'in hükümet programı oybirliği ile geçmişti. Ancak grupta o gün 163 milletvekili eksikti. Acaba başvekilliğe getirilişine bazı vekiller içerlemiş miydi? Yoksa atadığı kimi bakanlar mı daha ilk andan itibaren parti grubunda rahatsızlığa yol açmıştı? Aslında o gün gruba gelmeyenler 10 yıl boyunca Menderes'in parti içinde sıklıkla yaşayacağı sıkıntıların ilkinin oluşturuncağı.

Ne Yer Ne Giyer Nerde Gezer Neyi Sever

Yeni cumhuriyet o günlere kadar bir türlü çağdaş medeniyet düzeyine ulaşamamış, açlık, sefalet fakirlik içinde yorgun, bitkin bir hâldeydi. Pek çok ülke ise İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarını hemen sarmış, kalkınma rampasına girmişti. Aynı kalkınma acaba Anadolu için de sağlanabilecek miydi? Yeni başbakan ne yapacak, ülkeye ne verecekti?

Ankara, bambaşka bir başvekil görmüştü Adnan Menderes'le birlikte. Bir gün Karaoğlan Çarşısı'nda karşılarına çıktığı, bir gün Zevk ya da Cumhuriyet Lokantası'nda yan masada yemek yerken gördükleri, bazen Samanpazarı'nda rastladıkları, kiminde terzisi İzzet ya da Milaslı Kemal'e prova aldırırken göz kestirdikleri bir başvekil vardı başkentte.

Hep aynı model dik sivri yaka, dar pantolondan oluşan siyah takım bir elbise giyerdi Menderes. Şapkayı elinde tutar, yağmurlu günlerde bile takmazdı. Elbiselerinin dışında gömleklerini de Beyoğlu'ndaki ünlü gömlekçi Zara'ya diktirirdi. Kışın bile ten fanilasını veya süveter gibi şeyler giymezdi. Ayakkabılara ise özel bir merakı vardı. Avrupa'dan Bally marka siyah renkli ayakkabı giyerdi. Bunun dışında lükse bir düşkünlüğü yoktu. Şık giyimiyle dikkat çeker, evinde dahi ev kıyafetiyle çok nadir olarak görülürdü. Tiyatro, sinema ya da bir eğlenceye gitmezdi.

Yediğine içtiğine dikkat ederdi. Boğazına düşkün değildi. Eve ya da özel yemeğe gitmemişse Başbakanlık'taki yemekleri genellikle tereyağı, reçel, peynir, sele zeytini ve meyveden ibaret olurdu. Yemeklerden önce biraz kuruyemiş ya da mevsimi ise bol bol marul yerdi. Günde birkaç defa da taze sıkılmış meyve suyu isterdi. Tadına bakar eğer taze olmadığını anlarsa mutlaka tazelesiyle değiştirdi.

Hayat tarzı, güngörmüş uygar bir insan gibiydi. Ama aynı zamanda mütevazı ve daima ölçülüydü.

Çoğu kez fotoğraf karelerine mütebessim ama boynu bükük bir şekilde yansırı. Menderes, bu duruşunu kendisi, "Öksüzlüğümü bundan daha güzel ortaya koyan bir görüntü yoktur." diye ifade ederdi.

Makam Arabası Külüstür Bir Cadillac

Başvekil Menderes'in makam arabası olarak biri Ankara'da diğeri İstanbul'da iki eski model Cadillac'ı vardı. Hele İstanbul'daki tam anti-ka idi. Eski Cadillac'ın zaman zaman yolda kaldığı da olurdu.

Verdiği özel ve resmî iş talimatlarının aynen uygulanmasını ister, gecikme ve yavaşlığı kabul etmezdi. Beceriksizliği ve bilgisizliği müsamahayla karşılasa da 'atlatılmayı' kabul etmez, anında reaksiyon gösterirdi.

Siyasi olaylarda sürprizlerle karşılaşmamak için tedbir alırdı. Kimsenin tesiri altında kalmaz, ama kalırmış gibi görünürdü. Komplo ve tertiplere tenezzül etmez, siyasi rakipleriyle açıktan mücadele etmeyi tercih ederdi.

Bürokrasiden gelmemiş olması bir avantajdı. Rutin yazışmalara boğulup kalan bir tarzı olmadı onun için. Risk almayı sever ama kanun dışına çıkmaktan da çekinir, aşırı hareketlerden kaçınırdı.

İdealistti. Hayal ettiği bir Türkiye vardı ve bu hayali için çırpınıyor, didiniyordu. Ancak halka dayanarak idealini gerçekleştireceğine inanıyor olması, kendisini demokrasiye daha yaklaştırıyordu.

Bilinmeyen Özellikleri

Menderes'in pek bilinmeyen ilginç özellikleri de vardı. Mesela cebinde hep dört yapraklı bir yonca taşırdı. Daha doğrusu küçük bir dört yapraklı yonca figürü. Yine minik bir minyatür fil taşırdı cebinde. Ayrıca anahtarlığının ucuna bir zincir takılı olurdu ve zincirin bir ucu kemerliğine takılıydı, diğer ucu cebine giderdi. Bunun dışında cebinde asla bir şey taşımazdı.

İnce ruhlu, hassas yapıya sahip bir insandı o. Kin gütmeydi. Kızdığında ve darıldığında ise ağır konuşurdu. Barışmaya hazır bir ruh yapısı vardı. Gönül almasını bilirdi. Arkadaşlarının hatıralarından anlaşıldığına göre, "Nerede dayanılmaz ızdırıp veren apseler varsa iğnesini oraya batırır, apseyi büyük bir maharetle boşaltır..."dı.

Türkçeyi Muazzam Şekilde Kullanırdı

En kuvvetli yanı ve en tesirli politika silahı mantığı; diğeri de konuşmasıydı. Hitabet gücü, dikkat çekici özelliklerinden biriydi. Kendi görüşünü karşısındakine bol ve çeşitli delillerle kabul ettirmesini, hitabet kürsülerinde kolaylıkla rakibini yere sermesini bilirdi. Türkçeyi muazzam bir üslupla kullanırdı. Cümleler ağzından fıskıran sular gibi çıkardı. Ege lehçesi kullandığı da olurdu.

Dünya tarihini okumayı sever, edebi eserlerden büyük haz alırdı. Bilhassa Ahmet Haşim'i okur, Abdülhak Hamit'ten, Yusuf Ziya Ortaç'a alıntılar yaptığı olurdu.

Menderes'in belki de kişiliğine ait olumsuz sayılabilecek az sayıdaki özelliklerinden birisi ise randevularıyla ilgiliydi. Saati bir türlü tutturamazdı. Her yaptığı işin arasına yeni yeni meşguliyetler soktuşurduğu için randevularının neredeyse tamamına geç kalırdı.

Sabah 6.00'dan Gece 1.00'e Kadar Çalışırdı

Başvekil Menderes, gününü ya Başbakanlık'ta, ya da imar sahalarında dolaşarak geçirirdi. Çalışkan bir insandı. Gece 1'lere kadar çalışır, bölük pörçük bir uykuyla sabah karanlığında yine ayağa dikilirdi.

Çok erken saatlerde başlardı güne. Çankaya'daki evinden en geç 06.00'da çıkar ve uzun bir yürüyüş yapardı. Hem de her gün. Kimi zaman 10 kilometreyi bulurdu yürüyüşler. Başbakanlığa gelmeden önce yürüyerek Ankara'nın içinde devam eden inşaatların şantiyelerine mutlaka uğrar, mesai başlamadan önce de tozlu paslı şekilde makamına geçerdi. Başbakanlıkta soğuk suyla duşunu alır, üzerine temiz kıyafet çeker, temiz bir ayakkabı giyer ve işe öyle başlardı. İstanbul'daki ofisinde olduğu zamanlarda da aynı özelliğini sürdürür, daha hava ağarmadan İstanbul'daki şantiyeleri dolaşırdu.

Kimi zaman sabah erken kimi zaman gece yarılarında sokakları adımlarıyla arşınlarken yanına koruma almayı sevmezdi. Zaten hepi topu iki koruması vardı. Biri gececi, bir gündüzcüydü.

“Sabah 5.30’da evden Çıktım ve Bütün Ankara’yı dolaştım”

Başlıktaki bu cümleler Menderes’in sözleriydi . Memleketin durumu, yapılan çalışmalar ve cereyan eden dış gelişmeler hakkında Reiscumhur Celal Bayar’la sık sık yazıştırdı. Bu yazılardan biri de 11 Ağustos 1959’a ait.

Başvekil, o gün her zamanki gibi geç yatmış ve erken kalkmıştı. Sabah daha gün ağarmadan bütün Ankara’yı dolaşmış, gördüğü manzara onu mest etmişti. Makamına varır varmaz da ilk iş eline kalemi almak ve hislerini Celal Bayar’la paylaşmak oldu.

Başbakanlık Devlet Arşivleri’nde muhafaza altında olan bu yazıda Menderes’in yapılan hizmetler konusunda coşkunu gösteren yazı aynen şöyleydi:

“Dün gece Koordinasyon heyetini teşkil eden arkadaşlarla gece yarısına kadar işlerimizi görüştük. Sabahleyin 5.30’da çıktım. Vali ile bütün Ankara’yı dolaştıktan başka Ankara’da Yenimahalle’den başlayarak İvedik ve Yuva köyü istikametlerinde 15 gün evvel köy yolu inşaatına başlanmış olan ekibin bu kısa müddet zarfında yapmış olduğu işleri gözden geçirdik. Kısacası bu bir tek ekip, 15 günde 15 kilometre mükemmel bir yol yapmış bulunuyor. Yedinci ekip de faaliyete geçmek üzere bulunduğu göre, Ankara vilayeti dâhilinde yevmiye 7 kilometre köy yolu bulunmakta idi. Demek ki bu faaliyet 100 gün devam ettiği takdirde en aşağı 700 kilometre yol yapılmış olacaktır ki bununla yola kavuşan köylerin sayısı yalnız Ankara’da hiç değilse bine yaklaşmış olacaktır. Bunu iftihar ve sevinçle müşahede ettim. Bu köylülerin kalpleri sevinç ve heyecanla dolu.

Ankara’nın içi ise hakikaten ve tam manasıyla bir şantiye halinde... Artık birçok caddeler ve birçok tesisler tamamıyla kendisini göstermiş ve nasıl bambaşka ve mutena bir Ankara’nın ortaya çıkmakta olduğunun gereği gibi müşahadesi mümkün bir hale gelmiştir. Bazı yerlerde niçin daha süratli çalışılmadığını sorduğumda amele buhranının mevcudiyetinden, bütün gayretlere rağmen kafi miktarda işçi bulamadıklarını ileri sürdüler.

Bu sabah gezintisinden tam 9’da Başvekalet’e gelerek gördüklerimin bana verdikleri sevinç ve saadetini zatı devletlerine de hissettirmenin

zevkini de tatmak istedim. Gazetelere bakacak olursanız işsizlikten memleket kıvrınmaktadır. Benim bu sabah gördüklerim ve işittiklerim işçi bulmak hususundaki müşkilattır. Matbuatın bizdeki veçhesi ve mahiyeti malum... Zatı devletleri için üzüntü kaynağı teşkil eden bu manzaranın yakın geçmişe nazaran dikkatle mukayesesi yapıldığı takdirde çok değişik olmasına rağmen memleket realiteleri ve Türk milletinin yüksek menfaatleri karşısında hala üzüntü verici olmakta devam ettiklerinde şüphe yoktur. Ancak arz ettiğim salahın daha da süratleneceğinden eminim. Sebep ve delil en tehlikeli fesatçıların ve matbuatın tagaddi edegeldikleri ve bizim kabahatimiz değil asıl memleketi uzun yıllar bu halde bırakanların taksiratı neticesi olan birçok bataklıkların kurutulmuş ve kurutulmakta bulunmuş olmasıdır. Hizmet ve daima hizmet. Bütün tehlikeli heyecanlar ile en tehlikeli neviden fesatçıların ve bozguncuların asla dayanamayacakları en kudretli silahımız hizmettir. Hizmetlerimizi vatan sathında müşahede etmek saadetimiz ve gururumuzdur.”

Teknokratlarla Direkt Temas Kurardı

Ankara'nın bu yeni başvekilinin bir başka ilginç özelliği de yönetim biçimi ile ilgiliydi. Kafasındaki işlerin bir an önce halledilmesini arzuladığı için gecikmeye tahammülü olmaz, o yüzden aradaki resmiyeti kaldırarak kurum ve kuruluşlardaki yetkililerle direkt görüşmeyi tercih ederdi. Bakanlar üzerinden iletişim kurmaktan ziyade bürokrat ve teknokratlarla aracısız görüşmeyi yeğlerdi. Talimatlarını bizzat onlara iletir, ince teferruatlarına kadar tarif ederdi.

En sık temas ettiği teknokratlar Su İşleri, Karayolları, Evkaf Genel Müdürü ile DP Ankara İl Başkanı ve Sümerbank Genel Müdürü idi. Çoğunu yurt içi gezilerinde yanında götürür, yapılan işler hakkında uzun uzun bilgiler alırdı. Teknokratlarının verdikleri izahatı, evlatları ile iftihar eden bir babanın duyduğu gururla dinlerdi.

Kuvvetli bir hafızası vardı. Hem projelerin ayrıntılarını, hem de rakamları iyi bilirdi. Gittiği yerlerde mutlaka görevlilere teferruatlarla alakalı bilgi sorar, nasıl olsa başbakan bilmez deyip kafadan atanları yakalar, hiç de huyu olmadığı hâlde tahammül edemediği için sert bir dille azarlardı.

Her Sabah Özel Kalemine İlk Sorduğu Sorular

Makamında her sabah mutlak hâle getirdiği bazı soruları olurdu Menderes'in. Özel kalemine ilk sorduğu soru meteoroloji olurdu. Bunun için o gelmeden mutlaka hazırlık yapılır, her sabah yağış alan bölgelerin haritası kendisine takdim edilirdi. Sadece bu kadar da değil. Son 24 saat zarfında Zonguldak havzasında çıkartılan kömür miktarını öğrenir; Toprak Mahsulleri Ofisi, Tarış gibi büyük ve etkili kooperatiflerin yine son 24 saatte ne kadar mahsulü köylüden aldıklarını bilmek isterdi. Çimento, şeker fabrikaları ve diğer tesislerin faaliyete geçmesinden sonra da, bunların günlük üretimlerini takip eder, rakamlar bir önceki gündən düşükse bunun sebebini anında sorardı. DP kurulduğunda 1954'e kadar Özel Kalem Müdürlüğünü yapan, sonra da mebus seçilen Basri Aktaş'ın yazdığı hatıralar arasında yer alıyordu Başvekil'in geldiğinde ilk sorduğu sorular.

Zaten halktan sonra en büyük sevgisi yurt içinde inşa edilen teşebbüslerdi. "Onlara çocuklarım gözüyle bakıyorum." derdi. Üretilen enerji, kömür ve şeker miktarını her gün öğrenmek isterdi. Bir teşebbüsün bitmesi büyük bayramdı onun için.

Ülkeye Günlük Giren Döviz Miktarını Bile Takip Ederdi

1950'lerin başlarında Merkez Bankası Başkanlığında bulunan Nail Gidel'den ülkeye giren günlük döviz miktarıyla ilgili de sık sık bilgi alırdı. İlk zamanlar giriş rakamları günde bin doların bile altında çıkardı. Bir keresinde yine düşük rakamlarla karşılaşınca söylenmeye başladı Menderes:

"Kimi kime şikayet edeyim? Yüzyıllar boyu bu topraklar bakımsız, susuz, gıdasız bırakıldı. Ne verdik ki bu zavallı topraklara ne isteyeceğiz? Nehirlerimiz başıboş akar gider. Düşünsene büyük barajlar bir yandan elektrik üretiyor, diğer yandan yüzyıllar boyu susuzluktan çatlamış toprakları suya kavuşturuyor. Yer altı-yerüstü kaynakları harekete geçirilmiş, memleket ekonomisine karışmış. Tabiatın bütün güzellikleri meydana çıkarılmış, işlenmiş... Er geç yapacağız bunu Nail'im. Ele ele vererek vatanımızı dünyanın en mamur bir ülkesi hâline getireceğiz."

Kuraklığı Dindiren Bir Yağış Haberinin Menderes'e Tesiri

Özellikle ülkenin hava durumuyla o kadar hem dem olurdu ki bu en belirgin vasıflarından biri hâline dönüştü. Bir gün Bakanlar Kurulu toplantısı için bakanlar Başbakanlık'a geldi. Bakanlarına her zaman yakın alaka gösteren Menderes, o gün biraz dalgın ve canı sıkkındı. Kimseyle tek kelime konuşmuyordu. Herkes ne olduğunun merakı içindeydi. O sırada masasının üstündeki telefon çaldı. Görüştüğü kişi Diyarbakır valisiydi.

“Beni bahtiyar ettiniz. Mutlu ettiniz. Teşekkür ederim Vali Bey” deyip telefonu kapattıktan sonra bambaşka bir havaya girdi. Neşesinden geçilmiyordu. Hemen bakanlarının ne içmek istediğini sorduktan sonra az önceki tabloyu anlatmaya başladı:

“On beş gündür Güneydoğu'daki yağmur durumunu takip ediyorum. Uyuyamıyorum. Eğer üç gün daha yağmur yağmayacak olsaydı Güneydoğu ziraat bakımından mahvolacaktı. Şimdi Diyarbakır Valimle görüştüm. Yağmur yağmaya başladığını bildirdi. Ona sevindim. Üzüntüm geçti.”

İşte memleketinin durumuyla bu kadar iç içe yaşayan bir insandı Başvekil Menderes. Kuraklık tehlikesi başladığı zaman ellerini göğe doğru kaldırır dua ederdi. Gençliğinde kendi toprakları için açardı ellerini semaya, başvekilliğinde de bütün ülkesi için...

Arkadaşlarının Menderes Tarifi

Yakın arkadaşlarının onu tarif ederken seçtikleri cümle şu: “Yurdun kalkınma davaları üzerine sonsuz bir aşk ve ihtiras ile eğilirdi.” Eşine kolay kolay rastlanamayacak derecede enerjik bir insan olan liderlerini şu sözlerle tarif ediyorlardı:

“Menderes, hayalinde yaşattığı büyük ve kuvvetli Türkiye'nin çeşitli meselelerini ayrıntılarına kadar vukufla ve heyecanla anlatırken kendisi büyük bir haz duyar ve karşısındakinde saygı ile karışık derin bir hayranlık duygusu uyandırır. Onu dinlerken, 'zaten bu işleri idare etmek ve kalkınma heyecanını yurdun en uzak köşelerine kadar götürmek için yaratılmış olduğumu' sanırdınız.”

“Anadolu Kavruldukça Benim de İçim Yanıyor”

Köylüyle bir başka ilişkisi vardı. Aynı dili konuşurlardı başvekilleriyle. Bir gün dalgın dalgın pencereden dışarısını seyrederken yanına giren Samet Ağaoğlu'na şöyle demişti:

“İçim yanıyor Samet, içim. Bu rüzgâr şimdi Anadolu'yu kavuruyor. Bilirim bu yel estikçe köylünün içine düştüğü kederi. Toprak kurumakta, kısacık ekinler sararmaktadır. Duadan başka bir şey yapamazlar.”

Dertliydi Menderes. “Bu verimli ve paha biçilmez topraklar üzerinde nasıl olur da sefalet yer bulur.” Tasası buydu. İlk zamanlar yakın çalışma arkadaşlarına memleketin durumuyla ilgili sohbet ederken,

“Biz yeni yeni tek bir vatan, tek bir millet oluyoruz. Tıpkı Fatih zamanındaki gibi. Fatih, Anadolu'da çeşitli Oğuz boylarını birleştirdi. Biz de memleketi birleştirmek, yeniden kurmak zorundayız. Bir şehir diğerini tanımaz. Yol yok, iz yok, kuş uçmaz kervan geçmez. Böyle vatan olmaz.” diye serzenişte bulunmuştu.

Bir keresinde Muş Ovası'nı örnek göstermiş, “Eğer bu ovanın toprağına hakim olsak bile yalnız orası bizi besleyebilir.” demişti.

Onun arzusu medeni ülkelerde ne varsa kendi ülkesine de bunu getirmektir. Hayali bir ülkeyi bir baştan bir başa eksiksiz imar etmektir. Zaten ilk işlerinden biri İmar Bakanlığı kurmak olmuştu. Bakanlık görevlilerinin ilgisini memleketin her köşesine çekmeye çalışıyordu. İlk verdiği görevlerden biri şuydu:

“Malazgirt'e gidin. Anadolu'nun ilk fatihi büyük Alpaslan'ın şanına layık bir abide dikin.”

Menderes, “Türkiye 772 bin kilometrekarelik saha içinde Edirne'den Kars'a tamamıyla imar edilecektir.” derken bazıları pek ihtimal vermiyordu. Açıkçası böyle kapsamlı bir kalkınma hamlesi de memlekette ilk kez görülecekti. Sefalet girdabındaki insanlar ise umutla izliyordu yeni başvekillerini.

Sorunları hâl yoluna koyacağını ilan ediyor, “Başta şeker sanayi kuracağız. Mensucat fabrikaları genişleteceğiz, çoğaltacağız. Elektrik yok, santraller yapacağız. Okul yok, yapacağız.” diyordu yeni başvekil.

İşte o tarihlerle birlikte hayalini kurduğu ve vaat ettiği işleri gerçekleştirmek için var gücüyle çalışmaya başlayacaktı.

Memleketin kara talihinin değişeceği inancını o ilk günlerde etrafına sürekli haykıran Menderes, hakikaten de milletin ters talihini değiştirmeye başlamıştı. Altın başaklarla süslü Anadolu toprakları ilmik ilmik işleniyor; ülke geç de olsa açılmış bahtına doğru yol alıyordu.

“Şark yok, garp yok memleket vardır. Geceyi gündüze katarak memleket hizmetinde çalışacağız.” dediği gibi koşuyor, Türkiye’nin yeni yeni fabrikalara, barajlara, elektrik santrallerine, demir-çelik ve petrol üretimine girişeceği ‘Altın Çağı’ başlıyordu.

Özel Hayatında Ne Değişti

Başvekil olduktan sonra özel hayatında da birtakım değişiklikler olacaktı. Evinden çok erken çıkar, çok geç gelir ve geç yatardı. Bu yüzden Berin Hanım, eskisinden daha az karşılaşır olmuştur eşyle. Hatta fazla konuşamıyor olmaktan şikayetçiydi Berin Hanım. Evin küçük oğlu Aydın annesinin yoldaşı gibiydi. Onca yoğunluğuna rağmen çocuklarına hiç kızdığı olmazdı Menderes’in.

Çocukları için arzusu onların devlet hizmetinde çalışmasıydı. Büyük oğlu Yüksel siyasal bilimleri tamamlamış, Fransızca’yı da öğrenerek 1955 senesinde Türkiye’ye dönmüştü. Oğluna sordu, “Tahsilini tamamladın. Şimdi söyle bakalım, ne düşünüyorsun?”

Yüksel cevap verdi:

“Babacığım, ben her ne kadar siyasal bilimler ve hukuk fakültelerini bitirerek tahsili bu noktaya getirdim ama benim tahsile başladığım dönemden daha farklı imkânlar ortaya çıktı. Tabi bu konuda size yük olmak gibi bir düşünceyle değil ama izin verirseniz serbest hayata atılayım.”

Oğlunun isteğini kabul etmedi:

“Oğlum. Ben siyasette ve devlet hizmetinde bulunduğum sürece senin serbest hayat diye bir düşüncenin olmasın. Ticaret yapamazsın. Orada ne alıp ne satacaksın. Benim senden beklediğim devlet memuriyetine girmedir.”

“O takdirde, izin verirseniz Dışişleri bakanlığı imtihanlarına katılmak için müracaat edeyim.”

“Allah başarılar versin.”

Menderes'in başvekillikle birlikte hayatındaki değişikliklerden bir başkası da çiftliğine fazla uğrayamaz olmasıydı. Çiftlik işleri artık uzaktan takip edilecekti. Uzaktan da olsa her bir detayı listeliyor, onca iş arasında neticeyi soruşturuyordu.

Ne de olsa babaannesinin vasiyetiydi ve ilk gençlik aşkıydı çiftlik. Başvekil olarak gerçekleştirdiği birkaç Aydın gezisini vesile ederek hasret giderdi.

Herkes Onu Ararken Köylülerin İçinden Çıktı

Aydın'a gelişinde valinin evinde kalırdı. Bu ziyaretlerden birinde ilginç bir olay yaşandı. Gece valinin evinde kaldı. Sabah olduğunda bir bakıldı ki başvekil yok. Herkeste bir telaş başladı. Nereye bakıldıysa bulunamadı. Acaba başına bir şey mi gelmişti? Sonradan akıl edildi ki gitse gitse çiftliğine gitmiştir. Gerçekten öyleydi. Menderes, güneş daha doğmadan kalkmış tek başına 10-11 kilometre ötedeki çiftliğine yaya olarak gitmişti. İzin sürenler köye ulaştıklarında baktılar ki başvekil köylülerle sohbet dalmış, keyifli keyifli hemşehrileriyle çayını yudumluyor.

Ankara'dan kendisine eşlik eden yanındaki misafirleri uzun uzun Çakırbeyli'deki çiftliğini gezdirmeyi severdi başvekil. O sabah köy kahvesinde yanına gelenlere büyük bir heyecanla anlatmaya başladı çiftliğin hikayesini:

“Bu toprakları, sahibi olmama rağmen gerçekten elde edebilmem için aklımı, bilgimi, gençliğimi içine gömmem gerekti. Şimdi ikimiz birbirimizi anlıyoruz. Toprak nazlanmaz artık bana. Çünkü o da ben de aynı dili konuşmaya başladık. Bir anne konuşmayan bebeğiyle nasıl anlaşıyorsa ben de toprakla öyle anlaşıyorum. Bu topraklar benim yorgunluğumu, öfkemi, üzüntümü, kahrımı emer bitirir. Ben de onu havalandırır, gübreler, güneşe bırakırım. Koklarınız birbirimizi”

Menderes, Aydın Ovası'nın bereketinden misafirlerine övgüyle söz ediyor, "Görüyor musunuz şu yeşil düzlükleri. Heredot işte bu yeşil düzlüğe bereketli Asya Çayı" diyor, 'on bin yıldır uğrunda dövüşülen topraklar' diye anlatıyordu memleketini. Yıllar önce kendisini toprağa yönlendiren babaannesini duygulanarak anıyordu: "Buraya gelince nereye baksam babaannemin sesi kulağında yankılanır: Adnan'ım benim güzel evladım. Seni bu topraklar emzirdi, büyüttü, bu boya getirdi. Âdem bile topraktan yaratıldı. Sen bu topraklar çocuğusun. Sakın ecdat yadigarına ihanet etme. Ne yaparsan yap, sonunda toprağına, buraya dön."

İLK İCRAATLAR

Menderes hükümetinin ilk icraatı, halkın hiç benimsemediği Arapça ezan okuma yasağının kaldırılmasıyla ilgili yasa tasarısını TBMM'ye sunmak oldu. Tasarıya Halk Partisi de destek çıktı. Meclisin yaptığı sadece yasağı kaldırmaktı. İsteyen camide Türkçe de okunabilirdi ezan; ama yasak kalktıktan sonra bir daha minarelerden, "Tanrı Uludur." sesi işitilmedi.

Tam 18 yıl zorla okutturulmuştu Türkçe ezan. Farklı dilleri konuşular da bütün dünya ülkeleri aynı ezanı okuyor ve dinliyordu. Bir tek Türkiye'deki Müslümanlar istisna... 30 Ocak 1932'de Hafız Rıfat Bey tarafından Fatih Camii'nde başlayan uygulama gitgide diğer camilere yaygınlaştırılmıştı. 1 yıl kadar sonra da müftülüklere bir genelge gönderilerek ezanı Türkçe okumayanların kesin ve şiddetli bir şekilde cezalandırılacakları bildirilmişti. Minarelerden 'Allahuekber' sesine alışan Anadolu halkı yeni uygulamayı hiç kabullenemedi, yasağın kaldırılmasını hasretle gözlüyordu.

"Yeter, Söz Milletindir!" sloganıyla iktidara gelen Menderes hükümeti, milletin bu isteğini en öne koydu. Yepyeni bir dönemin başladığı ispatlanıyordu böylece. Bununla da yetinmedi yeni başvekil. 5 Temmuz'da radyolardaki dinî programlara getirilen yayın yasağını da kaldırdı.

Nazım Hikmet'i Affetti

Menderes'in en radikal hamlelerinden biri de genel af çıkarmak oldu. Tarih 14 Temmuz'du. Tek parti döneminin trajikomik uygulamaları yüzünden o kadar çok kişi mağdur olmuştu ki... Çoğunun basit gerekçelerle yıllardır demir parmaklıklar arkasında olduğunu CHP'de siyaset yaptığı günlerden biliyordu yeni başvekil. Halkı yıldırان gereksiz yasaklamalara karşı iktidara gelmiş olduğunu ispatlıyordu bir kez daha.

En başta da gazeteciler geçmişin mağduruydu. Nazım Hikmet, hastahane'deki gazetecilerden sadece biriydi. Tam 12 yıldır cezaevindeydi ve 16 yılı daha vardı yatacağı. 1949'dan beri ha çıktı ha çıkacak derken raftan bir türlü indirilmeyen genel affı iktidarının ikinci ayında uygulamaya geçiriverdi. Böylece Nazım Hikmet gibi binlerce kişi özgürlüğüne kavuştu. Serbest kalan ünlüler Nazım'la sınırlı değildi. Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı gibi meşhur solcular da vardı Menderes'in özgürlüğüne kavuşturdukları arasında.

Nazım, bir gün öldürülebileceği korkusu taşıyordu. Kadıköy Askerlik Şubesi'nin askere çağırma isteği üzerine ülkeden kaçmaya karar verdi. Bunun üzerine Türk vatandaşlığından da çıkarıldı. Menderes ise onun kendi ülkesinde kalmasını istiyordu. 1952 yılında Moskova'ya maç yapmaya gitmekte olan Fenerbahçe futbol takımının kaptanı Fikret Kırkan'la haber bile yolladı, ama Nazım orali olmadı. Edebiyata meraklı başvekil, komünist faaliyetlere alerjisi olsa da duygularını karıştırmamış genel af çıkartırken en küçük tereddüt yaşamamıştı. Divan şiirine, Edebiyat-ı Cedide'ye, Fecr-i Ati'ye hakim Menderes, Namık Kemal, Mehmet Emin, Ziya Gökalp'in çoğu şiirini ezbere biliyordu. Söz şiirden açıldığında teneffüste şiir yarıştıran gençliğine dönerdi. Belki de Nazım ve onun gibi şiirleri yüzünden içeride yatanlara bu kadar düşküdü ve onların affedilmesini sağlamıştı. Nazım Hikmet ise hep onun karşısında yer aldı. Türkiye'ye dönmediği gibi başvekil aleyhinde yurt dışından yazılar yazmada beis görmedi. Dahası Menderes'in en zor günlerinde 27 Mayıs'ın destekçiliğini yaptı.

10 Yıl İktidarda Kalmanın Sırrı: 16 Generali Birden Görevden Aldı

İktidardaki ilk günlerinde attığı diğer bir önemli adım da Türk siyasetçilerinden görmeye pek de alışık olunmayan bir hamle oldu.

1950 seçiminin hemen ertesi günü başlayan darbe söylentileri, çiçeği burnunda Menderes hükümetini rahat bırakmıyordu. Gelen ihbarlar 8 Haziran'da darbe yapılacağı yönündeydi.

Kabinesine emekli Korgeneral Fahri Belen ve Emekli Albay Seyfi Kurtbek'i alan, seçimden önce de Millî Mücadelede görev yapmış

Atatürk'e yakın bazı isimleri partiye kazandıran Menderes, radikal bir karar aldı. Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman ile birlikte Hava ve Deniz Kuvvetleri komutanlarının da yer aldığı 15 en üst komutanı aynı anda görevlerinden alarak kimini başka yerlere vazifelendirdi kimini emekli etti. Kara Kuvvetleri Komutanı Nuri Yamut'u, Genelkurmay Başkanlığı'na atadı.

Esasen, 27 yıllık tek parti döneminden sonra ayakta durmasına ihtimal verilmeyen Demokrat Parti'nin önünde mayınlar yok değildi. Terakkiper ve Serbest Fırka deneyimleri geçirmiş ülkede DP de aynı akıbete uğrayabilirdi. Nitekim 46 seçimleriyle sistem Demokrat Parti'nin kulağını epey bükmişti de.

Şimdi, hiçbir şey olmamış gibi kolayca teslim edecekler miydi iktidarı? Halk DP'yi iktidara getirse de sistem, bu iktidarı Menderes'e verecek miydi? Devlete nüfuz eden yerleşik zihniyet derinlerde neler planlıyordu?

Bütün bunlara bakıldığında Menderes'in Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da desteğiyle göreve geldiğinin daha ilk ayında böyle büyük bir hamleye girişmesinin sırrı yıllar içinde daha iyi anlaşılacaktı. Koca bir dönemin kurduğu dengelerin ve paylaştığı makamların elinden o iktidarı almak ve muktedir olabilmek başka türlü mümkün değildi.

Menderes, karşısında duvar örmesi kaçınılmaz olan bürokrasiyi bu hamlesiyle dize getirecek ve memlekete hizmet yolunda kendisine yarım asra bedel koskoca bir 10 yıl kazandıracaktı.

Ne var ki aynı kararlılığı sekiz yıl sonraki 9 Subay olayında göstere-meyecek, ihbar edilen cunta 27 Mayıs'ta Menderes'i devirecekti.

NATO Üyeliği İçin Başvuru

Demokrat Parti iktidarının ilk aylarına sıkışan bir başka icratı da Türkiye'nin dış politika vizyonuna ilişkin müthiş bir karardı. Ağustos'un ilk günü Menderes hükümeti, NATO olarak adlandırılan Kuzey Atlantik Paktı'na üye olmak için başvurdu. Her ne kadar başvurudan 45 gün sonra talep kabul görmeyecek ve ret cevabı Ankara'ya vakit geçirmeden iletilecekti ama Menderes, üye olana kadar hiç pes etmeyecekti.

1950'de asker gönderdiği Kore'ye yıllar sonra kendi gitti. Türk askerine müteşekkir olan Kore halkı Menderes'e de büyük ilgi gösterdi

Yeni hükümetin yine ilk aylarında önlerine çıkan diğer bir fırsat da Kore Savaşı idi. Temmuz ayında Güney Kore'ye yapılan saldırıya karşı Birleşmiş Milletler'in tüm dünyadan beklediği çağrıya ilk kulak verenlerden biriydi Ankara. Menderes'in NATO üyeliği için en büyük kozu da işte o gün Kore'ye gönderilen Türk Gücü olacaktı.

DİNAMİK BİR DIŞ POLİTİKA

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra dış dünyadaki bloklaşmaların uzağında kaldı. Bundan kimi zaman kârlı, kimi zaman da zararlı çıktı. Tarafsızlığı en iyi tescilleyen olay 2. Dünya Savaşı'ydı. Tüm dengeleri yerle bir eden bu savaşta Türkiye, herhangi bir tarafın yanında yer almamıştı. Ankara, yanı başında kopan kıyamete karşın, kendi hâlinde olmayı yeğlemişti. Risk alamamanın bedeli olarak orta vadede ekonomik sıkıntı çekiyordu ülke. İçeride açlık ve sefalet kol geziyordu, Atatürk döneminde başlayan ekonomik kalkınma, İnönü zamanında neredeyse durma noktasına gelmişti.

Yıllar geçtikçe diplomatik manevralar zorunlu hâle geldi. Yeni Cumhuriyet ilk kez bir bloğun içine doğru yol alıyordu. Sebep, 2. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni bloklaşmaydı. Rusların, Kars ve Ardahan'ı talep etmesi üzerine Türkiye destek arayışına girdi. Bu destekçi ABD'ydi. Tarihe 'Truman Doktrini' ve 'Marshall Yardımları' olarak geçen uygulamalar böylece ülkenin gündemine giriyordu. Türkiye yıllar sonra ilk defa taraf seçiyor ve tercihini Batı'dan yana koyuyordu.

1950'yle birlikte Menderes'in devraldığı dış politika mirası bundan ibaretti. İçine kapanık, ülkeler arası işbirliği geliştirme özgüveninden yoksun ve son dönemde Marshall Yardımı'na dayalı yarım yamalak başlatılmış olan bir ilişki.

Adnan Menderes ise dış politikada anlayışını, kendisinden önce başlamış olan bu Batılılaşma adımını daha da rasyonalize etme üzerine kurdu. Aradaki ilişkiyi salt yardımlardan ibaret 'payanda' bir görüntüden kurtarıp 'işbirliği' zeminine çekme arzusundaydı. Bunun için de daha büyük riskler alması gerekiyordu. Vaziyetin elbette farkındaydı ve o cesaret kendisinde fazlasıyla vardı.

Ülkede büyük bir kalkınma hamlesi peşinde olan Menderes'in akli fikri gelişmiş ülkelerin ilgisini çekmekti. O dönemlerde ne devlet ne de birey yeterince zengindi. Yurdu kalkındırmak için Menderes'in hedeflediği onca fabrikayı, barajı kurmak içinse çok para gerekmekteydi. İşte Menderes'in dış politikada yürüttüğü ilişkinin bir başka boyutu da hem yatırımcıları Türkiye'ye çekmek, hem de devletin kendi yaptığı yatırımlar için kredi temin etmek üzerine kuruldu. Menderes, 10 yıl boyunca ABD, Afganistan, Almanya, Fransa, Irak, İran, İspanya, Lübnan, Libya, Japonya, Kore, Pakistan, Çin, İngiltere, İtalya, Yugoslavya, Yunanistan, Bahreyn ve Ürdün'e gitti. Bazı ülkelere birden fazla... Sadece Bağdat'ı yedi kez ziyaret etti.

Dış Politikada İlk Cesur Adım: Kore Savaşı

1950 Haziran sonu... Menderes, daha 1 aylık başbakan. Celal Bayar'la birlikte Ankara Hipodromu'ndaki Cumhurbaşkanlığı Koşularını takip ettikleri sırada Özel Kalem Müdürü Basri Aktaş heyecanlı bir haber ulaştırdı kendisine. Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırmıştı. Koşular bitene kadar sabırsızca düşündü neler yapabileceğini Menderes. Binlerce kilometre ötedeki bu savaş Türkiye için ne ifade edebilirdi. Muhalefette iken atak bir diplomasi yürüteceğini ilan eden Demokrat Parti için fırsat erkenden önlerine mi serilmişti? Dahası, 1948'de kurulan NATO'ya üyeliği kafasına takan Menderes, NATO vizesini Kore'de gösterilecek yiğitlikle alabilir miydi?

Kafasından geçirdiklerini birkaç saat sonra kabinedeki arkadaşları öğrenecekti. Aynı akşam Bakanlar Kurulu'nu toplandı ve o toplantıdan tarihî bir karar çıktı: Mehmetçik Kore'ye gönderilecekti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da destekliyordu Menderes'i. Kore'ye gönderilecek birlikler için belirlenen sayı 5 binden fazla askerden oluşan bir tugaydı. Yalova'da yapılan 6 saatlik bir başka toplantıya da cumhurbaşkanı, başbakan, millî savunma bakanı, genelkurmay başkanı ve üst düzey komutanlar katıldı ve stratejiler belirlendi.

Daha o günlerde dış politikada bilinen kalıpların dışına çıkacağını gösteren Menderes, Kore'ye asker gönderilmesiyle birlikte dış işlerinde ipleri eline alıyordu. Türk Tugayı 17 Ekim'de Kore'ye ulaştı. Müttefik

Kuvvetler Başkomutanı General Mc Arthur yayınladığı bir mesajda Türk askerinden duydukları güveni belirtiyordu. Türk Tugayı'nın başarısı o kadar göz doldürmüştü ki aynı general bir ay sonra Türk Tugay Komutanı Tahsin Yazıcı'ya bir tebrik mesajı gönderdi. Savaş boyunca 724 şehit vermişti Tugayımız. Başarısı ise ve savaşın seyrine etki eden çabası Türkiye'nin elini güçlendirmişti.

Menderes, asker gönderdiği Kore'ye kendisi de 19 Nisan 1958'de gitti. Uzakdoğu gezisi kapsamında Japonya, Kore ve Formosa'yı ziyaret etti. Çok büyük bir saygı gördü bu ülkede. Aynı gezi kapsamında 1 Mayıs'ta da Hindistan'a uğradı.

Üç Ülkenin Büyükelçisine Özel Önem Verirdi

Menderes'in en büyük arzularından biri NATO üyeliğiydi. Kore'ye asker göndermenin verdiği rahatlıkla Menderes, Kuzey Atlantik Paktı'na girmek istediğini bütün dünyaya deklare etti. Ne var ki bu istek büyük güçler tarafından kabul görmüyordu. ABD, Menderes'in bütün ısrarlarına rağmen Türkiye'nin üyeliğine karşı tereddütlüydü. Kore'ye asker indiğinden itibaren 1952'ye kadar talebini uygun olan her platformda dile getirmekten geri kalmadı.

ABD, İngiltere ve Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki ünlü komutanları Ankara'da Menderes'in başkanlığındaki toplantılara katıldı. Teklif, Türkiye'nin NATO bünyesinde 'Doğu Akdeniz Paktı' içinde yer alması idi. Menderes, bu ikincil pozisyonu kabul etmedi.

Genellikle Ankara'daki büyükelçilerle çok muhatap olmamasına karşın özellikle ilk yıllarında bu üç ülkenin büyükelçilerini sık sık Başbakanlık'a davet ediyor, Türkiye'nin önemini ve tezlerini anlatarak NATO üyeliği için yoğun bir kulis faaliyeti yürütüyordu. Türkiye'nin bloklaşmanın tam ortasında olduğu tezi ileri sürülüyordu. Ankara alternatif bir Balkan Paktı oluşumuna da ön ayak etmeye başlamıştı.

ABD Başkanı Truman'ın Celal Bayar'a gönderdiği, "Komünist tehdidine karşı hür dünyanın müdafaa kalesini inşaya yardım etmek için Atlantik Paktı teşkilatı içinde Türkiye ile birlikte çalışmaya sabırsızlıkla intizar etmekteyiz." mesajı umutları artırdı. Sabır, blöf ve ısrar nihayet işe yaradı. 18 Şubat 1952'de Lizbon'da yapılan bir törenle Türkiye,

Yunanistan'la beraber Kuzey Atlantik Paktı'nın üyesi oldu. NATO Daimi Temsilciliğine de henüz siyasete girmemiş olan Fatih Rüştü Zorlu getirildi. Türkiye NATO üyeliği vesilesiyle ordunun savunma ve hücum gücünü çok ilerilere taşıyabildi. Gönderilen yüzlerce uçak, tank, füze ve donanma gücü ile TSK'nın modernizasyonu sağlandı.

“ABD’yle Sıkı Dostuz”

Adnan Menderes'in dış politika anlayışında üç büyükelçisine verdiği önemden de anlaşılacağı gibi ABD'nin ve Batı dünyasının özel bir yeri vardı. Billhassa İsmet İnönü döneminde başlatılan ABD ile ilişkiler onun döneminde artarak devam etti. O dönemde SSCB'ye karşı oluşan blokta Türkiye tereddütsüz yer aldı. Zaten Menderes'in 1. Hükümet programında ABD ile sıkı dostluk ve işbirliğine atıf yapılmış, milletçe bu ülkeye karşı samimi hisler beslendiği üzerinde durulmuş, “Siyasi, iktisadi ve kültürel münasebetlerin daha da kuvvetlendirilmesi emeli” zikredilmişti.

Menderes'in, Kore Savaşı'na verdiği destek ve sonrasında NATO üyeliği, ABD ile ilişkileri daha da güçlü bir konuma oturttu. Ekonomik olarak da ABD sermayesinin çekilmesi gerektiğini düşünüyordu. Fakirlik içinde kıvranan Türkiye'ye ihtiyacı olan büyük yatırımların yapılması ancak dış sermaye ile mümkündü. Yabancı sermaye açısından en dikkat çekici düzenlemeler petrol alanında oldu. 1954'de Türkiye, Batman'da ilk petrol rafinerisini açarken, topraklarımızdaki bütün petrolü gün yüzüne çıkarma kararlığındaki Menderes, dünya petrol devlerini barındıran ABD'nin cazibesini çekebilmek için yasalarda da peyderpey iyileştirmeler yaptı.

ABD'nin para yardımları daha çok 1950-54 arasında Marshall ve Truman Doktrini kapsamında oldu. Yalnız bu ilişkilerde inişli çıkışlı seyirler eksik olmadı. Menderes, ABD'ye göre alışılmışın dışında bir lider görüntüsü sergiliyordu. Kredi taleplerinde ısrarcı olmasına rağmen, ABD'li yetkililer tarafından çizilen sınırları kabullenmiyordu. 10 yıla varan ilişkilerde bu yüzden gün yüzüne pek çıkartılmasa da iki taraf arasında yer yer restleşmeler yaşandı.

Barker Raporu'nu Kabul Etmedi

İlk restleşme mevzuu Barker raporu idi. Raporda yapılacak yardımlara karşı büyüme hızından, kalem kalem bütün yatırımlara belli sınırlar getiriliyordu. Ayrıca iktisadi anlamda bağımsızlığın kaybedilmesi manasında istekler de vardı. Devletin ekonomi yönetimine dolaylı yoldan el koymayı teklif ediyordu Amerikalılar. Üstelik kurulacak heyetin içinde CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in olmasını bile istemişlerdi. Menderes, bu raporu kabul etmedi. Dünya Bankası tarafı uzun süre Türkiye'ye raporu kabul ettirmek için çabaladı. Her kredi talebinde önüne konuyordu bu rapor. Ancak başvekil bu konuda duruşundan taviz vermedi.

Barker Raporu'nun kabul edilmemesi Türkiye için iyi olmuştu, zira Barker Raporu'nda öngörülenlerle 1960 yılında Türkiye'nin ulaştığı nokta arasında uçurumlar vardı. Mesela Barker, Türkiye için yıllık büyüme oranını yüzde 3.5 öngörüyordu. Ancak Menderes döneminde ortalama yüzde 9'luk bir artış sağlandı. Çelik üretimi için yıllık 76 bin ton sınırı konuyordu. Hâlbuki Menderes çelik üretimini 300 bin ton yıla çıkarılmıştı. Hele son zamanlarda projelendirdiği ve darbeden dolayı faaliyete geçemeyen demir-çelik tesisleri hizmete girmiş olsa bu miktar katlanarak artacaktı. Çimento üretimi 1950'de 400 bin tondurdu. Bunun en fazla 560 bin tona çıkarılabileceğini belirtiyordu Amerikalılar. Menderes ise 2 milyon 038 bin ton, yani tam dört katlık bir netice elde etmişti. Hele elektrik üretiminde Barker raporunun dayattığı rakamlarla 1960'e geldiğinde ulaşılan düzey muazzam derecede farklıydı. Elektrik üretimi Menderes geldiğinde 798 milyon kilowatt/saattir. Bunun 1.114 milyon kilowatt/saate çıkarılabileceğini söylüyordu ABD'li iktisatçılar. 1960'da ise Türkiye'nin elektrik üretimi yıllık 2.815 milyon kilowatt/saate çıkmıştı. En önemlisi "Size bir tane baraj yeter." demişlerdi. 1950'nin ikinci yarısında inşasına başlayan Sarıyar Barajı ile yetinilmesini teklif ediyorlardı. Menderes ise iktidarda olduğu 10 yılda tam 21 baraj kazandırmıştı ülkeye.

Menderes, 5 Haziran 1958'de Meclis'teki grup konuşmasında, "Türkiye'yi maziden tevarüs eden mahrumiyetlere mahkûm etmek isteyen zihniyetle mücadele ettiklerini" söylüyor, "Evet, bizi Barker Raporu'nun 40 milyon dolarlık dar çerçevesine hapsetmek isteyenlerle

mücadele ettik.” diyor, bunu kabul etmeyerek milyarlarca liralık yatırım yaptıklarını anlatıyordu.

Dünya Bankası Temsilcisini Kovdu

Dünya Bankası'nın Ankara'ya daimi temsilci tayin ettiği Dr. Liefting'i de bu yüzden gözü tutmadı. Hollandalı eski bir maliye bakanı Dünya Bankası'nın temsilcisi. Birbiri ardına temeli atılan fabrikaların Liefting'i rahatsız ettiğini hissetmişti Menderes. Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a, 'Bu zatı takip etmesini...' birkaç kez tembih etmişti.

Seyhan Barajı'nın temel atılması töreninde de Liefting'in keyifsiz tavırları Menderes'in dikkatinden kaçmamıştı. Yeni yıla girilirken başvekilin endişesini haklı çıkaran bir mektup geldi Liefting'ten. Dört sayfalık mektupta “yapılan yatırımlar tenkit ediliyor, Türkiye'nin kendi kendine yeten bir hâlde kalması” öneriliyordu. Menderes, mektubu önce kendi okudu. Sonra bürokratlar çağrıldı ve yanlarında bir kez daha okundu. Başvekil Menderes, mektup biter bitmez odadakilere, “Beyler işte Avrupa'nın hakiki sesi budur. Derhal ilgililerle temas edin ve bu temsilcinin Türkiye tarafından makul sayılmayan bir insan olduğunu iletin. Bu kişiyi geri alsınlar.” şeklinde paylaştı duygularını. Hatta Dünya Bankası başkanına yazdığı mektupta da rahatsızlığını hissettirdi.

Aynı sıralarda ABD'ye Türkiye'den ilk üst düzey ziyaret gerçekleşiyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1954 ocak ayı sonuna doğru ABD'ye gitti. Gezi tam 33 gün sürdü. Birçok temasta bulunan Bayar'ın programında Demirköprü Barajı ile ilgili kredi görüşmeleri de vardı. İşler istenildiği gibi gitmedi. Bayar, isteğini Dünya Bankası'na kabul ettiremedi. Ankara ile yazışmalar gerçekleşti. Türk tarafının tepkisi sert oldu. En büyük reaksiyon Ankara'dan -Bayar'ın temaslarını takip eden Menderes'ten- geldi. Dünya Bankası'nın Türkiye temsilciliğini kapatma kararı aldı. Dünya Bankası Başkanı Black'e sitem içiren bir mektup gönderdi. “Baraja kredi vermeyecek olan bir Dünya Bankası'nın varlığını sürdürmesi gereksiz.” olduğu için hem ofisi kapattırdı hem gözü tutmayan Lieftink'i ülkeden gönderdi.

ABD'nin beklemediği bu gelişme üzerine Associated Press Washington bürosundan 22 Mart 1954'de servis edilen haberde şöyle deniliyordu:

“Dünya Bankası yetkili çevreleri bankanın Ankara temsilcisi Pieter Lieftink’in Ankara’daki yazıhanesini kapatacağını, Suriye’ye giderek tetkiklerde bulunacağını ve Washington’a dönerek bir rapor vereceğini bildirmişlerdir. Bankanın umum müdür muavini, Suriye’nin banka temsilcisinin tetkiklerde bulunması hususundaki isteğinin aynı zamana tesadüf etmesi dolayısıyla bu yoldaki kararın alındığını söylemiştir. Türkiye Başvekili Adnan Menderes, Dünya Bankası’nın Türkiye’deki müdahalelerine temasla temsilcinin geri çekilmesini talep etmiştir.

Ankara’daki Amerikan Büyükelçisi Avra Warren banka temsilcisinin bir müddet evvel Suriye’ye gideceğini kendisine bildirdiğini fakat o zaman tekrar Türkiye’ye dönmek niyetinde olduğunu söylemiştir. Warren bu mesele hakkında daha fazla bir şey söylemekten kaçınmıştır.

Fakat Menderes’in bürosundaki iyi haber alan çevreler başvekilin Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası Müdürü Eugene Black’e müracaatta bulunduğunu haber vermektedir.

Türk kaynaklarına göre Başvekil Adnan Menderes, Banka Temsilcisi Lieftink, Türkiye’nin bankadan kredi almak için yaptığı bir müracaatta, hazırlanan planların daha dikkatle gözden geçirilmesini söyleyerek mukabele ettiği zaman hiddetlenmiştir. Bundan başka Lieftink’in Türkiye’nin mühim döviz sıkıntısı ve ticaret muvazenesi hakkında da muayyen tavsiyelerde bulunduğunu söylenmektedir.

Haberlere göre Başvekil Menderes, mevzubahis olan kredinin sadece 60 milyon dolar olması karşısında bankanın bu gibi müdahalelere hakkı bulunmadığından dolayı infial duymuştur. Türk çevreleri Adnan Menderes’in Dünya Bankası ile anlaşmazlığının Sayın Bayar’ın Amerika seyahati zamanından beri devam ettiğini bildirmektedir.

İyi haber alan çevrelere göre Adnan Menderes, Black’e gönderdiği mektupta Türkiye ile Dünya Bankası arasındaki bütün münasebetlerin yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir ve Türkiye; Black, Güney Amerika’dan Washington’a döndüğü zaman bunun yapılmasını beklemektedir. O zamana kadar da Türkiye’de Dünya Bankası’nın bir temsilcisi olmayacaktır. Güvenilir bir kaynak Türkiye’nin bankadan Gediz üzerinde yeni bir baraj inşası için kredi istediğini ve bankanın bu hususta karar almakta gayet ağır davranmasının bugünkü anlaşmazlığa sebep

olduğunu belirtmiştir. Halbuki Türkiye bu baraj için 36 milyon liralık dahili istikraz temin etmiş vaziyettedir.

ABD’li Başkanla Görüşmekten Neredeyse Vazgeçecekti

Celal Bayar’dan üç ay sonra da Menderes, ABD’ye gitti. Gezi, Amerika’nın Ankara’daki Sefiri Warren’in başının altından çıkmıştı. 1954 seçimlerinden güçlü çıkan Menderes’e Amerikalı diplomat, ABD’den 1 milyar dolar kredi alabileceği telkininde bulundu. Öneriyi ciddiye alan Menderes, mayıs ayı sonunda ABD’ye uçtu.

Görüşme saati yaklaştığında Menderes, kendi büyükelçisiyle ABD’lilerin nabzını yoklamak istedi. ABD başkanının görüşmede devalüasyon konusunu gündeme getirip getirmeyeceğini merak ediyordu. Konunun gündeme gelebileceği yönünde sinyal alan Menderes, beklenmedik bir tepki verdi. ABD Başkanı Eisenwover’le görüşmekten vazgeçen Menderes, gerisin geriye dönmek için talimat verdi. Durumun farkına vardığı için telaşlanan Amerikalılar, tekrar haber gönderdi: “Başkan devalüasyon konusunu açmayacak.” Bunun üzerine görüşme gerçekleşti.

Arif Demirel’in ‘Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği’ isimli kitabında o dönem Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter İktisadi İşler Yardımcısı olan Melih Esenbel’e atfen yer verdiği görüşmenin perde arkasında aynen şunlar yaşanıyordu:

“Amerikan uçağıyla Napoli üzerinden New York’a vardık. Geceyi Waldorf Astoria Oteli’nde geçiriyorduk. Başvekil Yardımcısı Zorlu’yu, Dışişleri Genel Sekreteri Nuri Birgi’yi ve beni yanına çağırdı. Washington’da yapacağımız görüşmelerden önce bir kez daha değerlendirmek istemişti... Başvekil oldukça endişeliydi. Kafasını kurcalayan bir soru vardı ve nitekim açarak ‘Acaba Eisenhower devalüasyon meselesini açar mı? Ne dersiniz beyler?’ diye sordu. Odada bir an sessizlik oldu. Oldukça geç bir saat olmasına rağmen hemen hepimiz birlikte New York’a gelen Amerikan Büyükelçisi Warren’i çağırdık ve Başvekilin kafasını kurcalayan soruyu sorduk. O zamana kadar bu yönde herhangi bir işaret vermemişti. O gece sorunca baklayı ağzından çıkardı ve ‘evet devalüasyon konusu masaya gelecek’ dedi. İşte kriz o

an patlak verdi. Menderes o günlerde hiçbir şekilde devalüasyon sözcüğünü duymak bile istemiyordu. Amerikalılar daha önce de çeşitli yollardan kendilerine bu yönde telkinlerde bulunmaya kalkmışlardı ama hepsini geri çevirmişti.”

Nuri Birgi ve Melih Esenbel Warren’in bu sözlerini Menderes’i ilet-ti. Başvekil’in cevabı ise şöyleydi:

“Öyleyse kendilerine tebliğ eden ben Türkiye’ye dönüyorum, her şeyi iptal ediyorum.”

Türk tarafı olarak bu gezide ABD’den istenen kredi miktarı yılda 75 milyon dolardan 4 senelik bir talepti. Ancak krediyle ilgili bir sonuç çıkmadı. Sadece 30 milyon dolarlık bir hibe yardımı çıkarılabildi. Askerî yardımlar ise bir hayli fazlaydı. New York Times gazetesi 6 Haziran’da bu geziyi “Menderes’in şahsi zaferi.” diye yorumladı. ABD’nin kredi çıkarmama gerekçesi, ‘Türkiye’nin devalüasyona yanaşmaması, kalkınma hızının düşürülmemesi ve yatırımların durdurulmasıydı.’ Ertesi yıl Bayar’ın tekrar ABD’ye gidişi de kredi açısından bir netice getirmedi.

İlişkiler Para Konusuyla Sınırlı Değildi

Paranın verilmeyeşine içi burkuluyordu elbette Menderes’in. Amerika ile Türkiye arasındaki tek ilişki ekonomik yardım meselesi değildi. İşbirliği stratejik düzeydeydi. Kredi çıkarılmasındaki zorluklara rağmen Türkiye, ABD’nin yanında olmayı sürdürdü. Hatta Nisan 1955’de bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin katılımıyla Endonezya’da yapılan Bağlantısızlar Konferansı’nda Türkiye, ABD adına lobi bile yaptı. Menderes, 1957’de mecliste yaptığı bir konuşmada, ‘Siyasette, askerlikte ve ekonomide Amerikalılarla olan münasebetlerin son derece dostane ve en samimi müttefiklere yakışacak bir seviyede olduğunu söylemekten büyük bahtiyarlık duyduğunu’ anlatıyordu. Askerlik sahasında Amerikalılardan çok büyük yardım gördüklerinden söz ediyor, Türk ordusuna yapılan teknik malzeme ve para bakımına değiniyordu.

Türkiye ile ABD’nin Ortadoğu politikası da uyumlu hâle geldi. Özellikle Arap-İsrail Savaşı’nın bölgede ABD ile Sovyet rekabetini tekrar gündem getirmesi üzerine kader ortaklığı pekişti. Eisenhower Doktrini, ABD Kongresi’nden onaylandıktan sonra Türkiye bu doktrini

desteklediğini gösterdiği çabalarla ortaya koydu. Önce 22 Mart 1957’de imzalanan protokolle ABD ile Türkiye, her konuda ortak hareket edeceğini deklare etti. Sovyetlerle bir olup ABD ile ters düşen Suriye’ye ikaz için sınıra asker yığınağı yaptı. Yapılanlar Rusların tepkisini çekti. Sovyetler, Türkiye’yi açıktan tehdit etti, ama Ankara’yı Washington’a biraz daha yaklaştırmış oldu.

ABD tarafı kredi işi için 1958’lere kadar hep ayak sürüdü. Ta ki Irak’taki darbeye kadar. Bölgedeki dengelerin değişmesi ve Sovyet yanlısı bir yönetimin işbaşına gelmesi Amerika’yı kendine getirdi. İstenen kredi kendiliğinden çıkarıldı. 359 milyon dolar para gönderiliyor, 400 milyon dolar birikmiş borç erteleniyordu.

Menderes, ertesini yıl yani 7 Ekim 1959’da Bağdat Paketi’nin başbakanlar düzeyinde yapılan konsey toplantısı için yeniden ABD’ye gitti. Ayrıca Ereğli’ye ABD sermayesiyle kurulacak Demir Çelik Fabrikası için Pitsbourg şehrinde incelemeler yaptı.

Gezide Gösterdiği Hassasiyet

Amerika’nın eski büyükelçisi George McGhee’nin dâveti üzerine Dallas’a da uğramıştı Menderes. Amerika’nın para babalarından Mr. Marcus başbakanla beraberlerindeki bir moda defilesine dâvet etti. Gezisi Vatan gazetesi adına izleyen Orhan Karaveli’nin ‘Görgü Tanığı’ adlı anılarında bundan sonrası şöyle anlatılıyordu: “Böyle gösterilerden hoşlanmadığımı bildiğim Menderes, kibarlığı nedeniyle, gene de ‘Hayır!’ diyememişti... Mr. Marcus heyetimizi bir kokteyl için binanın üst katını baştanbaşa kaplayan kendi bürosuna buyur etti. Yarım saat kadar sonra ve başbakan izin istemek üzereydi ki, mini etekli üç güzel kız ellerindeki gümüş tepsilerle bulunduğumuz yere geldiler ve bunları başbakanın önündeki masaya bıraktılar. Saydam birer kutu içine ‘M.N.’ (Marcus & Niemann) inisyallli çok şık ve değerli kol düğmeleri, kravat iğneleri, kravatlar, mendil ve fularlar yerleştirilmişti. Kutuların sayısı da heyette bulunanların sayısı kadar olmalıydı. Heyetteki milletvekillerinin biri masadaki kutulardan birine uzandı. Başbakanın kendisine ‘dokunma’ işareti yaptığını gördüm. Menderes heyeti de önüne katıp defile ve kokteyl için teşekkür ettikten sonra dışarı çıktı. Neden hediyeleri almalarına müsaade etmediğini sordum. Şu cevabı verdi: Defileyi

–ister istemez– seyrettik. Kokteylimizi de aldık. Buraya kadar iyi de ellerimizde bedavadan edinilmiş birer kutu ile buradan çıkmak bize yakışır mıydı? Unutma, her pahalı hediyenin arkasında bir amaç yatar ve karşılığı beklenir. Hem mecbur muyuz adamların reklâmını yapmaya? İstersek gelir, parayı verip alırız, üzerinde mağazanın reklâmı bulunmayanlardan...”

Karaveli'nin anlatımına göre katıldığı bir başta toplantıda Menderes, Amerikalı sanayicilerin ikram ettiği puroları da, “no thanks” diyerek reddetmişti. Bir yerde yapılacak 420 dolarlık ödeme için bırakılacak bahşiş konusunda heyetine, “Fazla bahşiş bırakırsan Arap şeyhi gibi para saçıyor derler; az bırakırsan cimri herifler derler, kendi aranızda çözün.” demiş, 500 dolar verip üstünün alınmadığını öğrenince “Çok ama ne yapalım?” cümlesini kullanmıştı yanındakilere.

Başvekil Menderes o gezide ABD Başkanı Eisenhower'ı Türkiye'ye davet etmişti. ABD başkanı, davete hemen karşılık verdi. Menderes'ten iki ay sonra Ankara'ya geldi. ABD Başkanı için Ankara'da muazzam bir karşılama yapıldı. Menderes ve Bayar karşılama için özel ihtimam göstermişti. Eisenhower de geziden memnun kalarak ülkesine döndü.

Ziyaretle birlikte yatırımların önü de açılıyordu. 27 Mayıs darbesine kadar kalan üç dört aylık süre içinde bile ABD'li şirketlerin sermaye ortaklığıyla Türkiye'nin en büyük tesisleri kuruldu: Her ikisi de 150 milyon dolarlık tesisler olan Ataş ve Mersin rafinerisi. 100 milyon dolar tutarındaki Tüpraş ve 300 milyon dolarlık Erdemir.

New York Times: Türkiye Önderliği Ele Alıyor

Türkiye'nin NATO üyeliği, ekonomik olarak güçlenmesi ve bölge ülkeleri üzerindeki tesir gücü Amerikan gazetelerinde de yankı buluyordu. En etkili gazetelerden New York Times, Adnan Menderes'in İtalya ziyaretini “Türkiye önderliği ele alıyor.” başlığıyla vermişti. Makalede özetle şunlar yazıyordu:

“Türkiye başvekili Adnan Menderes’in Roma’ya yaptığı üç günlük ziyaret, Türkiye ile İtalya arasındaki bağılılığın bir tezahürü mahiyetinde olmuş ve Atlantik İttifakı’nın güney cenahında, Batı’nın savunmasını kuvvetlendirmesi gereken kararların alınmasına yol açtı.

Mutattan daha samimi tabirlerle dolu resmî tebliğde müzakerelerin samimi ve müspet bir işbirliği havası içinde cereyan ettiği ve her iki tarafı memnun edecek anlaşmalarla neticlendiği belirtilmiştir. İki memleket bilhassa Kuzey Atlantik İttifakı’nın esas ehemmiyeti üzerinde fikir birliğine varmış ve bu teşkilatın sadece askerî sahada değil aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan da takviye edilmesi çarelerini incelemiştir.

Türkiye ile İtalya, Doğu Akdeniz’in müdafaasında sağlam bir işbirliği mevzuunda da anlaştı. Buna ilaveten Türk ve İtalyan devlet adamları Trieste Meselesi halledildiğine göre Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasındaki üçlü paktın içine İtalya’yı alacak şekilde genişletilmesini de müzakere etmişlerdir.”

Yassıada’daki Gizli Oturumdan İlginç Bir Anekdöt

Menderes’in ABD ilişkilerini irdelerken Yassıada duruşmalarında ortaya çıkan hadise dikkat çekicidir. Örtülü Ödenek Davası’nın görüldüğü sırada Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur’un kaydı olmayan 261 bin liralık harcamasıyla ilgili soruya cevap vermek için gizli oturum istemesi ve ardından anlattıkları oldukça ilginçtir. Başbakanlık Devlet Arşivleri’nde araştırmalara açılan gizli oturum tutanakları şöyledir:

“Sanık Ahmet Salih Korur- Vesika doğrudur, vesikaya bir itirazım yok, sayın başsavcının buyurdukları veçhiledir. Yalnız bu para Millî Emniyet’in parasıdır ve Millî Emniyet mevzuunda sarf edilmiştir. Bunu mahalli sarfını da yüksek huzurunuzda arz edebilirim. Tensip ederseniz sayın başsavcı birisini emrederler onu izah ederim, o da bilahare Yüksek Heyetinize arz ederler veyahut da beş on dakikalık bir gizli celsede arz edeyim.

Başsavcı- bir açıklamada bulunacaklarsa gizli oturum yapılmasına bizde taraftarız.

Başkan- Gereği görüşüldü.

Sanık Ahmet Salih Korur'un 261.000 küsur liranın sarf sureti hakkındaki bildireceği malumatın gizli oturumda yapılmasına oybirliğiyle karar verildi ve salon boşaltıldı.

(Dinleyiciler salondan çıkarıldı)

Başkan- Salon boşaltıldı, görevlilerden başka salonda kimse yok.

Sanık Ahmet Salih Korur- Sayın başkanım, Necip Perker 1950 yılında Millî Emniyet'in ilk hizmet başkanıdır. 1953 yılında ayrılmış, kendisi Bağdat elçisi olmuştur. Bu müddet zarfında zabıtla tespit edilen 261 bin küsur lirayı tasarruf etmiştir. Bu para bizim kendisine verdiğimiz bir para değildir. Yani hükümetten, başvekaletten Millî Emniyet'e verilmiş bir para değildir. Millî Emniyet'in diğer devletlerle münasebeti vardır. Başta Amerikalılar, sonra İngilizler, sonra Fransızlar ve sonra İtalyanlar. Bunlardan da hizmet mukabili bir miktar alınır. Geçen seferki ifademde 'başka menbalardandır bu para' dememim sebebi de budur. Onlar bu alınan paralardan 261 bin lirasını tasarruf etmiş. Hizmete sarf etmemiş, indelhace kullanmak üzere, daireden ayrılırken bu parayı getirdi. Başvekilde müracaat ederek durumu bildirmiş, başvekilde müsteşara teslim et, demiş. İndelhace kullanmak üzere bu 261 bin lirayı aldım kasaya koydum aylık sarfiyata tekabül eden bir para olmadığı için yeni gelen Millî Emniyet reisine bu parayı devretmedim.

Başkan- Kim vardı o zaman?

Sanık Ahmet Salih Korur- Behçet Türkmen. Zaten ona teslim etmek istemediği için Naci Perker getirdi parayı bize teslim etti. Bu para Naci Perker'in işten ayrılmasına kadar bende kaldı olduğu gibi kaldı. 261 bin küsur lira altı ay kadar emirleri veçhiyle bilfiil Millî Emniyet reisliğini üzerime aldım. Bendenize emir verirken o zaman şöyle dedi: 'Bu işe gir, gör bakalım, mahiyetini öğren.' Bir çok dedikodular vardı. Dedikodular şuydu, Amerikalılar bizim Millî Emniyet'e hâkimmiş. Vermekte oldukları paralar dolayısıyla Millî Emniyet teşkilatımıza nüfuz etmektedirler. Bütün dosyalarımıza Amerika'nın Millî Emniyet servisi hâkimdir. Bu şaya kulaklarımıza gelmekteydi. Ben işe başladıktan sonra bilhassa tetkikatı bu cihete yönelttim. Hakikaten baktım ki bilhassa İstanbul da bir mektep, İstanbul teşkilatı ve Yeşilköy'deki soruşturma

teşkilatı tamamı ile Amerikalıların emrinde idi. İstanbul'daki mektebin maaşını Amerikalılar doğrudan doğruya mektebin müdürüne tevdi etmekte idi Yeşilköy'deki soruşturma teşkilatının da maaşını doğrudan doğruya Amerikalılar vermekte idi. Ayrıca İstanbul Millî Emniyet teşkilatımıza da para vermekte idiler Amerikalılar doğrudan doğruya para vermektedirler ve bunlar sonra merkeze bildirilmektedir. Ama Amerikan İstanbul servisinin başkanı bu paraları doğrudan doğruya verip ve doğrudan doğruya onlardan hesap almakta ve iş istemekte olduğu için memurların izzeti nefisini rencide eder vaziyette idi. Ve bundan hepsi de müşteki idiler. Bunu tetkik ettim, mühim de bir para değildi, yerilen para ayda 100.000 liranın etrafında idi. İngilizlerden alınana baktım, ayda 30.000 lira, Fransızlardan alınan ayda 7-8000 lira, İtalyanlardan alınana baktım, ayda vasati 4.000 liranın etrafındadır. İtalyanlarla Fransızlardan şikayet yok, çünkü onlar doğrudan doğruya merkeze veriyorlar. Fakat Amerikalılar doğrudan doğruya bizim memurlarımıza para vermekte ve hatta memurlara, bizzat kendilerine doğrudan doğruya maaşlarını ödemekte oldukları için bizim memurları kendi memurları gibi kullanmaktadır. Dinleme servislerindeki memurlarımız da Amerikalıların elinde, bilhassa telefon servisleri, Beyoğlu'ndaki bir nokta, bunların maaşlarını doğrudan doğruya Amerikalılar vermektedir, Bu vaziyeti böylece tespit edince geldim başvekile söyledim.

Başkan- Bu tetkikleri 1957 de yaptınız.

Sanık Ahmet Salih Korur- Evet efendim. O zaman başvekile geldim, bu vaziyeti aynen arz ettim. Nihayet senede 1-1,5 milyon liraya kadar bir fark olacak bu para bakımından, bizim Millî Emniyet teşkilatımızın diğer devletlerin Millî Emniyet teşkilatının emri altına girmesi ve onların emri altında çalışması gibi bir vaziyet hükümetimiz için elbette ki tasvip edilmez. Bunu tasvip etmediler. 'Derhal bu münasebeti sureti nazikânde idare ederek, bu parayı bütçeye koyalım.' dediler. Önümüzdeki sene için. 'O sene nasıl idare etmek mümkünse edelim, gelecek sene bütçesine para koyalım.' dediler. Zaten 1957 senesinden sonra da birdenbire artışının sebebi de budur. Birden bire 2,5-3 milyondan 4 .5 milyona çıkarıldı. Ben Amerikalılarla olan bu münasebeti kestim, 2 ay para almadım. Amerikalıların İstanbul teşkilâtına emir verdim dedim ki 'Sureti kat'iyede Amerikalılar'dan para almayacaksınız.' Amerikalıların

servis şefini daireme çağırdım, kat'ı talimat verdim. Dedim ki "Hiç bir memurumuzla temas etmeyeceksiniz, hiç bir memurumuza para vermeyeceksiniz. İcap ederse müşterek bir operasyon yaparsak, müşterek operasyonun masrafını ben tahakkuk ettirir sizden isterim. Fakat onun dışında ben size kat'ı bir neticeyi bildirinceye kadar hiç kimse ile temas etmeyeceksiniz, para vermeyeceksiniz.' Amerikalılar bundan memnun oldular. 'Bizim istediğimiz de zaten bu idi.' dediler. Belki bunu o esnada vaziyetlerini kurtarmak ve yaptıkları işin bir Devletin izzeti nefsinin rencide eden bir iş olduğunu hissettirmemek için bu tarzı kabul etmiş göründüler. İşte o andan sonra bir iki ay elimizdeki o para ile idare ettim. O sene tahsisatı mestureye ufak bir münakale de yapılmıştı, bu tarihten sonra Amerikalılarla bizim teşkilatın doğrudan doğruya temasını kestik, mektebe devam ettik fakat onlara tediye yaptırmadık, İstanbul teşkilâtı ile İstanbul Millî Emniyet servisi şefi, Amerikalılardan para alırdı, onu sarf ederdi. Bunu önledik, Yeşilköy'de kendilerinin kurduğu bir soruşturma servisi vardı, onların da alakasını kestik. Ve siz bizim memurumuzsunuz, Amerikalılarla alakanız yok, dedik ve bu suretle devam ettirdik. Bu elimize geçen parayı da bu uğurda ve bu esnada harcadık. ve önümüzdeki yılın tahsisatını da artırdık. Zaten 75-85.000 lira olarak devam edegelen tahsisatı bundan sonra 140.000 liraya kadar çıkarabildik. Yani her ay bizim Millî Emniyet Servisine vermekte olduğumuz bir tahsisat vardır. Ben bu işe başladığım zaman 70-80 bin lira idi, sonra 140-170 bin liraya kadar çıkardık. Ve bu suretle elimizdeki bu paralarla bu işi idare ettik. Huzurunuzda, affınıza mağruren söylüyorum, devletin hakikati hâlde orada zedelenmekte olan haysiyetini kurtardık. Bu doğrudan doğruya orada servis başında bulunan zatın günahı idi. Zaten kulağımıza da bir takım şikâyetler gelmekte idi.

Başkan- Amerikan servisinin başında bulunan zatın günahı mı, yoksa Behçet Türkmen'in günahı mı?

Sanık Ahmet Salih Korur- Behçet Türkmen'in günahı. Amerikalılar bu kadar işin içine nüfuz etmişti. Ve zaten servisten ayrılmasının başlıca sebebinin bu hâli teşkil etmekte olduğunu zannediyorum. Daha başka bir malûmatım yoktur.

Başkan- Peki, 261 bin lirayı 1953 senesinin nisan ayı içinde almışsınız. Halbuki biraz sonra açık celsede okutacağım bir yazı geldi. Sizin

durumunuzu veriyor. “Başvekâlet Sabık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, müsteşarlıkta vazife gördüğü müddetçe 18.4.1957 tarihinden 21 Kasım 1957 tarihine kadar Millî Emniyet hizmetinde başkan vekili bulunduğu kayden anlaşıldı.” Şimdi, 1957 senesinin Nisan’ında. Siz 1953 Nisan’ında aldığınıza göre 4 senede 261 bin liralık tasarruf etti gitti.

Sanık Ahmet Salih Korur- Bendeniz bu 261 bin lirayı ayrı bir para olarak muhafaza ettim, vermedim. Bu, günlük bir sarfiyat değildi. Bunu Amerikalılar veya İngilizlerle münasebetimiz kat’edilirse onlardan gelecek olan varidat kesilirse sarf edilsin diye ilk reis tarafından yapılmış tasarruftur bu. Bunu biz fiilen kestik, 1957 senesinde fiilen kestik.

Başkan- Bu söylediklerinizin sıhhatini nasıl tespit edelim, mesela doğrudan doğruya...

Sanık Ahmet Salih Korur- Gayet açık arz edeyim: Millî Emniyet hizmetinde evvela hizmet reisine itimat edeceksiniz. Bu, bir. İkincisi; gayet samimi arz ediyorum, şimdi ismini hatırlayamıyorum, o zamanın mektep müdürüne ve o zamanın Millî Emniyet şefi ki, kendisi emekli bir bahriye zabiti idi. Onun da ismini hatırlamıyorum; bunlardan iki tanesi çağrılıp sorulursa, ‘Vaziyet ne idi ve ben işe başladığım zaman para alınmasını nasıl önledim’ bunlar sorulursa sarahaten cevapları alınır.

Başkan- Doğrudan doğruya Amerikalılarla münasebeti kesin, maaşlarınızı biz vereceğiz dediğinizi mektep müdürü, İstanbul Millî Emniyet hizmet başkanından demek tahkik edebiliriz, bu iki zat söyleyebilir?

Sanık Ahmet Salih Korur- Evet efendim, onlar bilir. Ben tamamen kestirdim. Ne Amerikalılardan, ne İngilizlerden ve ne de Fransızlardan para aldırmadım. ‘Siz doğrudan doğruya Türk Millî Emniyetinin emrindeyiz, oradan para alacaksınız.’ dedim. Benden sonraki vaziyet nedir, bilmiyorum.

Başkan- Bu cihetin kayden tesbiti mümkün müdür?

Sanık Ahmet Salih Korur- Mümkün değildir. Yüzde yüz emniyet edeceksiniz

Başkan- Demek kayden tesbiti mümkün değil. Yani böyle yazı ile tevsik etmek mümkün değildir.

Sanık Ahmet Salih Korur- Evet efendim.

Başkan- O zaman mektep müdüründen sorulacak.

Sanık Ahmet Salih Korur- Tespit edilen tarihte mektep müdürü kim ise bilir.

Başkan- Yeşilköy'deki mektep...

Sanık Ahmet Salih Korur- Hayır. Bu mektep Boğaziçi'nde idi. O zat şimdi İstanbul'da yine vazifededir. Bunlar bu ıstırabı çeken insanlardır ve benim de nasıl mücadele ettiğimi bilirler ve hatta ayrılmamı dahi istememişlerdi

Başkan- Zamanın mektep müdürü burada demek İstanbul Millî Emniyet Reisi de Bahriye Subayı idi. Sorulabilir. Bir de Yeşilköy soruşturma...

Sanık Ahmet Salih Korur- Orada bir takım Polonyalıları, o lisanı bilenleri istihdam ederlerdi.

Başkan- Böyle midir, Adnan Menderes?

Sanık Adnan Menderes- Böyledir Beyefendi. Yavaş yavaş yardımları kestik.

Bu yardımlar şöyle başlamış. Servisler arasında irtibatlar tesis etmek; Birbirlerine malûmat vermek suretiyle müştereken çalışılıyor. Bunun badi olduğu külfeti karşılamak üzere yavaş yavaş irtibat temin etmişler. Bunu Behçet Türkmen'in terviç etmiş olduğu anlaşılıyor. Müsteşarın dediği gibi, bu okul ve dinleme meselesi falan kulağımıza geldi, işittik. Yine müsteşarın dediği gibi, önlemek de istedik. Esasen kendisini "Bu servise gir de, orada neler cereyan ediyor, gayesini bil anla." diye vazifelendirdiğimin sebebi budur. Neticeyi aldıktan sonra keselim. Amerikalıları darılmayalım, daimi surette servis olarak yardımlarına muhtacız. 'Bizim servise mensup olan memurlar doğrudan doğruya Amerikalılardan para alıyor gibi bir vaziyete düşmeyi önleyelim.' dedim. 'Bize yapacakları yardımı malzeme olarak yapsınlar, teknik malzemeleri çok fazladır, bizim servisin bu malzemeye ihtiyacı vardır. Bu yolda yardım yaparlarsa memnun oluruz. Bu, haysiyete dokunacak bir nokta teşkil etmez.' şeklinde görüştük ve bu suretle idare ettik vaziyeti.

Gizli Ödenekten Ülke Dışında Yapılan Faaliyetler

Gizli oturum devam ederken Menderes ve Salih Korur'un anlattığı diğer bilgiler de Menderes'in yurt dışında olan bitene ilgisini gösterir mahiyettedir.

“Sanık Adnan Menderes: Şimdi gizli celse akdedilmiş iken bir noktaya işaret edeyim.

Zannediyorum, o zamanın Lübnan başvekiline de bir dolar tediyesinde bulunuldu. O zaman münasebetlerimizin kesilmiş olduğu bir zamandı. Kendisine yardım etmeyi düşündük. Bilmem Müsteşar bey hatırlıyor mu herhangi bir kaydı var mı? Zannedersen 50 bin dolardı. Başkan- Hangi senede?

Sanık Adnan Menderes- Zannediyorum 956 veya 957 senelerinde olsa gerek. Bendeniz sadece talimat verdiğimi hatırlıyorum.

Sanık Ahmet Salih Korur- Evet, Lübnan başvekiline verdik. Bir Suriye mebusuna da verdik. Ona da bu miktarda bir para ödedik. Bu tarihlerde orada bazı hareketler yapacaklardı. Fakat defterlerde kaydı var mı yok mu bilmiyorum.

Başkan- Denebilir ki, Türk servislerine, Türk Millî Emniyeti'ne yapılan yardım kesilir. Fakat doğrudan doğruya memurlarımıza yapılan yardım kesilmez de, merkeze yapılabilir. Şekli böyle de olabilir.

Sanık Ahmet Salih Korur- Anlıyorum. Bir iki ay bir şey yaptırmadık.

Başkan- Onun tespiti?

Sanık Ahmet Salih Korur- Samimen arz ediyorum, izzeti nefsimizi korumak ve karşılarında dik durmak için bir iki ay hiç bir şey istemek lazımdı.

Başkan- Ondan sonra başladı mı ?

Sanık Ahmet Salih Korur- Ondan sonra müşterek hizmet masrafı olarak işe başladık. Yani muayyen para değil de muayyen müşterek hizmetlerin masrafı. Bilfarz İran hududunda bir Kürt hareketini müştereken takip ediyoruz. Bunun masrafı ne yapıyor? 15 bin lira. 7.500 lirasını onlar veriyorlardı, 7.500 lirasını da biz veriyorduk.

Başkan- Merkeze veriyordu?

Sanık Ahmet Salih Korur- Evet, merkeze veriyordu. Mütemediyen Batum'a ajan sevk ediyorduk. Ajanları biz temin ediyorduk, fakat masraflarını onlar yapıyordu. Bu para alınıyordu Sayın Başkanım. Bu yüzde yüz bir emniyet meselesi bugün dahi yüzde yüz emniyet meselesi.

Başkan- Bu mesele hakkında başka bir diyeceğiniz.

Sanık Ahmet Salih Korur- Yok efendim.

Lübnan'daki Menderes Hayranlığını Görünce Bayar'dan Gece Yarısı Telgraf

Başvekil Menderes, Osmanlı coğrafyası için gösterdiği hassasiyetin ve yaptığı yardımların bir kısmını Yassıada duruşmalarının gizli oturumunda böyle anlatıyordu. İsmi saydığı yerlerden biri olan Lübnan hakikaten de Menderes'in ehemmiyet verdiği yerlerden biriydi. Sadece o değil, Lübnanlılar da ona çok önem veriyordu. Hatta Menderes'e yönelik sevgiyi bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar tespit etmişti. 1955 Haziran'ın ortalarında Bayar, Lübnan'a gidecekti. Gezi öncesi radyodan Lübnan'daki beklentinin nasıl olduğuna kulak kesildi. Ve gece 23.30'da alelacele Menderes'e bir telgraf gönderdi:

"Yarın saat 17.00'de tayyare ile Adana'ya ve oradan da saat 9.30 da Lübnan'a hareket edilecektir. Beraber gitmemiz için yarın Ankara'da bulunmamız lazım geliyor. Bu akşam radyoyu dinledim. Gerek Lübnan reisicumhuru ve gerekse Lübnan başvekili hayretle sizden bahsediyorlar. Lübnan'a gitmediğiniz takdirde büyük bir hayal sükutuna uğrayacakları anlaşılmaktadır. Yarın sizi Ankara'da bekliyoruz. Muhabbetle gözlerinizden öperim." 14 Haziran 1955

Cezayir Direnişi İçin Gizli Silah Gönderdi

Menderes'in dış politika alanında pek bilinmeyen ve gizli kalan icratlarından biri de Kuzey Afrika ülkelerine olan ilgisi idi. Hele Cezayir'le ilgili yaptıkları o günlerde açıklanamadığı için uzun yıllar haksızlığa bile maruz kaldı. "NATO uğruna Fransa'dan çekindiği için Cezayir direnişini desteklemedi." suçlamalarına maruz kaldı. Halbuki gerçek hiç de öyle değildi. Tam aksine Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü

bağımsızlık mücadelesinde Menderes'in Libya üzerinden Cezayirli mücahitlere gönderdiği silahlar son derece hayati bir rol oynamıştı. Yıllarca kimseler bilmeseydi de bugünün bağımsız Cezayir devletinin harcında Menderes'in de payı vardı.

Menderes, bilhassa Türkiye ile ters düşen Mısır'a karşı dengeyi sağlamak için Kuzey Afrika ülkeleriyle sıkı bir teması zorunlu görüyordu. Bunlardan biri de Libya idi. 28 Ocak 1957'deki Libya gezisinde Menderes, ülkenin eski başbakanlarından Mustafa Bin Halim'le de baş başa gizli bir görüşme yaptı. Konu Cezayir'de Fransız işgaline karşı bağımsızlık mücadelesi veren mücahitlere yapılacak silah yardımıydı.

Başvekil, Türkiye'nin Cezayirli liderlerle anlaşması için Fransa'ya NATO vasıtasıyla baskı yapabileceğini söyledi. Ancak Halim bunun yeterli olmayacağını maddi yardım ve silah yardımı yapılmasını istedi. Menderes, önce NATO ülkesi olarak bir başka NATO ülkesi olan Fransa'ya karşı silah vermenin riskini anlatmaya çalıştı.

Halim de "Müslüman halkı Hıristiyanlaştırmaya çalışan işgalci Hıristiyan bir devlete karşı istiklal mücadelesi veren Cezayir'e yardım etmeniz dinî bir vecibedir." diyerek ısrarcı olunca Menderes, ikna oldu.

Vardıkları mutabakata göre silahlar Libya'ya verilecek sonra da Libya ordusu bu silahları kaçak yollardan Cezayirli mücahitlere gönderecekti. Menderes, Türkiye'ye döndüğünde sözünü tuttu. Örtülü ödeneği seferber etti. 'Hurda malzeme' denilerek bir gemiye top ve cephaneliklerin yer aldığı büyük bir sevkiyat önce Libya'ya oradan Cezayir'in doğu cephesine ulaştırıldı.

Bu bir sırdı. Cezayirli bile uzun yıllar olanları bilemeyecekti. 1993 yılında Mustafa Bin Halim'in 'Libya Siyasi Tarihinin Kapalı Sayfaları' adlı kitabı yayınlanana kadar bu sır deşifre edilmedi.

Bölgede Osmanlı Modelini Tatbik Ediyordu

Menderes, Kore'ye asker gönderme ve NATO üyeliğinden sonra dış politikadaki adımlarını sıklaştırdı. 1953'te Balkan İttifakı'na ön ayak oldu. Dünyada bloklaşmalar sürerken Osmanlı'nın yüzyıllarca elinde bulundurduğu Balkan coğrafyasının Türkiye ile aynı yere bakmasını arzuluyor, savrulup gitmesini önlemek için Balkan İttifakı kartını çıkarıyordu.

Osmanlı vizyonu bununla sınırlı değildi. Dahası ondan da önemli gördüğü ve esasen sonuç almakta daha başarılı olduğu Bağdat Paktı'ydı. Osmanlı'nın Ortadoğu'da bıraktığı topraklar üzerinde Bağdat Paktı eliyle bir güç tesis etmek istiyordu. Bunları başarırca Türkiye, Ortadoğu ve Balkanlarda daha etkin hâle gelecekti.

Aslına bakılırsa özellikle Ortadoğu'da işi kolay değildi Menderes'in. Araplara karşı bir dış politika yükü devralınmıştı çünkü. Müslüman camiada İsrail'i ilk tanıyan ülke 1949'da İnönü dönemindeki Türkiye idi. Bu durum Arap ülkeleriyle bir soğukluk oluşturmuştu.

Ortadoğu coğrafyasındaki bu dış politika yüküne aldırma Menderes. Şahsi sempatisiyle bunu telafi edebilir, ülkelerarası menfaat paylaşımı ilkesiyle geçmişe sünger çekilebilirdi.

Öyle de oldu. Kısa zamanda Irak başbakanı ile o kadar büyük bir dostluk kurdu ki bölgedeki bütün dengeler değişiverdi.

En önemli adımlardan birini 24 Şubat 1955'te Irak'la birlikte Bağdat Paktı'nı kurarak attı. Pakta sonradan Menderes'in girişimleriyle İran ve Pakistan da katıldı. Uluslararası destek için İngiltere ve Amerika'ya çağrı yapılırken Birleşik Krallık ittifak içinde yer almayı kabul ediyordu. Görünürde Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da nüfuz kurmasını önleme amacıyla kurulan güvenlik ve savunma örgütüydü bu. Lokomotif Ankara'ydı. Menderes, Bağdat Paktı ile birlikte bölge ülkeleri üzerinde sıkı bir trafik başlatmıştı. İsrail ve Mısır oluşuma karşıydı. İnönü ise yaptığı açıklamayla hükümetin dış politikadaki bu adımını desteklediğini duyuyordu.

Mısır'ın Rahatsızlığı

Mısır ve Suriye ise paktın daha oluşum aşamasında bile tepkiliydi. Kahire ve Şam'da gösteriler yapılmıştı. Mısır hariciyesinden Ankara sefaretine gönderilen 18 Ocak 1955 tarihli 'çok acele' ibareli yazıda Mısır'ın, Bağdat Paktı'ndan duyduğu rahatsızlık açıkça belli oluyordu:

“Son Irak-Türk anlaşması bakımından evvela biz bunu Arap Birliği için zararlı buluyoruz. Saniyen biz bu anlaşmayı Araplarla işbirliği bakımından da zararlı görüyoruz. Salisen bize göre bölgenin kuvvetini artırmak için ilk adım olarak her Arap memleketini takviye etmek ve

Arap kollektif müdafaa muahedesi esasları dâhilinde kuvvetlerini muhtelif Arap memleketleriyle koordine etmektir. Kolektif müdafaa muahedesini imzalayan Arap devletleri temsilcileriyle görüştük. Durumu incelemek ve lüzumlu tedbir ve kararları almak üzere gelecek cumartesi günü Kahire’de yapılacak toplantıda hazır bulunmak üzere umumi bir davet yapmaya iştirak edip etmeyeceklerini başvekilliklerinden sormalarını rica ettik. Dün İngiliz Büyükelçisini ve ABD Maslahatgüzarını gördük ve kendileriyle cereyan eden hadiselerin ışığı altında meseleyi görüştük.”

“Müslümanlar Olarak Dünyada Muvazene Unsuru Olalım”

Menderes, özellikle Mısır’ı da paktın içine almayı çok arzu etmekteydi. Mısır’a giden Türk heyetinin Cemal Abdülnasır’a kendisinden bir mesaj götürmelerini istedi. Mesaj şuydu:

“İslam ülkelerinin bir araya gelmesi için bir adım atılmıştır. Bu Bağdat Paktı’dır. Gerçi biz İngilizleri, Amerikalıları müşahit olarak burada tuttuk. Fakat gayemiz ilerde bir araya gelmek bu gayenin önündeki engellerden de ustaca sıyrılmaktır. Müslüman ülkeler ellerindeki imkânları birleştirebilirse ABD ve Rusya gibi iki süper gücün karşısında bir muvazene unsuru olabilecektir. Abdülnasır beni ikna ederse ben onun fikrine tabi olurum. Ben onu ikna edersem o benim fikrime tabi olsun.”

Türkiye son 30 yıldır durağan hâle gelen dış politikada kabuğunu kırmakta, bölgesinde motor güç hâline gelmekteydi. Menderes’in yürüttüğü baş döndürücü dış politika acaba başka kimleri ürkütecekti?

Türbe Ziyaretindeki Tarihî Mesajı

Menderes, Bağdat Paktı ve Balkan Antantı ile geçmişte hâkim olunan bölgelerin iç politikada olmasa bile savunma alanında ortak hareket etmesini amaçlıyor, böyle bir durumun NATO üyesi bir Türkiye’yi merkez hâline getireceğini hesaplıyordu. Bu tarihten sonra, Irak’a ziyaretlerini sıklaştıracak ve tam yedi defa Bağdat’a gidecekti.

Paktın kurulmasından hemen sonraki bir Irak gezisinde İmam-ı Azam’ın türbesini ziyaret etti. Dualar okunduktan sonra tam çıkılacağı sırada heyettekiler baktı ki Menderes, dalıp kalmış vaziyette bir türlü

kımıldamıyor. Bir zaman sonra silkinip kendine geldi. Milletvekili Sebatı Ataman yanına yaklaşıp sordu:

“Beyefendi, bir murakabeye daldınız, merak ettim, o esnada ne düşündünüz?”

Menderes’in Ataman’ı bir kenara çekip söyledikleri onun bölgeye ilişkin niyetlerini de açığa çıkarıyordu:

“Sebatı, bu mezarını ziyaret ettiğimiz şahsiyet, burada ve yakın şarkta, bizim memleketimiz de dahil bütün İslam ülkelerinde ebedî olabilecek bir nizam kurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra bu nizam da yıkılmış, darmadağın olmuştur. Şimdiki İslam ülkelerinin vaziyetini görüyorsun. Bu nizamın başka esaslar dahilinde yeniden kurulması, sulh ve sükûnun avdet etmesi lâzımdır. Biz de buraya bunun için geldik.”

Sebatı Ataman’ın duygulandığını görünce Menderes, devam etti:

“Ağlama, bu olacak, biz görmeyeceğiz ama torunlarımız muhakkak görecek.”

1956’da Doğalgaz Anlaşması Yaptı

Başvekil Menderes, 1956’da Bağdat Paktı toplantısı için Pakistan’a gidecekti. Yakıt ikmali için önce Bağdat’a uğrandı. Başbakan Nuri Sait Paşa, Menderes’in yakın dostuydu. Nuri Sait Paşa kısa süreliğine ülkesine uğrayan yakın dostunu hemen bırakmadı. Yemek yedikten sonra gece misafir olmalarını; ertesi gün de kendi uçağıyla hep birlikte Karaçi’ye gitmeyi teklif etti. Menderes, zaten böyle bir fırsat arıyordu.

Yemekte Menderes’le Sait Paşa’nın samimiyetleri göze çarpıyordu. Irak Başbakanı yemeği önce çatal kaşıkla yemeğe başlarken sonra elleriyle devam etti. Eli yağ içinde kalmıştı. Menderes’le konuşurken elini zaman zaman başvekilin omzuna değdirdiğinden Menderes’in üstü başı yağ içinde kalmıştı. Ama Menderes, dostluk için bu tür şeylere katlanıyor, hiç bozuntuya vermiyordu.

Nitekim o akşam ki sürpriz gezide Irak’la Türkiye arasında iki önemli anlaşma imzalandı. Biri asfalt diğeri de doğalgazla ilgiliydi. Ne yazık ki her iki ülkede yaşanan darbe yüzünden proje hayata geçirilemedi.

Türkiye'yi ziyaret eden Irak Kralı Faysal (gözlüklü) Menderes'in yakın dostu oldu

Türkiye doğalgazla bu tarihten 40 küsur yıl sonra, 1990'lı yıllarda ancak tanışabildi.

Bağdat'ta anlaşmalar yapıldıktan sonra ertesi gün Pakistan'a geçildi. İlginç bir olay yaşadı bu gezide Menderes. Geceyi geçirdiği devlet konukevinde odanın içinden bir ara tıkırtı sesi duydu. Önce odayı araştırdı sonra karyolanın altına eğilip baktı. Gördüğü şey kendini şaşkına çevirdi. Bir cüce, kıvrılmış yatağının altında yatıyordu. Sonradan anlaşıldı ki Pakistan hükümeti cüceyi görünmeden ve rahatsız etmeden muhafızlık etsin diye orada görevlendirmiş. Daha doğrusu cücenin bulunma gerekçesini izah eden Pakistanlı görevlilerin aktardığı bilgi böyleydi. Kendisini fark ettirdiği için cüceye verilecek cezadan da Menderes'in araya girmesiyle vazgeçildi.

Irak'taki Darbeyi Önlemek İçin Bağdat'a Operasyon Planladı

Menderes, ülke içinde 9 Subay Olayı ile karşı karşıya kaldığı sıralarda en iyi ilişki içinde olduğu komşu ülke Irak'ta yaşanan bir darbe ile sarsıldı. 13 Temmuz 1958'de Irak'taki yönetimin kanlı bir şekilde devrilmesi Ankara'yı allak bullak etti. Bağdat Paktı ile bölgede rüzgar estiren iki ülkeden birinin kanadı koparılmıştı. Acaba diğerine de sıra gelecek miydi? Kurtların aradığı puslu hava anında Ankara'nın üzerine de çöktü.

Irak'taki darbenin tarihi önemli bir güne rastlamıştı. Yılda bir kez toplanan Bağdat Paktı'nın bu sefer ki ev sahipliğini Türkiye yapıyordu. Toplantı tarihi olan 14 Temmuz'un bir gün öncesinde İran Şahı Pehlevi, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han, Ankara'ya gelmişlerdi.

Irak heyeti ise gelmemişti. Meraklanmaya başlayan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya 'neden hâlâ bir haber alamadıklarımızı' sordu. Zorlu ise şaşkınlık içinde, "Beyefendi, Bağdat'ı devamlı arıyoruz. Bir türlü irtibat kuramadık." dedi.

Sabah 10 gibi haber Ankara'ya ulaştı. Haberi Lübnan'dan öğreniyordu başkent. Menderes hazır pakt üyeleri yanındayken müdahale etmeyi teklif etti. Diğer ülkeler buna yanaşmadı. Menderes o zaman kendi başlarını gereğini yapabileceklerini söyledi. Peki Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu buna nasıl bakacaktı? Onlar sıcak bakmasalar bile Menderes kararlıydı: "Çok yakın üç arkadaşımın akıbeti benden sorulur."

Darbeye büyük tepki gösterdi başvekil. Dış politika hedeflerini ters yüz eden darbeye kayıtsız kalmak istemiyordu. Tıpkı 27 Mayıs 1960'taki gibi alt düzeyde gerçekleşen bir darbeydi Irak'taki. Albay Abdülkerim Kasım, kanlı bir darbe ile kralı devirmişti. Alelacele bir harekât planı hazırlattı başvekil. Planın ismi Bali Operasyonu'ydu. Irak'taki darbecileri Türk ordusunun yapacağı bir operasyonla durdurmak niyetindeydi. Her şey hazır. Sınıra asker kaydırılmaya başlandı. Bunun yanında Irak'a bir hava operasyonu düzenlenerek Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said Paşa'nın kurtarılması da düşünmüştü. Ancak uluslararası baskı ve iç dengeler operasyona geçit vermedi. Zaten olan olduğu için plan rafa kaldırıldı.

Bayar'la Menderes, arasında Ortadoğu yazışmalarından iki örnek

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başvekil Adnan Menderes, yurt dışı temaslarında özellikle kritik konular olduğunda ayrıntıyı anında birbirleriyle paylaşırdı.

Adnan Menderes, Bağdat Paktı ile ilgili sıkıntılı bir diplomasi trafiğinin perde arkasını Celal Bayar'a acele bir telsiz yazısıyla bildirmişti. Bölgedeki ülkelerin pozisyonlarıyla ilgili birçok ipucu veren yazı aynen şöyleydi:

“1- Tahran’a vardığım zaman orada havayı çok endişe verici mahiyette buldum. Pakistanlılar İngilizlere hem komoveltten çıkacaklarını hem de Bağdat Paktı’nı terk edeceklerini yahut kendilerini paktan atacaklarını söylemiş vaziyetteydiler. Iraklı ve İranlıları, aşağı yukarı aynı havaya kapılmış buldum. Bunların arasında mutedil konuşanlar bile, ‘İngilizleri Bağdat Paktı’ndan çıkarmasak bile ya İngiltere ile ittifakımızı yahut Bağdat Paktı’nı bir müddet için, yani İngiltere Orta Şark’ta iade-i itibar edinceye kadar buzdolabına koyup, dördümüz arasında işbirliği yapalım, vaziyet düzelince yine işbirliğine davet ederiz.’ diyorlardı.

2- İlk iş olarak bu havayı yatıştırmaya çalıştım. İngilizlerin öyle kolaylıkla vazgeçilebilecek ve geçici bir telaşla bozulacak müttefikler olmadığını, herhâlde bizim buna asla muvafakat edemeyeceğimizi etraflı şekilde anlattım. ‘Amerikalılar, İngilizler, Mısır için de ihtilafa düştüler; fakat İngiltere’yi NATO’dan atmaya teşebbüs etmedikten başka onlarla dostluk ve işbirliklerine asla hâlel getirmediler.’ dedim. ‘Biz de İngilizlerle ittifakımızı devam ettirmek istiyoruz, fakat onlar Mısır’da giriştikleri hareketle orta şarkta o derece antipati yarattılar ki bu bakımdan Bağdat paktını compromettre ettiler.’ dediler. Bu antipatinin mühim kısmının Nasır ve Mısır propagandası olduğunu anlattım. Macaristan’da hunharca tecavüze devam eden Ruslarla İngilizlerin Mısır’daki müdahalelerinin aynı şekilde muamele göremeyeceğini, bu derece cezri davranmakla bizi de kaybedebileceklerini hissettirince yumuşadılar.

3- İngilizler de çok anlayışlı davrandılar. Bu suretle dün neşredilen tebliğe cevaben İngiltere’nin bugün neşrettiği beyanatın ortaya çıkmasıyla vaziyet çok güzel düzeldi. Tahran’dan ayrılmadan bir iki saat evvel önce İngiliz sefiri sonra da Amerikan sefiriyle Şahı İskender Mirza’nın ve diğer başvekillerin de iştirakiyle güzel bir toplantı yaptık.

4- Amerikan sefirine artık Amerika’nın derhal Bağdat Paktı’na girmesinin hayati bir lüzum hâlini aldığını etraflı şekilde anlattık. Sefir şahsen tamamen kani oldu. Hükümetine de kararlarımızı destekleyerek bildireceği muhakkaktır. Her iki sefire Bağdat Paktı azalarına yapılan yardımın artırılması suretiyle kuvvetlendirilmesi Amerika’nın pakta göre bir an evvel iltihak etmesi lazım gelip Filistin meselesinin behemehâl halledilmesinin bir zaruret hâline geldiği anlatılmıştır.

5- Nuri Sait Paşa bir gece için Bağdat'a kendisiyle beraber gitmemi istedi. Bunu yapmakla ne kadar isabetli hareket etmiş olduğumu Bağdat'a varınca daha iyi anladım. Emir hazretleri Kasrulzuhura geldi görüştük sonra aralarında toplanarak görüştüğten sonra tekrar geldiler. Dün akşam Iraklılar panik hâlindeydiler. Bugün için Mısır lehinde bazı tezahürat hazırlandığını haber almışlar. Toplantı için müracaat edenlere ret cevabı vermişler. Fakat bir yandan da Rusların Suriye'ye asker tayyare ve silah gönderdiği, Boğazlardan Rus gemileri geçtiği Mısır'a gönüllüler gelmekte olduğu yolundaki rivayetler Bağdat'ta almış yürümüş ve hatta iş başında bulunanlarca da inanılmış hâlde gelmiş bulunuyor. Metanet tavsiye ettim bu gibi karışıklıkların vaktiyle ve metanetle önlenmesi takdirinde düzelebileceğini anlattım, bir hayli rahatladılar. Bu sabah Bağdat'tan ayrılacağım sırada Kral hazretlerini ve veliaht hazretlerini ziyaret ettim kendilerine hayli teminat verdim. 'Biz daima sizinle beraberiz emrinizdeyiz korkmayınız.' dedim. Gerek Kral Hazretleri gerekse veliaht hazretleri zatı devletlerine ihtiram ve sevgilerini arz etmemi söylediler.

6- Bağdat Paktı bu badireyi iyi geçirdi fakat henüz bulutlar dağılmış değildir. Ruslar Orta Şark'ta bir Kore yapmak istiyor gibi görünüyorlar. Binaenaleyh Birleşmiş Milletler de heyecana idame ettirmek Amerika'nın ilthakıyla paktın kuvvetlenmesini temin etmek, İran ve Pakistan'a Amerika'dan munzam yardım temin etmek ve siyasi sahada da Filistin meselesini nihai bir şekilde rabt için cesaretle ele almak icap ediyor.

7- Şehinşah Hazretleri ve Pakistan Reiscumhuru İskender Mirza hazretleri de zatı devletlerine hürmet muhabbet ve sevgilerini bildirdiler.

8- İngiliz ve Amerikan sefirlerini İstanbul'a davet ettim. Onlara vaziyeti toplu hâlde anlatacağım ve icap eden tebligatta bulunacağım.

9-Pazartesi Ankara'da olacağım.

Tazimlerle arz eder, ellerinizi öperim. 9 Kasım 1956

10 Kasım 1956'da Menderes'in İran ve Irak temaslarından sonra Bayar'ın gönderdiği şifreli telgraf da şunlar yazılıydı:

“1- Tahran toplantısına iştirakiniz ve ondan sonra Bağdat’ı ziyaretiniz çok isabetli olmuştur. Sıcak muhitlerde yaşayan insanlar çabuk tesir altında kalıyorlar.

2- Mevcut havaya nazaran konuşmalar muvaffakiyetle neticelenmiştir.

3- İngiliz ve Amerika sefirlerine vaziyetin izahı da tamamen yerinde bir harekettir.

4- Ethem Bey size izah etmiş olacaktır. Rusların tayyare ve gemilerle nakliyat meselesi bir şayiadan ileri gitmemiştir.

5- Eisenhower’in teklifi üzerine İsrail hükümeti kuvvetlerini eski yerine çekmeyi kabul etmiştir. İşgal olunan sahaya, Birleşmiş Milletlerin polis kuvvetlerini yerleştirme kararı da tatbik edilmek zorundadır.

6- İşlerin Tahran kararına uygun bir istikamet aldığı görülmektedir. Bence bugünkü hâli ile Mısır meselesindeki vahamet azalmış veya geçmek üzeredir.

7- Pazartesi teşrifinizi bekleyeceğiz. Muhabbetle gözlerinden öperim.

Abdülhamid’in Ailesini Tanımayan Büyükelçiyi Kovmaktan Beter Etti

Menderes’in izlediği model, Osmanlı’ya olan hayranlığı ve biraz da vefasından ileri geliyordu. 1952’lerde NATO toplantısı için gittiği Paris’te yaşananlar Osmanlı için taşıdığı hassasiyetin delili gibiydi.

Paris gezisi sırasında aklı fikri 28 yıl önce Paris’e sürülmüş Abdülhamid Han’ın ailesindeydi. Paris büyükelçisini yanına çağırdı. Büyükelçiye, “Osmanoğulları ailesi Paris’te yaşıyor olması gerek. Bunlar ne yer, ne içer, ne yapar, nasıl geçinir?” diye sordu. Büyükelçi’nin bu soruya hemen cevap verememesi Osmanoğulları’na karşı ilgisizliğindendi. Menderes, kızdı. “24 saat içinde ya Osmanoğulları hakkında bilgi getirin ya da istifanızı” diyerek sitemini ilettili Büyükelçiye.

Kısa zaman içinde ne olup bittiğini öğrendi. Hanedana ait kimselelerden bazıları maalesef geçimini temin etmek için Fransız askerlerinin bulaşıklarını yıkıyordu. Menderes, önce çılgına döndü sonra da düşünceye daldı. Düşündükçe gözleri buğulanıyordu.

Tarihe büyük merakı olan Menderes, Fransa Kralı Fransuva'nın zamanında Kanuni Sultan Süleyman'dan nasıl yardım dilendiğini aklına getiriyor ve kahroluyordu. Fransa Kralı'nın yardım talebine karşı gönderdiği fermanında, "Kurtuluşunuz konusunda bizden yardım talep ediyorsunuz. Söylediğiniz her şey dünyayı idare eden tahtımızın ayaklarına arz olunmuştur." diyen Kanuni'nin hanedanı nasıl olur da Fransızların bulaşıklarını yıkar diye iç geçiriyordu. Türkiye'ye döner dönmez Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a hissiyatını paylaştı. "Hanedan mensupları Türkiye'ye döndürülmeli" dedi.

O gün için böyle bir hamle risk gibi görülüyordu. Siyasi dengeler ne olurdu? Menderes, ısrar etti: Hiç olmazsa kadınları getirtelim. Bu top rakları ve şanlı tarihi bize bırakanların kadınları Fransız erkeklerinin bulaşıklarını yıkamamalı. Öyle olacağına gelsinler kendi milletlerinin erkeklerinin bulaşıklarını yıkasınlar."

Direnen Menderes, isteğini kabul ettirdi. Ve anında bir kanun tek lifi hazırlatarak Meclis'ten geçirtti.

Beyefendi Siz Başvekil Adnan Menderes Değil misiniz

Böylece Sultan II. Abdülhamid'in hanımını ve kızı Türkiye'ye dönebildi. İstanbul'a yerleştirildiler. Teşvikiye'deki evlerinde bir sabah erken saatte kapının zili çaldı. Kapıyı Abdülhamid'in kızı Ayşe açtı, "Buyurun efendim, bir arzunuz mu vardı?" diye sordu. Gelen kişi Menderes'ti. "Şayet kabul buyururlarsa Valide Sultan'ı görmek istiyorum." diyordu. Kızı annesine ne yapacağını sorduktan sonra başvekil içeri buyur edildi. Salon tam bir Osmanlı evi gibi döşenmişti. Başında tülbent elinde tespihiyle zikrini tamamladıktan sonra, "Berhudar olasın evlâdım, hoş geldiniz..." dedi Menderes'e. O da, "Teşekkür ederim Valide hazretleri; hoş bulduk..." diye karşılık verdi ve Müşfika Hanım'ın elini öptü. O sırada Ayşe Hanım'da Menderes'i ancak tanıyabildi ve "Beyefendi! Siz Başvekil Adnan Menderes, değil misiniz?" diye sordu. Misafirin Başvekil Menderes, olduğu anlaşılınca bir telaş hâli başladı. "Beyefendi, niçin önceden haberimiz olmadı? Böyle, hazırlıksız ve gâfil avlandık" denince Menderes, de, "Zararı yok efendim. Bendeniz Valide hazretlerinin elini öperek hayır duâsını almak ve bir ihtiyacınız olup olmadığını öğrenmek için geldim."

“Fakat mahcup olduk.” dedi Ayşe Sultan.

“Estağfurullah efendim. Burada mahcup olması gereken biri varsa, o da benim. Ama haberli gelseydim, kapının önü gazeteci dolardı ve bana olan tavırları sebebiyle sizi üzebilirlerdi...”

“Pek mütehassis oldum. Dualarımız sizinle beyefendi hazretleri” sözleriyle memnuniyetini ifade etti. Menderes, çıkarken Valide Sultan’ın elini tekrar öptü. “Efendim, işte şu hususî telefonum. Size hizmet etmek benim için şereftir. Emirlerinizi beklerim.” dedi. Giderken içinde 10 bin lira olan bir zarf bıraktı.

Bu ziyaretle birlikte Abdülhamid’in ailesiyle Menderes, ailesi arasında sıcak bir bağ oluştu. Evin kirasını bundan böyle Berin Hanım ödü-yordu. Para Etibank’ta çalışan bir memur vasıtasıyla Müşfika Hanım’a gönderiliyordu.

Kıbrıs’ı Onunla Hatırladık

Menderes’in dış politikadaki en önemli başarılarından biri Kıbrıs’tı. Demokrat Parti iktidarına kadar Kıbrıs, Türklerin varlığına rağmen sadece bir Rum adası olarak görülmekte idi. Yani Rodos, Girit neyse Kıbrıs da öyleydi Türkiye için. Ta ki Menderes, başbakan olana kadar...

İktidarın ilk yıllarıyla birlikte Menderes, özel bir ilgi gösterdi Kıbrıs’a. Hem başbakan olarak Adnan Menderes, hem de 1954 seçimleriyle birlikte siyasete girerek bakan olan Fatin Rüştü Zorlu’nun adaya gösterdiği özel alaka sebebiyle ilk defa Kıbrıs’ta Türklerin de hakka sahip olduğu uluslararası arenada dillendirilir hâle geldi. Öyle bir bilinç oluşturuldu ki ‘Ya taksim ya ölüm’ mitingleri dalga dalga Anadolu’ya yayıldı.

Öte yandan Rum Lider Makarios öncülüğünde Kıbrıs’taki Türkleri sindirme hareketi sürdürülüyordu. Rumların amacı Kıbrıs’ta İngiliz hakimiyetinden sonra adayı Yunanistan’a bağlamaktı. İngiltere’nin adadan çekilmesi sonrasında kurulacak devlet için Yunanlılar uzun süredir hazırlık içindeydi.

Menderes, 1954 Haziran başındaki ABD gezisinden dönüşünde Atina’ya uğradı. Davet ısrarı Yunan Başvekili Mareşal Papagos’tan gelmişti. ABD’ye gitmeden önce Fatin Rüştü Zorlu, gezi davetini Menderes’e ilettiğinde ‘neden ısrarcı olduklarını’ merak etti ve bakanından

öğrenmesini istedi. Zorlu getirdiği cevapta ‘net bir gündem olmakla birlikte muhataplarından ada konusunu gevelediklerini’ ilettiler. Menderes’e. Başvekil hiddetlendi: “Fatin Kıbrıs’ı kastediyorlar. Olmaz öyle şey. Bu mesele emrivakiyle gelmez.” Hocanın konuşmaları acayip olmuştu. (Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı sıfatıyla yaptığı konuşmalarda Türkiye’nin Kıbrıs diye bir gündemi olmadığını açıklamıştı) Hükümet olarak sarıh vaziyet alacağımız milli meselelerimiz ayaküstü konuşulacak şeyler değildir. Amerika meşgul olur (gittikleri geziyi kastediyor), Atina ile temasa geçer, müzakere gündemine Kıbrıs meselesi teklifini koyar ise derhal ret edersiniz.” Menderes böylece Kıbrıs meselesine bakışını net çizgilerle yanındakilere çiziyordu. İş koparana kadar da bu çizgiden ödün vermeyecekti.

Adanın geleceğini belirleyecek olan Londra Konferansı yaklaştıkça sular ısındı. Menderes’in o sıralarda İstanbul’dan Londra’ya gidecek heyet şerefine verdiği yemekte Makarios’tan “Kasaba Papazı” diye bahsetmesi, Türkiye’nin haklarından vazgeçmeyeceğini söylemesi, “Yunanistanlılar Polatlı önlerinde ne arıyorlardı? Tarihten ders almadılar mı? Gerekirse derslerini yine veririz.” demesi kamuoyunda heyecana sebep oldu.

Lozan Antlaşması ile vazgeçtiğimiz hakların peşinden koştuğumuzu bütün dünyaya ilan ediyordu Menderes. Dünya merak içindeydi. Türkler neden birdenbire Kıbrıs’ta hak iddia etmeye başlamıştı?

29 Ağustos 1955’te başlayan Londra Konferansı’nda Türk tarafı umulmadık bir çıkış yaptı. Fatin Rüştü Zorlu’nun konferansta okuduğu 28 sayfalık Türk tezinin özeti şuydu:

“Ada, 400 yıla yakın bir süre Türklerin elinde bulunmuş, tarihin hiçbir devrinde Yunan idaresine geçmemiştir. Anadolu kıyılarına 40, Yunanistan’a ise 1000 mil uzaktadır. 1. Dünya Savaşı’na kadar ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur. Hâlâda tapulu toprakların %60’ı Türklere aittir.” Kimse böyle bir çıkış beklemiyordu. Türkiye ısrarcıydı bir yandan Menderes, verdiği demeçlerle meydan okuyor, diğer yandan Zorlu, masada sağlam duruyordu. Hesaplar ters döndü ve Türkiye lehine bir hava oluştu.

Kıbrıs Davamız Rayına Girmişken Gizli Eller Mi Devreye Girmişti

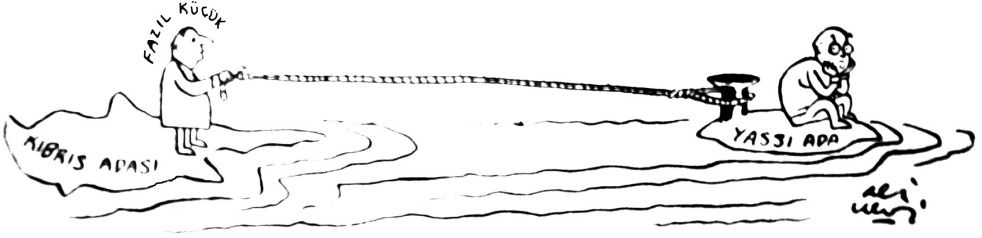
Menderes ve Zorlu'nun tezi Yunanistan'ı allak bullak etmişti. Türk dışişleri heyeti Londra'da mücadelesini sürdürürken 6 Eylül 1955'te İstanbul'da inanılması güç hadiseler patlak verdi. Gizli eller mi devreye girmişti?

İstanbul Ekspres Gazetesi'nde 'Atamızın evi bombalandı' manşetiyle çıkan haber bomba etkisi yaptı, halkı galeyana getirdi. 230 bin adet basılan gazetenin haberini o an neredeyse duymayan kalmadı. Bir yıldır gündemde olan ve özellikle EOKA'nın kanlı eylemleriyle zaman zaman alevlenen Kıbrıs meselesi Türk kamuoyu için zaten nazik bir konuydu. Gayrimüslimlere ait işyerleri yağmalandı. Ankara'ya gitmek üzere trenle yolda haberi alan Bayar ve Menderes, Sapanca'da trenden indi, otomobille İstanbul'a döndü. karşılaştıkları manzara inanılmazdı. Şişli, Beyoğlu gibi yerlerde büyük yıkım ve talan gerçekleşmişti. Üç ilde sıkı-yönetim ilan edildi.

Fatura hükümete kesilmişti ama Selanik'teki bomba olayından hava karardıktan sonra eli sopalı on binlerce insanın toplanmasına kadar, her şey bir organizasyona işaret ediyordu. Londra Konferansı'nda Atina'yı telaşa düşürecek kadar sağlam bir tezle Kıbrıs davasını savunan ve eli güçlenen Türkiye bu vahşi talanla zor durumda kalmıştı. Menderes hükümeti, uluslararası arenada suçlu gösteriliyordu. Olaylar Kıbrıs davasını bir süreliğine sıkıntıya soktu. Üstelik olaylardan sonra hükümet en üst düzeyde özürler diledi. Zararlar için tazminatlar ödendi. Ada'dan çıkarken hakimiyetini de korumak isteyen İngiltere, Ankara ve Atina arasında uzlaşmacı rolünü elde etti.

TMT Kuruldu, Kıbrıs Türklerine Örtülü Ödenekten Silah Gönderdi

6/7 Eylül'ün şokunu kısa süre sonra atlatan Menderes, adadaki Rumların Türklere uyguladığı zulüm ve yok etme politikasına kayıtsız kalmadı. Rumların saldırısına karşı tedbirsiz kalmamaları için Türk örgütlerine yardım etti.

— KÜÇÜK, PALAMALARI ÇÖZÜ..

Fazıl Küçük sabıkları destekliyor - Gazeteler -

Menderes'in Kıbrıs Türklerine ilgisi bile basın bir kısmı tarafından aleyhte kullanıldı. Yassıada mahkemeleri de Yavru Vatan için verilen desteğin hesabını sordu. Nitekim 1959'da önemli bir anlaşmayla haklarını elde eden Kıbrıs Türkleri cunta yönetiminin ilgisizliğinden dolayı Makarios'un insafına kaldı ve adada katliamlar yeniden başladı.

Dışişleri Bakanı Zorlu, Kıbrıslı Türklerin küçük küçük örgütlenmelerini organize etmesi için Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmasını teklif etti. 1953'te NATO'nun tavsiyesiyle kurulan Seferberlik Tetkik Kurulu'na bağlı olacak bu örgüt Kıbrıs'taki direnişe katkı yapacaktı. Göz önünde olması tepki çekeceği için gizli çalışacaktı. Menderes temkinliydi, ama kabul etti. TMT, Kıbrıs'a peyderpey silah gönderiyordu. Bir keresinde takibine girdiği İngiliz gemisine yakalanmamak için personel içindeki silahlarla gemiyi batırmıştı bile. Rumların infial çıkardığı olayı Türk hükümeti üstlenmedi ve silahlarla ilgisi olmadığını açıkladı. Zaten aksini söylemesi beklenemezdi. TMT'nin çalışmaları yıllar sonra Yassıada'da "Halkı Silahlandırma" adı altında soruşturma dosyasına konu olacak faaliyetleri kapsıyordu. 27 Mayısçılar TMT'yi "Menderes'in gizli silahlı örgütü" gibi gördü.

Kıbrıs Türklerinin Temsilcisi Fazıl Küçük'le gönderdiği yardımlar ise gizli ama resmî yazışmalar içeriyordu. 1960 başında Fazıl Küçük'ün Menderes'e "Çok Mahsustur" kaşesiyle ulaştırdığı yazının içeriği Kıbrıs mücadelesinde Başvekil'in ne denli ilgili rol oynadığını gösteriyordu. Geçen sene İş Bankası vasıtasıyla yapmış olduğunuz 500 bin liralık yardım sayesinde kooperatiflerimizi Rum tahakkümünden kurtarmış bulunuyoruz. Ek kapital olarak istenilen yardımlar hakkında hariciyemize bir rapor sunulmuştur. Bütçe müzakerelerinin devam ettiği bu zamanda Kıbrıs'a bu sene yapılacak yardımın bizim için hayati ehemmiyeti

olduğunu bildirmek isterim. İşsizlik, köylünün krediye olan ihtiyacı, turistik müesseselerin yokluğu, sınai kalkınma cemaat meclislerine bırakılacak işlerin finansmanı Türkiye'den göreceğimiz yardımlara bağlıdır. Rumların iktisadi sahada tamamen bizleri ezme için hazırladıkları planlarını Türk halkı bilmekte ve endişe duymaktadır.”

Ne yazık ki Menderes, Kıbrıs Türkleri için böylesine bir çaba yürütürken, darbe öncesi muhalif yayınlarda Fazıl Küçük'le Menderes'in koordineli çalışmasına hep dil uzatıldı. Halbuki Atatürk, Kıbrıs için, “Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece ikmal yollarımız tıkanır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir.” demiş ve bu sözü en iyi şekilde hayata geçiren Menderes, olmuştu.

ABD'yi Devreye Sokma Taktiği

2 Nisan 1957'de Federal Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer, Menderes'i İstanbul'da ziyaret etti. Birlikte camileri bile gezdiler. Ertesi gün Menderes, şansölyenin selamını Celal Bayar'a ilettili. Gönderdiği telsiz mesajında daha önemli bir bölüm daha vardı. O günlerde BM'de görüşülmeye Kıbrıs müzakerelerine ilişkin ABD'yle yürüttüğü trafikle ilgili bilgi veriyordu:

“1- Yüksek takdirinize mazhar olan Kıbrıs meselesi hakkındaki USA hükümetine cevabımızı kelimesi kelimesine bizzat kendim yazdım.

2-Hadiselerin inkişafı ve Makarios'un mahut beyanatı bizi daha sıkı bir vaziyet almaya ve acele beyanat yapmaya sevk etmekte ise de Amerika hükümetinin böyle bir mesele hakkında dostane ve mahremane müzakerelerde bulunmak arzusunu izhar etmesi üzerine bugün verdiğimiz cevabın Amerika hükümetinin henüz eline dâhil vasıl olmadan bizim kat'i veya tamamlayıcı beyanatta bulunmamızın siyasi nezakete ve aramızdaki yakın dostluk ve karşılıklı samimi yardımlaşma icaplarına belki de pek uygun düşmeyeceğinden dolayı pek kısa bir müddet için ne bir beyanat ne bir teşebbüs yapmamanın doğru olacağını düşünmekteyim.

3- Ancak hiç de mukabelesiz kalmaması maksadıyla Makarios'un beyanatını yayınlaması sırasında Anadolu Ajansı'na aynı zamanda bir not da yayınlaması talimatını verdim. Şüphesiz manzuru âliniz bu notu da bizzat kendim yazdım.

4- Buyrulduğu vech üzere Londra Sefaretimizden alınan şifre ehemmiyetli ve dikkate şayandır. Ancak üzerimde bir sürpriz tesiri yapmadı. Çünkü bu yazılan şeyleri esasen ya biliyor, ya tahmin ediyorduk.

5- Mahaza vaziyeti ve bu şifreyi yine de dikkatle inceleyerek varacağımız neticeyi yarın er geç zatı devletlerine arz etmiş olurum.

6- Sansölye Adenauer ile mühim görüşmemiz oldu. Avdetimde arz ederim. Kendisine tarafı devletlerinden selam ve muhabbetlerinizi ifade ettim. Şükran ve tazim hislerini bildirmemi benden rica etti.

7- Yarın sabahleyin 9.30 da Eskişehir'e hareket edeceğiz. Geceyi Eskişehir'de geçirip ertesi günü Bilecik'e uğrayarak akşama inşaallah Ankara'ya dönmüş olacağım.

8- Muhabbet ve tazimle ellerinizden öperim.

Başvekil
Adnan Menderes

Bayar da anında yazdığı karşı mesajında Menderes'e, "Amerikalılar hakkındaki mütalaasının doğru olduğunu ve kendisinin de aynı kanaatte olduğunu" ilettili; diğer hususlar için hazırlanarak kısa bir müddet beklemenin daha uygun olacağını aktardı

Kıbrıs Uğruna Uçak Kazası

1955'de 6/7 Eylül Olayları'yla akamete uğrayan Londra Konferansı'ndaki tezini sonuna kadar savunan Menderes, karşılığını da gördü. 1959 yılında imzalanan Zürih Anlaşması'yla istediğini aldı. Anlaşma, Türkiye'yi ve Kıbrıs Türklerini muhatap kabul ederken bir Türk kuvvetinin de Ada'ya yerleşmesine imkan veriyordu. En önemlisi ise 4. maddeydi. Buna göre Türkiye, gerektiğinde Kıbrıs'a tek taraflı olarak müdahale edebilecekti. Çok değil, 15 yıl sonra, 1974'te Mehmetçik, o madde sayesinde Kıbrıs'a çıkacaktı. Bugün bile Kıbrıs'taki Türk varlığı konusunda Türkiye'nin söz hakkına sahip bulunması Menderes'in ısrarlı takibiyle mümkün olmuştu. Uçak kazası geçirdiği ve ardından yaralı olarak hastanede imza attığı anlaşma çok değerliydi.

Başvekil Menderes, 17 Şubat 1959'da Kıbrıs'taki Türk varlığı için verdiği mücadeleyi kazanan ve imza töreni için THY'ye ait SEV uçağı

ile İngiltere'ye uçuyordu. Londra'nın 40 kilometre yakınlarına gelindiğinde yoğun sisten dolayı pilot kontrolünü kaybedince uçak düştü. Kanadı kopan ve ters dönen uçak orman içinde 200-300 metre kadar sürüklendi. Uçaktaki 16 kişi hayatını kaybetmişti.

Uçaktakilerden çocukluk arkadaşı milletvekili Rıfat Kadızade, Menderes'in ters olarak asılı vaziyette iken iki tahta arasında sıkışmış bacağını kurtarıp uçaktan çıkmasını sağladı. Civardaki bir çiftlik evinden olay yerine gelen Balley ailesi Menderes'i arabalarıyla evlerine götürdü. İlk tedavi burada yapıldı ve sonra hastaneye götürüldü. Büyük bir yaralanması da yoktu. Bugün Kıbrıs'ta Türkiye'ye her türlü garantörlük hakkı veren ve KKTC'ye zemin hazırlayan anlaşmaya imzayı hastanede attı. Tedavi gördüğü London Clinic'e gelen Kıbrıslı Rumların başındaki Başpiskopos Makarios'u ise kabul etmedi. Menderes, ülkeden ayrılmadan önce Balley ailesini ziyareti de ihmal etmedi.

Kaza, Menderes'in ilk uçak faciası değildi. Daha önce de bir uçak kazası atlatmıştı. İstanbul'dan Ankara'ya giderken Yalova'yı geçtikten sonra sert fırtınadan dolayı uçak sallanmaya başladı. Pilot, fırtınanın daha da sertleşeceği bilgisini verdikten sonra Menderes'e, "Müsaade ederseniz Yeşilköy Havalimanı'na geri dönelim." dedi. Ancak Menderes, oralı olmadı:

"Ankara'da epey işim var. Yolumuza devam edelim."

Yanındaki Sebati Ataman, "Siz hiç korkmuyorsunuz maşallah" deyince Menderes, hafifçe gülümsedi ve Fransızca "Cesar et sa fortune" diye bir cümle kullandı. Anlamı "Sezar ve kaderi" idi. Sezar fırtınalı bir gemi yolculuğunda tekne batacakmışçasına sallandığı sırada geminin kaptanına, "Çaresiz geri döneceğiz." dediğinde Sezar o meşhur sözü söylemiş, "Sen Sezar'ı ve kaderini taşıyorsun, korkma yürü" demiş, Sezar yoluna devam ederek Pompeius'un ordusunu yenmişti. Menderes, işte bu benzetmeyle kendini kadere teslim ettiğini ve cesaretini gösteriyordu.

"Beni Zorla Yatağa Bağlamak İstiyorlar"

Kısmen iyileştikten sonra Türkiye'ye döndü. İstanbul Yeşilköy Havalimanı muazzamdı. Uçak kazasından sağ salim çıkması ayrı bir atmosfer

oluşturmuş bir kahraman edasıyla bağrına basıyordu herkes Menderes'i. 150 bin civarında insan havaalanına akın etmişti. İstanbul'da Eyüp Sultan Camii'ne gitti şükür duasında bulundu.

Radyoda okunmak üzere bir mesaj hazırlandı:

“Elim uçak kazasından sonra mübarek vatan topraklarına ve güzel İstanbul'a dönmüş bulunmaktayım. Şu anda da sanki araya asırların hasreti girmiş gibi kavuşmanın heyecanı duymaktayım.”

Ardından Ankara'ya gitti. Halk bütün treni kucaklamak istercesine koşmuştu vagonlara. Son zamanlarda büyük gerilim yaşadıkları İsmet İnönü bile vardı karşılayanlar arasında. İnönü Menderes'e içtenlikle, “Hoş geldiniz, geçmiş olsun.” dedi. Menderes, o gün bütün siyasi ihtirasların üstüne çıkıyordu. Geçtiği yollarda kurbanlar kesiliyor, tezahüratlar kulakları çınlatıyordu.

Evine geldiğinde orası da geçmiş olsuna gelenlerden dolup taşıyordu. Bir ara aynı zamanda Doktoru Sarol geldi muayene etti. Ayağında şişlik vardı. “Beni zorla birkaç ay istirahat muhtaçmışım diye yatağa bağlamak istiyorlar.” dedi. Sarol'a böyle dert yanmıştı. Ve ‘Bilinmeyen Menderes’ kitabında Sarol bu şekilde kaleme almıştı aralarında geçen konuşmayı. İlginçtir, kimdi acaba onu yatağa bağlamak isteyenler?

Aslında Londra'daki kazada Menderes'in yaralanmadığı söylenirse de kaburgaları ezilmişti. Bir ay kadar acı ona ızdırap verse de belli etmemeye çalıştı. Geçmiş olsuna gelen en az 100'er kişilik gruplar Başbakanlık'ın önüne yığılırken, ezikler dolayısıyla ızdırapla nefes alsada gelen bütün heyetlere nazik muamele ediyor, hepsinin memnun ayrılmasını sağlıyordu. Geçmiş olsuna gelenler arasında en kalabalık heyet de Aydın'dandı. 600 hemşehrisi, evinin kapısına dayanmış yanlarında 1 deve, 18 dana getirmişti.

İspanya Gezisinde de Yağmurdan Kaçarken Doluya Tutuluyordu

Uçak kazasından sonraya rastlayan gezilerinden ilki bu sıralarda İspanya'ya olmuştu. Telkinler sonucu geziye savaş gemileriyle deniz yolundan gidildi. Gezinin amacı Akdeniz'in iki ucunda bulunan ülkeler arasındaki ilişkiyi geliştirmektir. Gittiği her yerde karşılaştığı alt

düzeydeki görevlilerin bile elini sıkıp mütevazı bir şekilde ilgilenmeyi ihmal etmeyen Menderes, inceliğiyle protokol görevlilerini etkilemiş, İspanyol diplomatlar, “Bizi en çok etkileyen yabancı Menderes...” demişlerdi.

Madrid’den ülkeye dönüş bir hayli maceralı geçti. Valensiya limanından çıktıktan sonra kopan fırtına üzerine gemi fındık gibi sallanmaya başladı. Deneyimli gemi personelini bile deniz tutmuştu. Belli süre sonra ayakta kalan sadece iki kişi vardı: Menderes ve Zorlu. Fırtına devam edince Mayorka Adası’ndan uçakla dönmek şart oldu.

“Beş Yıl Bekleyin Biz Sizden İşçi İsteyeceğiz”

Yatırıma doymazdı. Açılan onca fabrika, baraj ve tesise rağmen memlekette yapılacak çok iş olduğunu görüyordu. Kredi arayışları hâliyle hiç bitmedi. Avrupa ülkelerinden de 50’lerin sonuna doğru destek beklenmesine girdi. Batı sermayesini çekmek için de çok çaba gösterdi. Örneğin Karabük’teki tevsiat Almanya’nın en büyük sanayi kuruluşu Krupp’un kredisiyle açıldı. Alman mucizesini hayata geçiren kişi olan Ekonomi Bakanı Erhard’ı etkileyebilmek için bütün bürokrasiyi seferber etmişti. Maksudı Türkiye’nin potansiyelini Erhard’a gösterebilmektir.

Yalnız İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra büyük bir kalkınma hamlesine giren Batı, kendi içinde de yarış hâlinde idi ve sermayesini daha ziyade bünyesinde tutuyordu. Türkiye’nin hızlı gelişmesini bile bir rekabet olarak görmeleri mümkündür. Menderes, bir yandan dış kredi için çeşitli temaslara başladı. Almanya’ya gitti. O sıralarda Almanların bir geleneği vardı. Misafirleri Ren Nehri üzerindeki gemiyle gezdirirlerdi. Gemide ev sahipliğini Ludwing Erhard yapıyordu. Menderes, güvertede oturduğu sırada Erhard purosunu tüttüre tüttüre geldi. Özel Kalem Müdürlüğü’nü yapan Basri Aktaş’ın oğlu Dr. Melih Aktaş’ın anlattığına göre aralarındaki şöyle bir diyalog geçti:

Erhard: Siz, ağır sanayide niçin bu kadar ısrar ediyorsunuz ekselans?

Menderes: Sizin pişmiş toprağımızı çimento olarak almamızı mı istiyorsunuz hâlâ? Türkiye bunu aşmıştır.

Erhard: Size avans para verelim. Türkiye’de tarımı geliştirin, intansif tarım yapın. Avrupa’nın hububat, meyve, sebze ambarı olun.

Menderes Alman bakan Erhard'ın Türkiye ziyaretinde kendisine özel önem gösterdi.

Ekspelerimizi gönderelim, makinelerimizi gönderelim. Üretecekleriniz için kredi değil, peşin para ödeyelim.

Menderes: Biz sizin hiçbir şeyinizi istemiyoruz.

Erhard: Niçin kızılıyorsunuz? Politika bu. Tartışacağız, sonunda bir noktaya geleceğiz. Avrupa'daki harplerin kaynağında daima demir-çelik sanayi bulunur. Bunu aklınızdan çıkarmayın.

Almanlarla görüşmelerinde kimi zaman Türkiye'den işçi talepleri de geliyordu. Menderes'in verdiği cevap ise ülkesine biçtiği misyonu gösteriyordu: "Beş yıl bekleyin biz sizden işçi isteyeceğiz."

TIME Dergisine Kapak Oldu

3 Şubat 1958'de Amerikan Time dergisine kapak oldu. Dergi kendilerinden binlerce kilometre ötedeki Türkiye'nin başvekiline övgüler diziyordu. Öksüz ve yetimliğinden dem vuruluyor, çocukluk ve gençlik günlerinden bahsederken, "Yüzücülükte fevkalade istidat göstermiş, çok iyi bir bilardo oyuncusu diye şöhret almıştır. Kazansa da kaybetse de bilardo masrafını ödemek suretiyle muhitte kendini sevdirmiştir." deniyordu.

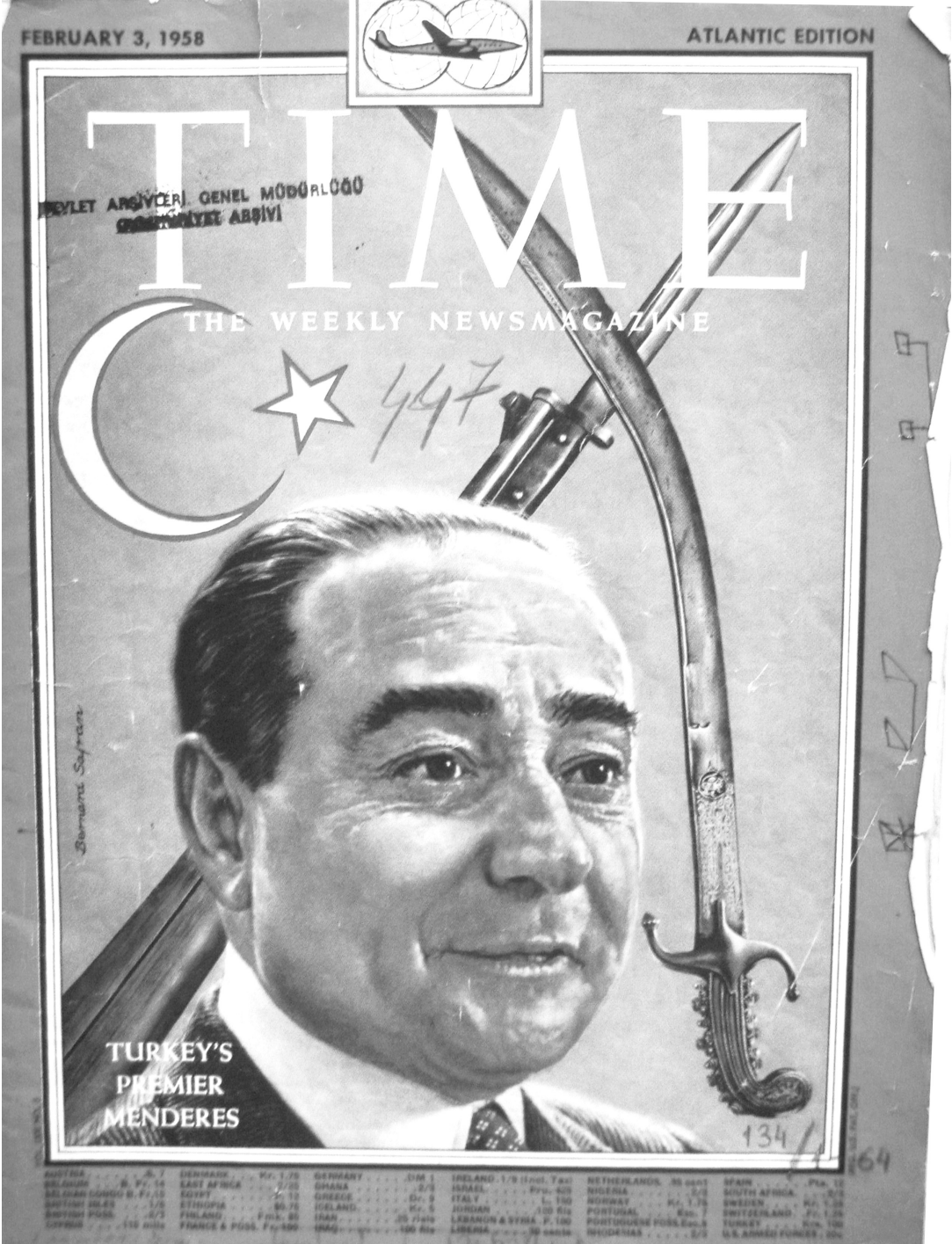
Çalışma temposunu şu sözlerle aktarıyordu dergi okuyucularına:

"Başvekilin enerjisi tükenmek bilmez. Şafak zamanında yatağından fırlar, kahvaltı etmeden sokağa çıkar, bir iki saat yürür. Yürüyüş sahasında da en az bir tepe ve yokuş bulunur... Arada bir heyecana gelerek etraf ve civarda dolaşır ve sevdiği projelerinden birini tetkikten geçirir... Enerjisinin yanı başında hayret edilecek kuvvetli bir hafızası vardır. Yardımcılarından biri diyor ki 'telefon numaralarını ezberden bilir. Filan yapı projesinin kaç çuval çimentoya ihtiyaç gösterdiğine dair bilgisi vardır. Dün Türkiye'nin her tarafında ne kadar yağmur yağdığından daima haberdardır.' İnsan kudretinin müsaadesi dairesinde Menderes, memleketi tek başına idare etmeye çalışır gibi görünür."

'Kalkınma Azmi' başlığı altında Menderes'in büyük bir cüretle ortaya atıldığı ve 'hedefinin bu halleri değiştirmek olduğu' anlatılıyordu. Yabancı sermaye için yaptıklarından bahsedilirken, 'petrol bulacaklar için cömert ve cazip kâr imkânlarının açıldığı' bilgisi de vardı satırlar arasında.

"Menderes, mucizeler yaratmak kararında olduğu için hususi teşebbüsün her türlü işlere sarılmasını sabırla bekleyemedi. Buna muvazi olarak muazzam bir devlet kalkınma programına atıldı. Masrafa aldırmadan yeni kömür ocakları açtı. Türkiye'nin tek çelik kombinasını genişletti, pancardan şeker yapmak üzere bir düzine kadar fabrika meydana getirdi. Altı noktada muazzam ölçüde barajlar inşasına başladı..." diye başlayan övgüler sürüp gidiyor, ancak ABD'den üç yıl önce istenen kredinin verilmeme sebebi için de şu tespit yapılıyordu:

"Türkiye ilk önce mali işlerini yoluna koymalıdır. Bu yapılmadıkça Amerika her şeyi birden yapmak maksadıyla büyük bir telaş içinde çırpınan Türk ekonomisine böyle bir miktarda para vermez."

3 Şubat 1958'de ünlü Time dergisi Menderes'i kapak yaptı

'Kendi istemediği ileri sürülen nasihatlere hiçbir zaman kulak vermediğini' 'Nasihat dinlemez' başlığı altında kaleme alan dergi, 'İmarcı Adnan' diye anılmaktan çok hoşnut kaldığından bahsediyordu başvekilin.

Ruslar konusunda tavrı da memnuniyetle zikrediliyordu. Time dergisine göre, 'hür dünya için stratejik bakımdan en mühim dört sahadan birinin Türkiye olduğuna' dikkat çekiliyordu.

Rusya'yla Temaslar Çok Geç Başladı

Menderes'in dış politika vizyonu içinde en son yer eden büyük ülke Rusya oldu. Flörtün gecikmesinde Sovyetlerin rolü de büyüktü. Sovyetler, Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştu. İnönü döneminde Kars ve Ardahan'ı istemeye bile kalkışmışlardı. Zaten Türkiye'nin NATO'ya katılması, Sovyetlerin sert tepkisine sebep olmuş, 13 Kasım 1951'de bir nota vermişlerdi. İki hafta sonra bir nota daha gelmişti Moskova'dan. Balkan Paketi anlaşmalarında da Ruslar aynı tepkiyi verdi.

Stalin'in ölümünden sonra başa geçen Kruçev öncülüğündeki Rusya, Mayıs 53'de Türkiye'den toprak talebi ve Boğazlar üzerindeki hak iddiasından vazgeçmişti ama birkaç yıl sonra Türkiye, Suriye sınırına asker yığdığında, Kruçev tehdit etmiş, 'Türkiye'nin bölgede çıkabilecek bir savaşta fazla dayanamayacağını, Rusya'nın çıkarlarını korumak için gerekirse askerî kuvvet kullanabileceğini...' açıklamıştı.

Komünizm endişesi zaten genel bir çekinceydi. Menderes, ülke içindeki kargaşaları içerideki komünistlere bağlıyor, 6/7 Eylül oylarında bile aklına ilk olarak onlar geliyordu. Ruslar 60'lara doğru Türkiye'ye daha fazla zeytin dalı uzatmaya başladı. Ancak bu çabaları pek de samimi bulmazdı başvekil. Sovyetlerin o zamanlar dünyada emperyalist politikalar izlediğinin farkındaydı. Sovyetler'in özellikle Stalinli yıllarda estirdiği terör ve öldürülen milyonlarca insan, rejim ihraç etmek istediği ülkeler tarafından da tedirginlik oluşturuyordu.

İyi niyetli açıklamalar yumuşama getirse de bunu Türkiye'yi batıdan koparma stratejisi olarak görüyordu Menderes. Sovyet tehlikesinin azaldığı düşüncesi ve Moskova'nın ısrarıyla, yeni bir döneme artık kapı

aralanacaktı. Türkiye'den Rusya'ya ilk bakan 9 Aralık 1959'da gitti. Gerçi atılan adımlardan ABD haberdar edilmiyor da değildi. Darbe olmasa Menderes, 12 Temmuz'da Rusya'yı ziyaret edecekti.

Geziye önem vermekteydi başvekil. Gezinin planlandığı günlerde İstanbul'da, Belediye Başkanı Kemal Aygün'le Barbaros Caddesi üzerinde yürüyorlardı. Gündemlerinde Kruşçef ziyareti vardı. Menderes o gezi sırasında Aygün'e, bu karşılıklı ziyaretlerin Federal Almanya Başbakanı olan Adanauer'e sorulduğunu ve onun da "Menderes yanlış bir şey yapmaz, mutlaka hepimiz için hayırlı olanı yapacaktır."dediğini aktarmıştı. Ama ilginçtir Moskova gezisinin konuşulduğu günlerde dahi Antiamericancı olan Sovyet yanlısı gençlerin Menderes'i Americancılıkla suçlaması dinmeyecek; üniversite olaylarında başı onlar çekecek, 27 Mayıs sonrasında da sıkılmış yumruklarıyla 'devrim' yaptıklarını haykıracaklardı. Darbecilerin idareyi ele geçirdikten sonra Amerikan yardımlarını kabul etmesi, NATO'yla devam kararı alması bile onların 27 Mayıs'ı "Hürriyet Bayramı" olarak kutlamalarını engellemedi

AET Başvurusuna Anında Cevap Geldi

Menderes'in dış politika vizyonunun da bir diğer irdelenmesi gereken boyut 2000'lerde kapısını aşındırdığımız Avrupa Birliği'dir. O dönem ki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Menderes'in Batı bloğundaki yerini sağlamlaştırmak için arzuladığı birlikteliklerden biriydi. Bağdat'taki pakt, Irak'taki darbe yüzünden sekteye uğramıştı. Ankara AET'ye başvurusunu 31 Temmuz 1959'da yaptı. Menderes'in şahsında kredibilitesi çok yüksek olan Türkiye'nin başvurusuna anında cevap verildi. 11 Eylül'de Brüksel'den açıklama geldi:

"Türkiye'yle derhal tam üyelik müzakereleri için ittifakla karar aldık."

Ne yazık ki 27 Mayıs Darbesi'yle birlikte Türkiye'nin AB macerası onlarca yıl ertelenmiş oldu.

Yabancı Liderlerle Temaslarında Tercüman Kullanmazdı

Menderes'in oldukça iyi bir İngilizcesi vardı. Küçük yaşta öğrendiği için telaffuzu da iyi idi. Uluslararası toplantılarda önceden hazırlanan

metinleri dili sürçmeden gayet güzel okurdu. İkili temaslarda da tercüman kullanmazdı.

Fransızcasının da iyi olduğu 15 Nisan 1954'de Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun ziyaretinde ortaya çıkacaktı. Tito şerefine Ankara Palas Oteli'nde verilen akşam yemeğinde Fransızca bir nutukta bulundu. Neredeyse İngilizce kadar bu dile de hâkim olması dinleyen herkese sürpriz olmuştu.

Frak Giymeyi Sevmezdi

27 Nisan 1960. Darbeye 1 ay var. Çankaya'yı ziyaret eden Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han şerefine verilen yemek için Menderes, Köşk'e gidecekti. Âdet olduğu üzere frak giymesi gerekiyordu. Ama frak giymeyi sevmezdi. Odasında giyinirken frak düğmelerini bir türlü takamayınca özel kalem müdüründen yardım istedi.

Gömlek yeni kolalanmış, çok kola konulduğundan tahta gibi sertleşmiş, frak düğmelerinin takılacağı delikler de kapanmıştı. Özel kalemi masa üzerinde bulduğu kağıt açacağıyla delikleri açarken Menderes de söylenmeye başladı:

“Allah kahretsin. Bu meret bütün dünyada kalktı. Biz hâlâ frak tutturmuş gidiyoruz. Fatin'e kaç kere söyledim biz de kaldıralım diye. Meramımı anlatamadım bir türlü.”

MEMLEKETİN DÖRT BİR YANINI YATIRIMLARLA DONATTI

“Bey, bey. Şu dağın tepesine bak. Sen bize oradan iyi su getirdin. Bizim babalarımız burada kireçli su içerler. Bu yüzden hayata doymadan göçer giderlerdi. Allah’ını seversen bu iyi sudan sen de bir bardak içmeden gitme...”

Başvekil Menderes’in 1953’de trenle çıktığı Ege gezisinde kendini karşılayanlardan birinden çıkıyordu bu ses. İzdiham içindeki halk ona dokunmak istiyordu. Uğradığı her istasyonda halk başvekillerini buyur ediyordu. Yorulmuştu artık. İnme istemeyince arkalardan yükselen ses Menderes’i ikna etti ve o sudan bir bardak içti. Memleketin dört bir yanına götürdüğü hizmet insanların gönlünde bu denli yankı buluyordu. Öyle ya, bilhassa Anadolulu, onun iktidara geleceği yıllara kadar hizmete aç susuz kalmıştı. İğneden ipliğe, undan şekerle, kâğıttan maden suyuna kadar neredeyse her şeyin dışarıdan geldiği bir ülke durumundaydı. Hele hele köylerin hâli perişandı. İnsanlar susuz ve elektriksizdi, nehirlere ise boşa akan sular. Bütün bunlar Menderes’i hükümet sorumluluğunun ötesinde bir hissiyatla etkilerdi.

Kendi de gençliğinde milletin çilesine ortak olmuştu. Özellikle suyun önemini çok iyi kavramıştı. Hele o günlerde insanların büyük bölümü tarımla geçinirken sulama suyunun yeri bir başkaydı. Baraj olmayınca, tarlalar suya kavuşmayınca yazları hiçbir şeyi ekip biçemeyeceğini kendi çiftliğinde test etmişti. Kışları suları tutmayan barajlar olmazsa taşkınların mahsulleri ne hâle getirdiğini de. Toprağın suya ihtiyacıyla ilgili olanlardı bunlar. Ya insanların suya ihtiyacı...

6
MAYFA
25
KURUS

MEMLEKETİN VE MİLLETİN HİZMETİNDE
Havaokis
MATAREA VE İDAREHANE: Şehircilik Sokakı 44 - Ak Çarşolu - İstanbul + POSTA KUTUSU : 587 - 497 -
TELEFON: Hava İstanbul + TELEFON: 273485 Santral, 2 hat + BAŞMÜHÜRİKİ : 27 34 50 Yılı: 1, Sayı: 1218

1950
3
MART
PERSEMBE

TÜRKİYE VAKIFLARI BANKASI
Emniyetli Yatırım ve Tasarrufların En Güvenli Yolu
Emniyetli Yatırım ve Tasarrufların En Güvenli Yolu

Eyüp Han ve Şah Rıza Pehlevi'nin Bayar'a cevabı telgrafları

«Cento içindeki işbirliğimiz, Bolşevizm süls ve emvileti için bir teminatır.»

ANKARA 2 (A.) — «Fakat İsmet İnönü'nün Bayar'a yazdığı telgrafta, Bolşevizm süls ve emvileti için bir teminatır.»

Başvekilimiz dün sabah İstanbul'a geldi

ANKARA 2 (A.) — Başvekilimiz İsmet İnönü, dün sabah İstanbul'a geldi. İnönü, İstanbul'da bir süre istirahat edecektir. İnönü'nün İstanbul'da kalacağı süre hakkında henüz bir karar çıkmamıştır. İnönü'nün İstanbul'da kalacağı süre hakkında henüz bir karar çıkmamıştır.

İngiltere Güney Afrika mallarına baskınlı ediliyor. Başvekilimiz İsmet İnönü, dün sabah İstanbul'a geldi.

Memleketimiz baştan başa ışık ve enerjiye kavuşuyor

«Kovada» ve Demirköprü Barajı Hidroelektrik tesisleri Mart ve Nisan içinde hizmete girecek. Daha bol ve ucuz enerji için II. kademe plânları hazırlandı. İşğa kavuşan yerlerde vatandaşlar bayram sevinci içinde.

ANKARA 2 (Telokul) — II. kademe plânları hazırlandı. İşğa kavuşan yerlerde vatandaşlar bayram sevinci içinde.

Türkiye'de sıtma tarihe karışıyor

Mücadele programına alınıp kontrol edilen koylerin adedi 17 binden 30 bine çıkarıldı.

ANKARA 2 (Telokul) — Son iki yıldır her yılın ortasında Sıtma Hastalığı'nun yayılması önlenmesi için bir mücadele programına başlandı. Mücadele programına alınmış koylerin adedi 17 binden 30 bine çıkarıldı.

Tahkikatla ilgili Adliye Encümeni tebliğ yayımladı

Hevet 3 Marttan itibaren İstanbul'da çıkacak.

ANKARA 2 (A.) — Adliye Encümeni, tahkikatla ilgili Adliye Encümeni tebliğ yayımladı. Tahkikatla ilgili Adliye Encümeni tebliğ yayımladı. Tahkikatla ilgili Adliye Encümeni tebliğ yayımladı.

Kırkkale hastanesinin temeli bugün atılıyor

ANKARA 2 (Telokul) — Kırkkale Hastanesi'nin temeli bugün atılıyor. Hastanesinin temeli bugün atılıyor.

ARKADASLARIMIZ GELDİLER

«Dünya» Sirketini İstanbul Gazetesi için hazırladıkları bir grup arkadaşlar, Ankara'da bir toplantı yaptılar.

N. F. Kısakürek'in mahkûmiyeti 8,5 seneyle yükseldi

Ünvan - S. Dizer davasında N. F. Kısakürek'in mahkûmiyeti 8,5 seneyle yükseldi.

ANKARA 2 (A.) — N. F. Kısakürek'in mahkûmiyeti 8,5 seneyle yükseldi. Üst mahkemeye giden Kısakürek'in mahkûmiyeti 8,5 seneyle yükseldi.

Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği ile görüşüyor

Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği ile görüşüyor.

C. H. P. deki çöküntü Karagümrükte birçok CHP. Ocak idare heyetleri istifa ettiler

İstanbul C.H.P. II. İdare Heyeti parti içindeki kaynamalara bir türlü mani olamıyor teşkilat hızla çözüyor.

ANKARA 2 (A.) — C.H.P. deki çöküntü Karagümrükte birçok CHP. Ocak idare heyetleri istifa ettiler.

Tekniker Okulları öğrencileri dün derslere girmediler

Mühendislerin gazabına uğradıkları diğer öğrencilerden bir kısmı sessiz yürüyüş düzenlediler.

ANKARA 2 (A.) — Tekniker Okulları öğrencileri dün derslere girmediler. Mühendislerin gazabına uğradıkları diğer öğrencilerden bir kısmı sessiz yürüyüş düzenlediler.

«Türkiye, istikbalde iffitharla bakabilir!..»

Amerikalî Ziraat Kuvveti Başkanı «Türkiye'de istikbalde iffitharla bakabilir!..»

ANKARA 2 (Telokul) — Ziraat Kuvveti Başkanı «Türkiye'de istikbalde iffitharla bakabilir!..»

«NATO»da bir hazır kuvvet kuruluyor

PARIS 2 (A.) — NATO'da bir hazır kuvvet kuruluyor.

ANKARA 2 (A.) — NATO'da bir hazır kuvvet kuruluyor.

«Kütahya, şilebi balmak üzere olan moloru kurtardı»

İSKENDERLİP, 2 (A.) — «Kütahya, şilebi balmak üzere olan moloru kurtardı.»

ANKARA 2 (A.) — «Kütahya, şilebi balmak üzere olan moloru kurtardı.»

«Kütahya, şilebi balmak üzere olan moloru kurtardı»

İSKENDERLİP, 2 (A.) — «Kütahya, şilebi balmak üzere olan moloru kurtardı.»

ANKARA 2 (A.) — «Kütahya, şilebi balmak üzere olan moloru kurtardı.»

«Zelzeleden ölenler 3000 den fazla»

PARİS'te ölenler 3000 den fazla.

ANKARA 2 (A.) — «Zelzeleden ölenler 3000 den fazla.»

En büyük icraatlardan biri baraj ve hidroelektrik santrali kurmaktır. Barker Raporu'nda Türkiye'ye sadece 1 baraj yapması teklif edilirken, Menderes 10 yılda 21 baraj yaptır.

Barajlardaki Su Hacmi 80 Kat Arttı

Savaşını verdiği ekonomik mücadelede suyun önemi bu yüzden öne çıkmaktaydı. İçme suyuna sahip olan köy ve mahalle sayısı, Menderes gelmeden önce 8 bindi. 1960'a varıldığında rakam 35 bine yükseldi. Barajlarda toplanan su miktarı ise 1950'ye göre 80 kat arttı.

Başlarda adamakıllı bir Çubuk Barajını bilirdi insanlar. O da sadece sulama maksatlı bir barajdı. Şehirlerde sınırlı miktarda aydınlatma vardı. Onlar da ancak dizel santrallerle temin edilebiliyordu. Her yere yetişmek mümkün olmadığı gibi astarı yüzünden pahalı bir yöntemdi bu.

Hâlbuki memleketin her yeri boşa akıp giden nehirlerle doluydu. Menderes geldi ve hidroelektrik santrallerinin de içinde yer aldığı 20'den fazla barajı hizmete soktu. 10 yılda. 2.5 milyar lira civarında para harcadı barajlar için.

Girvelik (Erzincan), Defne (Harbiye), Durucasu (Amasya), Sarıyar Barajı (Ankara), Seyhan Barajı (Adana), Tortum (Erzurum), Göksu (Konya), Sızır (Kayseri), Hazar Gölü (Elazığ), Kovada (Eğridir), Ceyhan (Maraş), Kayaköy (Emet), Boton (Siirt), Tunçbilek (Kütahya), Soma Termik Santrali açılanlardan bazılarıydı.

Gençliğinde taşkınlar sebebiyle tehlike atlattığı, 'baraj yapılırsa' diye aklından geçirdiği yerde hayallerini gerçekleştirdi. Kemer Barajı ve Hidroelektrik Santrali, çiftçilik günlerinin hayaliydi. Dünya Bankası'yla savaş verdiği Manisa yakınlarında hem sulama hem de elektrik üretme amaçlı Demirköprü Barajı ve Hidroelektrik tesisini 1960'da tamamlamayışını başarmıştı.

1953'de inşasına başladığı Türkiye'nin en büyük eserlerinden Hirfanlı Barajı ve Hidroelektrik tesisini 5 yıl içinde tamamlayıp hizmete açan da O'ydu.

"Bakın Ankara şimdi nasıl güzel görünüyor ışıl ışıl"

Santraller ve elektriği şehre götüren yatırımlarla birlikte ülke artık aydınlığa kavuşuyordu. 10 yılda elektrik nakil hatlarında % 1216, elektrik enerjisi üretiminde % 256'lık artış oldu.

Evler aydınlandıkça daha bir keyifleniyordu Menderes. Ortaya çıkan eserleri seyretmekten de çevresiyle paylaşmaktan da büyük keyif alıyordu. Bir gece pencereden Ankara'yı seyretmekteydi. Şehre, civalı lambalar yeni takılmıştı. Özel kalemi Ercüment Yavuzalp'i çağırırdı. Mutluluk içinde eliyle işaret ederek, "Gelin bakın, ne kadar güzel görünüyor değil mi? Tıpkı Avrupa şehirleri gibi. Neydi o ölü balık gözü gibi eski sokak lambaları? Caddeler şimdi inci gerdanlık gibi" dedi.

GAP'ın Temeli Esas Onun

Yıllar sonra Süleyman Demirel ile Turgut Özal arasındaki "GAP'ı gaptırmam." tartışmasına ön ayak olan topraklar üzerindeki projelerin sahibi ve ilk uygulananışı aslında Menderes'e aitti.

Atatürk Barajı yapılanaya kadar en büyük baraj olarak bilinen Keban Barajı'nın tarihine bakıldığında 1965'de temeli atıldığı yazılıdır. Halbuki Keban Barajı Menderes'in bir vizyonuydu. Yılda 5 milyar kilowatt/saat enerji üretmesi planlanan Keban Barajı için 1957 yazında ihaleye hazırlık protokolleri imza edilmişti; ama ömrü barajı yapmaya yetmedi.

Menderes bölgeyi incelemiş ve büyük bir baraj yapılması için inceleme yapılması talimatını vermişti. 1955'den itibaren jeolojik etütler yapıldı. İhale aşamasına gelmeden önce Elektrik İşleri Etüd İdaresi tespitlerini tamamlamış ve geniş bir rapor yazarak Menderes'e iletti.

14 Aralık 1956'da Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden de duyurulan raporda şöyle denilmekteydi:

"Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasında olduğu kadar memleket enerji dâvasının hallinde de büyük faydalar sağlayacak olan Fırat Nehri ve kollarının haiz olduğu muazzam potansiyelden faydalanmak çarelerini araştıran "Elektrik İşleri Etüd İdaresi", yaptığı etütler neticesinde, Fırat üzerinde Keban mevkiinde bir baraj ve hidroelektrik santralinin kurulabileceği kanaatine vâsıl olmuş ve etütlerini bu noktadan derinleştirmiştir.

Filhakika, Keban kazasının 3 km. şimalindeki Boğazda inşa olunacak 100 110 m. irtifada bir baraj ve bunun dibinde 500 bin ilâ 1 milyon kilovatlık büyük bir hidroelektrik santrali kurulmasının kaabil olduğu meydana çıkmış ve bu projenin ikmal için lüzumlu

jeolojik etütlerin tamamlanmasına karar verilmiştir. 1955 yılı başında başlayan bu jeolojik etütler halen devam etmektedir. Baraj mevkiinde şimdiye kadar yapılmış olan sondajların tümü 5650 metreyi geçmektedir. Bir taraftan sondajlar devam ederken, diğer taraftan lüzumlu enjeksiyonlar yapılmakta ve avam proje çalışmalarına da geçilmiş bulunmaktadır.

Keban hidroelektrik santralinde üretilecek olan enerji, (yılıda 3,5-4 milyar kilowat saat ki, memleketin 1955 yılı enerji istihsalı 1 milyar 600 milyon kilovatsaat olduğuna göre, yalnız Keban hidroelektrik santralinde bunun dört misline yakın bir enerji üretilmesi mümkündür) 230 veya 380 kilovoltluk enerji hatları ile esas istihlâk bölgesi bulunan Batı Anadolu Kuzey-Batı ve Çukurova bölgesine taşınacaktır.

Keban Boğazı Fırat'ın sularını tamamen regle etmektedir. Bu vaziyet Irak ve Suriye'de taşkınları önlemekte ve sulama suyu toplanmasına da yaramaktadır. Bu bakımdan Irakla sıkı temaslar devam etmekte ve bu nehir üzerinde kurulacak tesislerin her iki memleketin menfaatine en uygun gelecek şekilde planlanmasının yapılmasına çalışılmaktadır. Keban Baraj ve hidroelektrik tesisleri takriben 450-500 milyon T.L.sına mal olacaktır. Keban hidroelektrik santralinde üretilecek enerjinin kilovatsaat maliyeti takriben 1,5-2 kuruş civarındadır. BM teknik yardımından faydalanmak suretiyle yaptırılan memleketimizin brüt hidroelektrik potansiyeli 61 milyon kilovat civarındadır. Bu potansiyelin takriben 20 milyon kilovat'ı Dicle, Fırat, Çoruh ve Aras nehirlerine isabet etmektedir. Bunun da yarısı Fırat ve kollarında bulunmaktadır. E.İ.E. idaresinin yapmış olduğu munzam ilk etüdlere göre, Keban Barajı inşa olunduktan sonra, Keban'la Birecik arasında Fırat üzerinde 3 milyon kilovatlık bir potansiyeli kolaylıkla ve ekonomik olarak tesisi mümkün görülmüştür."

Adanalılar Neden Köstebekler Seyhan Barajı'nı delecek Korusuna Kapıldı

Kurulan onca baraj Türkiye'nin çehresini değiştirmekteydi. Topraklar suya kavuşuyor, çiftçi mahsulünü büyütüyor, taşkınlar kontrol altına alınıyor, üretilen elektrik de memleketi aydınlatıyordu. Hâl böyleyken muhalefetin hizmetleri eleştirmek için her zaman bir bahanesi vardı.

Seyhan'ın güçlü suları üzerine yapılan ve devasa bir alanı verimli tarlalara dönüştüren baraj için bile bir kulp bulmayı başarıyordu karşı-sındaki güçler. Halbuki baraj, eski Adana'nın 15 kilometre yukarısında inşa edilmiş ve Adana'yı nehrin sebep olabileceği su baskınından kurtarmak amacıyla yapılmıştı. 974 günde tamamlanmış, 8 Nisan 1956'da hizmete açılmıştı. 25 milyon dolara mal olmuştu. Baraj sayesinde tam 174 bin hektar arazi sulanacaktı. Hidroelektrik santraliyle de yılda toplam 350 GW enerji üretmesi planlanmıştı.

CHP'nin Genel Sekreteri ve Adana Milletvekili Kasım Gülek memleketinde yaptığı konuşmada Seyhan Barajı için akıl almaz sözler söyleyecekti:

“Arkadaşlar, bu Demokratlar sizi aldattı. Topraktan bir baraj yaptı. Yarın köstebekler barajın duvarlarına yuva yapmak isterlerse, bu deliklerden yol bulan sular, toprak barajı bir anda yerle bir eder. Adana da sular altında kalır. Demokratların baraj yaptık dedikleri işte bu çeşit bir baraj. Ben hepinizin dikkatli olmanızı istiyorum. Canınız toprak barajdan daha kıymetli.”

Kasım Gülek'in bu sloganının tuttuğunu iddia ediyor Gazeteci Kemal Bağlum anılarında:

“Adanalılar aylarca Seyhan barajının yıkılacağı korkusu ile yaşadılar. Ancak aradan geçen uzun bir süre geçip de barajda en ufak bir hasar görülmemince Kasım Gülek'in kendilerini aldattığına karar verdiler.”

Yatırımları gölgede bırakmak için çıkartılan 'köstebek' söylentisi o günlerde siyasi gündemin ön sıralarında yer almaktaydı. Başvekil Menderes barajın açılışından tam 1 hafta önce Karabük'te yaptığı bir konuşma da 'köstebek' söylentilerine değinmek zorunda kaldı:

“Türk milletine maledilmiş olacak olan bu eserler yekûnunun, memleketimizin iktisadî hayatında ne derecelerde mühim bir merhale-nin açılmış olmasına hizmet edeceğini, 'büyük bir hayret ve sevinç ile müşahede edeceğiz. Amma ihtirasın, kıskançlığın, hasedin dili durmuyor...Memleketimizin içte ve dışta huzur, nizam ve saadetinin düşmanları ise gayretlerini büsbütün artırmış görünüyorlar. Bütün yapılanları millet nazarında ehemmiyetten düşürmek, küçük göstermek... Hattâ, mümkün olduğu kadar bunları memleketin faydasına değil, bilâkis çok

zararlı teşebbüsler ve tesisler olarak gösterebilmek... Bir iki misal ile anlatayım: Birçok işlerimiz arasında yolcu gemisi, petrol taşıma gemisi ve yük gemisi olarak 15 tane güzel ve yeni gemi satın aldık. Bunların onu, onbiri memleketimize geldi, geriye kalan üç dördü de gelmek üzere bulunuyor. Bu memleket hiç bir zaman on beş değil çok küçük ve ehemmiyetsizinden olmak üzere 5 yeni gemiyi dahi birden satın almış değildir. Bu kendi sahasında başlı başına bir hâdise teşkil eder. Amma ne yaptılar bir kere memlekete bunu duyurmak ve bunun ferahlığını hissettirmek imkânını vermemek için elden gelen yapıldı... Bu büyük başarı, bir suç mevzuu olarak aleyhimize işlendi.

Diğer bir misal, Seyhan Barajı'nın temeli atıldığı zaman 'Bu gösteriş tir ve yapılmayacaktır.' denildi. Baraj bitti. Nehrin suları toplandı, göl teşekkül etti. Hattâ bu kış sonundaki taşkınlara mani olarak çiftçiyi en aşağı 20 ilâ 30 milyon lira zarardan kurtardı. Dört beş gün sonra bu barajdan bütün Adana havalisi ucuz elektrikle nurlanacak, bir kuvvet kazanacaktır. Önümüzdeki senelerde ise barajdan bir buçuk milyon dönüme yakın arazi sulanacaktır. Bu itibarla Adana ve 'havalisi yepyeni bir hayata kavuşurken, bir takım bedbahtlar ve gafiller, marifet yapıyoruz sanarak, 'barajın temellerini köstebekler oymaktadır, bir gün bu baraj birden çökecek ve Adana'da tufan olacaktır' diye nankörce, cahilane ve zehirli propagandalarını yürütmekte devam ediyorlar."

Kurduğu Fabrikalar Ülke İçin Gelir Kapısı Oldu

10 yıl içinde ülke içine yapılan yatırımlar 40 milyar liraya yaklaşmaktaydı. O günlerde paranın ne denli kıymetli olduğu düşünülürken muazzam bir rakamdı bu. Erdemir'in maliyeti 300 milyon dolardı o günlerde. 2000'lerin Türkiye'sinde özelleştirildiğinde fiyatı 6 milyarlaraya çıkmıştı. İşte, Menderes dönemindeki yatırımların toplamı neredeyse 30 Erdemir kadardı. Böylece yabancıların, Türkiye'ye yönelik yazdıkları 'toplu iğne bile üretemezsiniz' raporları tarih oldu.

Milli gelir cari fiyatlarla 5 kat, sabit fiyatlarla 2 kat arttı. Kişi başına gelir 1950 yılında 428 liradan 1960 yılında 1.598 liraya yükseldi. GSMH'nin yıllık ortalama artış yüzdesi 7'ydi. Ağır sanayi de 9 kat büyüdü. On yıllık DP döneminde emisyon tutarı Cumhuriyet tarihinin o zamana kadar olan emisyon toplamından daha fazla oldu ve on yıllık

dönem içinde % 408 oranında artış gösterdi. Toplam işyeri sayısı 23 binden 110 bine, çalışan sayısı 230 binden 800 bine çıktı.

Samsun, Mersin, Giresun ve diğerleriyle birlikte 11 liman, Yeşilköy Terminali dâhil 5 havalimanı açıldı. Şeker fabrikası konusunda da yoğun bir trafik yaşandı. Adapazarı, Burdur, Kütahya Kayseri, Erzincan, Konya, Susurluk, Malatya, Amasya ve Erzurum gibi illerde Şeker Fabrikaları bacasını tütürmeye onun döneminde başladı. Şeker üretiminde % 369'luk artış sağlandı.

Karayollarının uzunluğu 1950'lere gelinmeden 10 bin kilometreye ancak yaklaşıyordu. 10 sene sonunda 24 bin kilometrelere yükseltti yolları. Karayolları yatırımları için 4.2 milyar çıkardı devletin kesesinden. Elbette araç sayısı da gelişmeye paralel bir artış göstermekteydi. Ticari araçların sayısı da 14 binden 68 binlere ulaştı, özel araç sayısı 8 binden 45 binlere tırmandı.

Bazen kuraklık, bazen de aşırı büyümenin verdiği ekonomik sıkıntılar olmuyor değildi. 4 Ağustos 1958'de katkı kur sistemine geçildi. Kimilerine göre bu büyük bir enflasyondur. % 221 ithalatta devalüasyon gerçekleşti. Yani dolar 2.80'den 9 liraya çıktı. Buna karşı ihracatta değişik tarım ürünleri için değişik kurlar uygulandı.

Çimento Fabrikası İçin Gösterdiği Heyecana Bir Örnek

Birçok fabrika, baraj yatırımı; hepsi de çimentoya bakıyordu. Hızlı tempoya çimento üretiminin ayak uydurmasını da şart görmekteydi Menderes.

Ankara'da ise günün meselelerini yemekli sofrada ele alan Menderes'in evindeki sohbet toplantılarından biri, gece 02.00'ye kadar sürdü. Misafirlerini yolcu ederken en sona Kemal Biberoğlu kaldı. Çorum Çimento Fabrikası'na su temin eden artezyen kuyularında su miktarının azalmakta olduğunu ve bundan endişe duyduğunu aktardı milletvekili. "Çaresine bakarız." diyerek misafirini uğurladı başvekil. Aradan dört saat geçti. Sabahın altısıydı. Biberoğlu'nun telefonu çaldı. Karşıdaki Menderes'in sesiydi:

"Kemalim sen gittikten sonra İller Bankası yetkilileriyle temas ettim. Şimdi su mühendisleri ve diğer teknik elemanlardan oluşan bir

heyet Çorum'a gitmek üzere harekete hazır bulunuyorlar. Bir tarihte de Çorum Cezaevi'nde halıcılık atölyelerinin lüzumunu söylemiştin. Aynı ekipte Sümerbank Halıcılık uzmanları da olacak. Onlarla birlikte sen de olsan iyi olur. Hadi şimdi hemen çıkın.” Kemal Biberoglu, başvekilin pratik ve aceleci, gece geç yatıp sabah erkenden işe koyulduğunu biliyor, ama bu kadarını da beklemiyordu. Biberoglu, yıllar sonra 'Demokrat Parti ve Sonrası Anılarım' kitabında anlatacaktı bu hatırasını.

Türkiye Çimento Sanayi Anonim Şirketi, 14 Ekim 1953 tarihinde 50 milyon TL sermaye ile kurulmuş, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu çimentonun yeteri kadar üretilmesini sağlayan bir ana şirketti. Afyon, Darıca, Söke, Eskişehir, Ankara, Adana, Konya, Balıkesir, Çorum, Çukurova, Trakya, Elazığ gibi farklı farklı noktalara kurulan fabrikalarla yıllık çimento üretimini 330 bin tondan 1 milyon 7 yüz bin tona yükseltmişti.

“Bu Yabancıнын Tuzu Kuru; Bilmez Bize Fabrikanın Ne Yararları Vardır”

Türkiye, dünyanın beklemediği bir atak içindeydi. ABD'nin fakirlik yüzünden komünizme kayar endişesiyle Marshall Yardımları yapmaya gerek gördüğü Türkiye gömleğini yırtmıştı. Öyle ki yeniden kredi vermeyen ABD dâhil gelişmiş ülkelerin basınında da Türkiye'nin bu kadar fazla yatırım yapıyor olmasına eleştiriler getiriliyordu.

Menderes, bir gün kendisine sunulan basın raporlarını incelerken yabancı bir yazarın yatırımlarla ilgili eleştirisini okuyunca Başbakanlık'taki makamında tepkisini danışmanlarıyla paylaştı:

“Bu yabancı, Türkiye'de fabrikanın fonksiyonunu bilmez. O, bunu kendi tuzu kuru ülkesindeki şartlara göre değerlendirir. Biz fabrikadan üretimin yanında başka faydalar da bekleriz. Türkiye'de bir yere fabrikanın kurulması demek oraya revir, okul, doktor, fötr şapkalı adam gitmesi demektir.”

Fabrika Yapmayalım da Pamuk Olarak mı Satalım

Pamuk memleketinden çıkan Menderes'in tekstil fabrikalarına da ilgisi büyüktü. Tekstil fabrikalarının neden çok olduğuna ilişkin tenkitlere verdiği cevap da şuydu:

“Yani fabrika yapmayalım da ürünü hep pamuk olarak mı satalım? Ne için pamuğumu işleyip satmayayım? Niye ihracat yapmayayım? Farz edin ki ihraç edemedik. O zaman bez yapar yine satarım. Ham madde satıcısı olmaktan daha iyi değil mi?”

Dokuma fabrikaları için harcanan para 2.5 milyar TL civarındaydı. Neticesinde pamuklu kumaşta % 305'lük artış sağlandı. 1949 yılında pamuk ipliği iğ sayısı 266.528 ve tezgâh sayısı 5.519 iken; 1960 yılında iğ sayısı 761.120'ye, tezgah sayısı da 15.820'ye yükseltilmişti. Elazığ'a, Balıkesir'e, Aydın'a, Denizli'ye ve pek çok yere kurulan tesislerle sağlanıyordu bu.

Sadece dışarıdan değil içerideki arkadaşlarından da Menderes'in vizyonuna yakalamakta zorlananlar yok değildi. Bir başka örneği kendi kabinesinde yaşadı Menderes. İstanbul'da Hilton Oteli'nin kurulmasına karşı çıkan bakanları vardı. Menderes, bakanlar kuruluna kararnameyi getirdi, “Beyler, bu karar bugün çıkacak. İçinizde otelin yapılmasıyla ilgili bazı şartlara itirazı olanlar bulunabilir. O takdirde itirazı olanlar gider. Kabul edecekler gelir ve bu otel de yapılır.” dedi. İzin çıktı ve temel atıldı.

Birçok Yeni Kurum Kazandırdı

Yeni dönemle birlikte birçok yeni kurumla tanışılıyordu Türkiye. Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı, Et ve Balık Kurumu, Devlet Malzeme Ofisi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, MKEK, Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası, DSİ, Vakıflar Bankası, THY, Atom Enerjisi Kurumu, SEKA, Devlet Hava Meydanları İşletmesi, Türkiye Kömür İşletmeleri, Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri, Özel sektörde GİMA ve MİGROS, Menderes'li günlerin eseri idi.

Simli kurşun, bakır, pirit, krom, kolemanit madenleri işletmeye açıldı. Aynı dönemde altı çay fabrikası hizmete sunuldu.

İlk Traktör'ün Öyküsü

Barker Raporu'na göre 1950 öncesinde Türk çiftçisinin içinde bulunduğu şartlar için, “hemen hemen 500 sene evvelki kadar iptidai bir manzara arz eylemekte” denilmekteydi. Çiftliğindeyken sürekli modern teçhizatlara geçmenin arayışı içindeki başvekilin verdiği savaşıardan

biri de buydu zaten. Tarımda modernleşmenin birinci şartı traktörden geçiyordu. Bu iş için 1950’de kurduğu MKEK’yi değerlendirme çabasıydı. İlk traktör girişimlerini de burada yaptırdı. Özellikle tarım sektöründe kullanılabilecek olan on binlerce zirai makine ve teçhizat imal edildi. Daha sonra Amerikalı bir şirketle ortaklaşa Türk Traktör kuruldu.

Ankara’daki fabrika, 4 Mart 1955’de hizmete açıldı. Aynı yıl tam 815 traktör üretildi. Üretim bandından çıkan Türkiye’nin ilk traktörü, ‘bir numaralı çiftçi’ olarak açılışı yapan Menderes’e hediye edildi. Törenden sonra Menderes’in Aydın’daki çiftliğine gönderildi traktör. Özel kalem müdürü az sonra fabrika yetkililerini aradı, “Beyefendi traktörün bedelini ödemek istiyor.” dedi. Yetkililer kabul etmese de aksini başvekilin kabul edemeyeceğini ilettiler özel kalem müdürü. “Pekala.”

O günkü satış fiyatı olan 14 bin 750 TL ödendi fabrikaya. Açılış günü Menderes’in fabrikada yabancılarla birlikte çalışan Türk mühendislere tavsiyesi ise ileride yazılan bir anı kitabında şöyle yer bulacaktı:

“İşi öğrenmek için herkese ‘dayı’ diyeceksiniz. Bizim bir dolara bile ihtiyacımız var. Aman oğlum bu işi bir an evvel öğrenin.”

Menderes, 10 yılı tamamladığında traktör konusunda bir devrim gerçekleştirmişti. Eskiden sayısı parmakla gösterecek kadar az olan 1948’de Marshall Yardımı’yla sayısı 1.756’ya yükselen ülkedeki traktör sayısı 1960’a gelindiğinde 42 bini aştı.

Tarım altın çağını yaşıyordu âdeta. Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla üreticiye tohumluklar dağıtılıyor, toprakta verimi artırmak için kurulan Azot Sanayi ile çiftçi kimyevi gübre ile tanışıyordu. Elinde döndürecek parası olmayan çiftçiye 4.5 milyar liraya ulaşan kredi kullanıldı. Milyonlarca hektar bataklık kurutuldu. Yerli halka dağıtılan toprak alanlarının toplam genişliği 16 milyon dönümü aştı. Kendi toprağını işleyen ailelerin sayısı 2.3 milyondan 3.1 milyona yükseldi.

Alınan netice ise harikuladeydi. Buğday üretimi 3.871.926 tondan 8.450.000 tona; arpa 2.047.018 tondan 3.700.000 tona; çavdar 442.879 tondan 700.000 tona; yulaf 235.524 tondan 530.000 tona; mısır 724.479 tondan 1.090.000 tona; pirinç 51.358 tondan 110.000 tona yükseliyordu.

Menderes'in talimatıyla yapılan ilk yerli lokomotifi olan Karakurt, Gürsel'in darbeyi şirin göstermek için ürettiği 'Devrim Arabaları'nı Ankara'ya götürmüştü.

Kümes hayvanlarından bal üretimine her sahada sıçrama vardı. Et üretimi de % 200'lerde bir yükseliş içindeydi. 1950 yılında ekili toprakların toplamı 9.868.000 hektar iken, bu alan 15.305.000 dekara çıktı.

İlk Yerli Lokomotif 'Karakurt Ve Bozkurt'

27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler TCDD'nin Eskişehir'deki tesislerinde iki adet 'Devrim' markalı otomobil yaptırdılar. Menderes, Zorlu ve Polatkan'ı astıktan sonraki 29 Ekim bayramına otomobili yetiştirerek, "Bakın biz neler yaptık" demeyi ve yaptıklarını meşru göstermeyi hesap ediyorlardı. Eskişehir'den Ankara'ya kadar otomobili taşıdıkları lokomotifin Menderes'in talimatıyla yapılan ilk yerli lokomotif olduğunu ise söylemediler kimseye.

Evet, Devrim arabalarını Ankara'ya getiren o lokomotif Menderes'in lokomotifiydi. Adı da 'Karakurt'tu. Aynı fabrikada Türk mühendisler tarafından üretilmişti. Eskişehir'deki Tülomsaş'ın resmi internet sitesinde Karakurt ve Bozkurt'un hikayesinin Menderes'in fabrikaya bir ziyaretiyle başladığı anlatılıyor:

“Yıl 1957, Gençlik Parkı bir bayram yeridir. Her şeyi ile Eskişehir Cer Atölyesinde üretilen iki küçük buharlı lokomotif, ‘Mehmetçik’ ve ‘Efe’ hem Ankara’yı, hem de Eskişehir’i sevince boğar.1750 m2’lik bir güzergahta, Havuzbaşı ve Esmen adı verilen istasyonlar arasında 20 km/h hızla gidip gelen 35 ton yük kapasiteli iki küçük buharlı lokomotif bir yandan çocukların sevinçlerini, bir yandan Eskişehir Cer Atölyesinin gururunu ve büyük lokomotifleri de üretebilmenin umudunu taşır. 4 Nisan 1957’de Eskişehir’de (Çukurhisar) Çimento Fabrikası açılma merasiminde bulunan Başvekil Sayın Adnan Menderes, 5 Nisan’da Devlet Demiryolları Cer Atölyesine şeref vermiş ve Fabrikaların bütün müstemilatı ile bilhassa Çıрак Okulu’nu gezerek tetkik etmiş, sanatkarlarla, İşçi Sendikaları ve Federasyon Heyetleri ile de hasbihalde bulunmuşlardır. Daha sonra, halka, treni ve demiryolunu sevdirmek amacıyla o yıl Ankara Gençlik Parkında işletilecek olan minyatür trenlerin, hazırlanmış bulunan lokomotiflerden birine binerek gezmiş ve çok beğenerek, ‘Bu lokomotifin büyüğünü sizden istesem yapabilir misiniz?’ demiştir.”

Böylece, 1958’den itibaren Türkiye’nin ilk yerli lokomotifi için heyecan başlıyordu. Aynı talimatı Sivas’taki atölyeye de vermişti Menderes. Oradaki lokomotifin adı da ‘Bozkurt’ olacaktı. İkisi de memleketin iki yakasına birden hizmet verecek gurur kaynağı olacaktı. 27 Mayıs Darbesi olduğunda lokomotifler hazırды. 25 yıl hizmet verdi Menderes’in lokomotifleri. Ama o lokomotiflerin hikâyesi anlatılmadı hiç.

Bu arada lokomotif yapımından önce de demiryollarıyla ilgili bir hayalini hayata geçirmişti. 26 Ekim 1955’de ovasına pek önem verdiği Muş’a kadar tren yolunu götürdü

Traktör ve lokomotifle sınırlı değildi araç yapım çalışmaları. MKEK ile işbirliği içinde 1955 yılında 20 milyon TL sermayeli bir şirket daha kuruldu ve bu ortak şirketin ilk ayda 250 ve bir yıl içinde de bin adet kamyon üretmesi planlandı.

Otomotiv Sanayinde başka bir gelişme de 25 Mart 1956’de Tuzla Jeep Fabrikası’nın çalışmaya başlamasıydı.

Petrol Zengini Olabilir miydik

“Türkiye’de petrol aramak, inkişaf ettirmek, üretim ve tasfiye etmek ve Petrol Kanununda yazılı tüm işleri yapmak; petrol ve petrol ürünleri depolamak, taşımak, satmak ve dağıtmak; lüzumlu fabrika tesisleri kurmak ve işletmek...” 150 milyon TL sermayeyle 1954’de kurulduğunda kuruluşun gayesini bu sözlerle özetlenmişti.

Petrol alanındaki çalışmaların da muazzam bir hızla ilerlediği bir dönemin adıydı o yıllar. Hemen bir yıl sonra TPAO eliyle Türkiye’nin ilk rafinerisini Batman’da açtı. Bu rafineri ile o dönem Türkiye’deki 19 vilayetin petrol ihtiyacı karşılanacaktı.

Türkiye’nin altında ciddi petrol potansiyeli olduğuna inanan Menderes, uluslararası pazarı açmak ve cazibe alanı oluşturmak için bir petrol yasasına ihtiyaç olduğunu da düşünüyordu. Sert tartışmalar yaşandı mecliste. Petrol bulunması için harcadıkları çabayı geçmişle kıyaslayarak anlattı Menderes. Muhalefet ise “ülkeyi yabancılara satmakla” itham ediyordu. Tartışmalara rağmen adımlarından vazgeçmedi. 1954 yazında petrol arama izni ile bu konuda fiilen izin alan şirket sayısı altıyı buldu. Petrol Yasası’nın yeterince cazip olmadığını gören hükümet, değiştirilmesi için yeniden kolları sıvadı. İki yıl arayla yerli ve yabancı yatırımcılar lehine önemli yenilikler ve cazip imkânlar daha getirdi. Nitekim sondaj oranlarında da % 50’yi aşan artışlar oldu.

1960 ise Menderes’in petrol konusundaki adımlarını devleştirdiği bir başlangıç oldu. Darbeden 5 ay önce 3.5 milyon ton kapasiteli Mersin Rafinerisi’nin, darbeden 1 ay önce de 1 milyon ton kapasiteli İPRAŞ’ın, bugünkü adıyla TÜPRAŞ’ın temelini attı.

Nükleer Enerji Kurmak Üzereydi

Menderes’in en stratejik gördüğü alanlardan biri de nükleer enerjiye ilişkindi. 1955’de “Barış için atom” projesi çerçevesinde ABD ile yapılan Nükleer Araştırma Reaktörü kurma önerisini ileri taşımak isteyen başvekil, kısa süre içinde kendine bağlı Atom Enerjisi Kurumu’nu kurdu. Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi de bu çerçevede kurulacaktı. 1959’da Türkiye ile ABD arasında atom enerjisi işbirliği antlaşması imzalandı. Türkiye’nin attığı imzadan sadece bir ay sonra,

İsrail de ABD'ye başvurdu. İsrail'le imzalanan metin bile Türkiye'yle yapılan anlaşmadan kopya edildi. Aynı yılın başında Menderes, Meclis'e Türkiye Atom Enerjisi programına ilişkin kanun tasarısını sundu.

Kendi imzasını taşıyan tasarının gerekçesinde şu ifadeler dikkat çekiyordu:

“Atom enerjisinin gerek istikbalin kudret kaynağı olarak gerekse tababet, ziraat, sanayi ve savunma sahalarında arz ettiği büyük ehemmiyeti göz önünde bulunduran başlıca dünya memleketleri bu enerji ile ilgili araştırma, tecrübe ve tatbikattan en kısa zamanda azami istifadeyi temin etmek maksadıyla her türlü fedakârlığı göze alarak muazzam gayretler sarf etmektedirler.

Bu enerjinin iktisaden geri kalmış milletlerin kalkınması bakımından oynamaya namzet olduğu rolün dünya ilim mahfillerinde ısrarla belirtilen ehemmiyetini göz önünde bulunduran iktisaden geri kalmış memleketlerin büyük ekseriyeti bu sahada çok ciddi çalışmalara girişmiş bulunmaktadır. Ezcümle Hindistan, Siyam, Filipinler gibi Asya, Arjantin, Brezilya gibi Cenubi Amerika ve Mısır gibi Afrika ve Yugoslavya gibi Avrupa memleketlerini zikretmek mümkündür.

Başta Rusya olmak üzere bilhassa demir perde memleketlerinin bu mevzuda girişmiş oldukları devasa faaliyet ve kaydettikleri muazzam inkişaf lar muvacehesinde hür dünyanın bekası için bu camiaya mensup bütün milletlerin de aynı mevzuda imkân ve güçlerinin azamisi nispetinde gayret sarf etmeleri bir zaruret olarak belirmiştir.

Bu ciheti göz önünde tutan ABD Başkanı General Eisenhower, 8 Aralık 1953'de yaptığı bir beyanla münferit dost memleketlerin bu sahada sarf edecekleri gayretleri desteklemek maksadıyla Amerika hükümetinin kendisi ile iki taraflı anlaşmalar yapacak memleketlere araştırma reaktörü kurabilmeleri için gerekli teknik malumatı vermeyi ve reaktörün inşa masraflarına iştirak etmeyi taahhüde amade olduğunu açıklamıştır.

Malum olduğu üzere hükümetimiz bu imkândan faydalanabilmek için müttefik Amerikan hükümeti ile bu konuda ilk iki taraflı anlaşmayı imzalamıştır.

Yukarıdaki maruzattan da anlaşılacağı üzere atom enerjisi mevzuunun memleketimizde, bir taraftan daha süratle kalkınmamızı sağlayacak, diğer taraftan hür dünyanın bu sahadaki gayretlerine müspet şekilde yardım edebilecek bir ölçü ve vüsatte ele alınması icap etmektedir.

Mevzuu bu geniş çerçeve içinde ele alındığı takdirde şümüllü bir atom enerjisi programının muhtelif safhalar hâlinde tahakkuk ettirmek üzere ana hatları itibariyle aşağıdaki işleri ihtiva ettiği görülür.”

Sakarya Nehri üzerinde yapılan Türkiye'nin ilk büyük hidroelektrik santrali Sarıyar Barajı'nın çevresine atom sitesi kurulacaktı. Çalışma, Başbakanlık Atom Enerjisi İstimlak Komisyonu'na aitti. 4 ay sonra yapılan darbe bu çalışmayı da tarihin bilinmezliğine gömdü. İleriki yıllarda atılacak adımlar da hep darbe ve muhtıraların akıbetine uğrayacaktı. 1955 Mayıs'ında nükleer santral için ABD'yle anlaşma yapan ilk ülke olan Türkiye, tesis kurma çalışmalarına ramak kala meydana gelen darbe sonrasında aradan geçen onlarca yıla rağmen bir nükleer santrale kavuşamayacaktı.

Boğaz Köprüsü ve Yarım Kalan Hayaller

1959'da iken kişi başına millî gelir 583 dolardı. 27 Mayıs 1960'da darbe olduğunda yıl sonu hesaplarına göre bu rakam 359 dolara indi. 1961'de ise kişi başına düşen mili gelir 194 dolara kadar düştü. Tabi darbenin ekonomik faturası bununla sınırlı değildi.

27 Mayıs darbesi olduğu sırada henüz açılmamış olan ve yürütölmekte olan milyarlarca liralık yatırım projesi mevcuttu. Üstelik darbeciler bastırdıkları broşürde 22 milyar liralık yatırım bulduklarını söylemekten çekinmiyordu. Çünkü onlara göre çoğu fabrika ve yatırım 'fuzuli' idi. Bu gerekçeyle çalışmaların birçoğu durduruldu da. Cemal Gürsel zaman zaman ismen hangi yatırımları 'fuzuli' olduğu için durduklarını kamuoyuyla paylaşıyor, gazetelerde de bunlar bir maharetmiş gibi manşetlere çıkarılıyordu.

Elbette duruma en çok Türkiye'nin Menderes'le birlikte yakaladığı müthiş kalkınma hamlesinden çekinen ve rekabet içinde olan ülkeler seviniyordu.

Ötelenen projelere bakıldığında en çok göze batan İstanbul'a Boğaz Köprüsü projesiydi. Menderes döneminde hazırlanan ve ihale aşamasına gelen proje, maalesef darbe olduğu için bir 10 yıl tehir edilmişti. Bunun gibi nice yatırım ise unutuldu gitti. Boğaz Köprüsü'nün dışında Menderes'in temelini attığı, projelendirdiği ve 1960 Mayıs'ında sonra birkaç yıl içinde hizmete açmayı planladığı projelerden bazıları şöyleydi:

"140 milyon liralık Ergani Bakır İşletmesi, 57 milyon liralık Antalya-Kepez Ferrokrom projesi, 44 şehrin irtibatını sağlayacak 58 milyon liralık transformatör tesisi, 36 milyon liralık Hirfanlı-Kırşehir-Kayseri enerji nakil hattı, yine 36 milyon liralık Hirfanlı-Konya enerji nakil hattı, 29 milyon liralık Bursa-Balıkesir enerji nakil irtibatı, 66 milyon liralık Antalya Pamuklu Dokuma Sanayi, 86 milyon liralık Kanaviçe Endüstrisi, 61 milyon liralık ham bez imal edecek Denizli Fabrikası, 56 milyon liralık Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayi, 52 milyon liralık Karaman İplik Fabrikası, 58 milyon liralık Nevşehir Pamuklu Dokuma A.Ş., 101 milyon liralık Eskişehir Basma Sanayi, 56 milyon liralık Bilecik Seramik Fabrikası, 86 milyon liralık İstanbul seramik fabrikası, 69 milyon liralık yakıt ihtiyacını karşılayıp Tunçbilek ve Soma madenlerinde kapasitesi yükseltecek kömür projesi, 60 milyon liralık Seyitömer İşletmesi, 70 milyon liralık, Kağıt Fabrikaları İşletmesi, 86 milyon liralık Türkiye Demir ve Çelik işletmeleri, 81 milyon liralık Çelikhane Tevsiyatı, 5 milyon liralık Sinter Tesisat projesi, yılda 30 bin ton profil, bant ve çubuk imalini sağlayacak 231 milyon liralık kontino çubuk, ince profil ve bant haddehanesi, yılda 600 bin pik istihsaline matuf 132 milyon liralık Üçüncü Yüksek Fırın projesi, Makine Yedek Parçaları T.A.Ş. bünyesinde 20 bin ton çelik döküm imalatı yapacak 86 milyon liralık Sıcak İşçilik Kombinasi, 156 milyon liralık Ankara Şeker Fabrikası, 90 milyon liralık Kastamonu Şeker fabrikası.

435 milyon liralık Zonguldak Taşkömürü Havzası istihsalinin 7 milyon tona çıkarılması projesi.

SOSYAL DÖNÜŞÜM

Menderes dönemi, ekonomi ve dış politika kadar sosyal dönüşümlerin de çok hızlı yaşandığı bir zaman dilimi oldu. 60'a doğru her ne kadar onu eleştirmek isteyenler 'diktatör' yakıştırmaları yapsa da hiçbir zaman öyle olmadı Menderes. Geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde sağlanan demokratikleşme ve özgürlükler; ülkede edebiyatta, sanatta, müzikte, sinemada yepyeni kapılar açılmasına vesile oldu. Din ve vicdan hürriyetinde de öyleydi. Özellikle ifade hürriyeti konusunda kimi zaman muzdarip olanlar da yok değildi. Bu, bürokrasi ve yargının geçmişin izlerinden kolay kurtulamayacağına da bir göstergesiydi.

Menderes'in sosyal alanda yaptığı ataklar içinde en fazla dikkat çeken okul ve cami yapımları oldu. Özellikle okul ihtiyacında büyük bir açık vardı. Okur-yazarlık oranı % 32'lerdeydi. 10 yılda bu oranı ancak % 40'lara çekebildi. İlkokul sayısını 17 binden 25 bine çıkardı. Ortaokul sayısı sadece 364'tü. Okul sayısı 662'ye yükseltildi.

En büyük sıkıntı ise liselerde idi. Liselerde okullaşma oranı ancak % 1.2 idi. Bunu dört katına yükseltmeye ömrü yetti. 60 lise vardı, 129 oldu.

Yüksek öğretimde ise fakülte ve yüksek okul olmak üzere toplam 34 okul, 1950 öğretim personeli ve 25.000 öğrenci varken; 1960-61 döneminde okul sayısı % 161, öğretim personeli sayısı % 208, öğrenci sayısı da % 260 arttı. Atatürk Üniversitesi, ODTÜ, Ege Üniversitesi, GATA ve Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünü O kurdu.

Öte yandan Menderes, Halkevlerini kapattı, muhalif çevrelere çok dokunmuştu bu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 25 Ağustos 1959'de Ulus'taki, "DP İktidarının En Büyük Suçu" başlıklı yazısında, "Bu suç

Cami ve eski eser restorasyonlarına büyük önem verir, projeleri bizzat takip ederdi.

DP iktidarının işlediği suçların en büyüğüdür ve bu suçtu ona affetmeyecektir.” diyecekti.

İşçiler İlk Kez Sendikal Haklara Kavuştu

İçtimai sahada da radikal adımlar atıldı. 52 yılında çıkartılan bir kararnameyle işçilerin hakkı korunur hâle getirilmişti. Hafta tatili ve yıllık tatil getiriliyor, sendikal haklar sağlanıyordu. Adımlar bitmemişti. Ülke ilk defa asgari ücret kavramıyla onun döneminde tanıştıyordu. Eskiden günlüğü kırk kuruşa çalışıldığı olurdu. Düzenlemelerle birlikte günlük asgari ücret 10-15 liralara yükselmişti. İşçi sigorta kurumu da o zaman ihdas edildi.

Veremle Savaşa Özel Önem

Yakınlarını vereme kurban vermesi hükümet icraatlarında da Menderes'in sağlığa ayrı bir ehemmiyet vermesini sağlıyordu. Bütçenin geneliyle çok yakından ilgilendiği gibi sağlığa özel bir ehemmiyet verirdi. Her bütçede daima işaret parmağını Sağlık Bakanlığı bütçesinin üzerine koyarak, “Bu tahsis yetersiz.” derdi. Verem ve sıtmayla mücadele için aşılama da onun yakın takibiyle gerçekleşen işlerdendi. Annesi, babası ve kardeşini alan vereme karşı 52'nin başında Kütahya'ya Verem Hastanesi açtı. Ertesi yıl da aynıysı Aydın'a yapıldı.

Genel anlamda da hastane inşasına ehemmiyet verdi. 1950 yılında 11 bin 637 olan hastane yatak kapasitesi 4 kat arttı ve 42 binlere yükseldi.

Gürsel'in Kürtleri İmha Edelim Önerisine Geçit Vermedi

Menderes, özellikle sosyal meselelere çözüm yollarını demokrasiyle bulma taraftarıydı. 27 yıllık devlet alışkanlıkları yüzünden bürokrasiden gelen çözüm önerileri genelde sertlik yanlısı ve toptancı yaklaşımlar içeriyordu. Menderes, elinden geldiğince bu tür yöntemlere mesafe koymaya çalıştı. Kiminde engellemeyi başardı, kiminde ise engel olamıyordu.

Cemal Gürsel, Kara Kuvvetleri Komutanı iken 1960 başlarında bir rapor hazırlamıştı. Raporu 2.500-5.000 arasında Kürt'ün imha edilmesi veya bir kampta toplanması teklif ediliyordu. Bayar, Menderes, Zorlu,

Gedik ve Erdelhun raporu Köşk'te tartıştılar. Önce Zorlu konuştu ve İnsan Hakları Beyannamesine imza atmış bir ülkenin asla böyle bir uygulama yapamayacağını söyledi. Menderes ise meseleyi Fatin Rüştü Zorlu'dan daha ileri taşıdı. Menderes o toplantıda aynen şunları söyledi:

“Türkiye’de yaşayan halkımızın silahla devlete karşı başkaldıracağına inanmıyorum. Halkımızın silaha karşı sevgisi fazladır; Doğu’da daha fazla da olabilir. Bir de Doğu’da kan davaları ve aşiret çatışmalarından dolayı fazla silah bulundurma ihtiyacı duyanlar çıkabilir. Ama bizim yanlış uygulamalarımız halkı devlete karşı koymaya zorlar; geçmişte olduğu gibi. İstiklal Mücadelesi’nde müstevlilere karşı omuz omuza mücadele verdığımız Doğulu kardeşlerimizden şüphelenmeye kimsenin hakkı yoktur.” Gerçekten bu önemli diyalogu 27 Mayıs’tan sonra Fatin Rüştü Zorlu’dan dinlemiş ve ‘Mezopotamya Sürgünü’ isimli kitabına almıştı Abdülmelik Fırat.

Bu mühim toplantıda Menderes’in ağırlığını koymasıyla bir felaketin önü kesilmiş oldu. Sadece en çok şüphe duyulan isimler üzerinde durulmasının doğru olacağı yaklaşımı benimsendi.

Yassıada’da Ziyaretine Gelen MBK Üyelerinin Kürt Sorusu

Doğu meselesinde ‘demokratik’ yaklaşımlar sergileyen Menderes döneminde bölgede en ufak bir sorun yaşanmadı. Buna rağmen 27 Mayıs darbesinden dört gün sonra bölgenin, devletle barışık olduğu herkesçe bilinen kanaat önderlerinin de içinde bulunduğu 485 kişi Sivas Kabak-yazı Kampı’na sürüldü. Böylece yıllar sonra Türkiye’nin karşısına PKK olarak çıkacak belanın tohumları atılıyordu.

Cemal Gürsel’in Kürt meselesine bakışı aslında o tarihten 20 yıl sonra gelecek 12 Eylül 1980 darbesini yapanlarla benzerlik taşıyordu. Gürsel, 1960 sonlarında The Times muhabirinin, “Acaba Kürtlerin hakkı tanınacak mı?” şeklindeki sorusuna cevap verirken, “Siz tarihi öğrenmediniz mi? Türkiye’de Kürt denilen bir millet artık yoktur.” demişti.

İşte böyle bir anlayışın liderliğindeki Türkiye’de 27 Mayıs darbesiyle birlikte Kürtlerle ilgili sancılı bir dönem başlıyordu. Kendi elleriyle

sorun oluşturan cuntacılar, kısa zamanda bu meselenin üstesinden nasıl geleceklerini aramaya koyuldu. 1960 Ekim ayının sonunda Menderes'e gitmeye karar verdiler. MBK üyelerinden Numan Esin'in önerisiyle Orhan Erkanlı, Dündar Seyhan, İrfan Solmazer, Orhan Kabibay, Fazıl Akkoyunlu hep birlikte Yassıada'ya gitti. Doğu meselesine odaklanan 27 Mayısçılar bölgede nasıl bir model izlenmesi gerektiği konusunda Menderes'in tecrübesinden yararlanmak istedi. 10 yıllık Menderes döneminde bölgede hiçbir problem yaşanmamıştı.

Menderes'in kendisine gelen MBK üyeleriyle Kürt sorunu konusundaki diyalogu bölgeyle ilgili bakışını net bir dille ifade ediyordu. MBK üyeleri Yassıada'ya gittiklerinde Tarık Güray'a Menderes'le görüşmek istediklerini söyledi. Salonda oturdular. Bir sandalye kondu. Menderes, oraya çağrıldı. Sandalyeye oturdu. Önce tedirgin oldu. 'Sorgu mu yapılacak?' diye düşündü. Bunun üzerine havayı yumuşatmak için Numan Esin sigara uzattı. Menderes, sigarayı aldı ve yüzündeki gerginlik kayboldu. Esin, "Biz sizi sorgulamaya gelmedik. Sohbeta geldik" dedi ve "Kürt sorunu Türkiye'nin önemli bir sorunudur. Siz hükümet olarak ne yapmayı düşünüyorsunuz?" sorusunu yöneltti. Menderes'in verdiği karşılık şöyleydi:

"Bizim çözümümüz demokrasiydi. Halka vereceğimiz serbestlikle bu işe çözüm geleceği kanaatindeydik. O yönde hareket ettik. Böylece halkı yönetime ve ülkeye bağlama yolunu seçtik."

Numan Esin başka tedbir alıp almadığını da sordu. Menderes, devletin elinden geldiği kadar eğitim meselesini çözmeye çalıştığını anlattı. Esin, Demokrat Parti döneminde bölgenin gözden çıkarılacağı yönünde dedikodular duyduğunu söyleyip bunun doğru olup olmadığını da merak etti. Menderes'in cevabı açık ve netti:

"Ülkemizdir, toprağımızdır, halkımızdır. Elbette koruyacağız. Ama yapabileceğimiz şey de bu işe zaman içinde demokrasi yoluyla çözüm bulabilmektir."

Dindar mıydı?

İtikadında eksikler yok değildi Menderes'in. Büsbütün dindar bir Müslüman denilemezdi. Dinî vecibelerini yerine getirmede kimi

kusurlar yaşıyordu. Ama iç alemi olabildiğince derindi. O günkü tabulara rağmen tepkilere aldırış etmemiş, memleketin değerlerini baş tacı yapmayı bilmişti. Anadolu'nun bağrından kopup gelen Menderes gibi birinin o zeminde siyaset yapması aslında kolay da değildi.

Menderes'in en tartışılan yönlerinden biri din alanındaki icraatları ve cesaretli adımları oldu. Hiçbir tabuya aldırış etmedi. Halkın talebi neyse kanunların elverdiği ölçüde yerine getirdi. Bütün bunları vicdan hürriyeti çerçevesinde yerine getirdiğini anlatmaktan da geri durmadı.

Aslına bakılırsa yaptıkları, zaten CHP'nin 1950'lere doğru gündeme soktuğu düzenlemelerin ileri aşamasıydı. Yani yıllardır dinî açıdan sindirilen toplumun taleplerine CHP kulak vermiş 17 Kasım 1947'deki 7. Kurultay'nda devrim niteliğinde kararlar almıştı. İlkokullarda din dersinin okutulması ve tanınmış din büyüklerinin türbelerinin yeniden ziyarete açılması istendi. 1949'da başvekilliğe getirilen Şemsettin Günaltay döneminde de İmam-Hatip kurslarının açılması, hacca gitmek isteyenlere ilk kez döviz verilmesi, ilkokullara din dersi konulması, İlahiyat Fakültesi'nin açılması ve 1925'ten beri kapalı olan türbelerin yeniden açılması gibi icraatlar hayata geçiriliyordu.

Kurultaydan beş ay sonra CHP grubunun teklifiyle ilahiyat fakültesinin açılması teklif edildi. Birkaç ay içinde de imam hatip kursları açılması teklifine karar verildi. İlk etapta beş aylık kurslar açılacaktı. Günaltay yaptığı bir konuşmada "İlk mekteplerde din dersi okutturmaya başlayan bir hükümetin başkanıyım; bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için imam-hatip kursları açan bir hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için İlahiyat Fakültesi açan bir hükümetin başkanıyım." diyordu. Ankara'daki Hacı Bayram Veli Türbesi ve İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi bu dönemde açılanlardan ikisiydi.

Bununla kalmamış DP iktidarı döneminde Atatürk büstlerini kırdığı öne sürülen Ticaniler tarikatının başı Mehmet Kemal Pilavoğlu 1950 seçimlerinden bir ay önce CHP'ye üye bile olmuştu.

Hâsılı Menderes, haksız yere 'irticacılıkla' suçlansa da yaptıkları CHP döneminde başlayan reformları daha da ileri götürmekti.

Laiklik Tanımı

Hükümetin icraatlarından Arapça ezan ve radyolarda dinî yayın yasağının kaldırılması, cami yapımlarına verilen önem, Menderes'in laikliğe bakış açısını sorgulanır hâle getirdi. Hâlbuki Menderes, laikliğe gerçek anlamıyla bakıyordu ve o tarihe kadar bir taraftan yana ağır basmış olan laiklik ilkesini dengeye oturtmuştu. Ona göre 'memlekette bütün vatandaşların vıdan hürriyetlerine tamamıyla sahip olarak tanrılarına diledikleri şekilde ve kana kana ibadet etmeleri artık DP iktidarıyla serbesttir. Laiklik denilen mefhumun manası da bundan ibaretti'.

Bakanlar kurulundan Meclis'e gönderilen ezanla ilgili düzenlemenin gerekçesinde ilk günlerden bakış açısını ortaya koymuştu:

"Anayasa'nın Türk vatandaşı için tabii hak saydığı vicdan hürriyetinin dokunulmaz bir hak olarak hürmete layık görülmesi gerekir ve bunun tabii olan din serbestisi her türlü müdahaleden azade kalmak iktiza ederken ana kanunlarda korunmuş bulunan din ve vicdan hürriyetinden vatandaş her hangi bir şekilde kısmen veya tamamen mahrum etmek ve bu hususu kanuni ceza teyitleri altında bulundurmak doğru olmaz. Böyle bir kayıtlama Türkiye Devletinin esas vasıflarını gösteren Anayasa'nın ikinci maddesindeki laiklik esasına da uygun düşmez."

Meclis konuşmalarından birinde şöyle demişti Menderes:

"İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Dinin devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim tabikatında müessir olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icap eden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız."

İkinci Hükümet programında da laiklikle ilgili tanımlama şu sözlerle yer bulmuştu:

"Din ile dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmamayı demokrasinin ana prensiplerinden ad detmekteyiz. Ne dindarların ne de kendini dinle alakalı görmeyenlerin

birbirlerini karşılıklı olarak baskı altına almalarına ve bu suretle vatandaşları zümreleşip iki karargah hâline gelmelerine asla müsaade etmemek icap eder.”

Radyoda Mevrit Yayını İçin İstifa Resti Çekti

Menderes, hükümet programını ilan ettikten iki hafta sonra aldığı bir kararla radyoda dinî yayınların yayınlanmasına izin verdi. 6 Temmuz'dan itibaren İstanbul ve Ankara radyolarında Kuran-ı Kerim okunmaya başlandı. Önemli dinî günlerde de radyodan mevrit dinlenebiliyordu.

Radyolardan mevrit okunması Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başvekil Adnan Menderes, arasında küçük çaplı bir krize neden olmuştu. Bayar, hükümetin ne yapmaya çalıştığını anlamak için “Nedir bu yaptığınız, devletin radyosunu camiye çevirdiniz?” diye sitem edince Menderes, istifa restinde bulundu. Menderes'in bu denli içerlemesi Bayar'ı geri adım attırdı ve başvekilin gönlünü almak istedi. Menderes'in verdiği karşılıksa şu oldu:

“Beyefendi bu bir gönül kırılması değil ki gönül alarak geçiştiresin. Bu bir prensip anlaşmazlığıdır. Sizin fikirlerinize saygım var, ancak ben-deniz zatı devletinizi gibi düşünmemekteyim. Demokrasi vicdan hürriyetini de içine alan bir hürriyetler sistemidir. Dünyanın bütün ülkelerinde hatta bizim gibi laik devlet olan Fransa'da bile her pazar bütün kiliseler çan çalarak radyolara kiliselerden aynı nakilleri yaparlar. Benim Müslüman vatandaşım dinleyecek ve devletin kendisinden olduğunu bir kez daha anlayacak.”

“Celal, Sen Kemal Bey'in Mason Olduğunu Bilmiyor musun?”

Din eğitiminin ehil ellerde olmasına büyük önem veren Menderes, bunun üzerinde titizlikle dururdu. 1956-57 eğitim-öğrenim döneminde ortaokullarda da din dersi haftada bir saat olarak hayata geçirildi. İmam Hatip okulu sayısının artması, okullardaki din dersleri, cami sayısının artması derken bütün bu çalışmalar daha fazla eğitilmiş din adamı ihtiyacını gerektirince Menderes, bir başka adım daha attı: Yüksek İslam Enstitüleri.

Enstitüleriyle ilgili kanun teklifi hazırlanması sırasında Menderes'in müdahalesi onun bu alanda verdiği savaşın bir başka yansımasını gösteriyordu. Menderes, tasarının metnini görmek istedi. İki gün inceledikten sonra 'bu müessese iyi din alimi yetiştirinceye kadar medrese mezunları da burada ders verebilirler' diye bir madde ekletti. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Yüksek İslam Enstitüsü'ne karşı çıkararak "İlahiyat olsun." demesi ve metin üzerinde değişiklik yapması başvekili kızdırdı. Komisyona hükümeti temsilen 'Kör Kemal'in gittiğini öğrenince hemen telefona sarıldı ve Millî Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'yı aradı:

"Celal. Sen Kemal Bey'in mason olduğunu bilmiyor musun? Böyle mühim bir konu görüşülürken neden kendiniz gitmiyorsunuz da Kemal Bey'i gönderiyorsunuz? Bundan sonraki oturuma sen gideceksin. Bizim mebuslardan teklife muhalefet edenleri de bizzat bana bildireceksin." DP Milletvekili Gıyasettin Emre'nin anlatmış olduğu bu hatıraya benzer bir başka hatıra da 24 Kasım 2008'de Zaman'a açıklamada bulunan Prof.Cevat Akşit'e ait. Yıl 1957 idi. Menderes'in yüksek İslam enstitülerinin açılışı için gösterdiği çaba ilim çevrelerinde duyulunca bir heyet Başbakanlığa geldi. Heyettekilerden biri de DP Grup Başkanvekili Baha Akşit'in yeğeni Cevat Akşit'ti.

Geç saatte randevu veren Menderes, heyettekilerin ayrı ayrı kapılardan girmesini istedi. Bakanlar Kurulu salonuna geçildi. Özel personeli de odadan çıkartan Menderes, önce kapıyı kilitledi. Talepleri dinledikten sonra da içini döktü misafirlerine:

"Milletimizin mayası ahlaktır, imandır, İslam'dır. Eğer biz bugün ayaktaysak, ak sakallı bir dedenin kucağında büyüdüğümüz için ayakta-yız. Eğitim-öğretim sahasında din konusuna önem veremiyoruz."

Bu arada gözlerinden yaşlar akmaya başladı Menderes'in. Ve dudaklarından şu sözler dökülüyordu:

"Eğitim-öğretim sahasında din konusuna önem veremiyoruz. Bunu laikliğe aykırı sayıyorlar. Arkadaşlarım beni yalnız bırakıyorlar. Yalnızım, müsteşarım bile meşrıkı a'zam (masonların başkanı). Burnumun dibine bile böyle adamlar koydular."

Güçlü Menderes, çok önemsemesine rağmen yakınındakilerden bazılarıyla da bir mücadele vermişti bu konu için. Maalesef çabalarına rağmen o yıl enstitüyü açtıramadı. Bu sefer çareyi görev değiştirmekte buldu. Ertesi yıl bu işi en iyi şekilde takip edeceğini düşündüğü insanı, Tevfik İleri'yi geçici olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na getirmekte buldu. 19 gün sonra da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün kurulmasıyla ilgili kanun Meclis'te kabul edildi. Aynı yıl 19 Kasım 1959'da da okul açıldı.

Kocatepe Camii'ne Yardım İçin Atlarını Sattı

Başbakanlık yaptığı 10 yıl boyunca cami yapımına ve onarımına özel bir önem verdi. En büyük ideallerinden biri de başkent Ankara'da koca bir cami yaptırmaktı. Bugünkü Kocatepe Cami'nin bulunduğu alanı 1956'da bu iş için tahsis etti. Ertesi yıl da temel atma zamanı yaklaşmıştı. Son durum hakkında bilgi vermek için yanına gelen Diyanet İşleri Başkanı'na sordu:

“Babamın hayrı için temele bir şeyler koymak istiyorum. En helalinden ne yapsak uygun olur?”

Diyanet Reisi sorusuna devam etti:

“Babanızdan intikal eden araziniz dışında başka neler var?”

“Atlar var.” dedi Menderes.

Aldığı cevap üzerine çiftliğindeki Safkan İngiliz atlarından bir kısmını sattı. 14 Şubat 1957'de 100 bin lirayı cami yaptırma derneğine bağışladı. Temel atıldıktan sonra bir grup milletvekili teşekkür için Menderes'in yanına gitmişti. Menderes, uzun zamandır sakladığı 1931'e ait Ahmet Emin Yalman'ın yazdığı bir makaleyi çıkarıp vekillere okudu. Makalede şu yazılıydı:

“Bütün başkentler büyük bir mabedin etrafında kurulmuştur. Bu hürufeden kendini kurtaran tek başkent Ankara'dır.”

Menderes, makaleyi okuduktan sonra da şu yorumu yaptı:

“Kocatepe Camii'ni vücuda getirebilirsek Ahmet Emin Yalman'ı fiilen tekzip etmiş oluruz.”

“Aydın, Gel Bakalım Şu İstanbulluların Kandile Rağbeti Nedir Görelim”

Eyüp Sultan’a apayrı bir ehemmiyet verirdi. Eyüp’teki 147 eserin tamiri için bir proje başlatırken hedefi Eyüp Sultan’ı Mekke-Medine benzeri bir uğrak yeri hâline getirmekti. Müsteşarına da Eyüp Sultan’da iftar verdirmişti.

1956’da Topkapı Sarayı Müzesi’ni ziyareti sırasında Mukaddes Emanetler bölümünü ziyareti de çok farklı etkilemişti başvekili. İçeri girdiğinde sapsarı kesilmişti.

1960 senesinin yılbaşı bir kandil gecesine rastlamıştı. Adnan Menderes, oğlu Aydın’a, “Gel bakalım şu camileri gezelim. İstanbulluların camilere, kandil de olması dolayısıyla rağbeti nedir bir beraber görelim.” dedi. Çıktılar küçük oğluyla birlikte Fatih ve Sultanahmet Camii’ne gittiler. Durumdan pek memnun oldu başvekil. Camilerin kış soğuğu olmasına rağmen dolu olmasından büyük haz duymuş, yüzü gülmüştü.

Atatürk Büstlerini Kırıp Faturayı Menderes’e Kestiler

Camiler konusunda böyle bir yaklaşıma sahip olan Menderes, aslında daha ilk başlardan itibaren kısıp alınmaya çalışıldı. İktidara gelmesinin üzerinden daha 10 ay geçmişti ki bir anda Atatürk büstlerine saldırılar başladı. Üstelik kırılan büstlere ne hikmetse Menderes’in ismi yazılıyordu. Muhafif medyanın yorumlarında öyle bir mesaj ortaya çıkıyordu ki dinî anlamda adımlar atan Menderes, sanki Atatürk büstlerine yapılan saldırının failiydi.

Saldırıları ‘ticaniler’ isimli bir grup tarafından yapılıyordu. Güpegündüz Ulus’taki Atatürk büstlerini tahribe kalkışan nerden çıktığı belli olmayan bu grup, laiklik tartışmalarında Menderes’i zor durumda bıraktı. ‘İrtica’ yaygarası yapanlar, ticaniler üzerinden hükümete vuruyordu. Sağlı sollu kroşeler alıyordu Menderes.

Olaya anında el konuldu. Müthiş bir satranç hamlesi geldi Menderes’ten. Beklenmedik bir tasarı hazırlattı: Atatürk’ü Koruma Kanunu. Bu kanunu geçirmekse o kadar da kolay olmadı. Parti içinde “Atatürk de olsa neden bir kişiyi kanunla korumak gerektiği” sorgulandı. Hem Adalet Komisyonu’nda hem de Meclis Genel Kurulu’nda uzun uzadıya

tartışmalar çıktı. Hatta kanun tasarısının görüşüldüğü sıralarda getirilen tenkitleri cevaplamak için Menderes, tam yedi kez kürsüye çıkmak zorunda kaldı. Kanunun sebebini anlamaya çalışan ve bunu demokrasinin kısıtlanması gibi gören partililere, “Atatürk’ün yaptıklarına tenkidin değil, şahsına yapılan hakaretlerin önüne geçiyoruz.” diyordu. Atatürk’ün 2000’lerde bile hâlâ belli bir saygınlık içinde isminin muhafaza edilmesinde kuşkusuz o günlerde çıkarılan bu kanunun payı büyük oldu.

Menderes, çıkartmış olduğu Atatürk’ü Koruma Kanunu’yla üzerlerine gelen belayı da savuşturmayı bildi. Kanunla birlikte bir daha sonra büstlere saldıran çıkmadı, ama irtica paranoyası başlamıştı bir kere.

Malatya’daki Suikast İrtica Yaygarasını Yeniden Hortlattı

Başvekil Menderes, büst meselesini bir hâl yoluna koysa da laiklik ve irtica konularında yükseltilecek hassasiyet kimilerinin avuçlarını ovuşturmasına yetip artıyordu. Hassas bir nokta yakalamışlardı âdetâ. İrtica yaygarasını gündemden düşürmemekte kararlıydı kimi çevreler.

Kasım 1952’de Malatya’da, Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman’a yönelik suikast, gerilimi zirveye taşıdı. Menderes’in Malatya gezisi sırasında Hüseyin Üzmez isimli genç, geziyi takip etmek üzere şehirde olan Ahmet Emin Yalman’ı silahla ağır yaraladı. Yazılarında sürekli irtica tehlikesinden bahseden Yalman’ı yaralayan Hüseyin Üzmez’in, Ahmet Emin Yalman için, “Leşini Menderes’in ayaklarının dibine sermek istiyorduk.” sözü bir nevi irtica tartışmasında Menderes’in elini zayıflatıyordu.

Neticede suikast girişimi irtica korkusunu hortlattı. “Gericilere yüz veriyorsun.” diyenler ne kadar da haklı olduklarını yazıp çizdiler sürekli. Neredeyse siyasi gündem tamamen bu tartışmalara kilitleniyordu. Menderes’in önündeki yol iyice daraltıldı. Bir yıl içinde aynı noktadan o kadar çok atış yapılıyordu ki başvekil dinî çevrelerle arasına mesafe koymak durumunda kaldı. Milliyetçiler Derneği kapatıldı. Millet Partisi ve İslam Demokrat Partisi kapatıldı. Bir konuşmasında da ‘yeşil neşriyattan duyduğu’ rahatsızlığı ortaya koyuyordu. Öte yandan din konusunda tavrını değiştirmede. Olayın sıcaklığını koruduğu günlerde düzenlediği basın toplantısında, “Hakiki dindar olan insanlardan asla endişe etmemek lazımdır. Çünkü din fenalığı amir değildir. Kim

ne söylerse söylesin Türkiye’de din mukaddes mevkiinde kalacaktır.” ifadelerini kullandı.

Olayın yol açtığı hava Necip Fazıl Kısakürek gibi Menderes’e her zaman destek veren bir edibin bile cezaevine konulmasına sebep olmuştu. Necip Fazıl ileriki yıllarda da basın kanununa muhalefet ettiği gerekçesiyle çeşitli defalar hapse girdi. Yargı bağımsızdı. Menderes, kendine yakın insanların parmaklıklar arasına girmesinden elbette haz almıyordu. Ama sertleşen bürokrasinin faturası hâliyle hükümeti halk nezdinde zora sokuyordu. Sanki bir el hükümetin daha fazla demokrasiye açılmasını istemiyordu. Hatta 60’a doğru bürokrasiden sivil kesimlere doğru gelen baskı artacaktı. Çektiği onca çileye rağmen Menderes’i ‘İslam Kahramanı’ olarak tarif eden Bediüzzaman Said-i Nursi bile o günlerin en fazla mağdur edilenlerindendi. Said-i Nursi’nin kalmış olduğu yerlerde onu tanıyan Demokrat Parti teşkilatına mensup kişilerin Menderes’e gönderdiği mektuplarda, “Partimizin tabanı ile Demokrat Parti arasını açmak için kurulan tuzağa düşmeyin.” deniyor ve başvekil uyarılıyordu. Menderes ise yapılanlara içtenlikle üzülüyor, ama bunların kendi dışında cereyan ettiğini söylemekle yetiniyordu.

Sık Sık Anıtkabir İnşaatını Denetlemeye Giderdi

Atatürk’e ilişkin yapılanlar Koruma Kanunu’yla sınırlı olmadı. Çok daha görkemli bir işe daha imza attı Menderes. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk’ün naaşını terk edildiği Etnografya Müzesi’nden Anıtkabir’e taşımak Menderes hükümetinin eseri idi.

Atatürk’ün vefatından sonra anıt mezar yapılması için açılan yarışmayı Profesör Emin Onat ve Orhan Arda’nın projesi kazandı. 1944’te temel atıldı. Altı yılda çok az bir yeri tamamlanabilmişti. Menderes, göreve geldiğinde işlerin bu kadar ağır ilerlemesinden rahatsız oldu. İnşaatın yavaş işlemesine tahammülü yoktu. Anıtkabir’in kabartma heykelleri, yazı ve mozaik işleri açılan yarışmayla belirlenip hemen yaptırıldı. Kısa zamanda bitirilmesi talimatı verildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da büyük ilgi gösteriyordu Anıtkabir inşaatına. Hatta cumhurbaşkanı olduğunda öncelikli yapılacak işler arasında Anıtkabir inşaatının tamamlanması bulunuyordu. Her ikisi de neredeyse her gün Rasattepe’ye çıkıyordu.

Çalışmaları yerinde izliyor, çalışanları teşvik ediyorlardı. Ata'nın, yıllardır bir tahta masa üzerinde yatıyor olması ikisini de çok rahatsız etmekteydi.

Nihayet Anıtkabir, Atatürk'ün ölümünün 14. yılına yani 10 Kasım 1953'e yetiştirildi. Naaşın naklinden iki gün önce Etnografya'daki tabut çıkarıldı. Bayar ve Menderes de o sırada oradaydı. Üst kapak açıldı. Menderes, Ata'nın kız kardeşi Makbule Hanım'ı 'buyur' ederek tabutun yanına getirdi. Sırasıyla beyaz kefen; muşamba ve sargılar açıldı. Hazır bulunanlar 15 yıl sonra ilk ve son defa sırayla ata'nın yüzüne bakacaktı. İlk olarak başvekil ilerledi.

Katafalka çıktı; aşağıya baktı. Çok heyecanlandı. Yüzü sapsarı oldu. Ata'nın saçları sapsarı, yüzü çok zayıf ve hafif esmerleşmiş, avurtları çökük ve elmacık kemikleri çıkıktı. Yüzü de sanki biraz küçülmüştü. Tutanak tutulup tespit yapıldıktan sonra kefen örtüldü ve tabut tekrar kapatıldı.

İki gün sonra naaş kortejle Anıtkabir'e getirildi. Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar'ın nutkundan sonra tabut küçük bir arabaya konularak, erler tarafından götürölmek üzere dar dehlizlere indirildi. Kortejde Menderes, Koraltan, İnönü birlikte yürüyordu.

Yasaklı Şarkı Yeniden Radyolara Döndü

Yine o günlerde pek farkına varılmadan bir başka yasak tedavülden kaldırıldı. Nicedir çalıp söylenmeyen Lemi Atlı'nın "Bu imtidâd-ı cev-re kim bahtın şitâbı var" parçası bir anda radyodan duyulmaya başladı.

Radyo yayınından önce yasağı bizzat delen Başvekil Menderes'ti. Eşi Berin Hanım ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın ailesiyle birlikte Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülger'in Kalender'deki yenen bir yemekte kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişmeydi bu. Alaattin Yavaşça yemekte çaldığı musikilerle eşlik ediyordu. Yavaşça, Başvekil'in yemek masasından kalktığını görünce, "Beğenmediği için mi kalktı?" diye endişe etmişti. Halbuki Menderes az sonra Yavaşça'nın yanına geldi ve kulağına eğilerek, repertuvarında bu şarkının olup olmadığını sordu. Eğer olmasa mahcup etmiş olurum düşüncesiyle masadan kalkıp yanına

kadar gelme inceliği göstermişti Başvekil. Alaattin Yavaşca çalmaya başladı parçayı ve o günden sonra yasak kalkmış oluyordu.

Yasağın öyküsü ise ilginçti. Kimine göre Ziya Hurşit idâm sehpasında bu şarkıyı söylemiş, konu Mustafa Kemal'e gelince kederlendiği için şarkının radyolarda çalınmasını yasaklamıştı. Başka bir rivayet daha vardı. İzmir Suikastı'na adı karıştığı iddiasıyla Menderes'in eşi tarafından akrabası, Doktor Nazım son arzusu sorulduğunda, "Gidin, Paşa'ya söyleyin. Eyler nesim-i subhu bize gird-bâd-ı gam/ Bu rüzgâr-ı bî-mededin inkılâbı var." demişti. Anlamı, "Elbet bu imdat bekleyen karanlık dönemin de bir sabahı olacaktır." şeklindeydi. İdam kararı karşısında dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün, "Paşam zaaf göstermeyin." demesi üzerine tereddütle imzalayan Gazi, Dr. Nazım'ın son isteğini öğrenince üzüldüğü için şarkıyı yasaklatmıştı. Beşir Ayvazoğlu'nun Zaman'da yer alan 'Ve bir şarkının hazin hikayesi' başlıklı yazısında Fırat Kızıltuğ'dan naklettiği anekdot işte böyleydi.

Aslında Türk musikisi konusunda tek gelişme bu şarkının yeniden çalınmaya başlanması değildi. Tek parti döneminde adeta üvey evlat muamelesi gören Türk musikisi, yeni dönemle birlikte altın çağını yaşamaya başladı. Münir Nurettin Selçuk, Yesari Asım Arsoy, Safiye Ayla, Müzeyyen Senar, Hamiyet Yüceses'in zirve yaptığı günler oldu 50-60 arası. Zeki Müren'in sesi de o günlerde keşfediliyordu. Kapalı toplumdaki açık topluma geçiş, edebiyatta, sanat dünyasında, git gide sinemada çığır açtı. Bununla kalınmadı, 1935'den bu yana kapalı olan Askerî Müze Mehterhanesi 1952'de yeniden açıldı.

Ne var ki 60 darbesiyle birlikte musikimizde büyük darbe aldı. Türk musikisini inceleyen Nazmi Özalp 'Ruşen Ferit Kam' isimli eserinde musiki açısından büyük öneme sahip taş plakların darbeciler tarafından sorumsuzca tahrip edildiğini yıllar sonra kaleme alacaktı.

Peki Menderes'in çok sevdiği musiki neydi? Aslında Türk musikisinin geneline ilişkin bir sempatisi vardı. Doğrusu her dinlediği musiki keyif verirdi. Yalnız idamından sonra 'onun yokluğunun hatırlattığı' için Hacı Faik Bey'in, "Nihansın dideden ey mest-i nazım/ bana sensiz cihanda can ne lazım/ benim sensin felekte çaresazım/ bana sensiz

cihanda can ne lazım/ sezadır matemim tutsa felekler/ bana insan değil ağlar melekler/ hevaya gitti hep bunca emekler/ bana sensiz cihanda can ne lazım” bestesi dillerde söylendi durdu. Bu yüzden beste Menderes’in sevdiği müzik gibi kaldı akıllarda.

Bugünkü İstanbul’un İmarı Onun Eseri

Başvekil Menderes’in 1956’da başlayan en önemli adımlarından biri İstanbul’da tarihî sayılabilecek geniş çaplı imar faaliyetlerini başlatmasıydı.

23 Eylül 1956’da bir basın toplantısıyla duyurdu yapacağı icraatlarını:

“İstanbul’un imarını bugünkü yaşayış ve anlayış icaplarına uygun bir tarzda estetik, rahatlık, trafik ve turistik gibi birçok zaviyelerden ve Türk’ün bedii zevklerinin ifade ettiği yüksek seviyesi tebarüz ettirmek bu hususlarda güzel bir numune vermek bakımlarından ele almış bulunuyoruz. Aksaray, Beyazıt, Eminönü, Karaköy, Tophane, Taksim gibi düğümler mutlaka çözülecek ve ona göre bu meydanlar yeniden tanzim ve ıslah olunacaktır.

İstanbul’u yeniden imar etmek bu tarihle birlikte en büyük hayallerinden biri hâline gelmişti. Maketler üzerinde oyuncaklarına eğilmiş çocukların sevgisiyle saatlerce duruyor, caddelerin genişliği, park yerleri üzerinde saatlerce tartışıyordu. Sahil yolunun doldurulması esnasında taştan taşa atlamaktan yorulan bakanı Samet Ağaoğlu, “Yeter artık yoruldum.” demiş, oda, “Kolay mı bir memleketi yapmak. Dur bakalım daha yolun başındayız.” diyerek taşlar üzerinde yürümeye devam etmişti.

Bir keresinde 56’ların sonuna doğru Tahran’dan yeni dönmüştü. Celal Bayar’la İstanbul’da buluştular. Aynı arabayla Florya’ya doğru gidiyorlardı. Yolda hisarlar ve surlar üzerindeki çalışmaların ne ölçüde ilerlediğini sordu Bayar.

Bu sırada Aksaray’ın o eski, dar, çarpık yollarından geçiyorlardı. Evlerin perişan manzarasını göstererek, “Şu birbirinin sırtına yaslanarak ayakta duran binalara bakınız... İstanbul gibi, dünya incisi bir şehir böyle mi olur?” diye dertlendi. Eski tarihi eserlerin bu kargaşalıkta, hurdaların arasına karışmış bir antika eşya gibi kaybolduğunu söyledi.

“Bütün bunları, büyük caddelerin vitrinine çıkarmak, gün ışığına kavuşturmak lazım.” dedi.

Sesi heyecanlı idi. Kendine sunulan raporlarda İstanbul’un hep Bizans şehri yönünün ön plana çıkartılmaya çalışıldığına dikkat çekiyor, “Bu İstanbul, Bizans’ın İstanbul’u değil. Bizans’ın İstanbul’u şu surların içinde yaşayan küçük bir kasaba. Ayasofya’sı, Dikilitaş’ı, kırık, dökük sarayı, hipodromu ve bunları çeviren surlarıyla 30-35 bin nüfuslu küçük bir kasaba. Osmanlıların temel gücü olan Anadolu insanı imparatorluğun ortak dehasıyla surları aşmış, Yeşilköy’den Pendik’e, Pendik’ten Şile’ye, Kilyos’a kadar uzanan bu güzelim İstanbul’u yaratmış. Camiler, sebiller, medreseler, darüşşifalar, saraylar, yalılar, hanlar, hamamlar, her sokak başında medeniyetin mührünü vurmuş. İstanbul’u yedi tepeye kuran Bizans değil biziz! Türkler’dir. Ben cumhuriyet nesli olarak kendimi İstanbul’a borçlu sayıyorum! Bugün İstanbul’un bütün hayatı, Beyoğlu’nun bir caddesinin üzerinde toplanmış, öbeklenmiş. İlk yapılması gereken şey: Beyoğlu’na karşı İstanbul! Açılacak büyük caddelerin vitrininde, camilerimiz, sebillerimiz, sanat eserlerimiz yüzük taşı gibi parlayıp görünmeli.” diyordu.

Aksaray, Beyazıt, Eminönü, Karaköy, Taksim, Şişli, Beşiktaş’ta meydanlar yapma hedefinden söz ediyor, Şişli’den Kumkapı’ya bir metro yapmak istediğini söylüyordu Menderes. İki kıtayı birbirine bağlayacak bir Boğaz köprüsü hayalini de Celal Bayar’a o aracın içinde açıklıyordu. Sonra sordu başvekil: “Ne dersiniz beyefendi. Hükümet olarak bu büyük yükün altına girmeli miyim?”

“Hiç düşünme Adnan Bey. Hemen işe başla.” cevabını aldı.

İstanbul’un imarı böylece başlıyordu. Dolmabahçe Meydanının genişletilmesinden, Sahil Yolu yapımına kadar İstanbul’un dört bir yanı imar ediliyordu. Bir yandan da bu işler için büyük kamulaştırmalar yapılıyordu. Camilere ve tarihî mekanlara bitişik kötü yapılar yıkılıyordu. Ama işin daha başında insafsız eleştirilerle karşılaşılıyordu Menderes. Vatan Caddesi yapılırken, “Uçak mı indireceksiniz ki bu kadar geniş yapıyorsunuz.” deniyordu.

Bir yıl kadar geçtikten sonra Menderes, bir basın toplantısı daha yaparak çalışmalarla ilgili bilgi verdi. Beş ayda 91 milyonluk istimlak

yapıldığını ve 4 bin 400 gayrimenkulün yıktırıldığını, boğaza inen yolların en kısa zamanda tamamlanarak Sarayburnu-Çekmece sahil yolunda çalışmaların başladığını duyurdu. Süleymaniye'nin etrafını sülük gibi saran 800 tane eski püskü yapıdan buranın arındırılacağını söyledi. Menderes, o günkü İstanbul'un durumunu, "Belediye arabalarının giremediği 7 bin sokak var." Düne kadar üzerine tek taş konmamış 600 kilometre yol olduğundan söz ediyordu. Menderes'in şehre ilgisinden dolayı İstanbul Belediyesi 58'de kendisine fahri belediye başkanlığı unvanı bile verdi.

SIYASİ MÜCADELESİ

Güçlü olmasına güçlü bir liderdi ama 10 yıl boyunca, onca meselenin arasında sıkça parti içindeki meselelerle de boğuşacaktı. O günkü devlet yönetimi yapısı içinde hükümetlerin parti grupları tarafından denetlenmediği bir mekanizma geliştirilmişti. Başbakanlar ve bakanlar kendi parti grubuna hesap vermek durumundaydı. Partinin vekilleri çoğunluğu sağladığı takdirde bakanları da, hükümeti de düşürme gücüne sahipti. Başvekil grubun başkanı değildi. Çok partili dönemle birlikte esen demokrasi fırtınası DP grubu içinde o denli sert esiyordu ki milletvekilleri kimi zaman liderlerine meydan okuyacak düzeyde tavır koyabiliyordu. Menderes'in 10 yıl boyunca verdiği savaşın bir başka cephesi kendi parti grubu oldu. Hatta enerjisinin bir kısmını parti grubundaki dengeleri gözetmeye ve nabzı tutmaya harcamak durumunda kalıyordu.

Fitil ilk kabinenin açıklanmasıyla ateşlenmişti bile. Kabinede Demokrat Parti'ye sonradan katılmış bürokrat ve teknokratlara ağırlık vermişti Menderes. Hâlbuki herkesi memnun etmek zaten mümkün değildi. Bu yüzden olsa gerek, güven oylamasına dikkat çekici bir çoğunluğun katılmaması parti içinden gelecek sıkıntıların sinyali idi.

Kuruluşundan beri geçen dört yılda partiyi sırtladığını düşünen Menderes'e yakın, beklenti içindeki bazı isimler ise bakan olamamanın küskünlüğü içinde Ankara Palas'ı mesken tutmuşlardı. Bir müddet tabloya seyirci kalan başvekil, sonunda dayanamadı, tepkisini dile getirdi eski yol arkadaşlarına:

“Bu milletin işini ehline gördüreceğiz. Diğer türlü bir kabine kurmaya kalksak ‘bunlar iş görmeye değil, ganimet dağıtmaya gelmiş’ derler. Elimizde üç kabine kuracak değerli arkadaşlarımız var. Hiçbir komutan bütün cephanesini tek savaşta kullanmak istemez. Yıprandıkça yerine yeni arkadaşları koyacağız.”

Bir Anda Ortadan Kaybolunca İstifa Söylentileri Çıktı

Başvekil olarak katıldığı ilk Cumhuriyet Bayramı törenlerinden önce rahatsızlanmıştı. 10 yıllık Başbakanlığındaki yatağa düştüğü tek hastalığı bu. Karaciğer rahatsızlığı teşhisi kondu. İstanbul'dan Prof. Frank getirildi, konsültasyon yapıldı ve istirahat verildi. Bayram törenlerine de katılmadı. Birkaç gün sonra kimseye haber vermeden İstanbul'a uçtu. Bir süre sonra da 10 günlüğüne Aydın'a gitti. Bu arada Ankara'da dedikodudan geçilmiyor, başkent Menderes'in istifa ettiği haberleriyle çalkalanıyordu.

İstifa dedikodularının bir sebebi parti içinde kaynayan kazandı. Diğer de 'devri sabık yaratmayacağız' sözü konusunda Bayar'la düştüğü ihtilaftı.

Birinci Yılda İstifasını Sundu

Başvekil, karaciğer rahatsızlığı geçirdiği gün değil ama 1951'in Mart'ında Celal Bayar'a istifasını sundu. Menderes, acil çözüm istiyor, ancak bazı bakanları buna ayak uyduramıyordu. Halkın da bekleme-ye tahammülü yoktu. Parti içinde ise bakanlık beklentisiyle alttan alta yıpratma kampanyası da vardı. Çiftçiye traktör satışında kolaylıklar sağlanmasını isteyen Menderes, kendi Tarım Bakanı'yla fikir ayrılığına düşünce keskin bir karar aldı. Bakanını istifa ettirme yerine, yepyeni bir başlangıç için Köşk'e istifasını verdi. Bayar da kendisine yeniden hükümet kurma görevini teslim etti.

Yalnız ikinci hükümetin parti grubu oylamasına tedirgin giriyordu Menderes. Eleştiri alan bakanlardan kimini değiştirse de vekilleri tatmin etmek kolay değildi. Grubun yarısından bir fazla oy alırsa bunu yeterli görecekti. Konuşması beğenildi, program takdir edildi. Koca gruptan sadece 61 red oyu çıktı.

İktidardaki ilk yılında tatmin olmayan Menderes, kurduğu ikinci kabineyle işleri rayına sokmuştu. Mekanizma tıkır tıkır işlemeye, önemli işler için kollar sıvanmaya başlamıştı. Özellikle birçok baraj ve fabrika temeli ikinci kabine dönemiyle birlikte start alıyordu.

6-7 Eylül Olaylarındaki yıkım. Olay derindi ve fatura hükümete ödetildi.

Grup Başkanı İle Bilek Güreşi

Refik Şevket İnce, Menderes'in ilk kabinesinde millî savunma bakanı idi. Daha sonraki hükümette de devlet bakanı. Askeriye'de reformlar öngören İnce ile hükümet ters düşünce bakanlıktan çekildi. Kısa süre sonra da Demokrat Parti Grubu Başkanlığına aday olan İnce, bu makama seçildi. Ancak bu koltukta fazla dayanamadı ve Menderes'i eleştirerek ayrıldı. Genel anlamda ülke genelinde pozitif hava estiren Menderes, parti grubundaki hakimiyetini de artırdığı için bu olaydan kârlı çıkan taraf oluyordu.

Başvekil, teşkilat seçimlerinde de kayıtsız kalmamaya dikkat etti. 1954 seçimlerinin aday listesini oluştururken mevcut vekillerden 150'sini tekrar göstermedi. Celal Bayar liderliğinde şekillenen DP'ye Menderes, kendi rengini vermeyi amaçlıyordu.

Fuat Köprülü Cephe Aldı

54 seçimleriyle birlikte yepyeni bir kadro vardı artık. En büyük sürprizlerden biri Fatin Rüştü Zorlu'ydü. Başarılı bir diplomat olan Fatin Rüştü Zorlu'yu seçimlerde aday yapan Menderes, yeni hükümette onu dış işlerinden sorumlu devlet bakanı yaptı. Dışişleri kökenli Zorlu işin içinden geldiği için ipleri iyice elinden alıyor, Menderes de kendisine fazlasıyla inisiyatif veriyordu.

Ne var ki Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bundan hoşnut kalmadı. Bazen açıktan bazen de el altından parti içi muhalefete girişti. Parti grubunda Menderes'i zora sokan girişimlerin içinde artık o da yer alıyordu. Hatta Fuat Köprülü'nün gidişattan rahatsız olduğuna dair haberler çıkıyor; bunlara bir tekzip de gelmiyordu. Oğlu Orhan Köprülü'nün DP İstanbul İl Başkanlığına Genel Merkez'den uygulanan baskı, istifa getirdi. Fuat Köprülü, köprülerin yıkılmakta olduğunu fark ediyordu. Halbuki Menderes, önemli bir isim olan Fuat Köprülü'yü kaybetmek istemiyordu. Köprülü'nün ise Menderes'e başvekillik verildiğinden beri içinde bir burukluk olduğu ortadaydı.

Haziran 1956'da Köprülü bakanlıktan istifa etti. Elbette bununla yetinmedi. DP'nin en önemli isimlerinden, Menderes'in Bayar'a gidecek başvekillik için ricacı olduğu Köprülü git gide savaşı büyüttü de.

6-7 Eylül olaylarından sonra caddelerde dolaşan tanklar

57 seçimlerine kısa bir süre kala partiden istifa etti. Yetmedi Menderes'e karşı açılan muhalefet cephesinde hem de en önde yer aldı. Yaptığı bir açıklamada, "Menderes'i devirme uğrunda işbirliği yapılmasını vatan borcu" olarak takdim edecek kadar işi ileri götürdü.

Grup Âdeta İç Darbe Yaptı

Menderes için 1955 yılı, parti grubunda yaşadığı en sıkıntılı zamanlardan biri oldu. 'İspat hakkı' denen bir kanun tasarısı parti içinde sarıntıya sebep olunca duruma el koyan başvekil, konuyu 8 ay sonraya erteledi.

6-7 Eylül Olayları sonrasında hükümete yönelik baskılar iç siyasette de hesaplaşmayı tetikledi. İspat hakkı önergesi yeniden gündeme getirildi. Menderes, girişimi 'muhalefetle birlikte hareket etme ve partiyi bölme hareketi' olarak yorumladığı için tepkisi de sert oldu. İkna etme çabaları sonuç vermeyince 'disiplin' ve 'ihraç' formülleri gündeme geldi. Sonuçta 21 vekilin partiyle yolları ayrıldı. Menderes, aynı günlerde yapılan kongreden ise gücünü perçinleyerek çıkıyordu. Hemen

akabindeki grup başkanlığı seçimi ise bir hüsrandı. Menderes'in adayı Tefvik İleri değil, Burhanettin Onat kazandı.

29 Kasım 1955'de tam bir iç darbeyle karşılaştı. Menderes, yurt dışındayken Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı'ya dönük eleştiriler gensoruya dönüşmüştü. Döndüğünde krizi daha da büyümüş hâlde buldu. Grubun kürsüdeki Yırcalı'ya istifa sesleriyle karşılık vermesi üzerine Bakan istifasını sundu. Vekiller şirazededen çıkmış hâldeydi. Eleştiriler bütün hükümeti sardı. Menderes, konuşması esnasında sataşmalara maruz kalınca kürsüden indi ve odasına geçti.

O kadar üzölmüştü ki o an istifa etmeyi düşünüyordu. Grup ise kendinden geçmiş hâlde Yırcalı'dan sonra Hasan Polatkan'a sonra da Fatin Rüştü Zorlu'ya istifa baskısı yaptı ve kabul ettirdi. Liste uzayınca toplantıya ara verildi.

Olanları odasından izleyen Menderes, az sonra sürpriz bir şekilde grup toplantısına geldi ve kürsüye çıktı. Duygulu bir konuşma yapıp kendisi için de oylama yapılmasını istedi. "Kendi kaderimi sizin reylerinize bırakıyorum." sözleri tesir gücünü gösterdi. Usta bir manevrayla kendini tek başına ortaya attı. Bakanlardan öfkesini çıkartan grup, başvekiline sahip çıktı. Onun istifasına rıza göstermedi. Salvodan böylece kurtuluyordu. Öfkeli grup liderini alkışlarla bağrına bastı. Risk almış; hitabet gücüyle krizi atlatmasını bilmişti.

"Meclis'teki Gevezeliklerimizle Günahlarımızı Affettirebilir miyiz?"

Adnan Menderes, Meclis'te münakaşalı geçen celselerden sonra bir anda kaybolup kırlara açılmayı severdi. O günlerde parti içindeki durumlar başvekili üzdü. Çıktı Meclis'ten. Ankara'nın dışına doğru gitti. Yanında Mürerrem Sarol vardı. İndi arabadan. Yağmur çiseliyordu. Yere çömeldi. Cebinden çıkardığı kalemle yeni başını göstermiş ekin köklerini eşelemeye başladı. Kafasını dağıtıyor, kendini toprağa atıyordu. Toprağın altının ne kadar da kuru olduğunu gösterirken iç geçirdi:

"Gördün mü toprağı. Asırlarca suya aç kalan toprak çisentilerle doyar mı hiç? Memleketimizde insanımızın bazısı kuraklıktan, bazısı da fazla suyun taşkınlarından öölürken biz Meclis'te bugünkü gevezeliklerimizle günahlarımızı affettirebilir miyiz sanıyorsun?"

Son Grup Toplantısındaki Sitemi: Size Teessüf Ederim

1960 ilkbaharıyla birlikte ülkedeki siyasi tansiyon yükselmişti. İsmet İnönü'nün gezilerinden sonra oluşan gerilim havasını iktidar muhalefetin bir komplosu olarak görüyordu. Ardından kurulan Tahkikat Komisyonu muhalefet kadar DP içinde de çalkantılara sebep oldu. Parti içinde sürekli muhalif tavır sergileyen grup, bu sefer gerilimden dolayı Menderes'in üzerine geliyordu.

Menderes, görkemli Ege gezisinden moralli bir şekilde dönerken grup genel durumu görüşmek üzere 98 imzalı bir önerge verdi. Darbeden tam iki gün önce 25 Mayıs 1960'da bu talebi yerine getirmek üzere Demokrat Parti grubu son kez bir araya geldi. Menderes, Tahkikat Komisyonu'nun görevini bitirdiğini anlattı. Vekillerin hoyrat davranışlarından rahatsız olduğunu anlatmaya çalıştı ve 'münakaşa edilmesinin şu aşamada doğru olmayacağını' vurguladı. Vekillerin kendisine yardımcı olmalarını istedi. Buna rağmen bazı vekillerin çıkış yapma çabasını ve uğultulu havayı görünce tekrar kürsüye geldi ve parti grubuna yönelik olarak son cümlesini kullandı: "Size teessüf ederim."

Yorgun, sitemli, hayal kırıklığı içinde ayrıldı aralarından. Bir daha Yassıada'da karşılaşacaktı arkadaşlarıyla.

Kendi Bakanının İhanetine Uğradı

1957'deki seçim sonuçları kimi 1952, kimi 1954'de oluşmaya başlayan cunta hücrelerini hareketlendirdi. Aralık 1957'de Millî Savunma Bakanı Şemi Ergin'in emir subayı Albay Adnan Çelikoğlu'nun evinde toplanan bir hücre, ihtilal hazırlıklarına başlama kararı verdi. Sezai Okan ve Rifat Baykal, Ankara'daki hedefleri planlamakla görevlendirildi. İstanbul'dan Polatlı'daki topçu okuluna kursa gelmiş bulunan Faruk Güventürk de toplantıya katılmıştı. Hazırlıklar tamamlanabildiği takdirde 1958 Mart'ında ihtilal yapılabilirdi. Ama bu ihtilale bir "baş" bulunması gerekiyordu. İsmet Paşa kendisine yapılan teklifi reddetmişti. Faruk Güventürk, Şemi Ergin'le görüşmeye karar verdi. Görüşme 1957'nin son haftasında yapıldı.

Kurmay Yarbay Güventürk, millî savunma bakanına, "Her şey hazır, başımıza geç." dedi.

Aslında Bakan Ergin, Güventürk'ü o an tutuklatabilirdi. Ama öneriyi sadece reddetti ve önerisini raporlaştırmasını istedi. Ertesi sabah raporunu vermeye geldiğinde 9 Subay Olayı patlak vermişti. Hücrelerin içinde yer alanlardan Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, olağanüstü trafikten tedirgin olmuş ve cuntayı ihbar etmişti. Konudan Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar'ın da haberi oldu. O konunun üzerine gidilmesini istiyordu. Menderes ise işi gevşek bıraktı. Belki millî savunma bakanı kendisine yapılan öneriyi aktarsa veya ikaz etse durum farklı olabilirdi. Ancak bakanı da Menderes'i yanıltıyordu. Askerî mahkeme önce 16 Ocak 1958'de Kuşçu'nun adlarını verdiği 9 subayı ihtilal hazırlığı içinde olmak suçlamasıyla tutuklandı. Tutuklananlardan biri Faruk Güventürk'tü. Yargılamalar askerî mahkemede yapıldı. Askerî mahkeme hükümetin olayın üstüne gidilmemesi arzusunun farkındaydı.

Bayar'a göre Menderes, "Oğlunun suçunu araştırmak istemeyen mustarip bir babanın" ruh hâlini yansıtıyordu.

Yargılama altı ay sürdü. Sonunda içeridekiler beraat alıp çıkarken, ihbarı yapan Samet Kuşçu orduyu isyana teşvik suçundan iki yıl hapis ve ordudan ihraç cezasına çarptırıldı.

Menderes, kendi bakanının ihanetine uğruyordu. O cunta iki yıl sonra 27 Mayıs'ı gerçekleştirecekti.

Ordu-iktidar ilişkisinde en baştaki 1950'deki kararlı tutumunu sürdürememişti Menderes. Bundan altı yıl önce hükümetin ilk Millî Savunma Bakanı Refik Şevket İnce'nin askeriyede reform anlamına gelecek önerisini de kabul etmemiştir. Tasarı askerî ve sivil yargının tek çatı altına alınmasını öngörüyor, ancak komutanları dinleyen Menderes, reforma izin vermemiştir.

Aynı onun gibi bu meselede de 27 Mayıs'a doğru gidilen son günlerde de "Orduyla aramı açmayın." yaklaşımı göstermekteydi. Sıtkı Ulay'ın Harbiye'de mermi dağıttığı haberi geldiğinde, "Görmüyorlar mı başbakan kendisini ülkeye adamış, 18 saat çalışıyor. Onu ben albay yaptım, ben general yaptım, ülke dışına ben yolladım. Onu tanıyıp bilerek harp okuluna komutan yaptık. Söylenenler iftiradır." demiştir. Halbuki içlerinde demokrasiye inananlardan, hiçbir sivil iktidarı

kabul etmeyenlere kadar farklı görüşten kimi insanlar da vardı. Sayıları çok değildi ama örgütlenmişlerdi.

Çocukluk arkadaşı, o son günlerin Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes, uyarıya belki farklı olacaktı, ama o da mı bir önceki bakan gibi yanıltmıştı başbakanını?

En Büyük Kavgasını İnönü'yle Verdi

Başvekil Menderes'in 10 yıl boyunca göz önünde verdiği en büyük savaş İsmet İnönü ile oldu. Sanki ikisi de birbirinin can düşmanıydı. Ne Menderes ne İnönü birbirinden sözünü sakınırdı. Nazik ve kibar biri olarak bilinen Menderes, konu İnönü olunca sanki bir başka insana dönüyordu. Menderes, diktatör olarak gördüğü İnönü'nün yıkıcı muhalefetinden ancak "cesur ve enerjik bir politika" ile kurtulabileceğini inanıyor, "Zaten eski diktatör bundan başka bir dilden anlamaz." diye düşünüyordu.

Menderes'in İnönü'ye verdiği cevaplara dikkat edildiğinde geçmişle kıyaslamalar önde. Millî Şef döneminin yasadışı uygulamaları ortada dururken özgürlüklerle ilgili atılan adımların yetersiz bulunması en içerlediği noktalardan. "Türkiye'nin dört bir yanına asırlık yatırımlar yaptım." derken bunların israf olarak takdim edilmesi de Menderes'i çileden çıkararak konuları.

İnönü ile kavgası genel seçimlerden dört ay sonra yapılacak yerel seçimlerle başladı. Çiçeği burnunda hükümet için İnönü'nün, "Seçimde DP'ye oy vermemek lazımdır. DP idaresinde memleket baştanbaşa huzursuzluk içindedir. Emniyetiniz pervasız ve apaçık tehditler altındadır." deyince savaş başlamış oldu.

Menderes, daha ilk başlarda kendilerine yapılan bu muhalefeti hazmedemediği gibi halka şikayeti de ihmal etmedi:

"Yeni iktidar vazifeye başlar başlamaz onlar muhalefet olarak bu neviden feryatlarla ortaya atılmışlardır. Eğer daha ilk günden bu yola dökmemiş olsalar da hükümetçe takip olunan yolun inkişafını bekleyip tenkit ve hücumlarını o zamana tehir etmiş bulunsalardı hiç olmazsa zevahiri kurtarmış ve zamirlerini bir dereceye kadar saklamış olurlardı.

Bu muhalefetin memleket mukadderatını dört yıl elinde bulunduracak bir iktidarı daha ilk günden kötölemeyi ve onu her türlü itimat ve itibar mesnetlerinden mahrum bırakmayı ilk gaye olarak ele almasını hayırlı bir hareket olarak kabul etmek mümkün değildir.”

Menderes’e göre “DP’nin gözlerinin kopçası açılmadan en ağır sözlerle itham etmek CHP’lilerin âdeti hâline gelmişti.” Yalan, dolanla zafer kazanmaya çalışmakla suçluyordu muhalefeti.

CHP İl Teşkilatlarını Bile Ziyaret Ederdi

İsmet İnönü ile başlayan sürtüşmeye rağmen başvekil sıfatıyla Menderes, çıktığı il gezilerinde CHP il teşkilatlarına uğramaya özen gösterirdi. Ne de olsa eski CHP’liydi.

İnönü’nün konuşmaları sıcaklığını korurken ve seçim atmosferi henüz geçmişken Ekim 1950’deki bir gezisinde Zonguldak, Erzurum, Erzincan ve Elazığ CHP İl Teşkilatlarını ziyaret etti. Uğradığı muhalefet partisi teşkilatlarında ilgi de görüyordu. Görüş ayrılığına rağmen aynı toprağın çocukları olmak hasebiyle vatandaşların birbirini kırmadan beraberce memlekete faydalı olmanın yolunu bulabileceğini öğütüyordu.

Mayıs 1951’de Afyon’da yaşanan bir olay da Menderes ile CHP teşkilatları arasında o günlerde nasıl sıkı bir diyalog olduğunu gösteriyordu. Afyon ziyareti sırasında CHP il teşkilatı başkanı, Menderes’i Sandıklı il sınırına kadar gelerek karşılamıştı. Dahası partinin bandosu da Dinar’da Menderes’i sevinç gösterileriyle karşıladı. Mutluydu başvekil. Hükümet programlarında ilk maddenin partiler arası münasebetleri iyileştirmek olduğunu, karşılıklı sevgi ve hürmeti tesis etmeyi amaçladığını paylaştı onlarla.

Menderes’in bu ziyaretleri bırakın CHP üst yönetimiyle kaynaşmayı daha da kamçıliyordu muhalefet partisini. Bir yandan İnönü, bir yandan Ulus Gazetesi, Menderes’in arzu ettiği iklimi bozuyordu. Menderes, niyetini, “İktidar ve muhalefet el ele verirse bu memleket hayrına olur. Buna gelin diyoruz, gelmiyorlar.” sözleriyle açıklasa da muhalefet tam tersi bir hava vererek iktidarın muhalefeti yok etme derdinde olduğuna yönelik bir korku pompalıyordu.

YAZISIZ

Ulus gazetesi Menderes'e açtıktan cephe alıyordu. Darbeden 5 ay önce 22 Ocak 1960'taki bir karikatür olacağını önceden işaret ediyordu sanki.

Halk Evlerini Kapatınca CHP'nin Hışımını Çekti

Menderes, CHP'deki günlerinde bir süre Halkevleri müfettişliği yapmıştı. İşleyişini çok kişiden daha iyi biliyordu. Müfettişlik günlerinde bile gördüğü eksiklik ve yanlışları partisine bildirmişti. Ancak o gün elinden bir şey gelmiyordu.

İktidara geldiğinde ise ilk aylardan itibaren Halkevlerine odaklandı. Devlet bütçesinden Halkevleri adına alınan paraların CHP'ye kanalize edilmesinin kanuna aykırı olduğunu savundu. Demokrat Parti grubunda konu masaya yatırıldığında Menderes, 'devlet hazinesinden 25 milyon lira verildiğini ve bu paranın Halk Partisi tarafından kabz olduğunu' iddia etti. Farklı yerlerden gönderilen paralarla bunun 50 milyon liraya ulaşacağını savundu. Halk Partisi'nin 700-800 parça malı olduğunu eleştirdi, "Halk Partisi gazozcu mudur, sinemacı mıdır, matbaacı mıdır, rantiyeci midir?" diye sordu. DP'nin telefon faturası bile ödeyemez durumda iken CHP'nin devletin sunduğu imkânlar içinde olmasının adaletsizliğine işaret etti.

Takvimler 24 Temmuz 1951'i gösterdiğinde Halkevleri kapatıldı, söz konusu mallar hazineye devredildi.

CHP'nin şiddetli tepkisi böylece geri dönülmez ve artan bir şekilde sürecekti.

Ulus Gazetesi Daha 1952'de Diktatör Suçlamasında Bulundu

Ulus Gazetesi daha 1952 yılında Menderes için 'diktatör' iftirasına başlamıştı. Haziran ayında arka arkaya benzer yayınlar çıktı. "Adnan Menderes, diktatörlük yolundadır. Diktatörlüğe heveslidir. Fakat o sadece bir diktatörcük olabilecektir. Çünkü daha fazlasını olabilmek de bir ehliyet ve hizmet dağarcığı ister..." "Menderes, diktatörlüğün bahanesini aramaktadır. Serbest ve münakaşalı bir demokrasini rejiminde Başbakanlık yapamayacağını Menderes, anlamış bulunuyor."

Menderes, Ulus Gazetesi'nden duyduğu rahatsızlığı, "Bu iktidar âdeta tesadüfen ve bir darbe ile iş başına geçmiş gibi bir gasp vaziyetinde telakki edilmektedir." şeklinde anlatmıştı.

Muhalif basının yaklaşımı İnönü'nün konuşmalarıyla paralellik arz ediyordu. Muhalefet lideri iki yıllık hükümetin 'kendilerini Meclis'te demokratik ve normal şartlar içinde çalıştırmadığından' şikayet ediyordu. Tehditlere de o günlerden başlamıştı:

"Bu iktidarın günleri sayılı hâle gelmiştir. Düşeceğiz diye ödleri kopuyor."

Başvekil ise bu tehditleri cevaplarken dilini sakınmıyordu:

“Kendileri bu memleketi idare etmek için gökten gönderilmişlerdir. Onlar böyle bir zihniyet taşıyan ruh hastalarıdır.” CHP’nin ‘kalkın ey ehli vatan’ demek suretiyle ihtilal çığırtanlığı yaptığı düşüncesindeydi.

CHP hükümetin şiddet politikası güttüğünü savunurken Menderes, tam aksini iddia ediyordu:

“Biz Halk Partisi’nden yüz görememekten, onun tarafından horlanmaktan ve titizliğinden dolayı o derece elzem içindeyiz.”

Her ne kadar Ulus başta olmak üzere CHP’ye yakın basın kuruluşları ve iktidarın ilk zamanları hariç Ahmet Emin Yalman’ın başında bulunduğu Vatan gazetesi Menderes’in aleyhine bir cephe açmış olsa da destekçisi olan gazeteler de yok değildi.

Erzurum, Erzincan, Elâzığ ve Malatya Şeker Fabrikalarının açılışını takip eden gazeteciler, halkın götürülen hizmetlere karşı gösterdiği teveccühten o denli etkilenmişlerdi ki 1 Ekim 1956’de Malatya’dan Ankara’ya dönüşlerinde bir telgraf çektiler:

“Sayın Adnan Menderes Başvekil.

Memleketimiz için büyük feyizler getiren seyahatinize refakat eden basın mensuplarımız, sizi büyük eserleriniz karşısında tebrik ederken, yeni yeni eserlerinizin mutlu günlerini şimdiden özleyerek saygılarını sunar.”

Menderes’in telgrafa karşılığı da aynı incelikteydi:

“Sayın Selim Ragıp Emeç Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası Başkanı. Seyahate iştirak eden basın mensubu muhterem arkadaşlarımız namına göndermek lütfunda bulunduğunuz telgrafa derin bir memnuniyet ve teşekkürle aldım. Milletimize ait imar ve ümran eserleri birbirini takip ederek çoğaldıkça ulvî bir heyecan içinde ne güzel anlaşıp birleşiyoruz. Bu seyahate iştirak etmek suretiyle gösterdiğiniz lütfukârlığa da ayrıca teşekkürlerimi arz ederim.”

İnönü’yü Arabasıyla Evine Bıraktı

1954 seçimlerinde DP’nin tarihî başarısı, karşısında CHP’nin ağır hezimetini hesapları değıştirdi. Seçim sonrasındaki ilk faaliyetlerinden biri tek başına Menderes’e kök söktüren Osman Bölükbaşı’nın seçildiği

Kırşehir'i ilçe yapıp Nevşehir'e bağlamak oldu. Menderes'in hatalarından biriydi bu. Bir de İnönü'nün memleketi Malatya'yı ikiye böldü içinden Adıyaman çıktı.

CHP cephesinde ise farklı arayışlar gündemdeydi. Nihat Erim'in de teşvikleriyle CHP'de bir özeleştirme dönemi kısa süreliğine de olsa yaşandı. Bazı CHP'liler Menderes'le sürtüşmenin faturasını halkın kendilerine kestiğini düşündü. Taktik değişti. Bir bahar havası esmeye başladı iki parti arasında.

CHP Ankara İl Teşkilatı'nın Menderes'i baloya, Adapazarı teşkilatının da kongreye davet etmesi, Aydın İl Teşkilatı'nın Menderes, şerefine verdiği yemek alışılmış şeyler değildi. Hatta başvekil memnuniyetini Aydınlılarla paylaşırken, '5 yıldır ilk defa bir başvekil olarak Halk Partisi sofrasında bulunmanın şerefine hemşehrileriyle mazhar olduğunu' söyledi.

Sadece teşkilatlar nezdinde değil İnönü de aynı ihtimamı gösterdi o günlerde Menderes'e. Irak Parlamento heyeti için verilen yemeğe İnönü de eşlik etti. Menderes, yemek sonrası İnönü'yü evine bizzat kendi makam arabasıyla götürüp bıraktı. Ne yazık ki hava çok çabuk söndü.

Bir ara 57 seçimlerinden kısa bir süre önce Menderes'in sıcak yaklaşımına İnönü'de karşılık verir gibi oldu. Yeni yılın başından itibaren sıcak bir hava esti. Kırşehir'in yeniden il yapılmasını talep eden İnönü'nün Meclis'teki konuşmasında sergilediği yumuşak üslup, sonraki oturumlarda da karşılıklı jestleşmelere döndü. İnönü ve Menderes, konuşmalarında 'birbirlerini kırmanın ne denli kötü olduğu' anlamına gelecek sözler bile söylüyorlardı. Menderes, tekrar CHP İl Teşkilatlarına uğrama alışkanlığını hatırladı. Önce Eskişehir ve Bilecik sonrasında birçok ilde de benzer ziyaretler yaptı.

Gerçekte birbirlerini severler miydi, nefret mi ediyorlardı? Gazeteci Kemal Bağlum bir hatırasında Menderes'in İnönü'ye ilişkin övgü cümlesinden ve Paşa'nın bunun karşısında söylediği sözlerin ruh dünyasındaki farklı olduğunu da gösteriyordu:

"Ben de onu çok severim. Belki siyasi görüşlerimiz ayrı. Ancak ben Cumhurbaşkanıyken onu görememişim. Adnan Menderes'in böyle bir dinamizmi göstereceğini bilebilseydim kendisini mutlaka başbakan yapardım."

Üniversite önündeki olaylar, hadiselerin fitilini ateşledi. İstanbul Üniversitesi önünde öğrenci olayları

“Memleket Namına Onlardan Şikayetçiyim”

Seçim atmosferine girince hava yine dağıldı. En küçük fırsatta başa dönüldü ve hiç bitmedi. Hem İnönü, hem de Menderes, sanki birbirlerine karşı sert konuşma bağımlısıydı. Menderes’le İnönü’nün kavgaları darbeye yaklaşılacak günlerde git gide arttı. Başvekil şu sözlerle şikayet ediyordu İsmet Paşa’yı:

“Neden yapılanları inkar suretiyle memleketi zayıf göstermek isterler. Kendilerine akıl öğretmek haddim değil ama ben onların yerinde olsaydım, ‘şunlar yapılmıştır, bunlar yapılmıştır fakat daha çoğu ve iyisi yapılabilirdi. Daha ileri hizmet götürülürdü. Daha süratli çalışılabilirdi’ der ve bunun nasıl yapılabileceğini söylerdim. Tenkitlerle vatani ve Türk milletini yükseltmeye çalışmanın yolu vardır. Muhalefet olarak memlekete hizmet etmenin doğru yolu budur... Maalesef muarızlarımız işlerimizi beğenmiyorlar. Hangi işlerimizi ve niçin beğenmediklerini sarıh olarak söyleyip bir yol gösterecekler kendilerine çok müteşekkirdim. Fakat onların tenkitleri umumdur ve yıkıcı olmakta maalesef devam etmektedir. Bu tarzdaki tenkitlerini işlerin iyi gitmesinde hiçbir

faıdası yoktur. Fakat mutlaka zararı vardır...

Bizde muhalefetin faaliyetleri maalesef hiçbir zaman yapıcı olmamıştır. Memleket namına onlardan şikayetçiyim. Memleketin işlerini sıkıntıya uğratmaktan asla geri durmamışlardır.”

Uçak kazası sonrası İsmet İnönü'nün Menderes'i karşılamasıyla oluşan olumlu hava da kısa sürdü. Kıbrıs görüşmeleri buna zemini hazırladı. Menderes, herkesin başarı diye gördüğü Kıbrıs'la ilgili anlaşmaya karşı İnönü'nün tavrına anlam veremiyordu:

“Millî menfaatleri NATO çerçevesinde birleştiren üç dost devletin garantisi altında müstakil bir Kıbrıs devleti kuruyoruz. Haşa, hazretlerini yine de memnun edemiyoruz. Hani bir şarkı vardır 'Sevsem azarlar, sevmesem azarlar' tıpkı onun gibi ne yapsak nafile.”

Ecevit'i Tahkikattan Kurtardı

1958'lerin sonuna doğru MİT, Menderes'e bir mektup gönderdi. Mektupta 57 seçimlerinde yeni vekil olmuş CHP'li Bülent Ecevit'in aşırı komünist faaliyetlere katıldığı tespiti yapılıyor ve tahkikat yapılması isteniyordu. Menderes, raporu eski savcı olan partisinin Teşkilat Başkanı Hüseyin Fırat'a incelemesi için verdi. Hüseyin Fırat'ın da teklifiyle Menderes, MİT'ten gelen bu talebi uygun görmedi ve Ecevit için soruşturma yapılmasına izin vermedi. Menderes, o gün bürokrasiden kendisine telkin edilen yaptırımın uygulamaya geçse belki de Ecevit'in siyasi kariyeri için önünde bambaşka taşlar dizilmiş olacaktı.

Üniversite Hocalarının İnönü Ziyareti

Menderes, üniversite hocalarının kendi işiyle meşgul olması düşüncesindeydi. Onların politika yapmalarından rahatsız oluyor bunu lüzum gördüğünde de dile getiriyordu. 1954'de akademisyenlerin gerekli görüldüğünde Millî Eğitim Bakanlığı emrine alınmasını sağlayan bir kanun çıkardı. Kanun akademisyenleri daha da kamçılıdı. Özellikle 60 İhtilali öncesinde üniversiteler darbeye tam çanak tuttu. İnönü'nün gezileri sonrası hükümetin muhalefeti engelliyor görüntüsü ortaya çıkarması ve ardından varsa bir tertip bunu ortaya koyma düşüncesiyle kurulan Tahkikat Komisyonu âdeta geri sayımı başlattı. Sert geçen görüşmelerde

İnönü'nün "Şartlar tamam olduğu zaman ihtilal meşrudur." sözü sanki pusuda bekleyenlere "İşte kullanacağınız gerekçeyi açıkladım." diyordu. Bombanın pimi çekilmişti. Ardından İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi önündeki hadiseler süreci tetikledi.

İşin ilginç olaylardan kısa süre önce içlerinde İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar'ın da bulunduğu bir grup üniversite hocası İsmet İnönü'yü evinde ziyaret etmişti. Aynı şekilde İnönü, İstanbul'da 14 generalle de bir araya gelmişti. Menderes, olaylardan tümüyle CHP'yi sorumlu tutuyor ve Tahkikat Komisyonu'nun bu işleri açığa çıkaracağını umut ediyordu. Ne yazık ki komisyon raporunu tamamlamış açıklanmasına ramak kala darbe hayata geçirilmişti.

Seçim Başarıları

14 Mayıs 1950

	Oy oranı	Milletvekili
DP	53,59	408
CHP	39,98	69
Bağımsızlar	3,40	9
Millet Partisi	3,40	1

2 Mayıs 1954

	Oy oranı	Milletvekili
DP	58,42	503
CHP	35,11	31
CMP	5,28	5
Bağımsızlar	0,62	2

27 Ekim 1957

	Oy oranı	Milletvekili
DP	47,30	408
CHP	40,60	173
CMP	7,00	4
HP	3,80	4

HÜZÜNLÜ GÜNLER

“Ateş mi etmek?..

Menderes’in şaşkınlık içindeki sorduğu soruya karşı, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Fahri Özdilek aynı teklifi yineledi.

28 Nisan 1960’da Ankara gibi İstanbul’da da üniversite olayları çıkmış, Bayezit Meydanı’ndaki öğrenci kalabalığını dağıtmak için ‘ateş’ yetkisi istiyordu komutan.

Menderes Başbakanlık’taki makam odasından hadiseleri takip ediyordu. Telefonun diğer ucundan gelen bu teklife şiddetle karşı çıktı:

“Hayır, hayır! Katiyyen ateş etmek yok. Paşam, kimsenin burnu kanamadan yavaş yavaş dağıtmaya bakın. Ama paşam rica ediyorum, brüske edilmesinler.”

Konuşmanın en başında toplananların kaç kişi olduğunu dair bilgi de almıştı. 5-6 bin olduklarını öğrendikten sonra, paşanın ne önerdiğini sorunca işte böyle bir diyalog geçmişti aralarında.

Bu arada İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ile 28 Nisan Gösterilerini bastırmak üzere orada bulunan polis müdürlerinden Zeki Şahin arasında da tartışma çıktı. Sıddık Sami’yi sıkıştıran Zeki Şahin:

“Bunlar hep senin başının altından çıkıyor!” dedi

27 Mayıs’a giden süreçte iki üniversite önündeki olaylar kilit rol oynayacaktı. Gazeteler günlerce üniversite öğrencilerinin öldürüldüğünü yazdı. Hatta çok sayıda öğrencinin “Et Balık Kurumu’nda kıyma makinelerine atıldığı”, “asfalt yapıldığı” haberleri çıkacaktı. Bu yalan haberler gerilimi git gide tırmandırmış ve bir hürriyet mücadelesine dönüştürmüştü. Darbeciler, Yassıada duruşmaları sırasında da talebelere sert

müdahale emri vermekle hatta öldürmekle suçlayacaktı Menderes'i. Hâlbuki gerçek bambaşkaydı. 27 Mayıs'tan sonra o komutan cuntacılar arasına katılmış ve MBK üyesi olmuş, teklifini yerine getirmeyen Menderes ise 'talebeleri öldüren bir diktatör' suçlamasına muhatap olmuştu.

Darbe ortamı hazırlanıyor

Tahkikat Komisyonu, üniversite önündeki olayları da ayrıca soruşturuyordu. Özellikle CHP Genel Merkezi'nin telefonları dinleniyordu. Elde edilen konuşmalardan biri 30 Nisan'da İstanbul Üniversitesi olaylarının sürdüğü sırada yapılmıştı. Konuşanlar CHP Genel Merkezi'nden Firuzan Selçuk ile İstanbul'dan CHP'li Ekrem Özden'di:

F.S: Ne haber, haberler iyi mi?

E.Ö: Haberler iyi, buradaki olanları biliyorsunuz.

F.S: Haberleri Ecevit'ten aldım. Yalnız burada Orhan Birgit tevkif edilmiştir. Onunla alakadar olmanızı rica edeceğim... İstanbul'da vaziyet nasıl?

E.Ö: Bayezit'te heyecan devam ediyor. Mahsur hâlinde dışarı çıkarmıyorlar talebeyi. Talebeler bayraklarla, bağrıışmalarla devam ediyorlar, tezahürat yapıyorlar. Asker vaziyeti öylece muhafaza ediyor.

F.S: Bir şey yapmıyor mu?

E.Ö: Yapmıyor bir şey.

F.S: Halk kalabalık mı?

E.Ö: Halk çok kalabalık. İstifa Menderes diye bar bar bağırııyorlar.

F.S: Fevkalade çok teşekkür ederiz.

Komisyon raporlarında ayrıca Mehmet Erözer isimli bir şahsın, "İstanbul'un Beyazıt Meydanı'ndaki talebeleri Halk Partisi'nin faal azalarından bir bayan sevk ve idare etmektedir. Bu muhitte kendisi Halk Partisi lehine propaganda yapar." sözü dikkat çekmekteydi. Ankara Üniversitesi önündeki olaylarda öncü rol oynayan talebelere Osman Dağlıoğlu'nun CHP ile ilişki içinde olduğu da Tahkikat Komisyonu'nun 12 Mayıs tarihli raporunda tespit edilmişti.

Oyunu Bozma Çabaları

Menderes üniversite önünde cereyan eden hadiselere karşı arka arkaya radyo konuşmalarıyla oyunu bozma çabasına girdi. Kullandığı her cümlede ülkeye karşı girişilen komplonun ipuçlarını vermekteydi:

“Aziz ve muhterem vatandaşlarım,

Son iki gün içindeki hadiselerin ayrı bir ehemmiyet arz ettiği ve türlü yalan ve şayielerin hususi maksatla ortaya çıkarıldığı sıralarda sizleri tenvir etmek vazifesini kendim bizzat yerine getirmek için huzurunuzda bulunuyorum.

Hemen arz edeyim ki, sizlerden bazı ricalarım da olacaktır. Bu gibi zamanlarda memlekette karışıklık çıkarmak isteyenler ve bu günkü hadiselere teşebbüs etmiş bulunanlar bir taraftan da memleketin düşmanları ile âdeta el ele vererek, ortalığı her an, her saat başında bir takım yalan ve maksatlarına göre uydurulmuş haberler yaymak suretiyle gayelerine erişmek isterler. Bu gibi haberlere inanmak katiiyen caiz değildir. Bu gibi iyi niyetleri hakkında kanaat sahibi olmadığınız kimselerse, memlekette karışıklık çıkarmak maksadıyla yayılan bu gibi haberlerde, mecrasını takip edip merkezlerine kadar gidebilmek için, hükümet makamlarına ve vazifelere derhal malumat vermek suretiyle yardım etmenizi rica ederim.

Yalan haberleri ve heyecan yaratmak için uydurulan hesaplı ve tertipli şayieleri ve dedikoduları kökünden kurutmak üzere alınacak tedbirler yanında hükümet tebliğler veya beyanlar yayınlamak suretiyle vaziyetten vatandaşlarımızı sık sık haberdar edecektir. Nitekim ilk tebliğ bugün Dahiliye Vekaleti tarafından neşredilecektir.

Aziz vatandaşlarımdan ikinci istirhamıma gelince, tertipçi ve bozguncular tarafından şurada burada girişilecek olan tertipli hareketlere karşı metanet ve itidalinizi muhafaza ederek bu gibi bedbahtların cüretlerinde ve cezalarında yalnız bırakmanız ve hatta icap ederse zabıta kuvvetlerinin vazifelerini ifa hususunda kendilerinden hiçbir yardımı esirgememenizdir.

Aziz ve muhterem vatandaşlarım, derhal ifade edeyim ki, İstanbul’da ve Ankara’da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna,

asayişine ve selametine karşı girişilmiş vahim su-i kastlardır. Bunların tertipçileri olduğu gibi işi iyice bilmeden ve anlamadan kendilerini tertipçilerin aleti hâline sokmuş bulunanlar da vardır. Genç mekteplilerimiz üzerinde bir zamandan beri teşkilatlı ve hesaplı surette yapılmakta olan tahrikleri artık meş'um neticelerini göstermektedir. Bu manzara ve hadiseler, memleketin bir takım genç ve masum evladının tahrikçi ve tertipçilerin nasıl aleti hâline getirilmiş olanların teşkil ettiği iki ayrı zümreden başka bir de üçüncü bir zümre vardır ki, bunu da kaydetmeden geçemeyeceğim. Bu üçüncü zümre yine bir zamandan beri daimi tahrik ve kışkırtıcı politikasına maruz bırakılmış olan bir takım mutaassıp particilerdir. Bunların aynı vatanın evladı olan kardeşlerini bir düşman gibi görmek gafletine düşürüldüklerini, içlerinde tutuşturulan kin ve husumet ateşiyle gözlerine bir gaflet, bir ihtiras perdesinin çekilmiş olduğunu, bu surette de baskısı altında idraklerinin işlemez hâle geldiğini görmekteyiz. Bunlar aynı vatandaki kardeşlerini bir düşman telakki eden bedbahtlardır. Bunların hepsi yani tertipçilerde ve tertibe ilk elden alet ve vasıta hâline getirilenler de gözü dönmüş parti mutaassıpları da huzur ve nizam isteyen milyonlar arasında ancak birer zerreden ibaret kalır. Fakat dikkat edelim ki, bunlar mühim noktalarda toplanıvermek ve suni topluluklar vücuda getirmek suretiyle teşkilatlı hareket etmek yolundan bir şeyler elde etmenin imkânına inanmış veya inandırılmış olan bedbahtlardır.

Muhterem ve aziz vatandaşlarım,

Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır.

Memleketin asayiş ve selameti ile ve vatandaşlarımızın huzur ve emniyeti ile oynanamaz. Bu huzur ve emniyetin ve bozulmasına çalışılan sükun ve asayişin muhafazasına hükümetimiz son derece azimli ve kararlıdır.

Sevgili vatandaşlarım,

Hükümetin tebliğ ve beyanlarından ayrı, icap ettikçe sizlere bizzat hitap için yine huzurunuzda olacağım.”

29 Nisan 1960

“Memleket Dedikodu Tufanında Boğulmak İstenmektedir”

“Aziz ve muhterem vatandaşlarım,

Her an ve her saat başında yalan haberler, bir takım korkunç şayieler çıkarılmak suretiyle heyecan yaratmak ve bu heyecan vasatında bir takım kışkırtmalar da yaparak hadiseler çıkartmak istenmekte olduğunu ve bu yıkıcı faaliyetlerin belli merkezlerden idare edilmekte, bulunduğu dünkü konuşmamda arz ve ifade etmişim. Bu şayieler ve bu yalan haberlere inanılmamasını ve hatta bunları yapanların alakalılarına ve vazifelilere ihbar edilmesini de ayrıca rica etmişim.

Filhakika, ortada hiçbir şey yok iken hadise çıkarabilmek için, ancak bu yollara ve usullere müracaat olunur, kandırılması en kolay olan ve toplantı hâlinde bulunan zümreler seçilmek suretiyle bunların üzerinde daimi surette yıkıcı faaliyet ve propagandalar teksif edilir ve bunlar küçük bir zümre bile olsalar, 30 milyonluk Türkiye'nin hacmine ve abadına nispetle bir zerre dahi teşkil etmeseler, bunlar sanki teşkilatlı ve vurucu bir kuvvetmiş gibi ele alınarak, bir memleketin kaderi üzerinde pervasızca oynayabilmek imkânlarının aranmasına ve bu yolların araştırılmasına çıkılıyor. İstanbul ve Ankara'mızda iki gündür yaratılmak istenen hadiselerin kısaca izahı ve manası bundan ibarettir.

Bir memlekette bir takım ayaklanma ve şartlar hiçbir surette müsait değil ise, profesyonellerin ve bu işlerin esnafı olanların tutacakları yol işte budur. Güzelim memleketimizde ayaklanmalar için hiçbir sebebin mevcut olmadığı aşikardır. Memleketimiz eski devrin hürriyetsizlik ikliminden çıkıp çok partili bir idareye kavuşmuştur. Binaenaleyh hürriyetsizliğin, tek parti tahakkümünün, seçim yapmadan iktidarda bulunmanın, seçim yapıldığı takdirde ise rey sandıklarının nasıl kırılıp on binlerce mazbatanın nasıl tahrif edildiğinin ve nasıl reylerin çalınıp millet iradesinin ayaklar altında çiğnendiğinin türlü ve aşikar misallerini görmüş ve yaşamış memleketimiz bu iklimin içinden çıkıp gelmekteyiz. Diğer taraftan sefalet mahkum olmanın bu memleketin kaderi olduğuna inanmışçasına ve bunu kabul etmişçesine çeyrek asır içerisinde memleketin meselelerine vatandaşın ihtiyaçlarına medeni ve ileri bir hayata kavuşmanın icaplarına nasıl omuz silkercesine lakayt kalındığını görüp yaşamış olan bir memlekettir. Türkiye ve Türkiye'miz bugün asırlarca yapılamayanların on sene içinde nasıl yapıldığını, memleketin

bir baştan öbür başa her birisi bir kıymet olan sayısız eserlerle nasıl donanmış hâle geldiğini görmektedir. Ziraatte, sanayide madencilikte ve nakliye ekonomisinde, velhasıl iktisadi hayatın bütün kollarında, Türkiye'nin nasıl akla sığmaz bir süratle bir asırlık bir mesafeyi bu on sene içinde aldığını görmekteyiz. Terakki, ümran, imar, iktisadi kalkınma, içtimai düzen velhasıl medeni ve ileri bir cemiyet olmamızın bütün şartlarını muayyen bir nizam ve ölçü içinde nasıl hep birden ele alınıp görmekteyiz.

On sene evvelki ile bugünkü vatandaşlar kıyaslayabilmekte ve hükümlerini vermiş bulunmaktadırlar. İşte bu şartlar ve bu vasat, ayaklanmanın şartları ve vasatı değildir. O hâlde, bir takım sun'î ve uydurma yollardan ve sözlerimin başında arz ettiğim şekilde bir ayaklanma hareketi tahakkuk ettirebilir mi diye memleket hazin elim ve meş'um tecrübelerin sahası hâline getirilmek isteniyor. Tekrar arz ediyorum bir veya muayyen bir zümre, türlü yollardan ele alınıp elde bulundurulacak ve bir hareket hâline getirildikten sonra veya hareketin içinde yuvarlanan bir kartopu gibi büyütülmek ümidine bel bağlanarak teşebbüslere girişilecek, diğer taraflardan vasatı hazırlamak için vatandaşın idraki zaafa iradesi felce uğrayacak. İşte usul bu, taktik bu...

Hulasa, memleket bir yalan seline, meş'um dedikodu ve şayiaların tufanında boğulmak istenmektedir. Buna karşı müteyakkız olmanın lüzumunu dünkü konuşmamda işaret etmiştim. Ve bu günkü izahlarımda aynı ricayı tekrar etmek istiyorum, çünkü bu işin yani ayaklanma tertipçilerinin sermayelerinin % 99'u yalan haberler inşa etmek, meş'um dedikodu ve şayiaları bütün vatan sathına yaymaktan ibarettir. Bu sebeptendir ki, bu mesele üzerine tekrar avdet etmiş bulunuyorum ve bu nokta üzerinde ısrarla daha da duracağım.

Aziz ve muhterem vatandaşlarım,

Günün mühim meselesi yalancılıkla, şeametli şayia ve dedikodularla mücadele etmekten ibaret görülüyor. Âdeti memleket emniyet ve selametinin, vatandaş huzurunu teminat altında bulundurmanın en esaslı meselesi bugünlerde işte budur. Size bu sözlerimin delillerini verebilmek benim için çok kolay. Şimdiye kadar çıkarılmış yalan haber ve havadislerin, aşağı ve bayağı dedikodu ve şayiaların, hadiseler ve hakikatlerle nasıl mütemadiyen tezip edilmekte olduğunu hatırlatmam

kâfi. Ortada dolaştırılan yalanların ertesi gün evvel çıkarılan yalanların, dün veya bugün sabun köpüğü gibi ortadan kayboluverdiğini hatırlatmam, mevzuun aydınlanması bakımından faydalı olur kanaatindeyim. Bugün çıkarılan yalanların da hadiselerle yarın tekdize uğrayacağından hiç tereddüdümüz ve şüphemiz olmaması icap eder.

Mesela şöyle çarpışmalar oldu, şu kadar yaralı var, ölü var veya tanınmış isimlerden: falan yerde filan öldü, İstanbul'da veya Ankara'da şunlar oldu, bunlar oldu. Yalan İstanbul'da ise başka, Ankara'da ise başka olarak piyasaya sürülür. Aileler telaş içinde, telefonlarda taziyeler, dostlardan, başsağlığı dilemeleri. Yaratılmak istenen bu. Ne alçakça bir hengame.

Bunları hep bildiğimiz ve her gün şahidi olduğumuz için, açıkça söylemekten çekinmiyorum.

Bu fesat yuvalarını dağıtmak, membalarını kurutmak ve memleketimizin süratle ilerleme, kalkınma ve medeni milletler seviyesine erişme yolunda hızla ilerlemesinin milletçe saadetini duyabilecek bir huzura kavuşmak bizim için elbet mukadderdir. Çünkü, yalan dolanla işi elde etmek mümkün olursa, ayak patırtısı millet iradesinin üstüne çıkacak olursa, bir milletin hâli bir memleketin hâli perişan olur. Bu gayr-i meşru ve meş'um emel ve teşebbüslere imkân verecek safdillerden olmadığımızı ve Türk milletinin yalanlarla aldatılamayacağını hepimiz en kısa zamanlarda göreceğiz ve tarih kaydedecektir.

Aziz ve muhterem vatandaşlarım,

Milletimiz bir imtihan daha geçirmektedir ve imtihanda, şimdiden yüzde yüz muvaffak olmuştur. Ayaklanma tertipçileri oraya buraya sevk ettikleri mahdut sayıda aldatılmış vatandaşlarla baş başadırlar. Halkımız her şey geniş bir idrak ve kavramasına dayanan mutlak bir alakasızlık içinde, tertipleri ve tertipçileri uzaktan ve nefretle seyretmektedir. Milletimiz tecrübelerini bir kat daha olgunlaştırmakta, millî bünyeye arız olacak bu gibi musibetlere karşı muafiyet ve mukavemetini bir kat daha kuvvetlendirmektedir. Esasen büyük bir miller olmanın vasfı ve sırrı bu değil midir? O kadar ki, şu bir hafta içinde tecrübeler edinmeye kafi gelebilir. Bugün hiçbirimiz on gün evvelki tasasız görüşlerin evlatları değiliz ve milletçe işleri ele almamız elbette bu tecrübelerin ışığı altında kısa bir zaman evvelkinden farklı olacaktır.

Sevgili vatandaşlarım,

Bugün üçüncü gündür ki yer altında hazırlananlar meydanlarda, sokaklarda hareket hâline çıkmıştır. Bu ortaya çıkış ve meydana dökülüş onlar hesabına tertipçiler hesabına zamansız ve mevsimsiz olmuştur. Görülüyor ki bunların hepsi perde arkasında ve toprak altında bu bahar seçimlerin yapılacağına göre hazırlanmış, tertiplenmiş ve ayarlanmış oyunlardan ve kanlı macera tasavvurlarından ibarettir.

‘Dişe diş, başa baş, asacağız keseceğiz’ şeklindeki haykırıışların, tehditlerin manası şimdi daha açık olarak meydandadır. Bugün iki şehrimizin sokak ve meydanlarında avare avare dolaşan ayaklanma teşebbüsü, seçim kampanyalarında seçim günlerinde ve seçim sandıklarının başında millî iradeyi zedeleyen, tahrip edecek olan bir millî musibet hâline getirilecekti. Perde kalktı, sahne meydana çıktı, bahanesi apaçık meydandadır. Kavuklar devrildi, başlar bütün hatlarıyla milletimizin gözleri önündedir.

Muhterem arkadaşlarım,

İki günden beri lüzumsuz yere vatandaşlarımız zedelenmesinler kaygısıyla hareket olundu. Memleketin asayiş ve inzibatı ve huzur ve sükununun temini pahasına bile bu hareket tarzı ihtiyar olundu. Ancak, bir milletin kaderi bir milletin şeref ve itibarı uzun zaman askıda kalamaz. Bilhassa tahrik edilmiş vatandaşlarımızın vaziyeti bir defa ve sükunetle mütalaa etmelerini ve hareketlerini ona göre ayarlamalarını, yüreğim rikkat ve şefkatle dolu olarak rica edeceğim. Hususiyle mekteplerimizde tahsil çağındaki çocuklarımızın mütemadi tahriklere maruz bırakılmaları ve memleketin emniyet ve huzurun, hırpalayacak surette, tecviz olunacak hallerden değildir. Tahsil çağındaki çocuklarımızın hareketlerini daha yakından kontrol altına alarak onları memleket huzur ve sükununa zararlı bir unsur olmaktan alıkoymalarına gayret etmelerini rica ederim.

Tahrik edenlere gelince, bu hadiselerin bir tahrik ve tertip eseri olduğunda en küçük bir şüphe veya tereddüde yer yoktur. Bir misal arz edeyim, dün Siyasi İlimler Okulu’nda tahrik edilmiş çocuklarımızın devletin silahlı kuvvetlerine mukavemet hareketlerinin başında ve o anda mektebin içinde milletvekillerinin mevcut olduğunu söylemek,

hadiseleri bir kat daha tenvir etmeye kafidir sanırım. Bu iş artık burada kesilip bitirilmelidir.

Aziz ve sevgili vatandaşlarım,

Hadiseleri yakından takip etmekte olan ve sizin huzurunuz için, memleketin itibarı için tedbir almakta bir an dahi tereddüt etmeyecek olan hükümetimizin başı sıfatıyla size hitap etmekte ve maruzatta bulunmakta devam edeceğim. Ayrıca olaylar yine hükümet tebliğleriyle ve faaliyette bulunan Büyük Millet Meclisi Tahkik Komisyonu'nun ve Örfi İdarenin tebliğleriyle muntazam ıtılınıza arz olunacaktır.

Yalan Haberlerin Ardı Arkası Kesilmedi

Menderes radyo konuşmalarıyla özellikle yalan haberler için şikayette bulunsa da gazeteler yapacaklarından geri kalmıyordu. Üstelik 27 Mayıs'a doğru yalan yanlış haberler üniversite olaylarında öğrencilerin öldürüldüğünü iddia etmekten ibaret değildi. Maraş'taki gezide Menderes ilk defa bir habere bu kadar dıştan bir tepki veriyordu. Gezide deve kurban edildiği ve devenin kör bıçakla kesildiğini yazdı bir gazete. Haberi yazan muhabirin orada olduğu söylenince Menderes muhabire, "Derhal çıkın buradan." diye tepki gösterdi.

Gerilimli günler devam ederken Yunan Başbakanı Karamanlis, Ankara'yı ziyaret etti. O sıralarda İnönü'nün evinin önünde toplananlar 'hürriyet' diye bağırıyordu. Olan bitenler ziyareti ikinci plana düşürürdü.

"Hürriyet Olmasa Bir Başvekile İstifa Diye Bağırılabilir mi?"

Mayıs ayıyla birlikte oluşturulan suni gerilim hiç dindirilmedi. En önemli gösterilerden biri "5"inci ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da" anlamına gelen 555K gösterisiydi.

O gün Celal Bayar, Refik Koraltan ve Adnan Menderes havaalanından şehre geliyordu. İş Bankası'nın karşısında Atatürk Bulvarı'nın Kızılay kavşağına gidiş yönünde büyük bir kargaşa çıktı. Hemen her gün olay izledikleri için gazeteciler bulvarda Piknik Lokantası'nın önündeydi. Kargaşanın ortasında Bayar, Koraltan ve Menderes'in arabaları vardı.

Bayar ve Koraltan'ın arabaları durmayıp hızla devam etti. Menderes ise makam arabasını durdurarak indi. "İstifa, istifa" diye bağırانlarla konuşmak istedi. 27 Mayıs'tan sonra yazıldığı gibi Menderes gençlerin üzerine arabasını sürmemişti.

Karşısındaki gençlere biraz da sitemle, "Neden istifa istiyorsunuz?" diye sordu.

Gençlerin, "Hürriyet istiyoruz?" demesi üzerine, "Hürriyet olmasa bir başvekile 'istifa' diye bağırılır mı?" sözleriyle karşılık verdi. Bu arada polisler de yanlarına yetişti. Herhangi bir olay olmadan oradan ayrıldı başvekil.

Aynı akşam Menderes'in evinde, gündüzki olaylar değerlendirildi. Ankara'da olduğu vakit her akşam 4-5, bazen 15-20 misafiri olurdu. O gece de kalabalık bir toplantı vardı evde. Sofrada 13 kişiydiler. Bir kişilik de yer vardı. Menderes'in çağrısı üzerine oğlu Aydın da sofraya geldi. O günkü hadiseler müzakere ediliyordu. Herkes bir yorum getiriyordu olayla ilgili. 'İyi olmuş başbakan yüz yüze gelmiş, söylenilecekler de söylenmiş ama dünyanın bir türlü hâli var bir daha böyle bir karşılaşma olmamalı.' diyenlerden, 'Türkiye Kızılay'dan mı ibaret? Aslında herkes bu hükümete mi karşı? Yok mu hükümetin, Demokrat Parti'nin yanında olan? Ankara ve civar illerden büyük bir miting düzenleyelim' teklifinde bulunanlara kadar hemen herkes bir şeyler söyledi. Kimisi, 'Asayiş miting çözmez, asayiş asayiş kuvvetleri çözer, böyle bir misillemeye hemen karar verilmemeli.' diye düşünüyordu. Meclis Başkanı Koraltan'ın yorumu sağduyudan yanaydı:

"Devletin mevcudiyet sebebi can, mal güvenliğini ve asayişini sağlamaktır. Devlet ve hükümet vardır, iş başındadır. Bu öyle halledilecektir. Bunun dışında herhangi bir tedbire gerek yoktur."

O sırada il başkanı Mehmet Aydın geldi ve Başvekilin oğlu Aydın'ın yerine oturdu. Oturur oturmaz da, "Efendim biz hazırız. Başka illere fılan da gerek yok Ankara'nın neresinde isterseniz istediğiniz kabalığı toplarız." dedi.

Menderes daha çok soru sorarak müdahale etti. Çok fazla düşüncelerini söylemedi önce. Miting konusuna yaklaşımı ise netti:

“Böyle bir şeyin gereği olmadığını görüyorum. Bu istenirse Türkiye'nin her yanında yapılabilir. Ama şu anda böyle bir teşebbüste bulunmayalım.”

Ege Gezisinde Moral Buldu

Bir hafta kadar aradan sonra moral bulmak için Ege'ye doğru yol aldı. Türkiye'de bir araya gelmiş en büyük kalabalık mitinglerden birine gidiyordu. Vapurla gece İstanbul'dan İzmir'e ulaşacaktı. Çanakkale'den geçerken kayıklarla binlerce insan o gece saatinde sevgi gösterisinde bulunmak için gemiyi bekledi.

İzmir Konak Meydanı'na yaklaştığında da kayıklar karşıladı. 200 bin kişiyi aşan bir kalabalık olduğu söyleniyordu meydanda. Âdeta Ankara'da estirilen sert fırtınaya hemşehrilerinin cevabıydı bu kalabalık. İzmir'den sonra Selendi'nin biraz aşağısında baraj açılışı için gittiği Manisa'da, Turgutlu'da, Salihli'de kalabalık insan kitleleriyle karşılaşıyordu.

Bu mitinglerden moralli bir şekilde döndü eve. Malta eriği yeni çıkmıştı. Onları çok severdi. Bir yandan malta eriğinden ısıyor, bir yandan 30 Mayıs'ta imtihanları başlayacak olan oğlu Aydın'la ilgileniyordu. “Nasil dersler?” deyip başladı oğlunu sınamaya. Mısırlılar, Asurlular, Babürler hakkında sorular sordu. Babasının tarih bilgisi Aydın'ı şaşırtmıştı.

Harbiyelilerin Yürüyüşü

Takvimler 21 Mayıs'ı gösterdiğinde ise sıra dışı bir olay cereyan etti. Harp Okulu öğrencileri yürüyüş yaptı. Hava biraz daha kararıyordu. Fırtına bulutları toplanmaya başladı.

Harp Okulu öğrencilerinin Kızılay'daki yürüyüşü cuntacıların hevesini kabartıyordu. Hükümet çevrelerinde ise yürüyüş tedirginlik oluşturmuştu. Ancak yürüyüşe ilişkin soruşturma açılması gündeme gelince buna karşı çıkan yine Menderes oldu.

Bu sıralarda kendisine istihbarat biriminin en tepesinden önemli bir haber geldi. Makamında o sırada Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç'la görüşme hâlindeydi. Milli Emniyet Teşkilatı Başkanı Celal

Tevfik Karasapan odaya girdi. “Söyleyin, Altemur Bey yabancıımız değil.” dedi Başvekil.

Ses odada buz gibi bir hava estiriyordu:

“Birkaç gün sonra darbe yapılacak.”

Ama inanmadı Menderes:

“Bana böyle ordu aleyhine haberler getirmeyin Celal Bey. Benimle ordunun arasına girmeyin.”

Başvekilin komuta kademesiyle arası çok iyiydi. Milli Savunma Bakanlığı koltuğunda oturan Ethem Menderes de çocukluğundan beri arkadaşıydı. Ne onlardan böyle bir darbe bekliyordu ne onlar kendisine bir darbe tehlikesinden söz etmişlerdi. Alt kademede olanların bir cunta teşebbüsü içinde olabileceğine aklı kesmedi hiç. Hele işin içinde var diye ortalıkta ismi dolaşan Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay’a hiç toz kondurmuyor, onu o makamlara kendisinin getirdiğini söylüyordu.

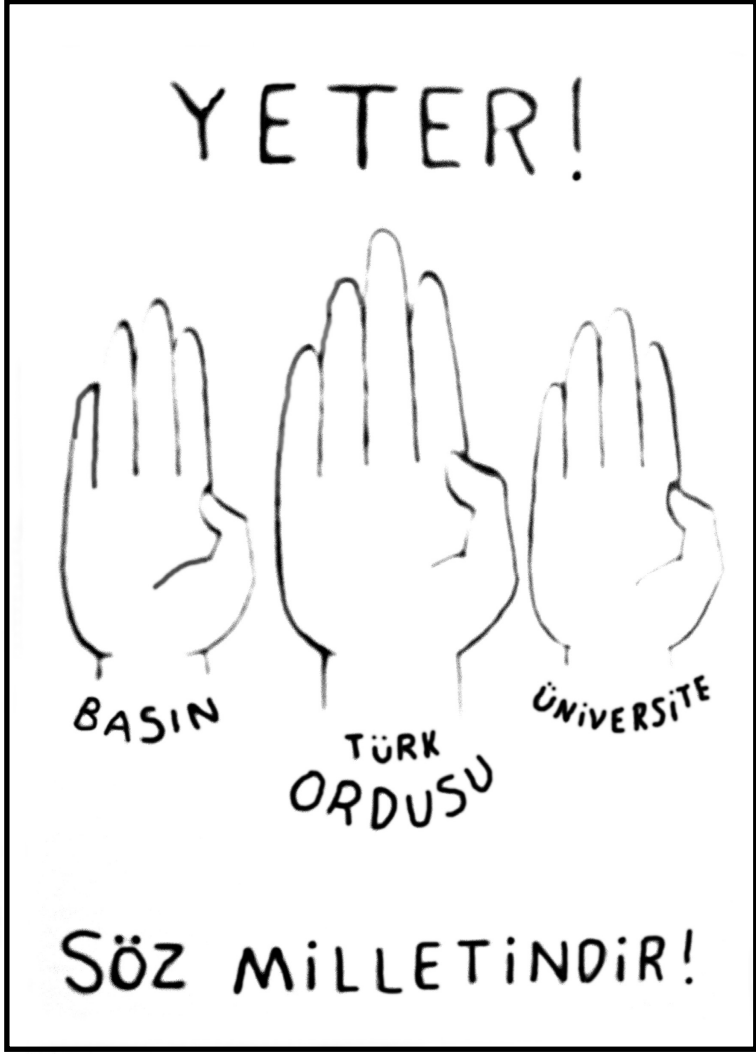
“Mehmetçik Başbakanlarının Gece 1’lere Kadar Çalıştığını Görüyor. Onlar mı Darbe Yapacak?”

Menderes’i kendinden emin kılan belki de askere çok güvenmesiydi. En azından kendine bağlı olan askerlerin verdiği teminata fazla bel bağlamasıydı.

24 Mayıs günü evine 20 kadar general geldi. Başbakanı ziyaret ettiler:

«Askerden endişeniz olmasın. Bu kadar hizmetiniz var beraberiz hükümetin emrindeyiz.»

İşte bu gerilimli günlerde Menderes’i en fazla rahatlatan gelişmelerden biriydi bu. Ama kendine yakın isimlerden Fatih Rüştü Zorlu böyle düşünmüyordu. O da eve geldi ve “Bir komplo var. Beni Milli Savunma Bakanı yap, Ethem’i de benim yerime. Bu komployu çözeyim.” dedi. Başvekilin Eskişehir’e gitmesini istemiyor, burada kalıp hemen seçim tarihini ilan etmesini teklif ediyordu. Ne var ki Menderes, Fatih Rüştü’nün zaten Ethem’le arasının iyi olmadığını düşünerek öneriyi önemsemedi. Tek benimsediği erken seçim olabileceğiydi, sadece o kadar.

YAZISIZ

Demokrat Parti'nin sloganı ile yapılan karikatür darbenin kimlerin işbirliğinde yapıldığını böyle yansıtıyordu.

Darbeden bir önceki akşam Başbakanlık'taki makamında bakanlardan Celal Yardımcı ve birkaç milletvekili de Menderes'e benzer ikazlarda bulunmuştu.

Bunun üzerine odadaki misafirlerini kollarından tutup pencerenin önüne götürdü. Nöbet tutan askerleri gösterdi ve şöyle dedi:

“Şu Mehmetçikler başbakanlarının gece 1’e kadar burada beklediğini, sabahın 7’sinde tekrar çalışmak için geldiğini görüyor. Bunlar mı bana darbe yapacak?”

Ertesi gün TBMM’de son kez partili milletvekilleriyle bir araya gelecekti Menderes. Sabah erkenden evden çıkarken eşiyile Aydın’ın durumunu konuştu. Berin Hanım, “Aydın’ı gönderelim mi okula ne diyorsun?” diye sordu. Küçük Aydın bir süredir babasının isteği üzerine evde kalıyordu ve sadece bitirme imtihanlarına gidecekti. Menderes eşine, “Bugüne kadar kaldı. Sırası mı şimdi canım”. Bu sıradan bir söz değildi. O anda acaba kafasında nasıl bir bilinmezlik vardı?

Önce Meclis’e gitti Menderes. “Teessüf ederim...” sözleriyle bitirdiği tantanalı grup toplantısından sonra da yola çıktı. Eskişehir’e yaklaştığında meydanı önce tepeden turladı. Kalabalığı görünce bir önceki akşam Başbakanlık’ta kendisine darbe tehdidinden söz edenlere dönerek, kalabalığı işaret etti:

“Böyle bir hareketi millet kendi elleriyle boğar.”

“Erken Seçim İlan Etti Ama Kablolar Kesilmişti”

İndiğinde Eskişehir’de coşkulu bir kalabalığa seslendi. Ancak konuşması sırasında birileri kabloları kestiği için sesi duyulamadı. Halbuki bu konuşmada erken seçim yapılacağını ve tahkikat komisyonun artık çalışmayacağını ilk kez açıklıyordu. Birkaç gün önce de Menderes’in böyle bir hazırlık yaptığı duyulmuş, ‘erken seçim’ açıklanırsa darbenin önü kesilir diye düşünen cuntacılar hareketi öne çekmişlerdi.

26 Mayıs’ı 27 Mayıs’a bağlayan gece Eskişehir Şeker Fabrikası misafirhanesinde kaldıkları sırada Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp’in telefonu çaldı. Telaşlı bir ses Başbakanlık’ın işgal edildiğini haber vermekteydi. Yavuzalp önce hemen Hasan Polatkan’ı uyandırıp haberdar etti. Birlikte Menderes’e gittiler. Soğukkanlı göründü başvekil. Herhangi bir telaş görüntüsü vermeden giyinmeye başladı. Özel kaleminden, içişleri ve savunma bakanı ile genelkurmay ve sıkıyönetim komutanını aramasını istedi. Bir türlü telefonlara ulaşamadığı kendisine iletildi. Eskişehir valisi, yurt içi savunma komutanı ve hava üssü komutanı’nı yanına istedi. Vali ve diğer komutan geldi ama hava üssü komutanı

gelmedi. Asker kökenli iki vekili Tahsin Yazıcı ve Ersin Üner'le birlikte Yurt İçi Savunma Komutanlığı'na gitti. Komutan karargahında onlara kahve ikram etti. Menderes, Kütahya'ya gitmek istiyordu. Komutan bir jip pikap, bir de askerî kamyonet hazırlattı. Kamyonete silahlı bir manga asker de bindirildi.

Kendi makam arabasına değil askerî pikaba binmeyi tercih etti. Makam arabasına da asker kökenli vekiller bindi. Kütahya yolunda bir süre yol aldıktan sonra havada jet uçakları görüldü. Yerleri tespit edilmiş oldu. Menderes, Kütahya'ya ulaştı. Vali vekili karşıladı, vilayete geçildi. Ancak vali vekili, yakalama emri aldığını gözleri yaşararak ilettiler, fakat davranışlarıyla uygulamak istemediğini belli ediyordu. Telefon temasına burada da denendi ama sonuç alınamadı. Odada havacı albay da vardı. Yanındaki üsteğmen arada bir dışarıya çıkıp bir yerden haber getiriyormuş gibi albayın kulağına bir şeyler fısıldıyordu. Havacı albay karargahlarında telefon imkanının daha iyi olduğunu söyleyip Menderes'i saygılı şekilde davet etti. Menderes bunun manasını da anlıyordu ama başka çare yoktu. Girişte bir manga asker şeref kıtası yapmış ve selamlamıştı. Sonra oraya C 47 nakliye uçağı indi. Gelen Albay Muhsin Batur'du. Batur durumu Menderes'e aktardı ve uçakla birlikte Ankara Etimesgut Havaalanına inildi.

“Beyefendi Adnan'dan Bir Haber Alabildiniz mi”

26 Mayıs'ı 27'sine bağlayan gece başvekilin evindeki sessizlik bir telefon ziliyle bozuldu. Devlet Bakanı İzzet Akçal'ın kızı telefonla Berin Hanım'a arayıp kötü haberi verdi. Ne diktatörlüğe gidiyor dendiği, ne basına kısıtlamalar yapılıyor gerekçesinin üretildiği, ne İnönü'ye taş atıldığı (!), bilakis yatırımdan yatırıma koşulduğu ve halkın memnuniyetini seçimlerde gösterdiği bir zaman diliminde, kimine göre 1952, kimine göre 1954'lerde hücrelerini oluşturmaya başlayan cuntacılar hamlesini yapmıştı. Darbe olmuştu. Konutta Berin Hanım, Aydın ve Osman Karahan isminde bir garson vardı. Berin Hanım, Aydın'ı uyardırdı. Gece saat üç sıralarıydı. O arada telefonlar da kesildi. Dışarıda bir takım koşuşturmalar dikkat çekiyordu.

Ev, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'ndan birlikleriyle karşı karşıyaydı. 'Haber alabiliriz belki' ümidiyle hep birlikte yürüyerek Çankaya

Köşkü'ne gittiler. Celal Bayar'ın eşi Reşide Hanım, kızı Nilüfer Hanım da uyanık vaziyette telaşlı şekilde oturuyorlardı. Bayar, alt kattan yanlarına geldi. Berin Hanım ayağa kalkıp, "Beyefendi, Adnan'dan bir haber alabildiniz mi, görüşebiliniz mi?" diye sordu. Bayar tam da duraksamadan başını Berin Hanım'a çevirerek, "Artık çok geç hanımefendi..." diye karşılık verdi. Cümlesi biter bitmez de aşağı indi. Aşağıdan itiş kakış sesleri gelmeye başladı. Bayar önce direndi ama cuntacılar tarafından teslim alındı.

Öğle saatlerine kadar hâlâ bir haber alamayan Berin Hanım tedirginlikten bir o yana bir bu yana evin içinde gezinip durmaktaydı. Saat 15.00 gibi Adnan Bey'in yakalandığı haberi ulaştı. Bir binbaşı gelip Harp Okulu'ndan Menderes'in pusulasını getirmişti. Pijama, tıraş takımını gibi ihtiyaçlar isteniyordu. Berin Hanım da istekleri paketleyip gönderdi.

Önce Harp Okulu'nda Tutuldular

Bayar'la Menderes darbeden sonra ilk kez ve son kez tutuklandıktan sonra konuldukları Harbiye'de karşılaştı. Bayar, lavaboya gidiyordu ve yanında muhafızlar vardı. Menderes önce gelmiş, ellerini yıkıyordu. Karşılaştılar. Yüzü, birkaç gün içinde incelmış, gözleri kederle gölgelenmişti. Aralarında kısacık bir diyalog yaşandı:

"Olan olmuştur Adnan Bey. Metin olunuz!"

Menderes'in yüzünde mahzun bir gülümseme belirdi. Ellerini iki yana açarak:

"Zaten başka çare var mı?"

Daha fazla konuşamadılar. Askerler sözlerini kesti hemen.

Albay Alparslan Türkeş'in radyo bildiriyle kamuoyuna açıklanan cuntacılar ilk tebliğlerinde 'uzlaşmayan partiler'den söz ediyor, bir bakıma tüm politikacıları suçluyordu. Ancak, ilerleyen saatlerde, ihtilalin sadece Demokrat Parti kadrosuna karşı yapıldığı görülecekti.

Tuttukları DP mebusunu Harp Okulu'na getiriyorlardı. Bunlardan biri de İçişleri Bakanı Namık Gedik'ti. Gedik, çöp kamyonunun önünde Ankara sokaklarında teşhir edildikten sonra getirilmişti Harp

Okulu'na. Kırılmıştı. Ethem Menderes'le aynı odaya alındılar. Kapıdaki muhafızlardan biri Edip Başer'di. Ertesi gün olduğunda bir ses duyuldu. Namık Gedik'in cansız bedeni yerde duruyordu. Pencereden kendini attığı söylendi. İlk kurban veriliyordu böylece.

27 Mayıs'tan hemen sonra askerî bir uçakla İstanbul'dan, Ankara'ya Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli gelmişlerdi. Artık 'hocalar' devredeydi. Harp Okulu'nda geri salıverilen milletvekillerinin tekrar tutuklanmasını da bu ekip istemişti. "Ne kadar çok kişiyi suçlarsanız ve mahkûm ederseniz o kadar meşru olursunuz." diye akıl hocalığını yapacak; verdikleri hukuki cevazla da darbeye kılıf uyduranlar onlardı.

Sıddık Sami Onar, haziranın başındaki bir demecinde, üniversitede öldürülen öğrenci sayısının hiç de az olmadığını iddia ediyor, "Kamyonlarla taşınan cesetler çeşitli mezarlıklara gömülmüş." diyordu.

Gazetelerde Yalan Haber Furyası

Gazetelerde "Celal Bayar'ın 103 milyonu bulundu." haberi çıkınca Bedii Faik, Cemal Gürsel'i arayıp "Doğru mu?" diye sorduğunda aldığı cevap şöyleydi:

"Doğru. Bu yalnız İş Bankası'nda bulunan. Diğer hesapları araştırıyoruz."

Darbeyi yapan ekibin İzmir'den uçakla getirip Milli Birlik Komitesi'nin başına geçirdiği Cemal Gürsel, Haziran'ın 4'ünde subaylara yaptığı konuşmada Harp Okulu'nun imhasıyla ilgili bir konuşma yaptı. Güya Menderes hükümeti darbeye durdurulmasa idi Harp Okulu öğrencilerini imha edecekti. Yalan haber furyası MBK içinden organize edilmekteydi. Karikatürlere varıncaya kadar bir aşağılama alıp yürümüştü. Tutuklu olan DP'lilere 'düşükler', onların ailelerine de 'kuyruklar' diye hakaret ediliyordu. Kim dergisi Bayar, Zorlu, Polatkan'ı fotomontajla darağacının altında gösterirken, İnönü'nün damadı Metin Toker'in dergisi Akis, Menderes'in resmine kocaman çarpı işareti koymuştu.

Cumhuriyet

1. Sayı	100
2. Sayı	100
3. Sayı	100
4. Sayı	100
5. Sayı	100
6. Sayı	100
7. Sayı	100
8. Sayı	100
9. Sayı	100
10. Sayı	100
11. Sayı	100
12. Sayı	100
13. Sayı	100
14. Sayı	100
15. Sayı	100
16. Sayı	100
17. Sayı	100
18. Sayı	100
19. Sayı	100
20. Sayı	100
21. Sayı	100
22. Sayı	100
23. Sayı	100
24. Sayı	100
25. Sayı	100
26. Sayı	100
27. Sayı	100
28. Sayı	100
29. Sayı	100
30. Sayı	100
31. Sayı	100
32. Sayı	100
33. Sayı	100
34. Sayı	100
35. Sayı	100
36. Sayı	100
37. Sayı	100
38. Sayı	100
39. Sayı	100
40. Sayı	100
41. Sayı	100
42. Sayı	100
43. Sayı	100
44. Sayı	100
45. Sayı	100
46. Sayı	100
47. Sayı	100
48. Sayı	100
49. Sayı	100
50. Sayı	100

37 nci yıl Sayı: 12.874

KURUCUSU: YILMAZ NACI
Ticari ve mekân adresi: Cumhuriyet İnançları - Posta Kutusu: İstanbul No 246, Telefonları: 22 42 98 - 22 42 99 - 22 42 95

Cumartesi 4 Haziran 1960

Seçim Sistemi Nispi Usule Çevriliyor

Gürsel'in Amerikan basınına beyanatı

Başbakan dün yeni sistemin daha muvazeneli bir Meclis bünyesi teşkiline imkân vereceğini gazetecilere söyledi

Org. Cemal Gürsel dün Anıt-Kabre çetken konuştu
Ankara, 3 (Cumhuriyet - Teleka)

Halk arasında büyük heyecan uyandıran ihbarlar Şehit cesetleri kıyılıp hayvan yemi mi yapıldı?

Milli Birlik Komitesi, bu ve bunun gibi ihbarların üzerinde dikkatle durulduğunu, hakikatin yakında mutlaka meydana çıkarılacağını bildirerek çocukları kayıp ailelerin müracaatlarını istedi

Ankara 3 (Cumhuriyet-Teleka) — Milli Birlik Komitesi bugün saat 15. de bir toplantı yapmış, müzakereler üç vakit kadar devam etmiştir. Milli Birlik Komitesi yeni bir karar almış görünmektedir.

İnönü ile Bölükbaşı görüşülüyor

Et ve Balık Kurumunda hayvan yemi nasıl yapılır?

Et ve Balık Kurumu Kurulmuş ve hayvan yemi için çalışmalar başlamıştır. Kurumun ilk toplantısı bugün yapıldı.

ADRES: Çayaloğlu, Malatyanı Sokak No. 4 - İSTANBUL
TELEĞRAF: MİLLİYET, İSTANBUL
POSTA KUTUSU: 202, İSTANBUL
TELEFON: 27 42 10 (Santral)

YIL: 11 — SAYI: 2064

BUGÜN
6
SAYFA
25
KURUS

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALİ NACI KARACAN

YATAK ODALARINIZ İÇİN
40 x 60 - 335 x 48 - 160 x 68 santim. avizelendirilmiştir

SAĞLAM YOL HALILARI

İHTİVAZLIĞI MUHARAKAT GARANTİLİDİR

Mefurşatçıların Halıcılığının Arayışını
Bağlan Tırtıcı Sokak, Tırtık L.İ. Şiş. - Tel: 71 54 61

Cumartesi
4
HAZİRAN
1960

tarif söylüyemem. Memleketin karamanlık — balıktar toplandıysa başladığından beri çalışıyoruz.

S — Millî İnkılap hareketini hazırlarken en fazla hangi tehlike ile karşılaştınız?

C — Hiç bir tehlike karşımıza çıkmadı.

S — Komitedeki üyeler bizzat kendiniz mi seçtiniz?

C — Hayır. Ben sadece üç iribat anıyı ile temastaydım.

S — Millî Birlik Komitesinin kararlarını değiştirebilir mi?

D. Sa: 5 de

17 YAŞINDA ŞEHİT 30 Nisan günü ceryan eden hadîseler arasında bir ünvan altında kalacak şehit olan İstanbul Etilok Lisesi talebesi Nedim Özpınar'ın öğretmenleri ve arkadaşları, genç şehidin bir resmini dün Akademi Yalı Tugayında Bulut Tugay'ına yerleştirdi. Tugaydaki resimde genç şehidin fotoğrafını Askerî Valiye vermek üzere Vâlîye'ye hızsına gelen heyet görülmüyor.

KORKUNÇ İHBARLAR

Millî Birlik Komitesi, öldürülen gençlerin makinelerde kıyılarak toz haline getirildiğine dair haberler

aldığını açıkladı
Şehit Teğmenin cenazesinin merasimle Anıt-Kabrin yanında tesis edilecek Hürriyet Şehitliğine defnedileceği bildirildi

ANKARA, HUSUSİ

MİLLÎ Birlik Komitesi, şehit edilen Üniversitelilere ait korkunç işgütu ihtiva eden bir tebliğ yayınlamıştır.

Tebliğde bu gençlerin bir kısmının hayvan yemi yapılan makinelerde kıyılarak toz haline getirildiğine dair haberler alındığı bildirilmektedir.

Millî Birlik Komitesi bu vahşiykane hareketi yapanların suçlarını gizlemek için aklı hayale gelmeyecek canavarlık yapan olukların kaydederek bintlerin meydana çıkarılacakları belirtilmektedir.

Tebliğde, evlatları kayıp olan velleirin şehitlerin teblihi için alkâdârları müracaatları da rica olunmaktadır.

Ölen öğrenci
27 Mayıs İnkılabı sabahı Ankara'da tahası ile birlikte otomobile gideken 11 yaşında Maviif Kocajı talebedi Ertan Özen de bir kazı kargusun ile ölmüştür. Resimde 3 İncel sınıf talebesi olan Ertan görülmektedir.

Haziran'ın başında radyoda yayınlanan MBK bildirisinde "... 28 Nisan-27 Mayıs arasında fedakar üniversiteli gençlerimizin masum gösterilerinde bunlara cop ve kılıçlarla hücum ettirildiği, savunmasız gençlerimiz üzerine ateş açıldığı ve birçok gencin öldürüldüğü artık muhterem halkımızın malumu olmuştur... Korkunç bir vahşetle işlenen bu cinayetler er geç ortaya çıkarılacaktır."

Radyodan duyulan bu ciddi sözler, ağır bir kaya parçası gibi inmişti tutuklu bulunan Demokrat Partililer üzerine. Hiç kimse önündeki yemeğe el sürmüyordu. Kiminin yüzü sapsarı, kimininki kıpkırmızı keşilmişti. Bazılarının gözleri içeri çökmüş, bazılarınıninki yerlerinden fırlamıştı. Herkes sadece yutkunuyor, kimseden ses çıkmıyordu.

Darbe öncesi çıkartılan dedikodunun bitmeyeceği böylece belli olmuştu.

Haziran'ın 10'nda cuntacılar oluşturdukları atmosferi perçinleyecek başka bir organizasyona da imza atıyordu. Görkemli bir tören hazırlandı. Olaylar sırasında şimdilik öldürüldüklerini (!) tespit ettikleri beş kişi için büyük bir cenaze merasimi yapıldı. "Hürriyet Şehitleri" adı verilen kişiler üzerinden o denli bir propaganda yapılmaktaydı ki bu kişiler Atatürk'ün bulunduğu Anıtkabir'de bir yere gömüldüler.

Milli Birlik Komitesi, 105 maddelik 1924 Anayasası'nın 53 maddesini yürürlükten kaldırdı. Cumhurbaşkanıyla ilgili 42. maddesinin ikinci ve üçüncü cümlesini de iptal etti. 27 maddelik "geçici anayasa" 12 Haziran'da yapıldı ve yürürlük günü olarak geriye dönük darbeyi gerçekleştirdikleri gün, yani 27 Mayıs 1960 tarihi belirlendi.

Yine aynı günlerde Cemal Gürsel'in Ethem Menderes'e yazdığı malum sansürlü mektup radyolardan okundu. Gürsel, Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş'i çağırış ve 3 Mayıs 1960'ta Ethem Menderes'e verdiği mektubu yeniden yazdırmıştı. Ancak özellikle ilk maddesini değiştirmişti. Mektubun aslının ilk maddesinde, "Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün kötülüklerin bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır. Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan Menderes getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim. Bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin

edilmelidir.” deniyordu. Cemal Gürsel, Türkeş’e, ilk cümleden sonrasını tümüyle çıkarttırmış, onun yerine “Çünkü, bütün kötülüklerin bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır” ekletmişti. Mektup yeni hâliyle aslında darbeden 24 gün önce yapılan uyarıydı denerek Resmi Gazete’de tahrif edilmiş hâliyle yayınlandı. Menderes’in halk tarafından sevildiği ve Cumhurbaşkanı yapılması gerektiğine dair ibareler Gürsel’in Resmi Gazete’de ilan ettiği yeni mektupta yer almadı.

Mektup radyoda okunduğu sırada ise Harp Okulu’ndaki hava da ilginçti. Mektubu ilk defa duyan bakanlar arasında Ethem’e karşı bir asabiyet oluştu. “Neden haberdar edilmedikleri için” homurdanmalar başladı. Hatta yanlarına bir yarbay geldi ve ikazda bulundu:

“Herhangi bir münakaşa olursa vur emri aldım.”

Berin Hanım’ın Göreme Sokak’taki Günleri

Berin Hanım ise ilk günlerinde bir yandan darbenin şaşkınlığını yaşamakta, bir yandan da yeni ev bulma telaşındaydı. Haziran’ın ilk günü eşine gönderdiği mektubunda, Adnan Bey’in tavsiyesini almak istiyordu:

“Bana ne tavsiye edersin. Bir apartman katı mı aratayım, yoksa Aydın veya İzmir’e mi gideyim. Bir fikir verirsen çok sevineceğim.”

Başbakanlık günlerinde Menderesler Çankaya’daki Atatürk’ün kız kardeşi Makbule Atadan’a ait evi başbakanlık konutu olarak kullanıyorlardı. İnşa ettikleri üç katlı konak ise Afganistan sefaretine kiraya verilmişti.

Berin Hanım, oğlu Aydın’la darbeden sekiz gün sonra Göreme Sokak’ta iki odalı bir eve taşındı. Giriş katında bir apartman dairesiydi burası.

Ne var ki Menderes, hanımına sık sık mektuplarında ‘o evden taşın’ diye baskı yapmaktaydı. Tedirginliğinin sebebi, evin ‘Göreme’ isimli bir sokakta olmasıydı. Sokağın isminin çağrıştırdığı karamsarlık süngüler arasındaki başvekilin tasası hâline dönmüştü.

Fuzuli Yatırımlardan Vazgeçilmeye Başlandı

Soma Termik santralının faaliyeti dün sabah durduruldu

Planları yapıp başlanmamış bulunan tesisler yeniden tetkike tabi tutularak bunlardan yalnız ekonomimize faydalı olanların inşaatına başlanacak. Devlet Teşekküllerinin idare meclisi azahkları azaltılıyor

Suiistimalleri tesbit için dün Ankarada bir Komisyon teşkil edildi

Ord. Prof. Tanerin başkanlığındaki Komisyona Adalet Bakanı üye olarak katıldı

İbret Dersi

Büyük bir ibret dersi... (Text continues with details of the lesson and its significance for the nation's future.)

İngilizce öğrenenler yeniden bir hafta için İngilizce ve İngilizce öğrenenler için İngilizce kursları başlatılmaktadır. Bu toplantıda bir hafta önceki toplantıya katılan öğrencilerin ve öğretmenlerin görüşleri alınmıştır.

Umumi af çıkması ihtimali belirdi

Af, adı anılmamış, Millî Kurultayın bir toplantısında... (Text discusses the possibility of a general amnesty and the political climate.)

BAŞBAĞI VE MEMURLAR ARASINDA DEĞİŞİKLİKLER YAPILIYOR... (Caption for the image above.)

İçişleri Bakanı: "Artık silahımız basındır," dedi

Tümgeneral Kızıloğlu dünkü basın toplantısında gazetecilere izahat verdi ve sözlerini şöyle bitirdi: "Biz silahları kullandık, şimdi siz fikri kullanacaksınız."

Yüksek memurlar arasında değişiklikler yapılıyor

Adliye, Emniyet, bazı Genel müdürlükler ve Fakülte Dekanları arasında değişiklikler oldu

ANKARA 3 (Cumhuriyet) - İçişleri Bakanı Turgut Özalp, dün Ankara'da basın toplantısı yaptı. Özalp, Türkiye'nin artık silahını basındır, dedi. "Biz silahları kullandık, şimdi siz fikri kullanacaksınız," dedi.

ANKARA 3 (Cumhuriyet) - İçişleri Bakanlığı bünyesindeki bazı yüksek memurların görevlerinden alınarak yerine yeni memurların atanması kararlaştırıldı.

Bütün yurtta Hürriyet Bayramı devam ediyor

Dün de Bursa, İskenderon, Düzce, Çankırı, Bandırma ve Balıkesirde büyük mitingler yapıldı

Bütün ülke yurtta Hürriyet Bayramı mitingleri devam ediyor

Bütün D.P. binalarında dün araştırma yapıldı

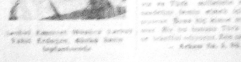
İstanbul'da Cumhuriyet Partisi binalarında yapılan araştırma, partiye bağlı kuruluşların faaliyetlerini incelemek amacıyla yapıldı.

İstanbulu idare edenlerin fuhuş ve kumardan haraç aldıkları anlaşıldı

İstanbul Emniyet Müdürü Yahya Vahit Erdoğan, dünkü basın toplantısında, Mükerrer Sarol'un kaçak olarak getirilen 2 otomobilinde de el komandosu ve sabık büyüklerin bankalarındaki paraları ile şirketlerdeki ortaklıklarını tesbit edildiklerini söyledi.

Ticaret Bakanının konuşması Ege piyasasında çok müspet karşılandı

ANKARA 3 (Cumhuriyet) - Ticaret Bakanı Cüdat Demirel, dün Ankara'da yaptığı konuşmada, Ege piyasasının durumu hakkında bilgi verdi. Konuşması, piyasada büyük ilgiyle karşılandı.

Ticaret Bakanının konuşması Ege piyasasında çok müspet karşılandı

Cemal Gürsel, daha darbenin üzerinden 1 hafta geçmeden yatırımların durdurulmasını maharet gibi anlatıyor, gazeteler de doğru bir iş yapıyor muydu gibi manşet atıyordu.

Kısa süre sonra eve 8-10 kişilik bir kalabalık geldi. Evi aramak istediklerini söylediler. Çoğu sivil, iki tane de Harp Okulu talebesi vardı. Ellerinde otomatik tüfekler. Bayağı erken bir saatti. Basında yazılanlardan etkilenmiş olacaklar ki salondaki parkelere topuğuyla vuruyor, dinliyor bakıyordu biri. “Yardımcı olalım” dedi Berin Hanım. Dediler ki:

“Burada gizli kasa filan yok mu? Altınlar nerede?”

Berin Hanım cevap verdi:

“Ne bulursanız hepsi sizin olsun. Kasa filan da bilmiyorum.”

Olup biten Berin Hanım’ın birkaç mücevheriydi. O da kendi dolabında dururdu. Öyle kasa da yok, kasalık bir şey de yoktu.

Bütün hesaplarına ve kira gelirlerine el konulmuştu Berin Hanım’ın. Her gün ödeme emri, icra takip, bankalara borç geliyordu. Bu arada bankalardan çekebildikleri para bile sınırlıydı.

İlk günlerde Yassıada’dakilere para ulaştırmak, bir mesele olmuştu. Sadece 100 lira gönderilmesine izin veriliyordu. Bunu bilmediği için eşine 200 lira gönderen Berin Hanım’ın parası iade edildi. Hiç olmazsa 100 lirası Adnan Menderes’e verilip, ikinci 100 lirasını iade etmek mümkünken nedense böyle yapmışlardı: 10 gün arayla 100’er lira gönderebilmişti.

Her yerden borç çıkarmaya başlandı. Sümerbank bile daha önce hediye edilen halılar için, şimdi para istiyordu.

Daha ilk günlerden çektikleri maddi sıkıntı hemşehrileri tarafından da duyulmuştu. Çakırbeyli köylüleri aralarında para toplayıp elden Berin Hanım’a ulaştırdı. Çiftlikte mahsullerin çapalanması işini de hem Çakırbeyliler, hem de çevre köydekiler para almadan halletti.

‘Ya çiftlik çapalanamazsa’ diye kaygı duymakta olan Menderes, Berin Hanım’ın Kâhya Abdi’den aldığı telgrafla rahatladı. Çiftlik işinin zamanında işlemekte olduğunu ve üzülecek bir şey bulunmadığını söylüyordu kâhya. Berin Hanım da eşine bunu bildirdi:

“Senin için çok sevindim. Çünkü sen pamuklar çapalanmayacak, mahvolacak diye kendini harap edip duruyordun.”

Bu arada küçük oğul Aydın okulu bıraktı ve dışarıdan ortaokul bitirme sınavları ile mezun olmaya çalışıyordu. Yüksel, İsviçre’de Dışişleri memuruydu. Onun, hemen Belgrad’a tayinini çıkardılar. Mutlu da abisinin yanında, henüz talebeydi.

1 Numaralı Hücre

DP’liler peyderpey Yassıada’ya götürülüyordu. Haziran’ın ortasına kadar sürdü bu. Önce Yeşilköy’e indiler sonra vapurla 15 ay boyunca kalacakları Yassıada’ya. Ancak bu gidiş sıradan bir yolculuk değildi. İntikal tam bir felakete dönüştü. Her indiriliş ve bindirilişte isimleri tek tek okunuyordu. 20-25 metrelik iki tarafı genç askerlerin oluşturduğu bir koridorun arasından tekme, küfür ve yumruklar arasından geçiyordu her biri. Bu genç askerler o kadar doldurulmuş ve kendilerinden geçmişlerdi ki Menderes ve Bayar, linç endişesiyle başka bir şekilde götürüldüler Yassıada’ya.

Adada her birisini elinde sopasıyla Tarık Güryay karşıladı. Milletvekilleri gruplar hâlinde koğuşlara alındı. Menderes ve Bayar ise tek kişilik hücrelerinde kalacaktı. Menderes’in kaldığı yerin ismi 1 numara, Bayar’ın ki ise 2 numara idi.

Temmuz ayıyla birlikte soruşturmalar başlıyordu. Menderes hemen her gün odasından süngülü askerler eşliğinde alınıyor ifade vermeye götürülüyordu.

Bu görüntülerden para bile kazandı cunta idaresi. Ordu Foto-Film Merkezi tarafından çekilen fotoğraflardan ilginç olan 37 kare seçildi ve açık artırmaya çıkarıldı. Adnan Menderes’in, soruşturma sırasında terini silerken çekilen fotoğrafı Hürriyet gazetesi tarafından 1960 yılı rakamlarıyla tam 100 bin lira ödenerek alındı. Diğer 36 kare için de 198 bin 658 lira gelir elde edildi.

“Yassıada’da Kan ve Cesetten Başka Bir Şey Kalmaz!”

Cunta bir gecede en tepedeki siyasetçi, asker, bürokratları, yerelde de önde gelen insanları tutuklamıştı. Bütün ülke âdeta kışlaya dönmüştü.

Acaba birileri sesini yükseltebilecek miydi? İşte bu soru cuntacıların kafasını kurcalamaktaydı. Nitekim Haziran sonlarında Denizli

Acıpayam Ortaokulu'nda talebeler aleyhte gösteri yaptı. Aydın Devlet Demiryollarında çalışan Şevket isimli bir kişi de aleyhte konuştuğu gerekçesiyle 6 ay hapisle cezalandırıldı. Çünkü bu tür münferit karşı çıkışlara bile tahammülü olmayan cunta yönetimi, valiye istediği kişiyi 30 gün nezarete tutma hakkı vermişti.

Huzursuzluğun isyana dönüşmemesi için Cemal Gürsel ağustos başında yaptığı açıklamayla herkesi tehdit etme cüretini bile gösteriyordu:

“Yassıada'da bulunanların peşinden gitmek isteyenler bilsin ki Yassıada'da kan ve cesetten başka bir şey kalmaz.”

Moral Düzeltmek İçin Futbolu Kullandılar

Millî Türk Talebe Birliği, temmuz ayının başına kadar sürecek bir futbol turnuvası düzenledi. Adı Cemal Gürsel Kupası'ydı. Üç grup oluşturuldu. Beyaz grupta Beşiktaş, K.Gümrük, Feriköy ve Zonguldak Karması, kırmızı grupta F.Bahçe, İstanbul, Vefa ve Adapazarı Karması, sarı grupta da G.Saray, Kasımpaşa, Beykoz ve İzmit Karması yer aldı. Beşiktaş turnavadaki ilk karşılaşmasını 19 Haziran'da Karagümrük'le yaptı. Kara kartallar maça ilginç bir formayla çıktı. Futbolcuların her birinin üzerinde bir harf yazılıydı. Oyuncular yan yana dizildiğinde bunun ne olduğu anlaşıldı:

“CEMAL GÜRSEL”

Hâlbuki 27 Mayıs'ta kulübün son başkanı ve DP Milletvekili olan Nuri Togay Yassıada'da acı çekmekteydi. Yassıada'da sporcu kökenli tek milletvekili o değildi. Fenerbahçe'nin eski başkanlarından Medeni Berk, Ağâh Erozan, Osman Kavrakoğlu, Futbol Federasyonu Başkanlığı yapan Hasan Polat, milli takımın ilk golcüsü olan ve soyadı bizzat Atatürk tarafından verilen, Fenerbahçe Başkanlığı da yapmış olan Zeki Sporel, G.Saray'a 'aslan' lakabını kazandıran Nihat Bekdik, Galatasaray'ın Başkanı Sadık Giz de Yassıada tutukluları arasındaydı. Tek suçları aynı zamanda DP milletvekili oluşlarıydı.

Cemal Gürsel Kupası'nda final 3 Temmuz'da F.Bahçe ile G.Saray arasında oynandı. Maçı radyodan Halit Kıvanç anlatacaktı. 17.30'daki maç radyodan yanlışlıkla 16.30 diye duyurulunca Kıvanç, radyoyu

arayıp, “Saat yanlış söylendi, düzeltebilir miyiz?” dedi. Radyonun idaresinin başında bulunan askerî yetkili Halit Kıvanç’ın isteğini kabul etmedi:

“Devletin radyosu söylediğini katiyyen geri almaz. Maç 17.30’da olabilir, ama yayın 16.30’da başlayacak.”

Formül bulundu. Kıvanç bir saat öncesinden yayına başladı ve maç düdüğü çalana kadar canlı yayında bir saat boyunca havadan sudan konuştu.

Mithatpaşa Stadi’ndaki karşılaşma günü İstanbul’da fırtınalı ve yağışlı bir hava vardı. Ertesi gün maçla ilgili Akşam gazetesinde haber şu sözlerle yer alıyordu:

“Devlet başkanımızın gelişiyile muazzam bir tezahürata şahit oluyoruz. Gürsel’in gelişiyile az evvel kurşuni renkte olan gök, birden masma- vi bir çehreye bürünüyor. Hatta az sonra güneş bile tatlı yüzünü gösteriyor.”

O gün kupayı Lefter’in attığı golle sarı-lacivertliler kazandı. Kupanın görüntüsü ise cuntacıların azametini gösterir mahiyetteydi. Ağırlığı 200 kilo, boyu da 2 metreydi.

Hücrede Zor Şartlar Altındaydı

Karı koca arasındaki ilk mektuplaşmalar, biraz da mahremiyeti muhafaza etmek için eski Türkçe yazılıyordu. Ancak Yassıada’da mektuplar sıkı bir denetimden geçtiği için, kısa süre sonra mektupların yeni harflerle yazılması istendi. Sınır yine aynıydı. 10 satır ve 50 kelimeyi geçmeyecekti.

Ağustos ortalarında Menderes eşinden fırça istedi. Berin Hanım fırçayı gönderdi. Sebebini anlamamıştı. Hücredeki yatağı tahtakuruluydu başvekilin, sürekli kaşıntı yapıyordu.

Yemekte ise oldukça iştahsızdı. Berin Hanım yazdığı mektuplarda, ‘iştahsız olduğun zamanlar, hiç olmazsa çay, süt, bisküvi falan ye. Beden kuvvetli olursun. Sabrın metanetin de yerinde olur. Daha selametli fikir ile düşünür müdafaalarını öyle yaparsın.’ diye teşvik etse de bir türlü canı yemek çekmiyordu.

Berin Hanım, eşine yine istek üzerine siyah alligator spor bir pardesü de gönderdi. Pantolonunu yatağın altına koyarak ütülüyordu Menderes. En büyük sıkıntılardan birisi de uykusuzluktu. Hemen üstünde sürekli çalıştırılan bir motorun sesi, gelen başkaca gürültüler ve sık sık yatağından uyandırılması onu bir süre sonra iyice bitkin hâle düşürdü. Zaman zaman sakinleştirici iğne de vuruyorlardı. “Uyuman için” diyorlardı ama iğneler Menderes’i sarsıyordu.

Nitekim 16 Ağustos’ta saat 15 gibi sorguya götürüldüğü sırada koğuş penceresinden gören arkadaşları, merdivenden indirilen başvekilin bir teğmene dayanmak lüzumunu hissettiğini fark edince üzüldü. Her gün yokuşlara bile aldırmadan kilometrelerce yürüyen insan ne hâle döndürülmüştü.

Koğuşta saatte bir muhafız değişmekteydi. Ancak konuşmaları yasaktı. Sadece işaretleşebiliyorlardı. Menderes konuşma çabasına girse de bir karşılık alamıyordu.

Bir keresinde Ada Kumandanı Tarık Güray’dan ricada bulundu: “Tuvalete giderken odalardan arkadaşların seslerini duyuyorum. Acaba o kapıları açık bırakmanızda mahsur var mı? Kendileriyle konuşamadığım arkadaşlarımı hiç değilse uzaktan görebilirim.”

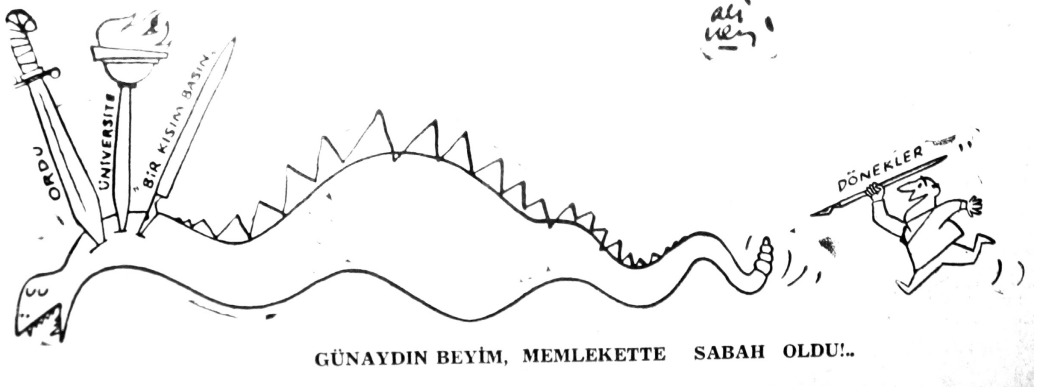
Maalesef bu isteği kabul edilmedi.

Ağustos sonunda adada film çekimleri de yapılmaya başlandı. Çekimler iki-üç hafta sürdü. “Düşükler Yassıada’da” isimli film daha sonra sinemalarda izletilecekti. Film işi en çok Celal Bayar’ın zoruna gitmişti. Kendini kemerle banyoya asan Bayar, çıkardığı hırıltıları fark eden muhafızların son anda müdahalesiyle kurtuldu.

Yaşadığı Tecridin Sıkıntısı

Eylül ayı avukat bulma telaşı içinde geçti. Eylülde vergilerin son taksiti ödenecekti. Tam yirmi bin lira. Ayda üç bin lira alabilen Berin Hanım oradan buradan para temin ederek borçlarını karşılamaya çalışıyordu.

Pamuk paralarına el konulduğu için maddi imkanları daha da daralan Menderes ailesi avukatlara ödenecek ücretin telaşına düşmüştü

Cumhuriyet'teki bir karikatür DP'lilere karşı oluşturulan kinin boyutunu gösteriyor.

şimdi de. Nihayet Talat Asal ve Burhan Apaydın Menderes'in avukatlığını üstlendi.

Yassıada'da oluşturulan ve ilk çalışmasına 14 Ekim 1960'da başlayan Yüksek Adalet Divanı'nda gerçekleştirilen yargılamalar 11 ay boyunca sürdü. 592 sanıktan 228'i için savcı idam istedi. Aynı kişi birden çok davaya sanık olarak çıkarıldı.

İlk dava Afgan kralının Celal Bayar'a hediye ettiği köpeğin hayvanat bahçesine satışıyla ilgili Köpek Davası'ydı. Adnan Menderes'in ilk yargılandığı dava ise Ayhan Aydan'dan olduğu iddia edilen çocuğu öldürttüğü hakkındaki Bebek Davası oldu. Ardından 17 dava daha açıldı: 6 -7 Eylül Olayları Davası, Vinileks şirketi Davası, Dolandırıcılık Davası, Arsa Davası, Ali İpar Davası, Değirmen Davası, Barbara Davası, Örtülü Ödenek Davası, Radyo Davası, Topkapı Olayları Davası, Çanakkale Olayı Davası, Kayseri Olayı Davası, Demokrat İzmir Davası, Üniversite Olayları Davası, İstimlak Davası, Vatan Cephesi Davası, Anayasa'nın İhlali Davası.

Duruşmaların başladığı ilk gün Menderes söz istedi. Beş aydır içinde bulunduğu tecriti deşifre etmek istiyordu. Kısa ama anlamlı bir konuşma yaptı:

“Bendeniz, beş aydan beri tamamıyla tecrit vaziyetinde bulunuyorum. Bir tek odanın içinde ve günün 24 saatinde her saat değişen bir

nöbetçi subay beyin nezareti altında hiçbir kelime konuşmak imkanı olmamak şartıyla yaşıyorum. Bu itibarla konuşma takatim ve akli melekâtım hakikaten zaafa uğramış bulunuyor.”

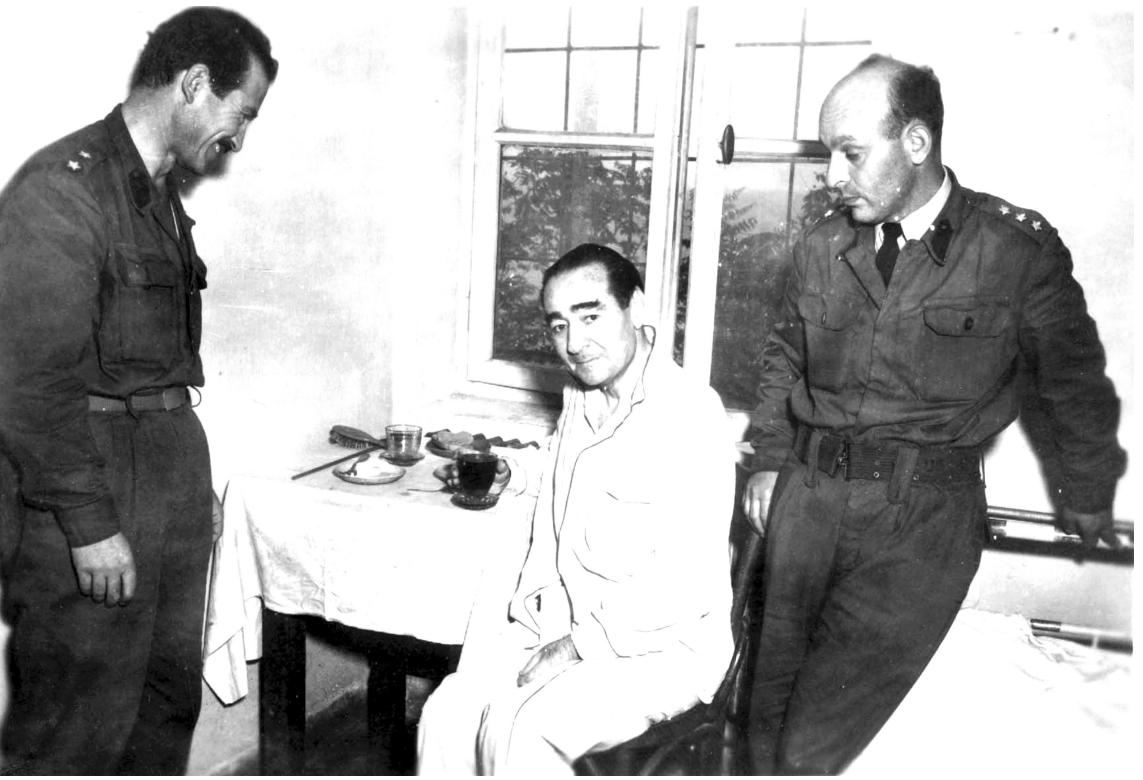
Menderes avukatlarıyla da sağlıklı bir şekilde bir araya gelemiyordu. Bu ilk duruşmaların hemen öncesinde ancak buluşmuşlardı avukatlarıyla.

Menderes, Avukatı Burhan Apaydın’a, “Ben anayasa ihtilali iddialarından, idamdan korkmuyorum. Beni tarihe mürtekip (hırsız) başbakan, olarak geçirmek istiyorlar.” deyip hayatının kurtarılmasından ziyade, yapacağı savunmalarda şeref ve haysiyetinin korunmasını arzu ediyordu.

Talat Asal’la ilk görüşmelerinde ise avukatı ona evden de haber getirmişti. Menderes de ona eşini sordu. Birden gözleri buğulandı ve dudakları titreyerek, “Aydın nasıl?” dedi. Hâl hatır faslından sonra “Ceza Mahkemeleri Kanunu Usulü değişti mi?” diye merak etti. Menderes. Savunmayı güçleştirecek şekilde değiştirildiğini anlattı avukatı. “Nedir?” diye sorunca, “Bir, reddi hakim talebinde bulunamayız. İki, tahkikatın genişletilmesine dair talep yapılamayacak.” diyerek anlattı değişiklikleri. Asal çantasından bir not çıkaracak oldu. Bir subay, “Niye çantayı açıyorsun?” dedi. Sebebini anlatmasına rağmen, “Çantayı kapat, not alamazsın, dosyaya bakman yasaktır.” diye çıkıştı. O görüşmesinde üst kattaki motorlu mozaik makinesinden rahatsızlığını da avukatıyla paylaştı Menderes.

İlk duruşmalarla ilgili haberleri gazeteden takip eden Berin Hanım eşinin zayıflamış hâlini görünce mahvoldu. İlk defa o gün eşine mektup yazamadı. Ve eşine bir sonraki mektubunda şöyle diyordu: “İlk defa sana mektup yazamadım. Kuvvet bulamadım. Senin gibi vatanın, milletin, tealinden ona hizmet etmekten başka bir şey düşünmeyen yemeden uyumadan, daha fazla iş görebilmek için çalışan sen divan-ı aliye çıkarılıyordun.”

O yüzden dönüşte Talat Asal’ın kendilerine ne haber getireceğini merakla bekliyorlardı. Adnan Bey’den eve haber getirdi avukat. Anaoğul Menderesler, Talat Asal’ın anlattıklarının bir kelimesini dahi kaçırmadan verdiği haberleri, büyük heyecanla dinledi.

Kendi evinde bile takım elbise ile dolaşan Menderes, hücrelerinde hasta vaziyette pijamalı halde iken istememesine rağmen Tarık Güray'ın emriyle fotoğrafı çekiliyor. Başında bulunan subayların duruşu sultan Abdülaziz'in yanında benzer poz verenleri andırıyor. Fotoğraf, Ordu Foto Film Merkezi'nden İsmail Şenyüz'e aittir

Avukatları Menderes'le haftada bir kere çarşamba günleri görüşebiliyordu. O da sadece yarım saat. Dosyalar bir çadıra konmuş hâlde oluyor, yüzlerce sanık arasından avukatlar kendi müvekkillerine ait dosyayı bulup incelemeye vakit de o an için bulamıyorlardı hâliyle.

Menderes 11 Kasım'da Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na bir yazı gönderdi ve sıkıntısını dile getirdi:

“Yüce Adalet Divanının duruşma günleri ile tatil günleri dışında ancak müdafî vekillerle temasa müsaade olunmakta ise de bu imkândan faydalanmak çok güç ve uzun zamana bağlı olmakla beraber Yüce Divanın her gün duruşma tespit etmesi hâlinde de imkân dışına çıkmaktadır. Münasip görülerek duruşma günü öğle tatilinde avukatlarla temas imkanı bahş olunmasını arz ve istirham eylerim.”

4 Aralık'ta 'Yassıada Kumandanlığına' diye bir dilekçe daha yazdı:

“Bendeniz 6 ayı geçen uzun bir müddet tam tecrit hâlinde bulundum. Meseleleri ve hadiseleri hatırlamakta hatalı vaziyetlerde kalmam

tabii. Dosyaları tetkik ise ancak avukatlarca mümkün. Bu hususlar nazar-ı itibare alınınca avukatlarla görüşmenin ne kadar zaruri olduğu takdir buyurulur. Halbuki, bu görüşme yüksek malumları olduğu üzere bu hafta ancak 15 dakikaya inhisar etti. Bu vaziyetin bendenizin nasıl bir imkansızlık ve acizlik karşısında bıraktığını izahla tasdiden içtinab ederim. Duruşma olduğu gün ve arada öğle tatillerinde avukatlarımla görüşebilmek imkanının bahş olunması bendeniz için büyük bir lütuf olabileceği gibi durumumuzda bir icab-ı telakki olunarak ve bu dilekçe ile müracaatımın mazur görülmesini ve mazuratımın hüsnü kabulünün ve salahiyetli yüksek makamlara arz eylerim.” Menderes’in bu mektubunun altına, “Kanuni imkanı yoktur.” şeklinde bir not düşülmüş.

Bir buçuk ay sonra benzer bir dilekçe daha:

“Dün avukatlarla görüşme günü idi. Benim için bu imkan olmadı. Buna ne derece muhtaç ve mecbur bulunduğumu makamınızın iyi takdir edecek durumda bulunduğuna kaniim. Bugün öğle tatilinde bu imkanın bahş olunması avukatlarımla görüştürülmem tamamıyla takdir, tavsif ve emrinize bağlı bulunmaktadır.” Bu mektubun altına şöyle bir not düştü cuntacılar:

“Dün görüşme günü idi görüşmek üzere gelselerdi.”

“Eşimin Yürümeyi Sevdiği Saat”

Berin Hanım evde gerçekten acınası bir hâldeydi. Genelde bir köşeye büzülüp kalıyor, yüzü gülmüyordu. ‘Madem eşim havadan, güneşten mahrum, ben de köşemde büzülüp kalırım.’ diye düşünmekteydi sürekli.

Sabah erken saatte balkona çıkıp temiz havayı teneffüs ettiğinde, ‘eşimin yürümesini en çok sevdiği saat diye düşünüyor’ gözlerinden yaşlar akıyordu. Sevdiği bir yemeği, meyveyi görmeye âdeta tahammül edemiyordu. Yemekte bir başka teessür duyuyor, sofrada Adnan Bey’in sevdiği bir meyve ya da yemek olunca lokmalar boğazında düğümleniyordu. Aydın, her “Babacığım bunu ne kadar severdi.” deyişinde Berin Hanım büsbütün harap oluyordu.

Kasım gibi Adnan Bey’le görüşebilecekleri haberi geldi. Menderes’lerin evinde derin ve şiddetli bir heyecan havası oluştu. O andan

itibaren kalbi çarpmaya, sesi titremeye, içi biraz daha onunla dolup taşmaya başlamıştı

Ankara'dan İstanbul'a yol geçmek bitmedi o gün. Dolmabahçe İrtibat Bürosu'ndan geçip adaya geçtiler. Berin Hanım'ı oğlu Aydın'la birlikte Tarık Güray'ın odasına getirdiler. Birkaç dakika geçmedi kapıdan Menderes girdi ve sarıldılar birbirlerine. Fakat komutan bir saniye ayrılmadı yanlarından. Azametli duruşuyla sanki Ada Komutanı değil de İstanbul Fatihî gibiydi.

Çok kilo vermişti Menderes. Eşi ve çocuğu fark ediyor ama belli etmemeye çalışıyorlardı. "Aman dikkat et bugünler geçer." dedi Berin Hanım. Aydın'daki günlerden konuşuldu. Hepsinin gözlerinden yaşlar akıyordu. Berin Hanım Güray'a, "Aman komutan bey Adnan'ı konuşturun. Bir iki arkadaşıyla konuşsun, o konuşmadan duramaz, bir hava alsın." talebinde bulundu. Komutan da, "Görüşürüyorum işte Ethem Bey'le görüşürüyorum." deyince, "Aman herkesle olsun da onunla görüştürmeyin." diye karşı çıktı Berin Hanım. Komutan, "Yok, yok onun moraline de iyi geliyor, görüşüyorlar" diye devam etti. 30-40 dakika sürdü görüşme ve ayrılık vakti geldi.

Ada Komutanı, Berin Hanım ve Aydın'ı dönerken kendisinin ve mahkeme heyetinin içinde olduğu hücum botla geri gönderdi. Bu tutum onları umutlandırmıştı. Vapurda Yassıada'da başsavcısının 49 yardımcısından birisi Berin Hanım'a "Adnan Bey'in hâli vakti yerindeymiş. Çiftlik buçuk sahibiymiş. Keşke siyasete girmeseymiş." gibi bir söz söyledi. Berin Hanım'ın cevabı da yerindeydi:

"İyi güzel ama o zaman da bu memlekete kimler hizmet edecek."

Görüşebilirsin deyip İstanbul'a çağırdılar, sonra da görüştürmediler

Şubat ayında Berin Hanım'a resmî bir yazı geldi. Zaten hemen müraعات etmişlerdi görüşmek için. Kabul edildi diye düşündüler. Yazıda, '...saatte Dolmabahçe Camii yanındaki Yassıada İrtibat Komutanlığı'nda falan vapurla şu grupla yakınınızı görmeye gideceksiniz.' deniyordu. Yazı Yassıada İrtibat Bürosu'ndan geliyordu. Sevinçle gittiler. Komutanlıkta kartlar takıldı, kimlik tespiti yapıldı. Geçtiler oturdular vapura. İki asker geldi:

“Bir yanlışlık var, siz daha önce görüşmüşsünüz. Şimdi sizin görüşmeniz fazla olacak.”

“Ee ne olacak?”

“İneceksiniz vapurdan.”

Hayatı boyunca bu kadar öfkelenmemişti Berin Hanım. Ayağa kalktı donmuş vaziyette. Aydın annesini çekiştirmese belki her an kıyamet kopabilirdi.

Sert bir üslupla, “Bu yaptığınız ayıptır.” mealinde sözler söyleyip çıkip gittiler oradan. Hem Berin Hanım, hem de geleceğini haber verdiği Adnan Bey günlerdir hayalini kurdukları görüşmenin gerçekleşmemesinden dolayı büyük bir yıkıma uğruyordu bu yüzden.

Berin Hanım döndükten kısa süre sonra İçişleri Bakanı’ndan randevu talep etti. Ayda bankalardan sadece 2.000 lira çekilebiliyor olmasının verdiği sıkıntıyı aktarmak istiyordu. Gitti, görüştü, anlattı yaşadığı zorlukları. Ama derdine bir çözüm bulamadı.

Cunta idaresi Menderes ailesinin maddi imkanlarını kısıtıkça kısıyordu. Ankara’daki emlaklarının gelirlerine de el kondu. Kiracılarından bir kuruş dahi alamaz hâle geldiler. Artık sadece bankadan çekebilecekleri 2.000 lirayla geçinmek zorundaydılar. Emekli maaşı olarak verilen bu parayla geçineceklerdi. Sadece kiraya ödedikleri para ise 1.050 lira idi. Borçlar ise her taraftan yağmaya devam ediyordu. Altmış sene evvel annesinden kalan çiftlik, yirmi beş sene evvel yaptıkları apartman artık ‘haksız iktisap’ denilerek el konan mallar arasındaydı.

İç Hesaplaşmalar

Darbe öncesi Amerika ile yapılan her diyalogu diline dolayan cunta yönetimi hem Rusya hem de ABD’den mali yardım talebiyle karşılaştı. Tercih ABD’den yana oldu. Zaten darbeden 20 gün sonra ABD Başkanı Eisenhower, Gürsel’i aramış ve yeni görevi için tebrik etmişti. Yardım gecikmedi. Temmuz başında ABD ile 1 milyar liralık anlaşma yapıldı. Bunun 500 milyonu savunma ile ilgiliydi. Ne anlama geldiği ise ağustos başında anlaşılacaktı. Tam 235 general bir anda emekli edildi. İki düzine kadar general ancak kalmıştı geride. Aynı şekilde emekli edilen subay sayısı ise 5.000 olarak açıklanmıştı. Daha sonra bu sayı

7200'e kadar çıkacaktı. Aslına bakılırsa 27 Mayıs darbesinde en büyük acıyı bir avuç subay dışında bütün ordu çekiyordu. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun, Deniz Kuvvetleri Komutanı Sadık Altuncan, Nurettin Aknoz, eski Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, eski Kore Komutanı Tahsin Yazıcı gibi ordunun en itibarlı isimleri arasındaki birçok asker kökenli kişi Yassıada'da mahkûm durumuna düşmüştü.

Tasfiyeler askerle sınırlı değildi. Ekim ayında tarihe 147'ler olarak geçen üniversite hocalarına yönelik bir operasyon da yapılmıştı.

27 Mayıs Darbesi çivileri yerinden sökmüştü. İç hesaplaşmalar çabuk başladı. İlk çatlak 38 kişilik MBK içinde yaşandı. Fikir anlaşmazlığı gerekçesiyle komite başkanı 13 Kasım 1960'da yayınladığı bildiriyle Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer ve Alparslan Türkeş.

İkinci çatlak ise Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel'in yurt dışına tayini ile baş gösterdi. Alt rütbeli subayların oluşturduğu Silahlı Kuvvetler Birliği ile MBK arasındaki gerilim gün yüzüne çıkmıştı. Birlik, 14'lere benzer şekilde tasfiye olacağını sezinleyince karşı bir bildiri yayınladı. Verilen ultimatomla Tansel'in göreve iadesi ve bazı değişiklikler talep ediliyor, Yassıada davasına bile müdahale edilerek davanın neticelenmesi için süre veriliyordu. Havada uçurulan jetler gözdağı veriyordu MBK'ye. Artık ipler neredeyse Talat Aydemir'in Silahlı Kuvvetler Birliği'nin elindeydi.

Avukatsız Bıraktılar

Adnan Menderes, bir ara avukatsız kaldı. Hem Burhan Apaydın hem de Talat Asal tutuklandı.

Menderes, Bebek Davası'nda Ayhan Aydan'dan olan çocuğunu doğum esnasında öldürtmekle suçlanıyordu. Maksat aslında Menderes'i küçük duruma düşürmekti. Savcı mahkeme kürsüsünde elindeki donu sallayınca Apaydın "Yere düşmekle cevher sakıt olmaz kadr ü kıymetten." mısralarını okudu. Bunun üzerine hakkında ilk dava açıldı.

Diğeri de Cemal Gürsel'in mektubunun sahte olduğunu ileri sürmesi üzerine oldu.

Cemal Gürsel'in mektubunun okunması sırasında Apaydın'ın etkili bir savunma hazırladığı ihbarını alan mahkeme başkanı, "Galiba savunmanızı yazılı hazırlamışsınız, verin, stenolar boşuna yazmasın" dedi. Yazılı savunmasını verdi, ama "Efendim yazılı verdiniz, biz okuyacağız tamam," diye ısrar etti. Münakaşaya başladılar. Avukatın elinden mikrofonu alındı. Duruşma öbür celseye kaldı. Ertesi gün duruşma saat 10.00'da başlayacaktı, başlamadı. Saatler saatleri kovaladı. "Öğleden sonra bir buçukta başlayacak." denildi, gene başlamadı. Üç buçuk oldu, Menderes yok. Her zaman mahkeme salonuna ada kumandanı Tarık Güryay'la birlikte girerdi. Bu defa ada kumandanı kıpkırmızı bir suratla gelip, yerine oturdu. Öğle vakti başkâtip, Avukat Burhan Apaydın'ın yanına gelip gizlice kulağına, "Mahkeme heyeti ikiye ayrıldı, içerde kıyamet kopuyor" diye fısıldadı. Nihayet Menderes geldi. Yüzü kül gibiydi. Mikrofonun önüne geldi:

"Bir maruzatım var Reis Beyefendi. Bu mukaddes çatı altında devlet başkanının isminin geçmesini memleket menfaatlerine aykırı buluyorum. Sayın avukatımdan, bu talebini geri almasını rica ediyorum."

Burhan Apaydın sonradan öğrendi ki Menderes'e dilekçesini geri aldırması ve avukatını azletmesi için önce ısrar sonra tehdit etmişler. Apaydın tekrar söz isteyince Başol, "Asil konuştun, vekile lüzum yok." dedi. Bu münakaşa Apaydın'ın derdest edilmesiyle son buldu. Yerine bir süre sonra kardeşi Orhan Apaydın geçti.

Talat Asal ise mahkemede bir davanın müdafaası sırasında, "Güneş batarken gölgeler büyük olur reis beyefendi." deyince ertesi gün gazetelerde "Avukatı Menderes'i güneşe benzetti" diye haberler çıktı. Sabah Yassıda'ya geldiğinde Asal "Sen askerlik yapmamışsın." denilerek götürüldü. Askerliğini yaptığını söylese de fark etmiyordu. Durum iyice anlaşılınca Asal geri dönebildi. Ama bu sefer de İmar Davası sırasında bir hadise yaşandı. Zamanın bu konudan sorumlu genel müdürü DP'nin İstanbul'daki imar faaliyetlerini geçmişte methetmişti. Bu kişi geldi ve Yassıda'da aleyhte şahitlik yaptı, yazdıklarının tam tersini söyledi.

Asal'ın elinde bir kitap vardı. Başol'dan söz istedi, izin alamadı. Elindeki kitapta şahidin söylediklerini çürüteceğini biliyordu sanki Başol. 'Söz vereceksin, vermem' derken avukatı karga tulumba mahkemeden dışarı attılar ve mahkeme bir süre tatil edildi. Önce Harbiye'deki hücreye yatırdılar sonra Balmumcu'ya. Asal iki ay sonra ancak Yassıada'ya döndü.

O arada Talat Asal ve Burhan Apaydın'ın yokluğu Berin Hanım'a da çok güç gelmişti. Sanki onlarsız Menderes'ten daha bir kopmuş gibi geliyordu. Talat Asal'ın yerine gelen kişi de aileye yeterli bilgi vermiyor ve Berin Hanım kahroluyordu.

Duruşmalarda Sanıklara Hep Hakaret Edildi

Duruşma salonuna sanık yakınları sınırlı sayıda alınıyordu. Vapurda karşıya geçerken suyun alt kısmına denk gelen en dipteki kısım onlara ayrılmıştı. Duruşmalarda yakınlarına dikkatli bir şekilde bakmaları bile yasaktı. Temas kurmaları ise hiç mümkün değildi. Tribünlerdeki ağırlık cunta taraftarlarındaydı. Sanık sandalyesine oturan kişiye hakaret içeren bir ifade kullanılmışsa tribünlerden 'alkış', etkili bir savunma yapılmışsa 'yuh' sesi gelirdi.

Sanıkların birbirleriyle konuşmaları da yasaktı. Menderes ve Bayar, Yassıada duruşmalarında aylarca, yan yana iki sandalyede oturdu, ama görüşmeleri, birbirleriyle konuşmaları yasaktı. Bir gün duruşma devam ederken Menderes'in elindeki dolma kalemin mürekkebi bitti. Bayar, kendi kalemini Menderes'e uzattı. Menderes memnun olmuş bir çehreyle Bayar'ın gözlerinin içine bakarak kalemi aldı. Notunu tamamladı. Sonra kalemi yine Bayar'a uzattı. Hafif bir ses tonuyla "Teşekkür ederim." dedi. Bu reisicumhur ile başvekil arasındaki son diyalog olmuştu.

Yassıada duruşmalarının en dikkat çeken yanı Mahkeme Başkanı Salim Başol'un katı tutumuydu. "Sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor." cümlesiyle tarihe geçmişti Başol. Mahkemelerin talimatla çalıştığını ve sonucunun belli olduğunu ilan eden bir ifşaattı bu. Tarafsız bir hakim olması gerekirken konuşmalarında sanık kürsüsündekilere hakaret etmekten çekinmezdi.

Duruşmalar boyunca Menderes'e yönelik kullandığı incitici cümlelerden bazıları şöyleydi:

“Bizim burada boş laf dinleyecek vaktimiz yok.”, “Bunları bırakın, zorlamayın kendinizi.” “Benim sorduğuma kısa olarak cevap vermezseniz, sözünüzü keserim.”, “Eğer ben kesin deyince kesmezseniz kestirmesini bilirim.”, “Bir şey yoksa kalkmazsınız. Bir diyeceği olan kalkmalı.” “Yapma, okundu, anlamadınız mı?”, “Kendi çiftliğinizin ve kendi maaşınızın peşinden koşmayı bilirsiniz.”

Başol'un tavrı yüzünden duruşmalarda yaşanan en acı olay ise Lütfi Kırdar'ın hayatını kaybetmesi oldu. 71 yaşındaki dönemin Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar'a yersiz bir şekilde neden CHP'den istifa edip DP'ye geçtiğini sordu Başol. Soruya kalbi dayanamadı ve yere yığıldı kaldı.

Kırdar'ın cenazesine katılanlardan bir kısmına da mezarlıklar davası açıldı. Aynı sıralarda dışarıda bulunanlara yönelik açılan bir başka dava da tünelciler davasıydı. Eminönü'nden Yassıada'ya tünel kazıp tutukluların kaçırılacağı dedikodusuyla bazı kişiler tutuklanmıştı. O sıralar cuntacılar da öyle bir korku oluşmuştu ki Yassıada'ya ilişkin pozitif çağrışımlar yaptığı gerekçesiyle “Ada sahillerinde bekliyorum.” şarkısına yasak getirilmişti.

Yassıada'da yaşamını kaybedenler ise Lütfi Kırdar'la sınırlı değildi. Namık Gedik'ten sonraki ilk kurbanlardan biri İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay'dı. Bizans mahzenlerinde işkence görürken ölmüştü Oktay. 1950-54 arasının Genelkurmay Başkanı, Çanakkale'de Kolordu Komutanlığı sırasında İstanbul'daki iki evini satıp Çanakkale'de 10 bin kişilik şehitlik yaptıran Nuri Yamut dayanamamıştı acılara ve vefat etmişti Yassıada'da. Zakar Tarver, Ümmi Üresin, hakaretlere dayanmayıp intihar eden Konya Valisi Cemil Keleşoğlu dahil 12 kişi hayatını kaybetti adada.

Menderes'i bu hakaretler kadar kahreden diğer bir konu da okunan günlüklerdi. Milli Savunma Bakanlığı yapmış iki ismin günlükleri âdeta Menderes'in başına giyotini indiriyordu. Kimdi onlar? Ethem Menderes ve Şemi Ergin.

Özellikle Ethem Menderes'in yazdıkları üzüyordu Menderes'i. Gençliğinden beri arkadaşı olan Ethem Menderes'e hep vefalı olan Adnan

Menderes, ona hükümetlerinde hep bakan olarak görev vermişti. Ancak Ethem, mahkemede Adnan Menderes'e sırtını çevirmekle kalmadı; âdeti hañçerledi. Ethem Menderes'in 'tuttuğu günlükler' denilerek duruşmalar boyunca okunan notlar DP aleyhine kullanıldı. Bu yetmemiş gibi Ethem Menderes 5 Ağustos 1961 tarihini taşıyan savunmasına şunları yazacaktı:

“Adnan Menderes'le her sahada fikir iştiraki hâlinde olmadım. Bu sebeple, çatışmalarımız da eksik değildi. Celal Bayar ve Adnan Menderes ile siyasi hayattaki mutabakatım, vazifemin normal hududu dışına taşmamıştır. Vazife aldığım vekaletlerde (bakanlıklarda); iltimas zihniyetiyle mücadeleden bıkmadım. Yurt içi gezilerinde DP'yi ziyaret zarureti olursa, CHP'yi de ziyaret etmeyi ihmal etmedim.”

Eşi için tanıklık yaptı

Ocak ayı boyunca Berin Menderes, eşiyle ikinci defa görüşme talebi alabilmek için çırpındı durdu.

Berin Hanım'a radyo çok tesir etmeye başlamış, her zaman dinlemez olmuştu. Fakat bir yandan da Yassıada Duruşmaları çıkınca eşinin sesini işitebilmek için sıkıla sıkıla radyoya kulak veriyordu.

Örtülü ödenek varisi davasında Yassıada'ya ayrı bir günde tanıklar çağrılıyordu. Atlayıp İstanbul'a gittiler. İsterse 'yakınım' diye tanıklık yapmaktan vazgeçilebilirdi. Ancak Berin Hanım, “Hayır sonuna kadar tanıklık yapacağım.” dedi. Konuları da zaten son derece iyi biliyordu. Yassıada mahkemelerinde ilk defa o güne kadar olmayan bir şey oldu. Salim Başol, başkanlığa çıkmadı. Yerine Selman Yörük başkan vekili olarak o duruşmanın başkanlığını yaptı -ki o zat Yassıada'daki Yüce Divan üyeleri içinde en yumuşak, en insafılı ve en adil davranılacağı tahmin edilen bir üyeydi.

Örtülü Ödenek Davasına tanık olarak gelen Berin Hanım eşini çok mutlu etmişti. Dönüşte yazdığı mektupta duygularını şöyle ifade etti:

“29 tarihli mektubun beni ne gibi hisler, nasıl heyecanlar altında bıraktığını bilemezsin. Hakkımda beslediğin güzel hislere teşekkürler. 'Hayatta kaldığım müddetçe şahitliğinin sahnesi gözümün önünden gitmeyecek' diyorsun. Ben de emin ol bütün heyecan ve teessür ve

ızdırabıma rağmen seni görebildiğim için memnundum. Asil, güzel çehrende beni orada görmenden mütevellid teessürün görülüyordu. Fakat artık gözlerimden boşanan yaşları saklamaya lüzum da görmüyordum. Cenabı Hak sevdiği kullarına ızdırıp veriyor zahir.”

Örtülü ödenek, Menderes'in en zoruna giden davalardan biriydi. Devletin parasına tevessül ettiği görülmediği gibi, bu konuda titizliliği ile biliniyordu. Gelgelelim, onu küçük düşürmek isteyenler dava sırasında örtülü ödenekten alınan cımbızın hesabını dahi sordular. Hâlbuki alınan cımbız da, ikram edilen çaylar da Başbakanlık Resmi Konutu'nun garsoniye ve mutfak masraflarıyla ilgiliydi. Menderes'in haksız servet edinmediği çok değil aylar sonra ortaya çıktı. 'Gayri meşru servet ve haksız iktisap davası' diye haklarında açılan davadan Menderes yüzünün akıyla çıktı. Ankara 3. Ağır Ceza Mahkemesi elde edilen servetin normal gelirlerle elde edildiğine hükmetti. Ama ne zaman? İdam edildikten bir buçuk yıl sonra.

Mektuplaşmalardaki Sevgi ve Hasret

1961 yılının mart ayı başlarında Menderes, Yassıada'dan bir-iki elbisesini yollamıştı. Berin Hanım, Yassıada'dan gelen elbiseleri koklayarak hasretini gidermeye çalıştı. Yüksel, nisan ayı başlarında Türkiye'ye döndü. Babasıyla görüşmesine izin verdiler. Ankara'ya dönüşü ailede büyük sevinç oluşturdu. Berin Hanım, ona sarılırken sanki eşine sarılıyor gibiydi. Mutlu ise Temmuz ayının ortalarında Türkiye'ye gelebilmişti.

Kolu kanadı kırık kuş gibiydi Berin Hanım. Çocukları ve kocası için metin olmaya çalışıyor, ama zayıf omuzları o kadar yükü kolayca taşıyamıyordu. En büyük desteğinden mahrum kalmıştı. Aydın'la gece yürümeye çıktılar. Bahçelerden iğde, hanımeli kokuları etrafa yayılıyor, ortalık mis gibi kokuyordu. İçi sızladı. "Senin kadar havayı, suyu, yürümeyi seven az bulunur." diye düşündü.

Evdeki bekleyişlerinde ümitsizdi. "Adnan'ı yaşatmazlar. Bu milletin ona devam eden sevgisi ve bağlılığından hiç ürkmemeleri lazım ama ürkerler. Ve onu hayatta bırakmazlar." Derdi, ama bunu mektuplarına asla yansıtmıyordu. Hep ümit ve hasret doluydu satırlar. Adnan Bey'den gelen mektuplar günde defalarca durup durup okunuyordu. Zil duyunca postacı mı diye kapiya koşuyorlar, mektubu alınca ferahlıyorlardı.

Yassıda'dan pazar günleri mektup gelmiyordu. Bu yüzden her pazar eve kara bulutlar çöküyordu.

Bir mektubunda, “Kendimi kolsuz, kanatsız kalmış kuşa benzetiyorum. Bütün hayatım boyunca sana sormadan bir şey yapmadım. Şimdi danışacak kimsem yok.” diyordu Berin Hanım.

Duygu dolu mektuplarından birkaçı şöyleydi:

“Bugünlerde öyle mahzun ve mükedderim ki! Her an aklen, fikren seninleyim. Birbirini takip eden yorucu mahkemeler, yalnızlığım, içime o kadar koyuyor ki... senin kadar havayı seven, soğukta, karda yürümekten hoşlanan kimse azdır. Güzel, latif bir hava beni ne kadar mahzun ediyorsa, etrafımı karlı gördükçe de o kadar müteessir oluyorum. Biliyorum ki, sana bu hislerimden de bahsetmemek lazım...”

“Hayalimde yalnız ilk günlerimiz canlanıyor. Ne tuhaf değil mi, hep gözümün önünde çiftliğe gidişimiz. İlk defa atla Çine Çayı'nı geçişim ve düşme korkum. Kağnı arabasıyla yine Çayı'nı geçerken yağmura tutuluşumuz. Bizim emektar Hatice Hanım hasta olmasın diye üzerine yorganları yığışımız, ne asude ne güzel günlermiş...”

Kimi mektuplar yaşadıkları sıkıntıyı ele veriyordu:

“19 bin 950 lira daha verecek varmış. Ethem beyin de imzası varmış altında. Hepsi 41 bin 754 lira oluyormuş. İnşallah havalar iyi gider, mahsul de bol olur, hepsini öderiz, sen üzülme.” (19 bin 950 lira Türk traktörünün bedeliymiş. Ethem'in kefaretiymiş. Ondan istenince senin Adnan Menderes'in ödemesini söylemiş. Ziraate borç cem'an 41 bin 754 lira oluyor...”

“Mermerci sıkıştırıyor. Alacağımdan ona vereceğim. Sümerbank'a olan 9 bin 10 lira borcu evvela 2 binini dün de bin lirasını ödedim. Mermerciye 3 bin 6 yüz yirmi lira ödeyeceğim. Bir de müteahhit 9371 lira istiyor ki bunun bizle hiç alakası yok. İcraya öyle cevap verdik. Kudretim yettiği kadar istediklerini yerine getiriyorum.

1961'in Temmuz ayında Aydın'ın imtihan neticeleri geldi. 140 kişi dışarıdan imtihana girmişti. Sadece 4 kişi ikmalsiz geçti. Birisi de Aydın'dı. Aydın yazdığı mektupta babasına sınav sonuçlarını aktardı:

“Çok muhterem canım babacığım. tarih, coğrafya, türkçe, yurttaşlık bilgisi, ingilizce 10, kimya 9, matematik, fizik, tabiat bilgisi 8, iş bilgisi 7, beden eğitimi, resim, müzik 5, son üç dersin beş olmasına mektebe devam etmeyişim sebep oldu.”

Berin Hanım gazetelerden anayasa davasıyla ilgili Adnan Bey’in müdafaasını okudu, radyodan dinledi ve mektubunda şunları yazdı:

“Dün gazetelerden, senin ve avukatlarının müdafaalarının bir kısmını okuduk. Günlerdir tutmaya çalıştığım gözyaşlarım sel gibi akıyor, hıçkırarak kana kana ağlıyordum. İki gündür âdeta hastayım. Perişanım. İnsanlıktan çıktım artık. Müdafaan çok iyi olmuş, avukatlarınınki de. Radyoda da pek azı verildi. Tatlı, içimize işleyen mahzun sesin hiç kulağımdan gitmiyor. Senin her şeyden çok vatan ve milletini sevdiğine inanmışım. Çocuk yaşta, arkadaşların daha oynarken, gönüllü olarak, vatani vazifeni yapmak için Millî Mücadele’ye koşarak iştirak ediyorsun. Şimdi aylardır maznun mevkiinde oturuyor, en müthiş bir iddia karşısında müdafa yapıyorsun. Elimde değil, aklım havsalam almıyor.”

Eşini Rüyasında Gördü

11 Ağustos’ta mahkemeler sona erdi. Artık karar gününe kadar uzun heyecanlı bir bekleyiş başlayacaktı. Gece Berin Hanım eşini rüyasında gördü. O sempatik hâli ve gülen yüzü ısıtmıştı içini. Rüya bitip uykudan uyandığında ise kabus başlıyordu yeniden.”

Mahkemelerin bitiminden 10 gün sonra görüşebilecekleri haberi geldi. Bu sefer dördü de evdeydi. Hepsi heyecan içinde, bir an yerlerinde duramıyorlardı.

Menderes ailesi gereken işlemleri tamamlayabilmek amacıyla iki gün öncesinden İstanbul’a geldi. Berin Hanım’ın gözleri hep engin denizde eşiyile az sonra nasıl kucaklaşacaklarını hayal ediyordu.

Yassıada’ya gitmeden Vehbi Koç, Berin Hanım’ların yanına uğradı. Berin Hanım’a kendisinden selam götürmesini istedi, “Adnan Bey çok sevinir, anlaşmaları bitti. Karadeniz Ereğlisi’nde artık ikinci demir çelik fabrikasını kuruyoruz, bunu söyleyin.”dedi.

Diğerleri kantinde veya yemekhanede bir araya gelip görüşüyorlardı. Mendereslerin görüşmesi yine komutanın odasında oldu. Tarık Güryay masasından kalktı, “Adnan, sen kalk bakalım. Beraber bir resim çekti-relim.” dedi. Onu kaldırıp koltuğa oturdu. Menderes’i yanında ayakta tuttu. Onu, ailesinin yanında küçültmek istemişti.

27 Mayıs’tan sonra ilk defa beşi bir araya gelmişti. Ama komutan yine başlarındaydı. İki tane subayın nezaretinde ilk seferki gibi getirdi-ler. Bir öncekine göre çok daha kötümser bir ruh hâli içinde, çok daha zayıflamış ve hüzünlüydü. Berin Hanım eşinin ısrarla çık dediği evden ayrıldığını bir de bu görüşmede ilettili kendisine. Ve neden bu kadar ısrarlı olduğunu ilk defa orada öğrendi:

“İsmi sevmemiştin sokağın Berin. ‘Sanki bir daha göreme’ gibi bir şeyi var.”

Görüşme 45-50 dakika kadar sürdü. Berin Hanım yine çiftlikten bahsederek, ‘Eğer ölüm cezası vermezseniz eşim Adnan Bey çiftçilik yapar başka bir şey yapar, kesinlikle siyasete dönmez.’ mesajı verebil-menin gayreti içinde konuşuyordu. Çiftlik günlerindeki güzel anılarını hatırlatıyordu. Menderes’te ‘Bırak o günleri hiç hatırlatma!’ diye içten gelen çok daha fazla hüzünlü bir ifadeyle bakıyordu ve iç çekiyordu. ‘Acaba birbirimizi bir daha göreceğiz mi? Yoksa bu son görüşmemiz mi’ suali, hepsinin gönlüne aklına tamamen saplanmış bir hançer gibi, buz gibi duruyordu. Beşi birden bazen içten bazen de kendilerini tutamayarak ağlıyorlardı. Hele ayrılık sahnesi çok dramakti. Tekrar tekrar ku-caklaşıyordu Adnan Bey’le Berin Hanım. Ameliyatsız diri diri sökülen bir ciğerin acısı gibiydi hissedilen, öyle bir ayrılık acısıydı yaşadıkları. Menderes tam gidecekleri sırada Berin Hanım’ın duyacağı bir sesle Ce-mal Gürsel’le temasın faydalı olabileceğini de ima etti.

Son görüşmeden döndüklerinde Mutlu sabaha kadar uyumadı, du-rup durup, “Ben babacığımı meğer ne kadar çok seviyormuşum.” diye gezinip söyleniyordu.

Berin Hanım görüşmeye ilişkin bir mektup daha yazdı eşine:

“Biraz sonra kapı açılıp da seni görünce çocuklarla beraber koşup sana nasıl sarıldık, nasıl kucaklaştık. Sen de bizi bağrına bastın. Güzel

yüzünü, ellerini öpmeye doyamıyorduk. Sen de yavrularımızın birini kucaklıyor, bırakıp diğerine sarılıp öpüyor, öpüyordun! Bu kadar ayrılık, hasretten sonra konuşacak bir şey bulamıyor, yalnız sevimli, güzel yüzünü doya doya görelim istiyorduk. Hele Mutlu.... O bir saat nasıl çabuk geçti Yarabbi! Yüreklerimiz parçalanarak ayrılışımız, Allah kimseye böyle günler göstermesin. Ayrılışımız gözümün önüne geldikçe aklımı kaybedecek gibi oluyorum.”

“Ruhumla Daima Sizinleyim”

Menderes’in yazdığı mektuplarda eşininkine karşılık veren bir duygusallık vardı. 2 Eylül 1961’deki evlilik yıldönümünü hatırlatıyor ve şöyle diyordu:

“Hep eski günlerimizi yad etmekle vakit geçiriyorum. Çocukların küçüklüklerinde, hep bir arada, tatlı, mesut zamanlarımız ne güzel günlerdi. 2 Eylül’de müşterek hayatımızın 33’üncü yıldönümü olacak. Bütün bir gençlik, bir ömür! Seninle müşterek hayatımız boyunca sana olan sevgi ve bağlılığın her an daha çok artmıştır. Senin yazdığın gibi uzun yılların bin bir hatırası benliğimi sarıyor. Zaten tabiaten bir kere bağlanınca hayatım müddetince gidiyor. Tabiatımın icabı bu!

Aynı günlerdeki bir başka mektupta şu yazılıydı:

“Sen hayatında kimseyi incitmedin, kimseye kötülük etmedin. Ne diyelim mukadderat böyleymiş. Yoksa şimdi sakın çiftliğimizde çoluk çocuğumuzla asude bir hayat yaşıyor olabilirdik. Çünkü seninle evlendiğimizde bu hayatı yaşamak üzere söz vermiştim. Demek kaderin önüne geçilmiyor.”

İdam kararının açıklanmasından bir gün önceki mektubu da şöyleydi:

“Berin’im hayatım; dün o kadar bekledim, mektupların gelmedi, hüznüm bir kat daha arttı. Bugün alırım inşallah. O dayanılmaz hasretini bir derece hafifleten, ayrıca heyecan veren, sevgini getiren, nefes alma imkanı veren mektupların... Uykumda da, uyanıkken de hep onlar beni meşgul etti, en büyük acılara onlar sayesinde katlanabildim. Binlerce teşekkür ve minnet. Görülmemiş bir sevgi ve iştiaqla güzel yüzünü öperim Berin’im.”

Ve Menderes, 15 Eylül 1961 tarihli son mektubunda âdeta veda ediyordu eşine:

“Berin’im benim, 8 ve 2 adet 10 tarihli 3 mektubunu aldım, hakikaten eşsiz ıstıraplar çektik. Benim ıstırabımın aslı sen ve siz, hasretimiz. Bir dağ başında olsaydık, bir ıstırabım olmazdı. Mektuplarınızla her an yetiştin ve bu sayede hasretin acısına dayanabilmek imkanı bulabildim. Çocukları en derin hasret ve sevgiyle kucaklarım. Sana o kadar içten sevgi ve duygularla bağlıyım ki, böyle bir hasret ve sevgi ile seni binlerce öperim. Biricik Berin’im benim.”

Bir gün sonra da oğlu Yüksel’e bir mektup gönderdi:

“Sana, hepinize itimadım tamdır. Hakkımda müspet düşünün. Rab-bim sabır ihsan etsin. Beşeri zaaf lar insanlarda mevcuttur. Söylenenlere, etrafa inanma. Herkese yardım et. Bankalardan asla tavassut etme. Bulunacağın mevkilerde inat etme, kararlı ol. Bütün bu olanlardan sonra, benim mefkurem olan millete, vatanına varlığını hizmet et. Ruhumla daima sizinleyim. Sizi şefkatle anıyorum. Hakkınızı bir kez daha helal edin. Benden helaldir. Hepsinize hüzün ve heyecanla hitap ediyorum. Yanınızdayım. Sonsuz, dayanılmaz, hissedilmiş bir özleyişle ve gözyaşları ile hepinizi öperim.”

İdam Açıklandığında İntihar Haberi Geldi

11 ay 1 gün süren yargılamalar sürecinde mahkeme, 202 oturum sırasında 1033 saat çalıştı. Davalar boyunca 592 sanığın suçlamasına karşılık, 1068 tanık ifade verdi. 402 sanık müebbet hapisinden başlayarak çeşitli cezalara çarptırılırken, 135 sanık beraat etti, 5 sanığın da davası düşürüldü.

15 Eylül 1961’de kararlar açıklandığında 15 kişiye idam kararı çıktı. Karar günü Menderes duruşma salonunda yoktu. Muhafızlar yatağında ağzında köpüklü hâlde buldular onu. İntihar girişiminde bulunduğu düşünüldü.

Tarık Güryay, hemen Ethem’i de yanına alıp Adnan Menderes’in yanına gitti. Askerlerin suçu olmadığı, kendisinin intihar ettiğini söylemesini telkin etti Ethem. Adnan Menderes, askerlerin zor durumda kalacağına söylenmesi üzerine biriktirdiği ilaçları yuttuğuna dair imza attı.

Doktorlar ilk muayenelerinde önce Kasımpaşa Deniz Hastanesine götürülmesine kanaat getirdi. O şekilde idam edilmesi hukuken mümkün değildi. Ancak aynı doktorlar aradan daha 24 saat geçmeden 'sağlam' raporu yazdı. Son kontrollerinde de tarihe skandal olarak geçecek bir şey yapıldı. Az sonra ölüme gönderecekleri başvekil ile el ile prostat kontrolü uygulandı.

Berin Hanım'ın çırpınışı

16 Eylül sabahı intihar haberiyle ilgili Berin Hanım büyük bir endişe içinde Millî Birlik Komitesine ısrarlı telgraflar çekti. Telgrafında böyle bir haber duymuş olduğunu bildiriyor, eşinin sağlık durumu hakkında bilgi istiyor, gidip kendisiyle görüşmek istiyordu. Telgrafa herhangi bir cevap verilmedi.

İsmet Paşa'nın Anıtkabir'in yakınındaki bahçeli iki katlı evine gitti. Mevhibe Hanım Berin Hanım'ın geldiğini İnönü'ye ilettiler. Hem İsmet Paşa hem de eşi ilgili bir vaziyette idi. Oturma odasına geçtiler. Berin Hanım, eşinin hayatının kurtarılabilmesi için kendisinin tavassutunu rica etmeye geldiğini söyledi. İsmet Paşa da, "Şimdi oradan geliyorum. Çılgın vaziyetler." diyor, söz dinlemiyorlar demeye getiriyordu. Karar ne olursa olsun geriye Menderes'i ve ailesini ilzam edecek bir şey kalmayacağı sözü verebildi ancak. İsmet Paşa bu sözleriyle hem kurtuluş ümidinin çok fazla olmadığını belirtmek istiyor, hem de Menderes hakkında suçlayıcı, itham edici düşünceleri taşımadığını, ailesine bu vesile ile ifade ediyordu. Berin Hanım gece Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nı da arayıp desteğini istemişti.

Bu arada gözler MBK'nın kararları onaylayıp onaylamayacağındaydı. İlk toplantıda da, idam hükümlerinin, müebbet hapse çevrilmesi yolunda genel bir ağırlık vardı. Hükümet içinde de Dışişleri Bakanı Salim Sarper ile Ahmet Tahtakılıç af yönünde uğraşıyordu. Öğleden sonra, hava elektriklendi. Ağır bir baskı başladı. Toplantı salonunun dışında Silahlı Kuvvetler Birliği mensubu askerler vardı. Silahlı kişiler, meclisi sarmıştı. Kapının önünü üç dört subay, ve yirmi otuz kadar talebe tutmuştu. 'Eğer menfi karar olursa, dışarı çıkınca ateşe maruz kalacaksınız.' diyorlar. Kapının önünde silahlı subaylar ve Harp Okulu öğrencileri vardı. Fikirler değişti. Gürsel, İsmet Paşa'nın da idamlara karşı olduğunu söyledi ama nafiye. Silahlı Kuvvetler bünyesinden bir grup subay

da işi şansa bırakmamak için İmralı'ya gitmişti. "Affederseniz infazı biz yaparız." şeklinde bir gözdağıydı bu.

Ne yazık ki karar değişmedi. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamına karar verildi. Celal Bayar'ın idamı yaştan dolayı müebbetle çevrildi. Diğer 11 kişi de müebbet yatacaklardı.

Yassıada mahkemeleri kararları açıklandığı an idamlıklar ve müebbetlikler ayrılmış İmralı'ya gönderilmişti.

Menderes dışındaki 11 kişi elleri kelepçeli her an idamı beklemekteydiler. Zorlu ve Polatkan'ın idamları MBK'nın onayından sonra gece saatlerinde infaz edildi. Bu sırada Agah Erozan ve İbrahim Kirazoğlu Kur'an okumaya başladı.

Menderes ise ertesi gün İmralı'ya götürüldü. İmralı'ya giderken kendisine hastaneye götürüldüğünü ilettili Tarık Güray. Bir kez daha yalan söylemişti. Hücumbota bindirildi, İmralı'ya yanaştıklarında durumu anladi Menderes.

İdamlar gündüz saatinde yapılmamasına rağmen Menderes 17 Eylül 1961 saat 13.25'de idam edildi. Zabıt varakasında şu yazıldı:

"Hayata veda ettiğim şu anda devlete ve millete saadetler diler, karımı ve çocuklarımı şefkatle andığımı bildiririm."

Menderes ailesi evlerinin direği, memleketin güler yüzlü başvekilinin asıldığını 17 Eylül'de radyodan 19.00 haber bülteninde aldı. O anda üç kardeş, oturmakta olan annelerine gidip sarıldı.

On yıl Türkiye Cumhuriyeti'ne başvekillik yapmış, milyonların sevgilisi hâline gelmiş, 15 ay her türlü çileye uğratılmış ve âdeta bir mum gibi eritilmiş Adnan Menderes idam edilmişti.

Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın naaşları bile ailesine verilmedi. Uzun zaman mezarını bile ziyaret edemedi aileleri. Turgut Özal'ın (27 Mayıs'tan 40 yıl sonraki) hamlesine kadar mezarları İmralı'da kimsesiz bir şekilde yattı.

O Aslında Savaşı Kazandı

Gidişle birlikte analar ağladı, Anadolu ağıt yaktı. Memleketin çalışkan, sempatik, mütevazı Başvekili yoktu artık.

Menderes bir savaş vermişti. Cephede en önde koştu. Bu savaşı o, sanıldığı gibi kaybetmedi. Şehit oldu. Makamların en güzeline kavuştu. Sehpaya giderken arkasında bıraktığı Türkiye çok büyüktü ve kimsenin asla elinden alamayacağı bir payeye kavuştu. Dünya tarihindeki ender demokrasi kahramanlarından biriydi artık sıfatı.

Ve yaktığı meşale ışık oldu. Bıraktığı demokrasi mirası ders oldu. Ülkesine ise 50 belki de kendi ifadesiyle bir asra bedel bir 10 yıl kazandırdı. Fırsatı olsa bir 50 yıl daha kazandıracaktı. Sayesinde hayalindeki Türkiye 'nurlu ufuklara' yani getirdiği baraj vizyonu ile ışıl ışıl şehirlere, aydınlık bir Türkiye'ye ve her alanda gelişmekte olan modern bir ülkeye doğru yol aldı. Bu da yeter, buna da teşekkürler...

“BEN DİKTATÖR DEĞİLİM”

Adnan Menderes, Yassıada'nın uydurma mahkemelerinde hakkında açılan çok sayıda dava ile muhatap edilse de onu esas idama götüren ‘Anayasayı İhlal Davası’ idi. Kurulan Tahkikat Komisyonuyla anayasanın ihlal edildiğini ileri sürmekteydi sözde mahkeme. “Menderes kendine kanunların üzerinde bir misyon yükledi ve diktatörlüğe gitti.” denilmekteydi.

Halbuki DP iktidarında o gün için yürürlükte olan, 1924 anayasası idi. O anayasa dayanak gösterilerek, memlekette geçmişte İstiklal Mahkemeleri bile kurulmuş, nice idam sehpaları dizilmişti her yere. Kaldı ki Menderes ne böyle mahkemeler kurmuştu, ne de diktatör olacak bir karakteri vardı. Üstelik siyasi hayatı boyunca verdiği en büyük savaş milli iradenin tesis edilmesiydi.

6 Ağustos 1961’de son savunmasını mahkeme heyetine el yazısıyla sundu Başvekil. 23 sayfaydı yazdıkları. Avukatı Talat Asal’a son sözü, ‘diktatör olmadığımı ispatlayın’ lafıydı. Yazdığı savunmada da diktatör suçlamasına ne denli içerlediği görülüyordu. Verdiği her örnekle adeta ileri sürülen bütün tezleri çürütüyordu.

Peşin hükümlerle karar veren Yassıada mahkemesinde kale alınmasa da, Hukuk derslerinde ibret vesikası, darbecilere karşı üslubunca bir meydan okuma, siyasi tezlere konu olacak bir haykırış, bir demokrasi manifestosuydu aslında yazdıkları.

Şöyle diyordu son savunmasında Başvekil:

Pek muhterem Başkan ve Yüce Divan, muhterem yüksek iddia makamı,

“Anayasayı ihlal” adı ile anılan bu davanın aslı ve esas mahiyeti yüksek malumları olduğu üzere siyasidir. Bu dava ile birleştirilen diğer

davalar da hemen hemen aynı mahiyeti taşımakta ve birçok bakımlardan eşine rastlanması pek nadir siyasi davalardan oldukları da aşikâr bulunmaktadır. Bu ciheti belirtmekten maksadım; son derece özel mahiyetleri itibari ile bunların çok değişik ve nisbi telakki maruz, yani zaman içinde süratle değişen ve mekâna göre de keza çok değişik görüş ve neticelere bağlanabilen meselelerin ve siyaset hadiselerinin ortaya çıkardığı bu davalarda zamanın siyaset cereyanlarının ve içinde yaşanan heyecanların tesirlerinden uzak kalabilmenin müşküllerine işaret etmekten ibarettir.

Bu halim hususu ile müdafaanın durumunu son derece güçleştirdiğini ve bu itibarla inkılâbın asıl gayesinden ve yüksek adalet duygularından ilham alan ve Türk adaletini kudret ve salahiyetle temsil etmek mevkiinde bulunan yüce heyetinizin geniş adalet anlayışının iltica etmenin bizim için en esaslı teminat teşkil edeceğini inandığımı arz etmekle müdafaama başlamak istiyorum.

Büyük hâkimlerimiz,

Milletçe benimsenmiş bir ihtilal mukabil tarafındaymış gibi görünmenin bir neticesi olarak aleyhte hâkim bulunan his, fikir ve siyaset cereyanlarının mahiyeti yüksek makamlarıdır. Mesela dinlenen binlerce şahidin bu tesirlerden kendilerini kurtaramadıkları ve hatta ekseriyetle bu şahitlerin geçmiş devrin dava mevzuu hâline gelmiş hadiselerine karışmış ve karşı tarafta yer almış siyasi muarızlar olduğu, hülâsa bir cümle ile davanın içinde cereyan ettiği şartların ve iklimin bizim için tamamı ile gayri müsait olduğu bir hakikattir.

“DP Gelincede Kadar Acaba Ülkede Anayasa Yok muydu?”

Davaların bu son derece hususi karakterini belirtmek maksadıyla arz edeyim ki, ne “Anayasayı İhlal” davası adıyla ne de bu kavramı ve mahiyeti ile bir dava tarihimizde mevcut değildir. Sadece bu gerçek dahi şu soru ile derhal hatıra getirmektedir: Demokrat Parti iktidara gelinceye kadar acaba anayasa mı yoktu? Yoksa anayasayı ihlal ve ona aykırı mahiyette hareketler ve kanunlar mı mevcut değildi? Anayasa elbette mevcuttu bunun yanında tek parti idaresi de uzun zaman devam etmişti; buna mukabil bir “Anayasayı tebdil, tağyir ve ilga veya ihlal

davası” diye bir dava acaba şimdiye kadar görülmüş değil, hatta akla bile gelmemiştir?

İddia olunuyor ve deniliyor ki, anayasa çeyrek asır çeşitli sebeplerle esas hükümleri ve ruhu itibari ile tatbik edilmemiş dahi olabilir; fakat 950 seçimleri bir plebisit (referandum), anayasa ahitleşmesi veya sözleşmesi bu tarihte başlar. Bu iddia ile şimdiye kadar bir anayasa davasına rastlanmamış olması, bir hukuki izaha bağlanmak isteniyor. Ancak 950 seçimlerinin bir plebisit olduğu iddiası takdiri ve subjektif bir mütalaa olmak hududunu geçemez; çünkü 950 seçimleri plebisit değil; diğer herhangi bir seçim gibi nihayet bir seçimden ibaretti.

Yüce hâkimlerimiz;

Kısaca temas ettiğim kararnamedeki ve iddianamedeki şu görüş veya tez, yakın tarihimizin geniş bir izah ve tahlili yapılmak suretiyle bir temele istinat ettirilmek isteniyor. Hâlbuki bütün bu tahlil ve izahlar hürriyet ve demokrasiyi tahakkuk ettirmekte, birçok safhalardan geçilmesi nihayet şartların tekemmül etmiş olması zaruri bulunduğu hakikatini ortaya koymaktan başka bir neticeye varamaz.

İşte bu tahlil ve izahlar sırasında deniliyor ki, memleketimizde hürriyet ve demokrasiye doğru mücadele bir, bir buçuk asırlık bir maziye dayanmaktadır. Gerçekten, ta Tanzimat’tan başlayarak I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, Büyük Atatürk’ün giriştiği millî hâkimiyet mücadelesi ve memleketimizi bugüne erdiren safhalar ve olayları içine alan bu izahlar tamamıyla doğrudur; fakat bütün bunlardan netice şudur: bir memleketin garplı manasında bir idareye kavuşması uzun zaman ister ve çetin yollardan ve safhalardan geçmeye ve şartların olgunlaşmasına bağlıdır; ortam ve iklimin birçok bakımlardan müsait hâle gelmesi yani siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel şartların olgunlaşması ve hususi ile tatbikattan edinilen köklü tecrübelerin ki, memleketimiz bilhassa bundan mahrumdu, ananeler hâlinde yerleşmesi ve vicdanlarda yer etmesi şarttır. Nitekim garp demokrasileri bütün bu yönlerden çok uygun şartlar altında ve ancak asırlar içinde bugünkü kemaline ermiş bulunuyorlar. Fakat derhal arz edeyim ki, bu şartların kemale ermemiş bulunması ve bilhassa bir memleketin tarihinden gelen türlü sebep ve tesirlerin gayri müsait oluşu o memleket için hiçbir suretle bir nakise (kusur) olarak görülemez. Bu sözlerim, insanlık siyasi tarihinin ortaya koyduğu

bir hakikatin ifadesinden ibarettir. Bu hakikat, demokrasi ve hürriyet yolunda uzun zamanlar uğraşıldıktan sonra da, eşsiz Atatürk'ün millî hakimiyet savaşını, yine o eşsiz kudret ve prestiji ile tahakkuk ettirmek yolundaki gayretlerine rağmen demokrat bir idareyi bütün veçheleri ile tahakkuk ettirmiş olmayı bizzat hayatında idrak edememiş olmasıyla ispat ve izahını bulmaktadır; ancak bu, Atatürk devrinin ihtişamını el-bette ve hiçbir suretle gölgelendiremez.

Millî hâkimiyet prensibinin ilan ve kabulü, Büyük Millet Meclisi'nin kurulması, saltanatın ilgası, 924 Anayasası'nın kabulü, daha birçok inkılapların yapılmış olması ve nihayet çok partili hayat denemeleri; bütün bunlar kafi gelmemiş ve şartların daha da olgunlaşması icap etmişti.

“Tek Parti Varken Kimsenin Aklına Böyle Bir Dava Gelmiyor”

Tek parti idaresi, Atatürk'ü kaybetmemizden sonra da devam etti; ta 1946'ya kadar. Evet büyük hakimlerimiz, bir tarafta demokratik idareyi kuran ve kuvvetler ayrılığı esasına dayandığı iddia olunan 924 Anayasası, diğer tarafta ise tam manasıyla tek parti hakimiyetine dayanan ve demokratik idare ile alakası olmayan bir rejim. İşte bütün bunlar bir defa daha anlatıyor ki, demokratik bir rejim bir hamlede gerçekleştirilemez; saniyen görüyoruz ki, tekrar arz edeyim, bir anayasa tebdil, tağyir veya ilga ve şimdi müteamel hâle gelmiş olan ihlal davası ortada olmadığı gibi, kimsenin de böyle bir dava aklına gelmiyor.

Şu hâle göre meseleyi bir de anayasanın yapısı ve özelliği üzerinde de kısaca durmak suretiyle incelemek icap ediyor; çünkü davanın esasını bu anayasanın tağyir ve iptali suçu teşkil ediyor ve bu suretle hem tek parti hâkimiyetinin anayasayı tağyir ve ilga edip etmediği suçu incelenmiş ve hem de böyle bir davanın şimdiye kadar bahis konusu olmamış bulunmasının sebepleri biraz daha yakından görülmüştür.

Bu konuda şu soru aklı gelmektedir: “924 Anayasası, tek parti sistemini önleyecek hükümleri ihtiva ediyor muydu?” Eğer böyle olsaydı, ta o zaman, yani anayasa yürürlüğe girer girmez çok partili hayatın derhal başlaması lazım gelirdi; halbuki böyle olmamış, tek partili hakimiyeti devri çeyrek asır devam etmiştir; zira 924 Anayasası'nın vazii, her şeyden önce millî hakimiyet prensibine dayanan bir cumhuriyet idaresine geçişin mazbut temelli bir vücuda getirmek istemiş ve devletin esas

kuruluşuna ait hükümlerin dışında yalnız umumi prensipler koymakla iktifa etmiş ve bunların tatbik şekil ve suretleri, ne de müeyyidelere bağlanmaları hususunda hükümler tesis etmek yoluna gitmemiştir.

Hakikat şudur ki 924 Anayasası’nda, kuvvet birliği esasına dayanan tek meclisli bir idarenin, memleket mukadderatına kayıtsız şartsız hakim olması gayesi her mülâhazanın üzerinde yer almış ve anayasanın temel yapısı böylece vücut bulmuş ve maddeleri bu maksada göre kaleme alınmıştır. Bu bir intikal devresine ait ve demokrasiye doğru bir anayasa olarak da telakki olunabilir; şu itibarla ki, devlet, cumhuriyet esaslarına ve millî hakimiyet prensibine dayanarak yeni baştan kurularak, böyle bir devrenin icaplarına göre seyyaliyetle tedbirler alabilmek zuhuru, hadiseler karşısında süratle hareket edebilme imkânına sahip olmak, hâkim bir ihtiyaç ve hatta zaruret sayılmıştır, denilebilir.

Gerçi anayasaya aykırı kanunlar çıkarılamayacağı yine anayasada bir madde ile tasrih edilmiş bulunuyor; ancak bu kanun vaziine bir nevi direktif mahiyetinde kalmış ve buna kesin olarak mani olacak hüküm ve müeyyideler konulmadığı gibi, bu maksadı sağlayacak müesseseler kurulması da derpiş (göz önünde tutma) olunmamıştır.

Bu kısa mülâhazaları sırf 924 Anayasası’nın esas bünyesine belirtmek maksadıyla arz etmiş bulunuyorum. Yoksa bu maruzatımla 950’den sonra anayasaya aykırı kanunlar çıkarılmış olduğunu kabul ve mazeret sebebi olarak bu fikri ileri sürmek maksadını gütmemekteyim. Zira 950’den sonra dikta rejimi kurmak gayesiyle anayasaya aykırı hatta onu ortadan kaldıran kanunlar çıkarılmış olduğu mülâhaza ve iddianame-nin varit olmadığı kanaatindeyiz.

Büyük hâkimlerimiz,

Yüksek müsamahanıza sığınarak 950’ye kadar olan dört yıllık devreye kısaca temas etmek mecburiyetindeyim, zira bu devreye ait hadiselerin de tahliline girişilerek bazı iddialar ileri sürülmüş bulunuyor. Ezcümle deniliyor ki, 946 seçimleri ile teşekkül eden meclis Demokrat Parti milletvekillerinin katılmaları bu seçimlerin dürüst yapılmadığı yolundaki iddiaların samimiyezsizliğini gösterir ve yine deniliyor ki, muhalefette iken bile DP içinde tahakküm vardı ve bunun için bu parti ikiye ayrıldı. Bir üçüncü husus olarak da bu devre zarfında muhalefet partisi olan DP

liderinin ve ilere gelenlerinin konuşmaları ile maddelerinin samimi-yetsizliği iktidara geldikten sonrası tutumları ve konuşmaları ile meydana çıkmış bulunmuyor denilmektedir. Şu üç noktada özetlediğim bu mütalaalar dikta rejimine gidilmek hususundaki kasıt ve niyetlerimizin delillerinden olarak gösteriliyor.

Evvela arz edeyim ki dürüst yapılmadığı iddia olunan 946 seçimleri ile kurulmuş olan meclise DP milletvekillerinin katılmış olmaları o seçimlerin dürüst yapıldığı manasını tazammun etmez. O zaman meclise katılmamızın birinci sebebi demokratik bir idarenin bir hamlede ve kısa bir zamanda tahakkuk ettirilemeyeceğine dair samimi inancımızdan gelen bir müsamahalı görüşün neticesidir. Saniyen meclise muhalefet olarak katılmadığımız takdirde bunun süratle bir buhran yaratarak manevi asayişin bozulması ve anarşiye doğru bir çığır açılması ihtimalini görüyor ve bundan ciddi bir endişe duyuyorduk. Bundan ancak düşmanlar ve memlekette karışıklık çıkmasını isteyen bedbahtlar memnun olurdu. Binaenalyh ne olursa olsun meclise katılmayı millî bir vazife saydık. Her şey zamanla ve müsamahalı davranmak sureti ile düzelir diye düşünüyorduk. Bizi bunun aksine teşvik edenler olduğu gibi parti içinde de bu iltihaka şiddetle aleyhtar bir cereyanın hemen yaratılmış olduğunu da ilave etmeliyim.

Şimdi burada ikinci noktaya partinin ikiye bölünmesi noktasına gelmiş bulunuyorum. İşte bu cereyan gittikçe kuvvetlendi ve DP'nin bir murazaa neticesi olarak kurulduğu ve iktidarın bir murazaa aletinden başka bir şey olmadığı propagandası ve hatta kanaati gittikçe yaygın hâle geliyordu. DP idarecilerinin 12 Temmuz beyannamesinin samimiyetle benimsenmeleri üzerine bu propagandalar ve murazaa hakkındaki şüpheler büsbütün kuvvetlendi ve parti içindeki ikilik fikir ve görüş ayrıklığı had bir hâle geldi; âdeta mutediller veya daha açık tabir ile muvazaacılar ve muvazaayı kabul etmeyenler diye parti evvela içinde ikiye bölündü, sonra da bu görüş ayrılığı yeni bir partiye vücut verdi. Ayrılışın hakiki sebebi tahakkümün mevcudiyeti değil ve fakat işte bu murazaa şüphesi ve isnadı veya mutediller, müfritler ayrılığıdır. Halbuki biz 12 Temmuz beyannamesini iktidarla muhalefet arasındaki çok şiddetli gerginliği yumuşatmak yolunda meşkur bir adam olarak samimiyetle benimsemiştik.

“İktidardaki Halk Partisi ile muhalefetteki Halk Partisi arasında dağlar kadar fark vardır”

Muhalefette iken vaad olunan ve söylenmiş nutuklarla vazifeye geldikten sonra bunların tam aksine bir yol tutulmuş olduğu iddiasına gelince hadiselerin bu iddiaları teyid etmediğini biraz aşağıda arza çalışacağım. Kaldı ki, muhtelif zamanlarda ve değişik şartlar karşısında parti idarecilerinin değişik şartlar karşısında parti idarecilerinin değişik şekilde konuşup tezatlı görüşler ileri sürmeleri konusunda da tecrübeli devlet ve siyaset adamlarımızın konuşmalarından ve davranışlarımızdan pek çok misaller vermek kolaydır. Mesela iktidardaki Halk Partisi ile muhalefetteki Halk Partisi arasında dağlar kadar fark vardır. Hele biraz daha geriye giderek tek parti, tek millet, tek şef vecizesinin bütün hararet ve şumulüyle tatbikte olduğu zamanlardaki nutuk ve davranışları muhalefetteki Halk Partisi'nin sözleri ve davranışları ile kıyaslayacak olursak aradaki farkın akla kara kadar bir biçimden bambaşka şeyler olduğunu kabul ve teslim etmemeye imkân var mıdır? Süratli bir gelişme ve olgunlaşma yolunda olan ve demokratik bir istihalının türlü safhalarından geçmekte bulunan bir memlekette bunlar da-ima görülen şeylerdir. Oysa ki iktidara geldikten sonra da muhalefette iken söylediklerimize bağlı kalmak hususundaki gayretlerimiz büyük olmuştur. 954 ve 957 seçimlerinin kazanılmış olması umumi efkarın, iddia olunduğu şekilde hareket etmemiş olduğumuza kani bulunduğunu göstermeye kafidir sanıyorum. 950 seçimlerine kadar olan dört yıllık devreye ait iddia ve mütalaaları böyle kısaca cevaplandırdıktan sonra burada şu mülahazayı da ilave edeyim: denilebilir ki, bu dört yıllık devre hep 946 seçimlerinin tesisi altında yaşanmıştır. Bu seçimlerin malum şekillerde yapılmış olması maalesef memleketimizde çok partili hayat için bir talihsizlik olmuştur. 950'den sonra da hatta iktidarla muhalefet arasındaki münasebetlerin zaman zaman çok gergin bir hâl almasında bunun rolü ve tesiri büyüktür. Ta 946 seçimlerinden başlayarak her iki taraf şiddetli konuşmayı âdet edinmiş, birbirlerine şiddetli konuşmaya âdet edinmiş. Bir hislerimi şiddet politikası takip etmekle itham eder olmuş ve ne yazık ki bu gergin hava ve sert çatışmalar siyasi hayatımızda kökleşmiş ve âdeta kötü bir gelenek hâlinde yerleşmiştir.

Muhterem yüce divan

DP iktidara gelince muhalefette iken yapığı vaadlere sadık kalmadı ve dikta rejimi kurmaya koyuldu yolundaki iddialara gelince bu iddialar halkevlerinin kapanması, Halk Partisi mallarının hazineye devri, emekli sandığı kanununun 39. maddesi ile basın ve seçim kanunlarında değişiklikler yapılması Toplantı ve Gösteri Yürüyüş kanununun kabulü ve nihayet meclis tahkikat encümeninin kurulması ve salahiyet kanununun çıkarılmış olması ile ispat edilmek istemiyor ve bu arada meclis iç tüzüğündeki tadiller de bunlara ilave olunuyor.

Hatta öyle anlatılmak ve denilmek istemiyor ki, DP kurulunun kurulması bir dikta rejimi kurmak teşekkül ve maksadı da tatbika başlanmıştır. Partimin kurulduğu ilk zamandan itibaren 960 yılına kadar on dört senenin bütün olayları bir mantık bağı ile birbirine bağlanarak dikta teşebbüsü veya diktanın kurulmuş olduğu ileri sürülüyor. Buna inanmanın veya inandırmanın imkânsızlığı aşikâr. Ne kadar keskin bir zekâ ve zengin bir muhayyile ile işlenirse işlensin ve ne kadar zeki bir mantık örgüsü ile örülmeye çalışılırsa çalışılsın. Bu kadar uzun zaman mesafeleri ile birbirinden ayırmış bulunan tekevvün etmelerine amil olan şartlar bu kadar değişik olan kanun hadise ve meseleleri bir araya getirip bunlardan bir bütün vücuda getirebilmenin zorluğu açıkça görülüyor. Tasavvur buyrulsun ki, aradan birçok seçimler geçmiş meclisleri parti gruplarını teşkil eden kimseler hemen hemen, kamilen değişmiş ve nihayet on dört sene içinde şartlar kaç defa ve tamamı ile değişmiş; ve yalnız değişmeyen dikta kurmak niyeti ve maksadı en nihayet bu da tahakkuk safhasına girmiş gibi gösteriliyor: On dört yılı içine alan bütün bu uzun izahlar serisini sıralamak külfetine katlanmak insana o hissi veriyor ki, diktatörlüğün mevcudiyetini doğrudan doğruya söyleyebilmenin imkânsızlığından ileri geliyor. Çünkü bir diktatörlük idaresinin ne olduğu kimsenin meçhulü değildir; binaenaleyh hakikatte dikta rejimi kurulmuş olsaydı bunun mevcudiyetinin ispat külfeti kendiliğinden ortadan kalkardı.

Yüce divan

Gerek müşterek müdafaada gerekse avukatlarımızın müdafaalarında aleyhimizdeki iddiaların hukuki mahiyet ve mesnetleri üzerinden uzun izahlarda bulunulmuş olduğu için bunlar üzerinde hiç durmadan sadece bir iki noktayı işaret etmek ve Demokrat İktidarın vazifeye geldikten

sonra hemen yol değiştirip bir dikta rejimi kurmak maksadına yöneldiği iddiasına kısaca temas etmek istiyorum.

Muhterem iddia makamı; her seçimden evvel birtakım kanunlar çıkarmak suretiyle veya sair tedbirlerle seçimleri kazanmak çarelerini aradığınızı, bu maksatla 951 ara seçimlerinden önce Halkevleri'nin kapatıldığını; 954 seçimlerinden önce de Halk Partisi mallarının alındığını; 957 seçimlerinin arifesinde de Basın Kanunu'nda yapılan tadilat ile toplantı ve gösteri yürüyüşü kanunun çıkarıldığını misal olarak ileri sürüyor. Bir nebze bu iddia üzerinde durmak gerekiyor kanaatindeyim.

Derhal arz etmeliyim ki, seçimler arifesinde umumu efkarın beğenmeyeceği kanunlar çıkarmak veya tedbirler almak o seçimlerde kazanmanın değil, bilakis aleyhte neticelerle karşılaşmanın sebebi olabilir. Bu itibarla mesela 951 ara seçimlerinden biraz evvel Halk evlerinin kapanması ile DP'nin 20 mebusluktan 18'ini kazanmış olması; keza 954 seçimlerinden önce Halk Partisi mallarının hazineye devri vakası ile seçimlerde daha büyük bir ekseriyetle iktidarda kalınması, iddia ve mütalalara hakim olan mantık ile izahatı tabiatıyla imkânsızdır.

Yine bu cümleden olmak üzere toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun umumu efkârda aksi tepki yaratmasını ve binaenaleyh seçimlerde iktidarın aleyhine netice vermesini kabul etmek, pek tabii ve mantıklı sayılmaz mı? Basın Kanunu'ndaki tadil hakkında da aynı mütalaa tamamı ile varid görülmek lazım gelir. O hâlde bu kanunların çıkarılması veya sair bu nev'iden tedbirler alınması, seçimlerde kazanmak maksadına yaramak şöyle dursun, seçim şanslarını zayıflatan sebepler olduğu aşikârdır. Şu hâlde göre bütün bunlar, seçimlerde kazanmak ve bir netice dikta kurmaya vakit ve imkân bulmak kaygısı ile değil, doğru veya yanlış zamanında his olunan lüzum ve zaruretlerce girişilmiş teşebbüsler sayılmak icap eder.

İktidara gelince muhalefette iken söylenen ve vaad olunanları bir tarafa bırakarak dikta rejimi kurmaya yöneldiğimiz iddialarını şu pek kısa maruzatımla kısmen cevaplamış oluyorum. Bu konuda, yüksek müsaadelerinizle biraz daha devam edeyim. Hakikat şudur ki, DP iktidara gelir gelmez devri sabık yaratmayacağımız prensibine bağlı kalarak ve ilk iş olarak af kanunu çıkarmış ve matbuat kanununu hemen ortadan kaldırırcasına bu kanunda köklü tadiller yapmıştır. Bu kanuna tecavüz

ve hakaretler önleyici bazı hükümler konması ise tam 6 yıl sonra olmuştur. Bu uzun 6 yılın devamı süresince gazetelerimizdeki birçok neşriyat geçirilecek olursa âdeta hudutsuz basın hürriyetinin birçok düşündürücü ve zararlı örneklerini görüp hayret etmemek elden gelmez. Hürriyetlerin kullanılmasında ve demokratik rejiminin tatbikatında görülen aksaklıklar zaman zaman bizzat hürriyet rejimini ve ammeyi tehdit eder bir hâl almıştır demek pek hatalı sayılmamalıdır kanaatindeyim.

Filhakika zaman zaman parti grubunda tedbirler meselesi diye konuşmalar, müzakereler olmuştur. Ve bu tedbirler meselesi kararname ve iddianamede üzerinde önemle durulan ve dikta rejimine giden bir yol olduğu ısrarla iddia olunan bir konu teşkil etmektedir. Grupta tedbirler meselesinin konuşulması dikta rejimini tesis maksadı ile değil ve fakat memleketin bir buhrana sürüklendiğini görmekte olan ciddi ve samimi endişenin neticesinden başka bir sebeple değildir. Demokrasinin anti tezi hürriyetsizlik ve diktatörlük olduğu gibi hürriyetlerin kötüye kullanılmasının bir memlekette yaygın hâle gelmesi de demokrasinin soysuzlaşması ve anarşi yolu demek olduğunda şüphe yoktur.

“Hürriyetleri Tehdit Etmek Değil Bilakis Teyit Etmek Emelimizdir”

Nitekim bu fikri 21.04.1960 tarihli grup toplantısında şu sözlerle belirtmiş oluyorum: ‘Hürriyetleri tehdit etmek emelimiz değildir; bilakis teyit etmek emelimizdir. Hürriyetlerimizin ve nizamın tehdit altında bulunduğundan endişe etmekteyiz. Tedbirleri yüreklerimiz burkularak alırız.’

İddia olunuyor ki, iktidardan uzaklaşmak istemediğimiz için tedbirler almak ve yine aynı maksatla dikta rejimi kurmak gayret ve teşebbüsüne düşmüşüz. Hakikati hâlde 960 baharında seçimlere gitmeyi kararlaştırmıştık. Seçimlerin en geç yaz sonuna bırakılmasını bilahare bize düşündüren sebep ise çok gergin olan parti münasebetleri dolayısı ile birtakım tahriklerin çok yaygın bir hâle gelmiş olduğu hakkında her taraftan almış olduğumuz malumat olmuştur. Bu yüzden seçimlerde müessif hadiseler çıkması kuvvetli bir ihtimal olarak görünüyordu. Tahkikat encümenin kurulmasına yol açan da bu endişe idi; seçimleri kaybetmek endişesi değil.

Pek kıymetli başkan muhterem Başol’un üzerinde defalarca durduğu ‘seçim zeminini temizleyeceğiz veya müsait hâle getireceğiz.’ şeklinde ifade olunan fikir ise seçimlerin serbest, dürüst, sükun içinde ve müessif hadiselere meydan vermeyecek şartlar altında yapılması gaye ve temennisinin bir ifadesinden başka bir şey değildir.

Birtakım zararlı ve gizli faaliyetlerin mevcut olup olmadığı mahiyet ve kaynağı bir meclis komisyonunca tahkik edilip muhalefetin de huzuru ile mecliste müzakere edildiği takdirde ne kadar sert münakaşalar olursa olsun neticede seçim vasatını bulmak, karşılıklı ithamların çözülmez gibi görünen düğümlerini çözmek hatta seçimler üzerinde müşterek anlayış ve kararlara varmak mümkün olurdu. Ayrıca bu müzakereler yoluyla durumun tamamen aydınlanmasının bin netice bazı vatandaşları ve billhassa müfrit partileri zararlı hareketlerden sakınmaya sevk edecek uyarıcı tesir de olacaktı. En şiddetli çatışmalardan ve münakaşalardan sonra sükun ve karşılıklı anlayış zihniyetinin hüküm sürmeye başlaması çok görülen şeylerdir. En gergin bir zamanda 12 Temmuz beyannamesinin ortaya atılmış olması gibi.

“Muhalefetin Her Ağız Açışta Ateşler Püskürdüğü Hengâmede Diktatörlükten Bahse İmkan Var Mıdır”

Tahkikat komisyonu kurulması, salahiyet kanunu, tedbirler vesaire, bunların hepsi, aslında ne parti kapatmak ne de dikta rejimine gitmek için değil; şu arz ede gelmekte olduğum sebeplere bağlanmak icap eder. Maalesef bunun hatalı bir teşhis ve düşünce mahsulü ve hatalı bir yol olduğu anlaşıldı; fakat anayasayı tebdil veya ilga fikri veyahut dikta rejimi kurmak maksadı bir an için dahi tasavvurumuzda bile yaşamadı.

Muhterem hâkimler;

Dikta rejimi kurmak maksadını gütmediğimizi hadiseler bugün daha açık göstermektedir. Ortada ne diktatörlük vardı ne de diktatör. Muhayyel diktatör hangi kuvvete dayanıyordu? Kabineye mi? Meclis grubuna mı? Kabineye veya hükümet azalarına karşı elinde hangi zorlayıcı kuvvet ve imkânı vardı. Değil gruba karşı, grubun herhangi bir azasına, bir milletvekiline karşı kullanabileceği herhangi bir cebir vasitasına mı sahipti? Muhalefetin her ağız açışta ateşler püskürdüğü, gazetelerin en acı dille hücumda olduğu bir hengamede, her milletvekilinin, genel

kurul üyelerinin, grup idare heyeti azalarının veya topyekun grubun çekinecek, korkacak hiçbir şeyi ile karşı karşıya bulunmadığı bir alemde, diktatörlükten bahse imkân var mıdır? Grupta veya grup idare heyetinde, genel kurulda veya hükümet ve kabinede serbest müzakere ve münakaşalar iklimi hakim bulunursa, dilinden ve cereyan ve temayülleri telif edici, birleştirici gayretlerinden başka bir silahı bir kuvveti, bir kudreti olmayan bir insanın velev başvekil ve parti genel başkanı olsun diktatörlüğünden bahsetmeye imkânı var mıdır? Büyük hakimler, türlü teşkilat kademelerinde insanlar ile usulleri ve temayülleri ile bunların hepsini yakından, hepimizi ta içimizden gördünüz; diktatörlük gördünüz ve diktatöre rastladınız mı? Eminim ki vicdanlarımızdan kopup gelecek cevap, “hayır” olacaktır.

Hakikat şudur ki dikta rejimine gidilmek istenirse en evvel bir silaha, bir silahlı kuvvete dayanmak ihtiyacı duyulur; halbuki silahlı kuvvetlerimizin en küçük birliğinin başında bulunan subayından en büyük kumandanlara kadar hiçbirisi ile bu zeminde bir anlaşma hazırlayacak en ufak bir temas ve teşebbüs dahi olmamıştır; böyle bir şey olsa idi çoktan meydana çıkardı. İşte uzun zamanlar millî savunma bakanlığı yapmış olan Şemi Ergin ve Ethem Menderes; hatıra defterleri ile iç yüzleri veya iç alemleri ile işte karşımızdalar.

Şu maruzatımı salahiyet kanununun çıkması ile başlayan ve 27 Mayıs'a kadar devam eden hadiseler de teeyyüd etmektedir kanaatindeyim. Filhakika İstanbul Üniversitesi olaylarının merkezi hükümet için nasıl bir acı sürpriz hâlinde vukua geldiği ve derhal örfi idarenin ilanı ile vaziyeti şerefli ordumuza tevdi etmekte gecikmediğimiz Ankara'daki Hukuk ve Siyasal Bilgiler olaylarının ise örfi idarenin ilanından sonra vukua geldiği de yüksek malumlarıdır. Örfi idarenin harekete karışmak yolunda olduğumuz ve bütün bu olayların durumu hükümet olarak yetkilere emanet etmiş olduğumuz anlaşılmıştır kanaatindeyim. Harp Okulu yürüyüşü dolayısı ile ne kadar sükûn ve itidalle hareket etmiş olduğumuz elbette nazarlarımızdan kaçmamıştır. Hükümet olarak gizli veya aşikâr hiçbir tedbirimiz olmadığı da olaylar ve neticelerde sabittir. Bu itibarla, dikta rejimi kurmak niyetinde onların böyle hareket edeceklerine akıl sır erdirmenin mümkün olmadığını yüksek müsaadeler ile arz etmek isterim.

“Eskişehir gezimin maksadı erken seçimi açıklamaktı ama hoparlör çalışmadı”

Mayıs ortalarında İzmir’e gidiyorum ve seçimlerin kısa bir zamanda yapılacağını ifade ediyorum. 27 Mayıs’tan iki gün evvel de seçimleri ilan etmek ve bozulan huzuru iade edecek gerekli açıklamaları yapmak üzere ve diğer bazı vilayetlerde uğramak niyeti ile bir hafta sürecek olan ve tam manası ile demokratik bir yurt gezisine çıkmak üzere Ankara’dan ayrılıyorum. O gün Eskişehir’deki konuşmamda yine seçimlerin süratle yapılacağını ve tahkikat komisyonunun vazifesinin bitmiş olduğunu açıklıyorum. Eskişehir’de hoparlörün işlememesi yüzünden konuşmam pek kısa oluyor, bu sebeple umumi efkâra bildirmek istediklerimizi, bizzat Konya’da ve müteakiben ziyaret edeceğim vilayetlerde yapacağım konuşmaya bırakıyorum. Çünkü bilhassa Eskişehir konuşması ile seçim sathı mailine girilmiş oluyordu. Binaenaleyh bu sebeple de umumi efkârımıza açıklanacak görüşlerimiz olacaktı; esasen seyahatin tertip maksadı da bu idi. Genel idare kurulu, grup idare heyeti ve gruptaki birçok arkadaşlarım temayül ve arzularında seçimlere derhal gidilmesi noktasında birleşiyordu.

Diğer taraftan seçim kanunu tasarısı üzerindeki çalışmalar, muhalefetle tam mutabık olarak, komisyonlarda intaç olunmuş ve yine muhalefetin teklifi kabul olunarak tasarı meclis gündemine alınmıştı.

Şimdi bu durumu hülasa olarak arz edeyim; İzmir’de ve Eskişehir’de serbest ve dürüst seçimlerin süratle yapılacağı tahkikat komisyonunun vazifesini bitirdiği ve zorlamalar olsa da hiçbir fevkalade tedbir alınmayacağı açıklanmış ve seçim hazırlıklarından olmak üzere seçim kanunu tasarısı meclis gündemine alınmış bulunuyordu.

Ayrıca hemen ertesi gün yapacağım konuşmalarla toplantı gösteri yürüyüşleri kanununun kaldırılacağı veya diğer huzursuzluk veren meseleler de ele alınarak bunlar hakkında da tereddüde yer bırakmayacak tatmin edici açıklamalarda bulunacaktım.

Burada bir istitrat (sırası gelmişken) yapmama müsaade buyrulmasını istirham ederim. Meclis tahkikat komisyonunun vazifesini bitirmiş olduğunu ifade etmemin doğru olmadığını çünkü komisyonun o zaman vazifesini henüz bitirmemiş olduğunu, yüksek başkan bir duruşma

esnasında ihtar etmişlerdi. O zaman da arz etmiş olduğum gibi raporun bile yazılmış bitmiş olduğunu komisyon sözcüsü bana ifade etmişti; hat- ta bunu ben 25.5.1960 tarihli gruptaki konuşmamda da söylemiştim. Bundan başka bu haberin umumi efkâra duyurulmasında da fayda vardı. Binaenaleyh komisyonun çalışmalarını bitirmiş olduğunu ifade etmiş olmam gayri varit ve yersiz sayılmamak icap eder kanaatindeyim.

“Odacılara Ve Kapıcılara Dahi Hallerine Göre ‘Efendi’ Diye Hitap Ettim”

Pek Sayın Başkan;

Bazı sanıkların hatıra defterleri ele alındı ve bir hayli incelendi. Ba- his konusu etmek istediğim çok yakın arkadaşım Ethem Menderes’in hatıra defterinden naklen ve tarihe geçirmek masadıyla ileri sürülerek sayın iddia makamı tarafından huzurlarınızda okunmuş olan bir cümle- dir. Tarihe geçmek maksadıyla da olsa o kelimeler keşke yüksek iddia makamının huzurlarında okunmamış olsa idi.

Arkadaşım Ethem Menderes’e bunları birisi söylemiş olacak. Ne ka- dar birbirlerini sevseler, insanların birbirlerine kırgın ve kızgın oldukla- rı zamanlar olur. Böyle zamanlarda bir dedikoducuya rastlanırsa, aleyh- te biraz çekiştirmek ferahlık da verebilir. Böyle bir zamanda olacak, kim söylemiş kendisine bilmiyorum, maalesef o çirkin sözleri defterine ak- tarmış. Kendisine asla kırgın değilim fakat böyle sözleri asla söylememiş olacağımı, ben de tarih huzurunda ve katiyetle ifade etmek isterim. De- ğil bakan veya milletvekilleri için hiç kimseye karşı böyle sözler söyle- yemem, hepsi huzurlarımızdadır. En şiddetli münakaşa ettiklerimizden birisi dahi kendini kıracak bir muamelede bulunduğumu, çirkin bir tek kelime söylediğimi söyleyemez. Hepsiyle münasebetlerim karşılıklı sev- gi ve saygı dairesinde olmuştur. Odacılara ve kapıcılara kadar hallerine göre ‘efendi’ eğer yakın tanışıklığım yoksa en genç memura bile ‘bey’ demek suretiyle hitap etmek âdetim olmuştur; bunu hep bilirler.

Yine aynı hatıra defterinden Ankara’nın Yeni Mahallesi’nde seçim- leri kaybetmemiz üzerine bana atf olunan sözlerden de bahs vardır. As- faltlarını bozduracağım, memurları işlerinden çıkaracağım, bankalarda olan borçları ile onları tazyik edeceğim demişim. Oysa ki hakikat bunun tam aksine tecelli etmektedir. 957 seçimlerinden sonra en kesif olarak

imar gören yerlerden biri Yeni Mahalle olmuştur. Yeni Mahalle'nin yapılmamış bir tek yolu ve sokağı kalmamış, ayrıca hipodrom ve gar önünden geçecek Yeni Mahalle'yi en kısa mesafeden Ankara'nın muhtelif semtlerine bağlayan çok güzel yeni bir yol daha yapılmış, birçok mektepler üçer yüz, beş yüz hatta bin lojmanlık yeni siteler inşa edilmiş, otobüs servisleri mükemmel hâle getirildiği gibi ayrıca trolleybüs hatları inşasına girilmiştir. Bunlara mukabil bir tek memur hakkında ne bir tahkik ve herhangi bir muamele yapılmamıştır. Burada oturan memurlardan birisini dahi tanımam. Banka kredileri kesilmek veya tahsil yoluyla taziyk şöyle dursun kredileri çok geniş ölçüde anlatılmıştır. Bu maruzatım her an tahkiki kabil ve hatta tahkik edilip yüksek malumları bulunan hususları olduğuna kaniim. Hatıra defterinde bana atıf olunan bu sözlerin ne kadar gayri varid olduğunu bu maddi hakikat ve vakalar açıkça ortaya koymaktadır.

Huzurda yaptığım müdafaama, yüksek müsaadeleri ile birkaç cümle daha ilave etmek istiyorum. Ethem Menderes, haklı olarak kendisini en yakın ve eski arkadaşı olarak kabul ettiği için zaman zaman kendisine bunun icabı olan yakın alakayı göstermediğim zehabı ile olacak, bu hadisede son derece bir alınganlık içinde yaşamıştır. İşte böyle zamanlarda hislerindeki acılığı şu veya bu şekilde ve herhâlde biraz çarpık bir şekilde hatıra defterine nakletmekten, kompleks bir ruh haleti içinde kendini alamamış olduğu anlaşılıyor.

Şemi Ergin'in hatıralarına gelince; derhal arz edeyim ki bu hatıralar okununcaya kadar bir takım his ve fikirlerinden hiçbir suretle haberdar olmuş değilim; ne Bakanlar Kurulu toplantılarında ne grupta ne de hususi konuşmalarımızda bunların hiçbirisini ne izhar ne de aks ettirmemiş bulunuyor. Bu gizliliği hizmet ve netice almak maksadına bağlamak ister; ancak bir devlet ve siyaset adamı olmanın icapları bu izah tarzına müsait olması gerektir. Fakat kendisi iyi niyetli ve terbiyeli bir insandır. Nihayet bu gizlilik ve sükutilik hassasını maalesef bir mizaç meselesi olarak kabulden başka izah ve çare yoktur.

Bu konuda uzunca durmuş olmanın üzüntüsü içindeyim. Fakat yüce divanın hatıra defterleri ile duruşmalar sırasında bir hayli meşgul olmuş bulunduğunu düşünerek kendimi mazur görerek müteselli oluyorum. Hatıra defterlerinin pek çoğu ve bunların muhtevasının büyük

bir kısmı hakkında eski bir sözü tekrarlayarak bahsi kapamak istiyorum: “Şeyhin keramati olur kendinden menkul”

“Diktatörlük Peşinde Değil, Anarşi Endişesinin Pençesinde Çırpındık”

Büyük hâkimlerimiz;

Müdafaama başlarken arz ettiğim gibi bu davaların temeli siyaset hayatının seyyal ve kayıcı zeminine dayanmaktadır. Bu davaları saran havanın şartların, biz sanıkların bu derece aleyhinde olması, ihtilalin karşısında gibi imişiz gibi görünmemizin ve gerek muhalefette gerek iktidarda iken on beş senedir şiddetli müdahaleler geçirmiş olmamızın bir neticesi ve bir bahtsızlığıdır.

Tek parti idaresinin kutsîleştirilecek kadar övüldüğü zamanlar çok uzak değil ve o zamanlarda da 924 Anayasası mevcut ve bugün hakkımızda tatbiki istenilen ceza kanunu hükümleri de yürürlükte idi. Hâlbuki biz şimdi tek parti idaresi kurmak yolundan anayasayı tağyir ve ilga iddiası ile vatana hıyanet ithamı karşısındayız.

Dikta veya tek parti rejimi kurmak şöyle dursun yıllarca önce beliren anarşi tehlikesini önlemek imkânlarını da ortadan kaldıran sert bir mücadele ve hücumlarla karşı karşıya bulunduk. Biz ne anayasayı ilgayı ne de diktatörlük veya tek parti idaresi kurmayı asla düşünmedik. Ne muhalefeti başsız bırakmak ne de memleketi muhalefetsiz bırakmak bir an tasavvurumuzda bile yaşamadı.

Tedbirler diye düşündük, isabetli olanları bulamamış olabiliriz; hatalarımız neticelerle tahakkuk etmiş bulunuyor. Fakat tedbirler diye düşünürken diktatörlük peşinde değil anarşi endişesinin pençesinde çırpındık. Ne yazık ki siyaset hayatının seyyal heyecan dalgaları bizi şimdi vatana hıyanet ithamının pençesine atmış bulunuyor. On dört yılın muhasebesi bizi ne anayasayı tebdil ve tağyir ne demokrasiyi tahrip ve ne de vatana hıyanet etmiş olmak neticesine asla götüremez.

Adalet tarihine şerefle kaydedilecek kararları vereceğinizden emin olarak ve adil vicdanlarınıza sığınarak, bizi haysiyete, hayata ve hürriyete kavuşturmanızı kemali hürmetle istirham etmekteyim.

OĞLUNUN GÖZÜNDEN ADNAN MENDERES

Aydın Menderes, Adnan Menderes'in hayatta kalan tek oğlu. İki abisi de vefat etti Aydın Bey'in. Bir dönem milletvekilliği yapan Yüksel Menderes, 8 Mart 1972'de Ankara'daki evinde havagazı ile intihar etmiş vaziyette bulundu. İki dönem vekillik yapan Mutlu Menderes ise 1 Mart 1978'de Ankara'da geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetti.

Siyaset hayatına 1970'de Demokratik Parti'nin il başkanı olarak atılan Aydın Menderes de 7 yıl sonra Adalet Partisi'nden Konya Milletvekili seçildi. 1995'de Refah Partisi'nden, 1999'da Fazilet Partisi'nden vekil oldu.

15 Mart 1996'da ağır bir trafik kazası geçirdi Aydın Bey. Ölümün eşiğinden döndü. El ve ayakları o günden beri felçli durumda.

Adnan Menderes'in son oğlu Aydın Bey'le Çayyolu'ndaki evinde uzun uzun görüşmeler yaptık. Kimisinde ara verdik, bir başka gün devam ettik. Bazılarını röportajda kullandık sözlerinin. Bazısını da kitabımızdaki babasını anlattığımız anekdotlar arasına aldık.

Oğlunun gözünde Adnan Menderes'in profilini çizer misiniz?

Benden istediğiniz zor bir iştir. Merhum Menderes, gerçekten son derece önemli bir devlet adamı ve siyasetçiydi. Böyle insanlar, tarihin pek sık tekrarlanmayan bir lütfudur. Bence Menderes'i insanların tanımması için yapmaları gereken en güzel şey onun çeşitli fotoğraflarına bakmak ve mümkünse o dönemle ilgili filmleri izlemektir. Konuşmalarını okumaktır. O, öncelikle her zaman güler yüzlü, son derecede mütevazı, gayet enerjik ve dinamik, hafızası müthiş güçlü olan bir insandı. Mesela üzerinde kalem kâğıt hiç taşımazdı.

İletilen notları aklında mı tutardı?

Aydın Menderes Foto: Ali Ünal

Kesinlikle. Ekonomik konularda rakam vermeyi, rakamları dillendirmeyi Türk siyasetine o soktu. Oldukça zeki ve tek kelimeyle mükemmel bir hatipti. Özellikle mitinglerdeki irticali hitabeti bir şiir gibiydi. Yufka yürekliydi. Onunla karşılaştıktan sonra etkisine girmeyecek bir insan düşünemem. Engin ve hudutsuz bir vatan sevgisine sahipti. Türk milletini çok yakından tanımış ve bütün varlığıyla sevmişti. Konfora, dünya nimetine bağlılığı olmadı. En mesut olduğu dönem halkla beraber olduğu dönemlerdi. Kendinden öncekilere benzemediği gibi kendinden sonra gelenler de ona benzemezler.

Nasıl bir babaydı?

Eşine, ailesi ve çocuklarına düşkün bir aile reisi gibi ince ve nazik bir insandı. Nezaketi bir ömür boyu sürerken kızdığı zamanlar öfkesi birkaç dakikada geçerdi.

Çocuklarına kızdığı olur muydu; mesela size hiç kızdı mı?

Hayır, bana ve ağabeylerime de kızdığını hatırlamıyorum. Gerçi biz de azami özeni gösterdik. Ama özellikle kendi payıma ilgisi, sevgisi ve teşviki dışında bir yan bakışıyla bile karşılaşmadım.

Mahcup bir edası mı vardı?

Evet doğrudur. Sözelimi resmî davetlerden fazla hoşlanmazdı, sıkırlırdı. Mahcubiyeti eziklikten değil tevazu ve alçak gönüllüğünden, edebinden kaynaklanıyordu. Edep olmasa zaten birçok şey olmaz.

Öksüz ve yetim büyümesi karakterine etki etmiş miydi?

Yetim ve öksüzlükten kaynaklanıyor diyebileceğim üzerinde bir iz

görmedim. Bazı davranışlarını, huylarını buna bağlayanlar çıkmıştır ama ben görmedim. Son derecede vakur ve dik bir insandı da. Denildiği gibi öksüz ve yetim psikolojisi içinde olan bir insanın bu kadar geniş kitleleri etkilemesi ve harekete geçirmesi sanırım pek mümkün olmaz. Çevresine de sirayet eden sonsuz bir pozitif enerji kaynağıydı. Çok güzel yüzer, 2-3 saat çok uzak mesafelere açılırdı. Küçüklüğünde futbol da oynamıştır. Boş zamanlarında uzun uzun yürüyüşler yapardı.

Düzenli yürüyüşler miydi bunlar?

Sabah 5.30-6.00'larda evden çıkar. İskitlere kadar 10 kilometre yürüdüğü olurdu. Önce yapılmakta olan şantiyeleri dolaşır, ondan sonra Başbakanlığa giderdi. Özellikle yokuş tırmanmaktan da çok hoşlanırdı. Yanında kiminde insanlar olurdu. Siyaset ve ülke meselelerini konuşurdu yürürken.

Yürüyüş yapmaya bu denli önem vermesi sporcu geçmişinden mi kaynaklanıyordu?

Futbolun yanında yüzmeye, yelken kürek gibi sporlarla da ilgilendi. 2 saat 3 saat tek başına fırsat buldukça yüzerdi. O da senenin birkaç günü. Soğuk günde bile fark etmezdi. 1958 Ekim ayında dahi gitti İstanbul'da denize girdi. Ben de yanındaydım. Bayağı bir soğuktü hava. Isıtmak için çay kaynattılar. Gece uykusu günde 4-5 saati geçmezdi. Dinlenmesi yok, öğlenleri yemek yemez, akşam yemekleri evde olduğu sürece çalışma yemeği şeklinde. Sabah kahvaltısı ve öğle yemeğiyle pek arası yoktu. Akşam yemeklerinde de bir şekilde yine siyaset ve ülke meseleleri konuştuğunu hesaba katacak olursak 18-20 saatini çalışmakla geçirdiğini söyleyebiliriz.

Günde bir öğün mü yedi?

Aşağı yukarı... Sabah bir bardak meyve suyu, öğlen başvekalette ayrıca sıcak yemek yediğini zannetmiyorum. Akşam evde misafirler olur, umumiyetle o vakit yemek yedi. Gece kalkar camdan yağmur var mı yok mu diye dışarı bakar. Hizmet dervişi diyebileceğimiz bir insan. İstanbul'da yapılmakta olan yolları gezerken kaç kere dizlerine kadar çamurlara batıp, yılmadan gezip dolaştığının ben canlı şahidiyim. Hiç esirgeyip sakınmadan olanı biteni görüp denetlemek için sıcak soğuk,

kar kış, yağmur çamur hiç dinlenmeden çalışmaktan zevk alırdı. En mesut olduğu zaman halkıyla iç içe olduğu zamanlardı. Koruması falan da yoktu.

Genelde koruma taşımaz mıydı?

Hayır. Türkiye'nin en istikrarlı ve barış dönemidir o günler. Ankara'da 2 numaralı Cadillac araba şoförü Hayri Bey vardı, polis değildi. Toplam iki tane polis memuru vardı. Önde oturlardı. Biri gündüzcü, biri gececi... Nerede kalabalık varsa içine girmiştir. Elini sıkmıştır. Her vakit halkla iç içe olmuştur, her vakit kapısı açık olmuştur, her vakit yurttan gelen heyetler onu görmüştür. İsteklerini söylemiştir. Gelen heyetler de işte köylüsüdür, ilçesindedir, çiftçisidir, topraksızdır, partilidir, partisizidir. Siyaseti halka götürmek Adnan Menderes ve DP ile başlamıştır. Bunun başka bir şekilde ifadesi budur.

Ev hali nasıldı?

Evde durduğu zaman çok az olurdu. Ama o zaman bile evde ceket-siz kravatsız gezdiğini gören olmamıştır. Misafir olsun olmasın yazın en sıcak gününde dahi ceketini çıkarttığını görmedim; hep takım elbiseli olurdu.

Gençliğinde yatarken kitap okurmuş. Başbakanlığında da öyle miydi?

Tabi çok geç yatardı. Ama yatmadan önce kısa bir süre de olsa kitap okurdu. Mesela son zamanlarında evde resimli tarih mecmuası vardı, onun ciltlerini yatmadan önce okurdu.

Ezanın orijinal haline döndürülmesi, cami yapımları, imam hatip okulları... Menderes'in maneviyat yönünü bize analiz edebilir misiniz?

Mümin-i kâmil idi. Kelimenin ne anlama geldiğini bilerek söylüyorum. Ağzından dua, Allah'ın lafzı zikri hiç eksik olmamıştır. Kur'an-ı Kerim başucunda olurdu. Sabahları öper başına koyar içinden dua okuyarak öyle çıkardı. Bir gün sabah anneme demiş ki, "Ben çıkarken sen bir şeyler söylüyorsun. Ben ise o sırada dua ederek çıkıyorum. İnsanlar oluyor etrafta. 'Bak hanımı bir şey söylüyor da Adnan Bey cevap vermiyor' derler. Akıllarına yanlış bir iş gelir onun için o sırada bana

bir şey söyleme.” Rahmetli annem de bir noktede bulunmuş, “Bana da vatandaşlara yaptığın gibi bir randevu ver, geleyim Başvekalete, söylemek istediğimi sana orada anlatayım” demiş. Anlatacakları nedir. İşte çocukların durumu, şudur budur gibi konular. Bu kadar zarif bu kadar ince ve bu kadar da Rabbiyle, Yaradan’ıyla bir arada olan insandı Allah rahmet eylesin.

Çocuklarının din eğitimine de önem verir miydi?

Rahmetli babam benim din dersleri almamı istemişti. Annemden olsun, kendisinden olsun; özellikle tabi annemden besmelesinden, namaz surelerine kadar öğreneceklerimi onlardan öğrendim. İnsanların camilere ilgi göstermesinden çok hoşlanırdı. Yılbaşı ile kandilin aynı güne denk geldiği bir gece bana, “Hadi gel bakalım. Millet camiye mi yılbaşına mı itibar ediyor. Kendi gözümüzle bir görelim” deyip camileri dolaşmıştık babamla. Fatih ve Sultanahmet Camii’ne gittiğimizi hatırlıyorum. Akın akın insanların gittiğini görünce çok mutlu oldu. Belki o devirde, hele hele rahmetli Menderes’in yaşadığı muhitlerde onun bu manevi tarafı bu kadar belli olmayabilir. Onun için bunu bizzat görüp yaşadığım için babamın başbakanlık dönemine tam olarak tanıklık edebildiğim için bu yönünü gördüğüm için hakikaten hep hamd-ü sena ederim.

Babaannesi Fitnat Hanım, torununun karakterinin bu yönüyle şekillenmesinde etkisi olmuş mudur?

Olmuştur diye tahmin ediyorum. O konudaki bilgi sokakta akmıyor ki, çeşme değil gidip doldurasın. Böyle bir eğitimin alınması gereklidir mutlaka. O yüzden Fitnat Hanım’ın rolü olduğu kanaatindeyim.

Annenizle diyalogları nasıldı?

Rahmetli anneme çok ekstra saygı gösterirdi. Sevgi, eşler arası zaten o ayrı. Eve özel misafir gelecek olsa ve kendisi eğer gecikecekse ‘benim yerime ağırlasın’ diye ya yaver gönderir ya da kendisi telefon ederdi. Evdeki yemekli toplantılarda gelenler tanıdık birileriyle, özel bir konu da değilse ‘mutlaka hanımefendiye de haber verin gelsin’ denirdi.

İşlerine karıştığı olur muydu babanızın?

Hiçbir zaman birkaç kişi dışında şahıslarla ilgili ‘şu bakan iyi, bu bakan kötü, falan olsa’ gibi bu manada hiçbir müdahalesi, karışması olmamıştır. Yalnız rahmetli annem, özellikle Demokrat Parti içinde rahmetli babama muhalif olanlar varsa onlara kızar, gene isim vermez ve “Laf sahibinden ürer. CHP’nin ağızındaki laflar, Akis dergisinde yazanlar sizin grubunuzdaki bazı milletvekillerinden kaynaklanıyor.” derdi. Babamın üzerine titrerdi annem.

Babanız size sünnet düğünü yapmamış. Sebebi var mıydı bu tercihinin?

Bir sabah Aydın’ı götür sünnet ettir demiş babam. “Ya kime, nasıl.” demiş annem. Babam da, “İstersen bulursun. Bana da haber verdirirsiniz.” demiş. DDY’nin operatörü vardı, Nurettin Bey. Annem telefon etmiş gittik orda sünnet olduk eve döndük ne düğün ne bir şey. Çok az insanın haberi oldu. O sırada Türkiye’nin meşhur antikacılarından biri boş bir resim çerçevesi göndermiş içinde de bana hitaben bir yazı vardı. Şöyle yazıyordu içinde: “Şimdi belki bu yaşta akranlarım gibi bana da sünnet düğünü yapılmadı diye yadırgayabilirsin. Fakat yaşın ilerledikçe o büyük insanın ne kadar yüksek bir amaç güttüğünü daha iyi anlayacaksın. Dünya kadar insan bir şeyler yapmak için sıraya girerlerdi. Babanız bunu istememiştir. Bu bir büyüklüktür. İlerde bunu daha iyi anlamış olacaksınız.” Bu bir bakıma babamın hassasiyetinin ve niye bir düğün yaptırmadığının göstergesidir.

Tören yapılmamasının sebebi hakkında kendisi size bir şey söylemiş miydi?

Hayır. Anneme başıyla işaret etmiş ‘oldu bitti’ diye. Anlamamıştım o zaman anlamını. Bütün ömrüm boyunca kendimi bildim bileli babam rahmetlinin yaptıklarının doğru olacağına inandım. Acaba doğru muydu değil miydi diye dönüp dönüp sorduğum kararları, icraatları ve düşünceleri de olmuştur. Ama yine sonuçta doğrusunun yapıldığına dair düşüncelerim tazelendi.

Babanızın hatalı diye sayabileceğiniz pek bir yönünü görmediniz mi yani?

Belki tahkikat komisyonu ya düşünülmemeliydi, ya daha önce kurulmalıydı, ya da sonuna kadar da götürülmeliydi diyebiliriz.

“Husumetin Kaynağı Menderes Değil, Onun Millete Verdiği Önemdi”

Babanızın hayali neydi? Ne yapmak istiyordu?

Her şeyden önce “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” ilkesini hayata geçirmek isterdi. Cumhuriyetin tamamlanması için bu iktiza ediyordu. Hem de bir manada bu, cumhuriyetin taahhüdüydü. Milletimizin inancını, dinî inançlarını, manevi değerlerini hiçbir gerekçeyle millettten soyutlamamız mümkün olmaz. Bunun içindir ki millet kavramı da 10 yıllık dönemde ve Adnan Menderes’in fikriyatında sürekli olarak ön planda olmuştur. Türk milleti o gün piramidin en tepesine oturtularak, tabandan tavana çıkartılarak hem de bu özellikleriyle birlikte ifade edilmiştir.

Peki, bunu arzı ettiği gibi gerçekleştirebildi mi?

Birincisi, ilk hükümet programında Adnan Menderes, “Milletin kabul ettiği, bizim için de makbuldür.” demiştir. Bu devrim gibi bir sözdür. 14 Mayıs 1950’nin hemen akabinde söylenmiş, bugün dahi belli kelimelerin Adnan Menderes’i kötölemek için ileri sürdükleri sözlerinden bir tanesidir. Küçük de olsa bir azınlığın ona karşı duyduğu öfkeyi ve hıncı da açıklayan sebeplerden biridir. İkicisi, yine Adnan Menderes, ‘en büyük inkılâp en büyük devrim demokrasi inkılâbidir.’ diye düşünmektedir. Çünkü millet rüştünü ispat etmiş oldu. Yani 18 yaşına girmiş oldu. Yani kararı kendi verecek duruma geldi. Adnan Menderes’in kendisi böyle tanımlıyor. Üçüncüsü ise, Adnan Menderes’in İzmir’de söylediği, “Türk Milleti Müslüman’dır, Müslüman kalacaktır.” ifadesidir. DP’ye karşı oluşan husumetin temelini teşkil ettiler bu sözler ve 27 Mayıs’ın arkasında Adnan Menderes’in bu sözleri vardır. İdamının arka planında da bu sözler vardır. Asıl husumetin kaynağı Adnan Menderes değil, onun millete verdiği büyük önem, demokrasiye verdiği önem, millî hâkimiyete verdiği büyük önemdir. Millete önem verip, onun inancına önem vermemek olur mu? 1950 yılının 14 Mayıs’ı çok önemlidir. Âdeta 13 Mayıs gece, 15 Mayıs gündüzdür.

Gece ve gündüzü yapılanlar bakımından kıyasladığımızda ne söylersiniz?

Türkiye DP'den önce bir toplu iğneyi dahi yapamayan, bir at nalının milini bile yapamayan, fakr-u zaruret ve yoksulluk içindeydi. Bir de üstelik harp yılları eklenmiş. O dönemde 8-10 kişi bir araya gelir bir paket sigara almış. O kadar fakirlik varmış. DP iktidarıyla birlikte, bir yerde iskarpine, pabuca doğru geçiş olmuş. Koçarlı'nın bir köyünden örnek vereyim. Sadece fıstık çamlarıyla geçinen bir köy var oralarda. Hele 30- 40'lı yıllarda, yoksul mu yoksul bir köy. Birisi şehre iner, Aydın'a giderken, "Hani yalın ayak beni bir yere koymazlar, itilip kakılırım." diye bir pabuç giyer. 30-40 km yolu gelip gidecek yayan. Fakat dönüşte ayakkabıları çıkartmaz rahat diye. Ancak yolun üzerindeki bir şeyden dolayı ayağına bir çivi saplanır. Çivi pabucu da deler ayağını da deler. Fakat bakın yoksulluğun derecesine ki köylü, "Tüh be der ayakkabılar da daha yeniydi". Birçok yerde Afrika'nın en fakir ülkelerinde olduğu gibi sıtmadan dolayı karınları şişliktir insanların. Aynı şekilde verem olan insanlar doluydu memlekette.

Yakınlarını hep kaybettiği hastalık...

Ama Adnan Menderes geliyor ve bataklıkları kurutuyor. İlaçlar dağıtılmış, sıtmayla mücadele derneği kurulmuş. 3-5 yıl içinde Türkiye'nin en uzak köylerine kadar tüm Türkiye taranmış, aşılar yapılmış. Onlardan önce bu meselelere hiç bakılmamış.

Tabi fakirliğin yanı sıra yasakları da unutmamak lazım...

Elbette. Menderes dönemiyle birlikte devletin tüm kapıları kaymakamından valisinden başbakanına ve cumhurbaşkanına kadar tüm kapılar millete açılmış. Vur kapıyı gir içeri değil, kapı açık gir içeri. Önceden kapalıydı. Ankara'ya üstü pejmürde, yamalı, çarıklı, kasketli girmesi mümkün değil öncesinde.

27 yıllık tek parti döneminden ülkeyi devralıp yerleşik tabulara karşı savaş vererek 10 yıl ayakta kalabilmesini neye borçluydu sizce?

Tek bir cevap vereyim. Bunun ikinci bir cevabı yok: Canı pahasına. DP, millî iradenin üzerinden asla ödün vermedi. Türkiye'de sorumluluk almak çok cazip görünse de fevkalade zor bir iştir. Hele hele o çoğunluk 'derin millet' diyeceğimiz milletimizin yüzlerce yıllık özlemi, sevgisi, inancı iddiasıyla birleşip bütünleşirse o zaman Rahmetli Menderes'in

'İktidar ateşten bir gömlektir' sözü ortaya çıkar. O, kendisine milletine adadı ve 10 yıl boyunca milletin insan yerine konduğu, kalkınan bir ülke inşa etti. İşte rahatsız eden de onun millete kendini adanmışlığıydı.

Yaptığı hizmetler içinde başlıca neleri sayarsınız?

Akarsular üzerinde barajlar kurulması o dönemde başlamıştır. On-
dan önce Türkiye'de bir tane hidrolik santral, termik santral yoktu. Ankara'da bile hatırlarım sadece üç tane büyük dizel motoru vardı. Biri yedekte durur, öbürleri çalışır, başkentin elektriğini verirdi. DP iktidarından önce orta çağda gibiydi Türkiye. Köyü bırakın, şehirlerde elektrik yoktu. Su hayattır, ama su yoktu. Ya susuzluktan çoraklıktan yanıp tutuşan ovalar, ya da yağış götüren bataklıklara dönüşmüş ekim dikim yapılamayan ovalar vardı. Bütün bunların üzerine büyük bir gayret sarf etmiştir rahmetli babam. GAP'ın temeli o dönemde atılmıştır.

Türkiye'de onlardan önce 650-700 milyon KW saat elektrik üretimi vardı. O da dinamolarla, jeneratörlerle. Şimdi Türkiye'ye öyle elektrik üretelim deseniz onun mazotuna para yetmez. DP'yle birlikte Tunçbilek, Tavşanlı, Çatalağzı, Seyhan Barajı, Hirfanlı Barajı kuruluyor. DP 1960'da 2 milyar sekiz yüz küsur milyon KW saate çıkarmış durumda elektrik üretimini. Hepsisi de öyle dizel jeneratörle falan değil. Doğrudan doğruya hidroelektrik santrallerle. Öncesinde sadece bir tek Çubuk Barajı yapılmış. O da Ankara'ya su versin diye.

Fabrika yatırımları da sanırım çok ön plandaydı...

Çok büyük. Ankara'dan Konya'ya giderken Cihanbeyli-Konya arasında orada uzun yıllardır pancar ekilir. Ve bunu toplamak için civardan daha yoksul köylüler gelir ve toplama işinden para kazanırlar. Orada ilk artezyen suyunu çıkartan 1956-57 yıllarında Konya Şeker Fabrikası tarım müdürü olan daha sonra 65-69 yılları arasında tarım bakanlığı da yapacak olan Vahit Dağtaş'tır. İlk o vakit başlamıştır. CHP, nereden artezyen su motoru, kuyu, ekin, buğday, sulamak bilsin. Köylere giden CHP'li milletvekillerinin eve girmeleri hâlinde ayakkabılarını çıkartmaları gerektiğini öğrenmeleri bile 3-5 yıl sürmüştür. O kadar halktan kopuklardır. 1950'de lise sayısının 67 ilin 15'ini geçeceğini zannetmiyorum. Koca Ankara'da iki tane lise, bir ticaret lisesi, bir sanat okulu

dedikleri endüstri meslek lisesi var o DP iktidarından önce. 1960'a gelindiğinde ise hemen hemen lisesi açılmayan yer yok. Çayın Doğu Karadeniz'e girişi de Demokrat Parti'yle beraberdir.

Yalnız, bu yatırımlar hep 'fuzuli' diyerek eleştirilmiş de. Neden onca hizmete karşı birileri hep 'fuzuli' diyordu?

Maalesef. Türk bürokrasisi -yabancıların değil, bir şaşırma olmasın- 60'a doğru DP'nin önünü kesmek istemiştir. Çıkıp, 'vay efendim o kadar geniş yol mu açılır, uçak mı inecek buraya.' demişlerdir. Seyhan Barajı için, neymiş, 'köstebekler delecekmiş.' 'DP, dünyada hiçbir örneği olmadığı hâlde toprak kullanarak baraj yapmış.' 'Maazallah Çukurova'yı sel götürecekmış.' 'Efendim siz bakmayın oradaki şeker, çimento fabrikasına; onun içinde saman yakıyorlar. Duman çıkıyor. Ahali çalışıyor zannetsin diye.' İşte böyle demişlerdir. Ve bir de şu vardır, 'plansız programsız yapılıyor bunlar.' 'Vay oy içinmiş' vesaire diye hep engelleme girişimleri. Ya, kardeşim oy için, yatırım için. O yatırımı yapan, alıp neden bunu dağın başına hiç insan olmayan yere niye götürsün? İyi kötü 15-20 kişinin 100 kişinin 10 bin kişinin memnun olacağı yere götür. Nesi plansız programsız bunun? Yoğun bir propagandayla karşılanmış, bırakın bir teşekkürü, her yaptığı yanlış olarak muhalefet tarafından nitelendirilmiştir. Bunu yapan muhalefet de 1950'de Türkiye'yi tahmin edilmez ve tahammül edilmez bir yoksullukla bırakıp giden CHP iktidarındır. Ama şartlar değişmiş muhalefete geçince süttten çıkmış ak kaşık gibi Halk Partisi her şeyi eleştiren bir siyasi partiye dönmüştür.

"Gelecek için 'nurlu yarınlar' derdi"

Bunca hizmet yürürken darbeyle gidişat duruyor. Babanız durdurulmasa idi neleri gerçekleştirebilirdi dersiniz?

Rahmetli Turgut Özal'dan işittim, başka kaynaklardan da işittim. "27 Mayıs olmasaydı o günlerde bir Keban Barajı, iki İstanbul Boğaz Köprüsü kurulurdu." demişlerdi. Babam özellikle son yıllarında Türkiye'nin geleceği için 'nurlu yarınlar' derdi. Böyle bir hayali vardı. Hatta 'nurlu yarınlar'dan ne kastettiğiyle ilgili İnönü ve CHP'nin de çok hışmını çekmiştir. İşte 27 Mayıs'la birlikte Türkiye'nin girdiği olumlu istikamet kesilmiştir. Yatırımları ağırlaştırmışlardır. Birçok yatırım da

durdurulmuştur. 1960 senesinde Türkiye'nin bütçesi 8 milyar Türk Lirasıdır. Ve o gün DP hükümetinin elindeki program stokunun tutarı, yani para bulduğu an, dış kredi bulduğu an hemen yatırıma dönüştürmeye hazır vaziyette bekleyen program stoku, 160 civarında projedir. O günkü iktidarın ekonomik vizyonu, en az iki bütçe çapında. Ama işte Ankara Şeker Fabrikası'nı mesela Cemal Gürsel geldi kapattı. Niye? 'Vay efendim plansız programsız yatırım.' diye. İlk planlama, 1962-63 birinci yıllık kalkınma planı, 1965' e kadar, İnönü Başbakanlığında. Yüzde 7 olsun kalkınma hızı denilmiş; yüzde 3.5 civarında kalmış. Yatırım yok, bir şey yok. 1966'da da rahmetli Turgut beyin planlama müsteşarı olduğu, Nevzat Yalçıntaş'ın sosyal planlamanın başında bulunduğu ekibin ikinci beş yıllık kalkınma planı devreye girmiştir. Ve ikinci beş yıllık kalkınma planının da, 60'da iptal edilen önemli projelerin bir kısmı tekrar başlanabilmiş ve gerçekleştirilebilmiştir.

27 Mayıs sonra bilinçli mi durdurulmuştu bu yatırımlar?

Mesela, rahmetli babamın Başbakanlığında Amerika sürekli olarak devalüasyon ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulması arzusundaydı. DP hükümeti buna karşı çıkıyordu. Çünkü diyordu ki 'Bu planlama teşkilatını bizim ekonomik kararlarımıza bir müdahale aracı olarak kullanacaklar.' Ayrı bir bürokrasi gibi gördü babamlar o gün için. Bu yüzden direndiler. İşin enteresan tarafı o zamanlar Amerika ile bir olmuş muhalefet de bastırıyordu. Adnan Menderes'e göre ise 'devletin bütçesi zaten bir manada plan demektir.' Baskının yoğunlaştığı bir dönemde Koordinasyon Vekâleti kuruluyor. Kuruluş sebebi kısmen planlama müsteşarlığı. Planlama teşkilatı ile ilgili baskıları dağıtmak. 27 Mayıs'tan sonra 1960 Ağustos'unda darbeyle iktidarı ele geçirenlerin ilk icraatlarından birisi ise bu DPT'yi kurmak oldu.

Bu zaviyeden bakıldığında Menderes'in bir darbeyle durdurulduğu konusunda dış müdahale yorumları olur genelde. Sizin fikriniz ne bu konuda?

Olabilir de, olmayabilir de. Bunu bilmek çok zordur. Ama Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet Paşa, 27 Mayıs'a giden yolda her şeyden daha fazla rol sahibi olmuşlardır. Yani iç dinamik, dış dinamiğin önündedir. O günleri yaşamış bir insan olarak bunu çok rahatlıkla söyleyebilirim.

Ama dış müdahale doğrudan doğruya olmuş mudur? Bu, bir yeşil ışık yakma şeklinde mi olmuştur? Bunları araştırmak lazım. Şimdi durduk yerde benim tarzım değildir, 'şu yapmıştır, bu yapmıştır' demek. Belgeye istinat ister bu. Biz ancak tahminde bulunabiliriz. Ama tahmin başkadır, ispat başkadır. Yalnız şunu da söyleyeyim; Amerikan ve Avrupa basını, radyo ve televizyonlarıyla Türkiye'de muhalefetin, CHP'nin, DP'ye yönelik tenkitleri arasında bire bir uyum, çok paralellik vardır. Bunları göz ardı edemeyiz. Ama kim, kime akıl hocalığı yapıyor, onlar araştırılacak bakılacak.

KAYNAKÇA

Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri (Aralık 1937-Mart 1950) [Cilt: 1] [Hazırlayan: Haluk Kılçık], Ankara 1991

Yalnız Adam Menderes Nazlı Ilıcak, İstanbul 2007

Adnan Menderes-Orhan Cemal Fersoy ? 1971

(Celal Bayar Anlatıyor) Başvekilim Menderes Celal Bayar, [Derleyen: İsmet Bozdağ] İstanbul1986,

Demokrat Parti ve Sonrası (Anılarım) [İmza] M. Kemal Biberoğlu, 1997İdamların İçyüzü-Rıfki Salim Burçak

Bitmeyen Hasret-Eşi Berin Menderes'ten Yassıadaya, Adnan Menderes'e Mektuplar [Hazırlayan: Nazlı Ilıcak] İstanbul 1989

Acılı Günler-Aydın Menderes 1960

Beyaz İhtilalin Üç Büyük Lideri : Bayar, Menderes, Koraltan /Tuncer, Acar

Demokrat Parti İktidarının 1950-1960 Günlüğü : 27 Mayıs ve sonrası, Mehmet Arif Demirel. İstanbul 1995

Benim Gözümde Menderes (Siyasi Hatırat) Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul 2004

İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci Bedii Faik, İstanbul, 1967

Kayseri Cezaevi Hatıralarım-Nusret Kirişçiöğlü İstanbul 1999

Yassıada Kumandanına Cevap (Yassıada İmralı Kayseri Gerçekleri) [Cilt: 2] Nusret Kirişçiöğlü, İstanbul 1971

Arkadaşım Menderes-Samet Ağaoğlü İstanbul, 2004

Güneş Batmadı-Talat Asal, İstanbul 2003

Bir İktidar Yargılanıyor-Tarık Güryay, İstanbul 1971

- Yassıada İmralı-Beliğ Beler, İstanbul 2000
- Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği-Mehmet Arif Demirer, İstanbul 2009
- Menderes ve Dövizler: Dünya Bankası olayı (1954) Ankara 2006
- Yassıada Faciası-Beliğ Beler, İzmir 2000
- Yassıada ve Öncesi-Rıfkı Salim Burçak İstanbul 1976
- Yassıada ve Sonrası-Tekin Erer, İstanbul 1964
- Bilinmeyen Menderes- Mükerrerrem Sarol İstanbul 1983
- Yassıada'nın Karakutusu- Erdal Şen İstanbul 2008
- Yassıada'dan İmralı'ya- Enver Durmuş İstanbul 1990
- Yörük Ali Efe-Sebahattin Burhan İstanbul 1993
- Çete Ayşe-Sebahattin Burhan
- Milli Mücadele'de Aydın-Asaf Gökbel 1964
- Milli Mücadelede Menderesin Öte Yakası Koçarlı Cephesi ve Önderleri Aydın 2007
- Milli Mücadele'de Germencik Cephesi ve Önderleri Paneli : 9 Kısım 2006
- Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri Panel (Haz.Yrd. Doç. Dr. Mehmet Başaran) , Aydın 2006
- Harp Hatıralarım-Ali İhsan Sabis İstanbul 1993
- Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonu'nun Bilinmeyen Gerçekleri-Kemal Biberöglü, Ankara 1996
- Menderes'le Anılar- Ercüment Yavuzalp, İstanbul 1991
- Elli Kelime-Nuriye Akman, İstanbul 2001
- TBMM Tutanakları
- Başbakanlık Devlet Arşivleri
- Anıpolitik-Kemal Bağlum
- Türk Siyaset Tarihinde DP-Mustafa Albayrak
- Menderes Diyor ki! (7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950) [Cilt: 1] [Hazırlayan: Şükrü Esirci], 1967

Menderes Albümü

Menderes gittiği her yerde büyük sevgi ile karşılanırdı. Fotoğraf, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki Yassıda belgeleri arasından alındı.

Özellikle baraj açılışlarından büyük keyif alırdı. Fotoğraf, Osman Kavrakoğlu'nun eşi Zehra Kavrakoğlu'nun arşivinden alındı.

Yurt dışı gezisinde

Daima halkıyla iç içe oldu. O milleti çok sevdi; millet de onu. Fotoğraflar, Başbakanlık Devlet Arşivleri'ndeki Yassıada belgeleri arasından alındı.

Yine bir baraj açılışında. Fotoğraf, Tevfik İleri'nin kızı Cahide İleri'nin arşivinden alındı.

Manisa, Sultan Camii'nde. Bütün vilayet ve ilçelerden gelen cami onarım taleplerine ödenek çıkarttı. Cami ziyaretlerinden de keyif alırdı. Fotoğraf, Byegm'den alındı.

Fotoğraf, Cahide İleri'nin arşivinden alınmıştır.

Menderes, Demokrat Parti'nin kalelerinden İzmir'de, mitingde hemşehrileriyle. Fotoğraf, Byegm'den alındı.

Zeybek oynamasını bildiği gibi izlemekten de keyif alırdı. Fotoğraf, Byegm'den alındı.

O, Anadolu insanının ümidiydi. Fotoğraf, 'Ali Adnan-Başvekil belgeselinden alındı.

Okullaşma oranında Menderes döneminde üç-dört katlık bir gelişme kat edildi. Fotoğraflar Ali Adnan-Başvekil belgeselinden alındı.

İnsanlara şefkatle yaklaşırdı. Fotoğraf, Sait Bey Polat'ın arşivinden alındı.

Bir açılış töreninde. Fotoğraf, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy Bayar'ın arşivinden alındı.

Nilüfer Gürsoy'un Bayar'ın arşivinden alındı.

"Eğer bu ovanın toprağına hakim olsak yalnız orası bizi besleyebilir." diyen Menderes, Muş'a demiryolunu getirdi ve 26 Ekim 1955'te tren garı açılış törenine kaldı. Fotoğraf Saniye Koşu'nun albümünden alınmıştır.

Menderes'in hedefi demiryolunu Tatvan'a, oradan da İran sınırına kadar götürmektir. Kendisi göremese de bu hayali yıllar sonra gerçekleşti. Fotoğraf, Saniye Koşu'nun albümünden alındı.

Nilüfer Gürsoy'un Bayar'ın arşivinden.

Nilüfer Gürsoy'un Bayar'ın arşivinden alındı.

Zaman Arşiv

Menderes bir tatbikatta. Zaman Arşiv

Yunan Başbakanı Karamanlis'in 1959'daki Türkiye ziyareti. Foto: Byem.

Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesinden Anıtkabir'e Menderes döneminde taşındı. Diğer karelerde Reiscumhur Celala Bayar ve Başvekil Adnan Menderes görülüyor. Fotoğraflar Mehmet Sürenok'un AA'ya devrettiği arşivinden.

Menderes 1959'da Hilton Oteli'nde Vehbi Koç'la birlikte. Zaman Arşiv

DP'yi kuran dört isim. Bayar, Koraltan, Köprülü ve Menderes.

Türkiye'de var olan birçok fabrikada onun koyduğu harç var.

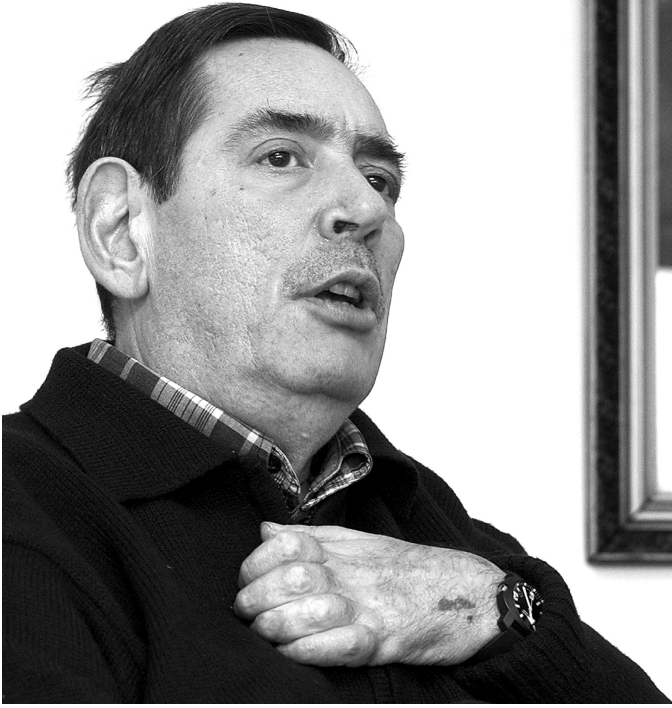

Üç seçim kazanan başvekil kendi oyunu kullanırken

Aydın Menderes

Fotoğraflar, Devlet Arşivleri'nden alındı.

Bayar ve Menderes bir fabrika açılışında. Fotoğraf, Devlet Arşivi'nden alındı.

*Bir başka eseri açarken... Üstü başı toz içinde kalsa da Menderes bundan memnundu.
Fotoğraf, Devlet Arşivleri'nden alındı.*

Yurt dışından da ülkeye sık misafir gelir, İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün'le birlikte Menderes misafirlerini ağırlardı. Zaman Arşiv

Atatürk heykeli, İnönü ve Menderes bir araya getirdi. Hayat Dergisi'nde çıkan bir fotoğraf.

Namık Gedik'le birlikte Başbakanlık merdivenlerinden inerken. Fotoğraf, Devlet Arşivleri'nden alındı.

İdamdan sonra defnedildiği İmralı'daki mezarı

Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın mezarı Turgut Özal'ın talimatıyla 17 Eylül 1990'da İstanbul Topkapı'da yaptırılan Anıtmezar'a nakledildi. Zaman Arşiv

İmralı'da idama götürülürken. Tarih 17 Eylül 1961. Fotoğraf, Ordu Foto Film Merkezi'nde görevli İsmail Şenyüz'den alındı.